

pugnent, aut pugnare uideantur, quæ aliquando ex rebus ipsis manifesta sunt: ut in causa Cæliana, Clodia aurum se Cælio commo-
 dasse dicit, quod signum magnæ familiaritatis est: uenenum sibi paratum, quod summi odij argumentum est. Tubero Ligarium accusat, quod is in Africa fuerit: & queritur quod ab eo ipse in Africam non sit admissus. Aliquando uerò præbet eius rei occasionem munus considerata ex aduerso dicentis oratio: quod accidit præcipuè cupidis sententiarum, ut ducti occasione dicendi, non respiciant quid dixerint, dum locum præsentem, non totam causam intuentur. Quid tam uideri potest contra Cluentium, quam censoria nota? Quid tam contra eundem, quam filium ab Egnatio corrupti iudicij, quo Cluentius Oppianicum circumuenisset, crimine exheredatum? At hæc Cicero pugnare inuicem ostendit. Sed tu Acci consideres censeo diligenter, utrum censorium iudicium graue uelis esse, an Egnatij. Si Egnatij, leue est quod censes de cæteris subscripserunt. Ipsum enim Cn. Egnatium, quem tu grauem esse uis, ex senatu eiecerunt. Sin autem censorium, hunc ipsum Egnatium, quem pater censoria subscriptione exheredauit, censes in senatu, cum patrem eieceret, retinuerunt. Illa magis uitiosè dicuntur, quam acutè reprehenduntur: argumentum dubium, pro necessario: controversum, pro confesso: commune pluribus, pro proprio: uulgare, superuacuum, serius constitutum, contra fidem. Nam & illa accidunt parum cautis, ut crimine augeant, quod probandum est: de facto disputent, cum de autore queratur: impossibilia aggrediantur, pro effectis relinquunt uixdum inchoata: de homine dicere, quam de causa malint: hominum uitam rebus assignent: ut si quis decemuiratum accuset, non Appium: manifestis repugnent: dicant quod aliter accipi possit: summam questionis non intueantur: non ad proposita respondeant. Quod unum aliquando recipi potest, cum mala causa adhibitis extrinsecus remedijs tuenda est: ut cum peculatus reus Verres fortiter & industrie tutatus contra piratas Siciliam AR. 7.

dicitur. Eadē aduersus contradictiones nobis oppositas præcepta sunt. Hoc tanē amplius, quod circa eas multi duobus uitij diuersis laborāt. Nam quidā etiam in foro tanquam molestam rem & odiosam prætereunt: & ijs plerūq; quæ composita do-
 * & scilicet mo attulerunt, contenti, sine aduersario dicunt: * et si licet multo magis in scholis: in quibus non solum cōtradictiones omit-
 tuntur, uerū etiam materiæ ipsæ sic plerūq; finguntur, nihil ut dici pro altera parte possit. Alij diligentia lapsi, uerbis etiam uel sententiolis omnibus respondendum putant: quod est & infinitū, & superuacuum. non enim causa reprehēditur, sed actor: quem ego semper uideri malim sic disertum, ut si dixerit quod rei profit, ingenij credatur laus esse, non causæ: si quando forte ledat, causæ, non ingenij culpa. Itaq; illæ reprehensiones, aut obscuritatis, qualis in Rullum est: aut infantiae in dicendo, qualis in Pisonem: aut inscitiae rerum uerborumq; , & insulsi-
 Philip. 2. & 3. etiā, qualis in Antonium est, accommodantur iustis odijs, suntq; utiles ad conciliandum ijs quos inuisos facere uolueris, odium. Alia respondendi patronis ratio: & aliquādo non eorū oratio modò, sed uita etiā, uultus deniq; , incessus, habitus rectè incu-
 Pro Cluentio. sari solet: ut aduersus Quintiū Cicero, nō hæc solum, sed ipsam etiā prætextam demissam ad talos insectatus est. Presserat enim turbulētis concionibus Cluentium Quintius. Nonnunquā eleuandæ inuidiæ gratia, quæ asperius dicta sunt, eluduntur: ut à Cicerone Triarius. Nam cū Scauri colūnas per urbē plaustris uectas esse dixit, Ego porrò, inquit, qui Albanas habeo colūnas, clitellis eas apportauī. Et magis hoc in accusatores concessum est, quibus cōuitari aliquādo patrociniū fides cogit. Illa uerò aduersus omnes & recepta, & nō inhumana cōquestio, si callidè quid tacuisse, breuiasse, obscurasse, distulisse dicuntur. Defensionis quoq; permutatio reprehēditur sæpe, ut fecit Accius aduersus Cluentiū, Aeschines aduersus Ctesiphontē: cū ille Ciceronē lege usurū modò, hic minime de lege dicturū Demosthenem

sthenem queritur. Declamatores uerò in primis sunt admonēdi, ne cōtradictiones eas ponāt, quibus facillimè respōderi possit: ne uibi stultū aduersariū fingāt. Facimus autē, quòd maximè uberes loci, popularesq; nascūtur sentētia, materiā dicēdi nobis quod uolumus dicentibus: ut non sit inutilis ille uersus,

Non malè respōdit, malè enim prior ille rogarat.

Fallet hæc nos in foro consuetudo, ubi aduersario, non ipsi nobis respondebimus. Aiunt Accium interrogatum, cur causas nō ageret, cum apud eum in Tragœdijs tanta uis esset, hanc reddidisse rationem, Quòd illic ea dicerentur quæ ipse uellet, in foro dicturi aduersarij essent quæ minimè uellet. Ridiculum est ergo in exercitationibus quæ foro præparantur, prius cogitare quid responderi, quàm quid ex diuerso dici possit. Et bonus præceptor non minus discipulum laudare debet, si quid pro diuersa, quàm si quid pro sua parte acrius excogitarit. Rursus aliquid in scholis permittendū semper, in foro raro. Nam loco à petitore primo cōtradictiōe uti quī possumus, ubi uera res agitur, cum aduersarius adhuc nihil dixerit? Incidunt tamen pleriq; in hoc uitii uel cōsuetudine declamatoria, uel etiā cupiditate dicendi, dantq; de se respōdētibus uenustissimos lusus, cum modò se uerò nihil dixisse, neq; tam stultè dicturos: modò bene admonitos ab aduersario, & agere gratias, quòd adiuti sint, iocantur: frequentissimè uerò, id quod firmissimū est, nunquam ijs respōsurum aduersarium fuisse, quæ proposita non essent, nisi sciret illa uera esse, & ad fatendum cōscientia esset impulsus: ut pro Cluentio Cicero, Nam hoc persæpe dixisti, tibi sic renunciari, me habere in animo causam hanc præsidio legis defendere. ita'ne est? ab amicis imprudētes uidelicet prodimur: & est nescio quis de ijs quos amicos nobis arbitramur, qui nostra cōsilia ad aduersariū deferat? Quis nam hoc tibi renūciauit? quis tam improbus fuit? cui autem ego narraui? nemo (ut opinor) in culpa est. nimirum tibi istud lex ipsa renūciauit. At quidam

contradictione non cōtenti, totos etiam locos explicant, Scire
 se hoc dicturos aduersarios, & ita persecuturos. Quod factum
 uenustè nostris tēporibus elusit Vibius Crispus, uir ingenij iu-
 cundi & elegantis: Ego uerò, inquit, ista nō dico, quid enim at-
 tinet illa bis dici? Nonnunquam tamen aliquid simile cōtradi-
 ctioni poni potest, siquid ab aduersario testationibus compre-
 hensum, in aduocationibus iactatum. Respondebimus enim rei
 ab illis dictæ, nō à nobis excogitatæ: aut si id genus erit causæ,
 ut proponere possimus certa, extra quæ nihil dici possit: ut cū
 res furtiua in domo deprehensa sit, dicat necesse est reus, aut se
 ignorante illatam, aut depositam apud se, aut donatam sibi, qui-
 bus omnibus etiam si proposita non sint, respōderi potest. At in
 scholis rectè & probationibus & contradictionibus occurre-
 mus, ut in utrūq; locum, id est primum & secundū, simul exer-
 ceamur. quod nisi fecerimus, nunquam utemur contradictione.
 Non enim erit cui respondeamus. Est & illud uitium, nimium
 solliciti, & circa omnia momenta luctantis. Suspectam enim faci-
 cit iudici causam, & frequenter quæ statim dicta omnē dubita-
 tionem sustulissent, dilata, ipsis præparationibus fidē perdunt,
 quia patronus & alijs crediderit opus fuisse. Fiduciam igitur
 Orator præ se ferat, semperq; ita dicat, tanquā de causa optimè
 sentiat. Quod (sicut omnia) in Cicerone præcipuum est. Nā illa
 summa cura securitati est similis, tantaq; in oratione autoritas,
 ut probationis locū obtineat, dubitare nobis non audentibus.
 Porrò qui scierit quid pars aduersa, quid nostra habeat ualen-
 tissimum, facile iudicabit quibus maximè rebus uel occurrendū
 sit, uel instandum. Ordo quidem in parte nulla minus affert la-
 boris. Nam si agimus, nostra confirmanda sunt primū: tum quæ
 nostris opponuntur, refutanda. Si respondemus, prius incipien-
 dum est à refutatione. Nascūtur autē ex his quæ contradictio-
 ni opposuimus, aliæ contradictiones: euntq; interim longius, ut
 gladiatorū manus, quæ secundæ uocatur: fiunt & tertiæ, si pri-
 ma ad

ma ad

ma ad euocandū aduersarij ictum prolata erit: & quarta, si geminata captatio est, ut bis etiā caucere, bis repetere oportuerit. Quæ ratio & ultra ducit. Sed illā etiā quam supra ostēdi, simplicē ex affectibus atq; ex affirmatiōe sola probationē recipit an etiā frequētior, ubi quid negatur. Videndū præcipuē utriq; parti, ubi sit rei summa. Nam ferē accidit, ut in causis multa dicantur, de paucis iudicetur. In his probandi refutandiq; ratio est, sed adiuuanda uiribus dicētis, & adornāda. Quālibet enim sint ad* docendum quod uolumus accommodata, tamen erunt *dicendum infirma, nisi maiore quodam Oratoris spiritu impleātur. Quare & illi communes loci de testibus, de tabulis, de argumentis, alijsq; similibus magnā uim animis iudicū afferunt, & hi proprij, quibus factum quodq; laudamus, aut contrā iustum uel iniustum docemus, maius aut minus, asperius aut mitius. Ex his autem alij ad* probationem singulorum argumentorum faciunt, *comparatiōem alij ad plurium, alij ad totius causæ inclinationem. Ex quibus sunt qui præparent animum iudicis, sunt qui confirmant. Sed præparatio quoq; aut confirmatio aliquando totius causæ est, aliquando partium, & proinde ut cuiq; conueniunt, subiicienda. Ideoq; miror inter duos diuersarum sectarum uelut duces non mediocri contentione quæsitum, singulis ne quæstionibus subiiciendi essent loci, ut Theodoro placet: an prius docendus iudex quàm mouēdus, ut præcipit Apollodorus: tanquā perierit hæc ratio media, & nihil cum ipsius causæ utilitate sit deliberandum. Hæc præcipiunt qui ipsi non dicunt in foro, ut artes à securis ociosisq; compositæ, ipsa pugnæ necessitate turbetur. Nanque omnes ferē qui legem dicendi quasi quædam mysteria tradiderunt, certis non inueniendorum modo argumentorum locis, sed concludendorum quoq; nos præceptis alligauerunt: de quibus breuissimè prælocutus, quid ipse sentiam, id est quid clarissimos Oratores fecisse uideam, non tacebo.

Quibus constet Epicherema, & quomodo res-
fellatur.

CAP. XIII.

Tradita argu-
mentorū in-
uentione, eo-
rumq; usu tam
ad confirman-
dum quā cō-
futandum, de
eorū dē disposi-
tione & forma
tractare aggre-
ditur, & præci-
puè de enthy-
memate & epi-
cheremate, quā
his frequentis-
simè Rhetores
utantur.

Igitur Enthymema, & argumentum ipsum, id est rem quæ
probationi alterius adhibetur, appellant, & argumenti elo-
cutionem. Eam uerò dixi duplicè. Ex consequentibus, quod ha-
bet propositionem, coniunctamq; ei protinus probationem:
quale pro Ligario, Causa tum dubia, quòd erat aliquid in
utraq; parte quod probari posset: nūc melior ea certè iudican-
da est, quam etiam dii adiuuerunt. Habet enim propositionem,
probationemq; nō habet conclusionem. Ita est ille imperfectus
syllogismus. Ex pugnātibus uerò, quod etiam solum enthyme-
ma quidam uocant, fortior multo probatio est. Tale est Cice-
ronis pro Milone, Eius igitur mortis sedetis ultores, cuius ui-
tam si putetis per uos restitui posse, nolitis. Quod quidem etiā
aliquando multiplicari solet, ut est ab eodem & pro eodē reo
factum, Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc uoluit
cum aliquorum querela? quem iure, quem loco, quem tempore,
quem impunè non est ausus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno
tempore, cum periculo capitis non dubitauit occidere? Opti-
mum autem uidetur enthymematis genus, cum proposito dissi-
mili uel contrario ratio subiungitur: quale est Demosthenis,
Non enim siquid unquam cōtra leges factū est, idq; tu es imita-
tus, idcirco te cōuenit pœna liberari: quin è contrario damna-
ri multo magis. Nam ut si quis eorum damnatus esset, tu hæc
non scripsisses: ita damnatus tu si fueris, non scribet alius. Epi-
chirematos, & quatuor, & quinque, & sex etiam factæ sunt
partes à quibusdā: Cicero maximè quinq; defendit, ut sit pro-
positio, deinde ratio eius, tū assumptio, & eius probatio, quin-
ta complexio: quia uerò interim & propositio nō egeat ratio-
nis, & assumptio probationis, nōnunquam etiam complexio-
ne opus non sit, quadripertitam & tripertitam & bipertitam
quoq; fieri posse ratiocinationem. Mihi & plurimis nihilomi-

Cōtra Aeschi.

De Inuen. li. 2.

nus autoribus tres* ad summum uidentur. Nam ita se habet natura, ut sit de quo queratur, & per quod probetur, tertium adijci potest uelut ex consensu duorum antecedentium. Ita erit prima intentio, secunda assumptio, tertia connexio. Nam confirmatio primæ, ac secundæ partis exornatio, eisdem cedere possunt, quibus subiiciuntur. Sumamus autem ex Cicerone quinque partium exemplum. Melius gubernantur ea quæ consilio reguntur, quam quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant. eam deinceps rationibus uarijs, & quam copiosissimis uerbis approbari putant oportere. Hoc ego totum cum sua ratione, unum* puto: alio qui si ratio pars est, est autem uaria ratio, plures partes esse dicantur. Assumptionem deinde ponit. Nihil autem omnium rerum melius quam omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliam porro inducunt probationem, de quo idem quod supra dico. Quinto inducunt loco complexionem, quæ aut id infert solum quod ex omnibus partibus cogitur: hoc modo, Consilio igitur mundus administratur. aut unum in locum cum cõduxerit breuiter propositionem & assumptionem, adiungit quid ex his cõficiatur, ad hunc modum, Quod si melius geruntur quæ consilio, quam quæ sine consilio administrantur, nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus administratur: cõsilio igitur mundus administratur. Cui parti consentio. In tribus autem quas fecimus partibus non est forma semper eadem, sed una, in qua idem concluditur. Anima immortalis est. Nam quicquid ex seipso mouetur, immortale est: anima autem ex seipso mouetur: immortalis igitur est anima. Hoc fit non solum in singulis argumentis, sed in totis causis quæ sunt simplices, & in questionibus. Nam & hæ primam habent propositionem, Sacrilegium commisisti, hominem occidisti. Non quisquis hominem occidit, cadis reus tenetur. Deinde rationem. Sed hæc est in causis & questionibus longior, quam in singulis argumentis. Et plerumque

*solummodo

Rhet. 1.

*pono

Summa complexione, uel per enumerationem, uel per breuem conclusionem testantur quid effecerint. In hoc genere propositio dubia est. De hac enim queritur. Altera est complexio non par intentioni, sed uim habens parem. Mors nihil ad nos. Nam quod est dissolutum, sensu caret: quod autem sensu caret, nihil ad nos. In alio genere, non eadem propositio est, quæ conuexio. Omnia animalia meliora sunt quam inanima: nihil autem melius est mundo: mundus igitur animal. Hic potest uideri de re contentio. Potuit enim sic constitui ratiocinatio, Animal est mundus, omnia enim animalia meliora sunt quam inanima. Cæterum hæc propositio aut confessæ est, ut proxima: aut probanda: ut, Qui beatam uitam uiuere uolet, philosophetur oportet. Non enim cõceditur. Cætera sequi, nisi confirmata prima parte, nõ possunt. Est et assumptio interim confessæ: ut, Omnes autem uolunt beatam uitã uiuere. interim probanda, ut illa, Quod est dissolutum, sensu caret, cum soluta corpore anima, an sit immortalis, uel ad tempus certũ maneat, sit in dubio. Quã assumptionem, alij rationem uocant, alij epichirema. Epichirema autem nullo differt à syllogismis, nisi quod illi et plures habent species, et uera colligunt ueris: epichirematis frequentior circa credibilia est usus. Nam si contingeret semper controuersa confessis probare, uix esset in hoc genere usus Oratoris. Nam quid ingenio est opus, ut dicas, Bona ad me pertinent, solus enim sum filius defuncti, uel solus hæres, cum iure bonorũ propositio testati secundũ tabulas testamẽti detur: ad me igitur pertinet? Sed cum ipsa ratio in questionẽ uenit, efficiendũ est certum id quod probaturi sumus, quod incertũ est: ut si ipsa forte intentione dicatur, Aut filius nõ es, aut non es legitimus, aut nõ es solus. Item quæ, Aut hæres non es, aut non iustum testamẽtum est, aut capere non potes, aut habes cohæredes. Efficiendũ est iustũ, propter quod bona adiudicari nobis debeãt. Sed tum est necessaria illa summa cõnexio, cum interuenit oratio longior.

Aliquando

Aliquando sufficiunt intentio ac ratio, Silēt leges inter arma, nec se expectari iubent, cum ei qui expectare uelit, antè iniusta pœnaluenda sit, quàm iusta repetenda. Ideoq; id enthymema quod est ex consequentibus, rationi simile dixerūt. Sed & singula quoq; interim rectè ponuntur, ut ipsum illud, Silent leges inter arma. Et à ratione fās est incipere, deinde concludere: ut ibidem, Quòd si x i i. tabula nocturnum furem quo quo modo, diurnū autē, si se telo defenderet, interfici impunè uoluerunt, quis est, qui quo quo modo quis interfectus sit, puniendum putet? Variat autem hic adhuc, & rursus rationē tertio loco ponit, Cum uideat aliquando gladiū nobis ad occidendū hominē ab ipsis porrigi legibus. Prioris autē partis duxit ordinē. Insidiatori autē & latroni quæ potest inferri iniusta nex? Hæc intentio, Quid comitatus nostri, quid gladij uolunt? Hæc ratio, Quos habere certè non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Hæc ex intētione & ratione connexio. Huic generi probatio- nis tribus occurritur modis, id est per omnes partes. Aut enim expugnatur intētio, aut assumptio, aut cōclusio, nonnunquam omnia: sed hæc omnia tria sunt. Intētio expugnatur, Iure occi- di eū, qui insidiatus sit. Nam prima statim pro Milone quæstio est, an sit ei fās lucē intueri, qui à se hominē necatum esse fatea- tur. Expugnatur assumptio omnibus ijs quæ de refutatione diximus. Et ratio quidem nonnunquā est uera, cum eius proposi- tio uera nō sit. Interim ueræ propositionis falsa ratio est. Vir- tus bonū est, uerū est, si quis rationem subiiciat, quòd ea locu- pletes faciat, ueræ intētionis falsa sit ratio. Connexio aut uera negatur, cum aliud colligit quam id quod ex prioribus confi- citur: aut nihil ad quæstionem dicitur pertinere. Non est uera, sic, Insidiator iure occiditur. Nam qui curauit ut uim afferat ut hostis, debet etiā ut hostis repelli. Rectè igitur Clodius ut hostis occisus est. Non utiq;. Nondum enim Clodiū insidiatorē ostendimus: sed sit uera cōnexio. Rectè igitur insidiator ut ho-

stis

stis occiditur. Nihil ad nos. Nondū enim Clodius insidiator ap-
 paret. Sed ut potest esse uera cōnexio, & tamē falsa intētio, &
 ratio: ita si illa uera sunt, nunquā est falsa cōnexio. Enthymema
 ab alijs Oratorius syllogismus, ab alijs pars dicitur syllo-
 gismi, propterea quōd syllogismus utiq; conclusionem & pro-
 positionē habet, & per omnes partes efficit, quod proposuit:
 Enthymema tantū intentū intelligi contentū sit. Syllogismus
 talis, Solū bonū uirtus: nam id demū bonum est, quo nemo malè
 uti potest: uirtute nemo malè uti potest, bonum est ergo uirtus.
 Enthymema ex cōsequentibus, Bonū est uirtus, qua nemo malè
 uti potest. Et contrā, Non est bonū pecunia: non enim bonum,
 quo quisquam malè uti potest: pecunia potest quis malè uti: nō
 igitur bonū est pecunia. Enthymema ex pugnātibus, An bonū
 est pecunia, qua quisq; potest malè uti? Si pecunia quæ est in ar-
 gento signato, argentum est: qui argentū omne legauit, & pe-
 cuniā quæ est in argento signato, legauit. Argentū autē omne
 legauit: igitur & pecuniā quæ est in argento, legauit. Habebit
 formam syllogismi. Oratori satis est dicere, Cum argentū lega-
 uerit omne, pecuniā quoq; legauit quæ est in argēto. Peregisse
 mihi uideor sacra tradentium artes, sed cōsilio locus superest.
 Nanq; ego ut in oratione syllogismo quidem aliquādo uti ne-
 fās non duco, ita constare totam, aut certē cōfertam esse aggressi-
 onum & enthymematum stipatione minimè uelim. Dialogis
 enim & dialecticis disputationibus erit similior, quā nostrī
 operis actionibus, quæ quidē inter se plurimum differūt. Nāq;
 illi homines docti, & inter doctos uerum quærentes, minutius
 & scrupulosius scrutantur omnia, & ad liquidum confessumq;
 perducūt: ut qui sibi & inueniendi & iudicādi uendicent par-
 tes, quarum alteram *τοτικῆς*, alteram *κρικῆς* uocant. Nobis ad
 aliorum iudicia componēda est oratio, & sæpius apud omni-
 no imperitos, atq; aliarum certē ignaros literarum loquendū
 est: quos nisi & delectatione allicimus, & uiribus trahimus, &
 nonnunq;

τοτικῆς, ἢ
κρικῆς.

nōnunquā turbamus affectibus, ipsa quæ iusta ac uera sunt, tenere non possumus. Locuples & speciosa uult esse eloquentia: quorū nihil cōsequetur, si conclusionibus certis & crebris, & in unā propè formā cadentibus concisa, & contemptū ex humilitate, & odiū ex quadā seruitute, & ex copia satietatē, & ex amplitudine fastidiū tulerit. Feratur igitur non semitis, sed cāpis: non, uti fontes angustiis fistulis colliguntur, sed ut latissimi amnes, totis uallibus fluat, ac sibi uia, si quando nō acceperit, faciat. Nam quid miserius illa lege uelut præformatas infantibus literas persequētium, & ut Græci dicere solent, quæ mater amictū dedit, sollicitè custodientium? Propositio ac conclusio, ex consequētibus & repugnātibus, nō inspiret, nō augeat, nō mille figuris uariet ac uerset: ut ea nasci, & ipsa prouenire natura, non manu facta, & arte suscepta magistrū fateri ubiq; uideantur? Quis unquā sic dixit Orator? Non ne apud ipsum Demosthenem paucissima huiusmodi reperiūtur? Quæ apprehensa Græci magis (nam hoc solū nobis peius faciunt) in cæternas ligant, & inexplicabili serie cōnectunt, & indubitata colligunt, & probant confessa, & se antiquis per hoc similes uocant. Deinde interrogati, nunquā respondebūt, quem imitētur. Sed de figuris alio loco. Nunc illud adiiciendū, ne ijs quidē cōsentire me, qui semper argumenta sermone puro, & dilucido, & distincto, cæterū minimè lato ornatoq; putant esse dicenda. Nanq; ea distincta quidem, ac perspicua debere esse confiteor: in rebus uerò minoribus etiā sermone ac uerbis quàm maximè proprijs, & ex usu. At si maior erit materia, nullum ornatum his, qui modò non obscuret, subtrahendum puto. Nam & sepe plurimum lucis affert ipsa translatio, cum etiam ipsi Iurisperiti, quorum summus circa uerborum proprietatem labor est, litus esse audeāt dicere quā fluctus* eludit. Quoq; quid natura magis asperum, hoc pluribus condiendum est uoluptatibus: dit & nimis suspecta argumentatio, dissimulatione: & multum ad

fidem

fidem adiuvat audientis uoluptas. Nisi forte existimamus Ciceronē malē in hac ipsa argumentatione dixisse, silere leges inter arma, & gladiū nobis interim ab ipsis porrigi legibus. His tamen habendus modus, ut sint ornamento, non impedimento.

M. FAB. QVINTI
LIANI DE INSTITVTIONE
Oratoria Liber Sextus.

Prooemium, in quo de fortuna sua queritur.

Hæc præfatio materiæ, quæ lib. 6. tractatur aptissima est, est enim potissimum de affectibus aëura. continet itaq; Fabij conquestionem, quod orbat' sit duobus liberis & uxore: estq; totū patheticū.

AE C Marcelle Victori ex tua uolūtate maxime ingressus, tum si qua ex nobis ad iuuenes bonos peruenire posset utilitas, nouissimē penē, et necessitate quadam officij delegati mihi, sedulo laborabā: respiciens tamen illā curā meā uolūptatis, qui filio, cuius eminens ingenū, sollicitam quoq; parētis diligentia merebatur, hanc optimā partem relicturus hereditatis uidebar: ut si me, quod æquū & optabile fuit, facta intercepissent, præceptore tamē patre uteretur. At me fortuna id agētem diebus ac noctibus, festinātemq; metu meā mortalitatis, ita subitō prostrauit, ut laboris mei fructus ad neminē minus quam ad me pertineret. Illum enim de quo summa conceperā, & in quo spem unicā senectutis reponēbā, repetito uulnere orbitatis amisi. Quid nunc agā? aut quem ultra esse usum mei dijs reprobantibus credā? Nam ita forte accidit, ut eū quoq; librum, quē de causis corruptæ eloquentiæ emisi, iam scribere aggressus, simili ictu ferirer. Tunc igitur optimū fuit, infaustū opus, & quicquid hoc est in me infelicū literarum, super immaturū sumus cōsumpturis uiscera mea flammis iniicere, neq; hanc impiā uiuacitatem nouis in super curis fatigare. Quis enim bonus parens mihi ignoscat, si studere amplius possum; ac nō oderit hęc animi

Quint. lib. de corruptæ eloquentiæ causis.

animi mei firmitatem, si quis in me est alius usus uocis, quàm ut
 incusem deos, superstes omnium meorum? nullam terras despice-
 re providentiã tester? si non meo casu, cui tamẽ nihil obijci, nisi
 quod uiuã, potest: at illorum certè, quos utiq; immeritos mors
 acerba damnauit: crepta mihi prius corundem matre, quæ non-
 dum expleto ætatis undeuicesimo anno, duos enixa filios, quã-
 uis acerbissimis rapta fatis, felix decessit. Ego uel hoc uno malo
 sic eram afflictus, ut me iam nulla fortuna posset efficere felicẽ.
 Nam cũ omni uirtute, quæ in foeminas cadit, functa, insanabilẽ
 attulit marito dolorem: tum ætate ea puellari, præsertim meæ
 cõparata, potest & ipsa numerari inter uulnera orbitatis. Li-
 beris tamẽ supersitibus oblectabar: & quod nefas erat, seua,
 sed optabat ipsa, me saluo maximos cruciatus præcipiti uia ef-
 fugit. Mihi filius minor quintũ egressus annũ, ut in malis age-
 rem, prior alterum ex duobus eruit lumen. Non sum ambitio-
 sus in malis, nec augere lacrymarũ causas uolo: utinamq; esset
 ratio minuẽdi. Sed dissimulare quĩ possum? quid illi gratiæ in
 uultu, quid iucunditatis in sermone, quos ingenij igniculos, quã
 præstantiam placidæ, & (quod scio uix posse credi tantũ) al-
 tæ mentis ostẽderit? qualis amorẽ quicumq; alienus infans me-
 reretur. Illud uerò insidiantis, quò me ualidius cruciaret, for-
 tunc fuit, ut ille mihi blandissimus, me suis nutricibus, me auic
 educãti, me omnibus, qui sollicitare solent illas ætates, antefere-
 ret. Quapropter illi dolori, quem ex matre optima, atq; laudẽ
 omuẽ supergressa, paucos ante menses ceperam, gratulor. Mi-
 nus enim est quod flendum meo nomine, quàm quod illius gau-
 dendũ est. Vna post hæc Quintiliani mei spe ac uoluptate ni-
 tebar, & poterat sufficere solatio. Non enim flosculos, sicut
 prior, sed iam decimũ ætatis ingressus annũ, certos atq; defor-
 matos fructus ostẽderat. Iuro per mala mea, per infelicem con-
 scientiã, per illos manes numina doloris mei, has me in illo ui-
 disse uirtutes ingenij, nõ modò ad percipiẽdas disciplinas, quo
 nihil

nihil præstantius cognoui, plurima expertus, studijq; iam tum nõ coacti (sciūt præceptores) sed probitatis, pietatis, humanitatis, liberalitatis: ut prorsus possit hinc esse tanti fulminis metus, quòd obseruatũ ferè est, celerius occidere festinatã maturitate: & esse nescio quã, quæ spes tantas decerpat, inuidiã, ne uidelicet ultra quàm homini datũ est, nostra prouehatur. Etiam illa fortuita aderãt omnia, uocis iucũditas claritasq; oris suauitas, & in utracũq; lingua, tanquã ad eam demũ natus esset, expressa proprietates omniũ literarũ. Sed hæc spes adhuc: illa maiora, cõstantia, grauitas, contra dolores etiam ac metus robur. Nam quo ille animo, qua medicorum admiratione, mensiũ octo ualetudinẽ tulit? ut me in supremis consolatus est? quàm etiam deficiens, quamq; non tunc ipsum illũ alienatæ mentis errorem circa solas literas habuit? Tuos ne ego, ò meæ spes inanes, labentes oculos, tuum fugientem spiritũ uidi? Tuũ corpus frigidum exangue cõplexus, animã recipere, auramq; communem haurire amplius potui? dignus his cruciatibus quos fero, dignus his cogitationibus? Te ne consulari nuper adoptione ad omniũ spes honorũ patris admotũ, te auunculo prætori generum destinatũ, te omniũ spe Atticæ eloquentiæ candidatũ, superstes parẽs tantũ ad pœnas, amisi? Et si nõ cupido lucis, ceterè patientia uindicet te reliqua mea ætate. Nam frustra mala omnia ad crimen Fortunæ relegamus. Nemo nisi sua culpa diu dolet. Sed uiuimus, & aliqua uiuendi ratio quærẽda est: credendumq; doctissimis hominibus, qui unicũ aduersorũ solatiũ literas putauerũt. Siquãdo tamen ita resederit præsens impetus, ut aliqua tot luctibus alia cogitatio inseri possit, nõ iniuste petierim moræ ueniã. Quis enim dilata studia miretur, quæ potius nõ abrupta esse mirandũ est? Tũ si qua minus fuerint effecta ijs quæ leuius adhuc afflicti cœperamus, imperitiæ aut fortunæ remittantur: quæ siquid mediocrium alioqui in nostro ingenio uirium fuit, ut non extinxerit, debilitauit tamen. Sed uel propter

Plin. li. 2. ca. 7.

Literæ uerum
aduersorum so-
latium.

pter hoc nos contumacius erigamus, quòd illam ut perferre nobis difficile est, ita facile contemnere. Nihil enim sibi aduersus me reliquit, & infelicem quidem, sed certissimam tamen attulit mihi ex his malis securitatem. Boni autem consulere nostrum laborem uel propter hoc certum est, quòd in nullum iam proprium usum perseueramus: sed omnis hæc cura ad alienos, ut alienis utilis (si modò quid utile scribimus) spectat. Nos miseris, sicut facultates patrimonij nostri, ita hoc opus alijs præparamus, alijs relinquemus.

De Conclusionē, seu Peroratione. CAP. I.

Peroratio sequebatur, quam cumulum quidam, conclusio-
nem alij uocant. Eius duplex ratio est, posita aut in rebus,
aut in affectibus. Rerum repetitio & congregatio, quæ Græ-
ce dicitur ἀνακεφαλαιώσις, à quibusdam Latinorum enumera-
tio, & memoriam iudicis reficit, & totam simul causam ponit
ante oculos, & etiam si per singula minus mouerat, turba ua-
let. In hac quæ repetemus, quàm breuissimè dicenda sunt, &
quod Græco uerbo patet, decurrendum per capita. Nam si mo-
rabimur, nō iam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio. Quæ
autem enumeranda uidentur, cum pondere aliquo dicēda sunt,
& aptis excitanda sententijs, & figuris utiq; uarianda: alioqui
nihil est odiosius recta illa repetitione, uelut memoriæ iudi-
cum diffidentis. Sunt autē innumerabiles: optimeq; in Verrem
Cicero, Si pater ipse iudicaret, quæ diceret cum hæc probaren-
tur? & deinde subiecit enumerationem. Aut cum idem, & in
eundem, per inuocationē deorum spoliata à Prætore templa di-
numerat. Licet & dubitare num quid nos fugerit, & quid re-
sponsuri sint aduersarij his & his. Aut quam spē accusator ha-
beat omnibus ita defensis. Illa uerò iucundissima, si cōtingat ali-
quod ex aduersario ducere argumētū: ut si dicas, Reliquit hæc
partē causæ, aut inuidia premere maluit, aut ad preces confu-
git, & merito, cum sciret hæc & hæc. Sed non sunt singulæ spe-
cies per

Perorationem
narie uocari
docet, eiusq;
duplicem ra-
tionem esse: al-
teram quæ ar-
gumentorum
repetitione, al-
teram quæ af-
fectibus cōset.

circs persequenda, ne sola uideatur, quæ forte nunc dixerò, cum
 occasiones & ex causis & ex dictis aduersariorum, & ex quibus
 dam fortuitis quoq; oriuntur. Nec referenda modò nostra, sed
 postulandũ est etiam ab aduersarijs, ut ad quædam respõdeant.
 Id autem, si & actionis supererit locus, & ea proposuerimus,
 quæ refelli nõ possunt. Nam prouocare quæ inde sint fortia, nõ
 arguentis est, sed monentis. Id unũ epilogi genus uisum est ple
 risq; Atticorum, & philosophis ferè omnibus, qui de arte Orato
 ria scriptũ aliquid reliquerunt. Id sensisse Atticos credo, quia
 Athenis affectus mouere etiã per præconẽ prohibebatur Ora
 tor. Philosophos minus miror, apud quos uitij est loco, affici:
 nec boni mores uidentur, sic à uero iudicẽ auerti: nec cõuenire
 bono uiro uitijjs uti. Necessarios tamẽ affectus fatebuntur, si ali
 ter obtineri uera & iusta, & in cõmune profutura nõ possint.
 Cæterũ illud constitit inter omnes, etiã, in alijs partibus actio
 nis, si multiplex causa sit, & pluribus argumentis defensa, uti
 liter & a re, quæ dicitur fieri solere: sicut nemo dubitauerit multas
 esse causas, in quibus nullo loco sit necessaria, si breues & sim
 plices fuerint. Hæc pars perorationis accusatori patronoq;
 æquè cõmunis est. Affectibus quoq; eisdẽ ferè utuntur: sed ra
 rius hic, ille sapius ac magis. Nam huic cõcitare iudices, illi fle
 etere cõuenit. Verũ & accusator habet interim lacrymas ex
 miseratione eius rei, quem ulciscitur: & reus de indignitate ca
 lûniæ cõspirationis uehementius interim queritur. Diuidere igitur
 hæc officia cõmodissimũ, quæ plerunq; sunt, ut dixi, pro
 mio similia, sed liberiora, plenioraq;. Inclinatio enim iudicum
 ad nos, petitur initio parcius, tũ admitti satis est, & oratio to
 ta superest. In epilogo uerò est, qualẽ animũ iudex in consilium
 ferat, & iam nihil amplius dicturi sumus, nec restat quò serue
 mur. Est igitur utrisq; commune, cõciliare sibi, auertere ab ad
 uersario iudicẽ, concitare affectus, & cõponere. Et breuissimum
 quidẽ hoc præceptũ dari utriq; parti potest, ut totas causas suas
 uires

Vide Aristotelem in principio Rhet. libro 1.

uires Orator ante oculos ponat: & cum uiderit quid inuidio-
sum, fauorabile, inuisum, miserabile, aut sit in rebus, aut uideri
possit, ea dicat, quibus, si iudex esset ipse, maximè moueretur.
Sed certius est ire per singula. Et quæ conciliant quidè accusa-
torem, in præceptis exordij iam diximus. Quædã tamen, quæ il-
lic ostèdere satis est, in peroratione implèda sunt magis: si con-
tra impotentè, inuisum, perniciosum suscepta causa est: si iudici-
bus ipsis aut gloriæ dånatio rei, aut deformitatis futura absolu-
tio. Nam egregiè in Vatiniũ Caluus, Factũ, inquit, ambitũ sci-
tis omnes, & hoc uos scire omnes sciūt. Cicero quidè in Verre
etiam emendari posse infamiã iudiciorũ dånato reo dicit: quod
est unum ex supradictis. Metus etiam si est adhibendus, ut facit
idem, hũc habeat locũ fortiozem quàm in proœmio. Qua de re
quid sentire, alio iam libro exposui. Cõcitare quoq; inuidiã, o-
diũ, iram, liberius in peroratione cõtingit: quorũ inuidiã gra-
tia, odiũ turpitude, irã offensio iudicis facit, si cõtumax, arro-
gans, securus sit, qui nõ ex factõ modo dictõ ue aliquo, sed uul-
tu, habitu, aspectu moueri solet. Egregièq; nobis adolescẽtibus
dixisse accusator Cossutiani Capitonis uidebatur, Græce qui-
dem, sed in hũc sensum, Erubescit Casarẽ timere. Summa tamẽ
concitandi affectus accusatori in hoc est, ut id quod obijcit, aut
quàm atrocissimũ, aut etiam, si fieri potest, quàm maximè mise-
rabile esse uideatur. Atrocitas crescit ex his, quid factum sit, à
quo, in quem, quo animo, quo tẽpore, quo loco, quo modo: quæ
omnia infinitos anfractus habent. Pulsatũ querimur: de re pri-
mum ipsa dicendũ: tum si senex, si puer, si magistratus, si pro-
bus, si bene de Republica meritis. Etiam si percussus sit à uili
aliquo contemptoq;: uel ex cõtrario à potente nimium, uel ab eo
à quo minimè oportuit. Et si die fortè solenni, aut ijs tempori-
bus, cum iudicia huius rei maximè exercerentur, aut in sollicito
ciuitatis statu. Item in theatro, in tẽplo, in concione, crescit in-
uidia. Et si non errore, nec ira: uel etiam si forte ira, sed iniqua,

Act. 2.

Ar. Rhet. 3.

Act. 7.

Lib. 4.

Contra Mi-
diam.

quòd patri affuisset, quòd respondisset, quòd honores contrà peteret. Et si plus etiam uideri potest uoluisse quàm fecit. Plurimū tamē affert atrocitatis, modus, si grauius, si cōtumeliosè: ut Demosthenes ex parte percussi corporis, ex uultu ferientis, ex habitu inuidiam Midie quærit. Occisus est, utrum ferro an igne, an ueneno, uno uulnere an pluribus, subito an expectatio ne tortus, ad hanc partem maximè pertinet. Utitur frequenter accusator & miseratione, cū aut eius casum quē ulciscitur, aut liberorū, aut parentū solitudinē cōqueritur. Et tiam futuri temporis imagine iudices mouet, qui maneant eos casus, qui de ui & iniuria questi sunt, nisi uindicerentur: fugiendū de ciuitate, cedendū bonis, aut omnia quæcunq; inimicus fecerit, perferenda. Sed sæpius id est accusatoris, auertere iudicem à miseratione qua reus sit usurus, atq; ad fortiter iudicandū concitare. Cuius loci est etiam occupare quæ dicturū facturum uel aduersarium putes. Nam & cautiores ad custodiā suæ religionis iudices facit, & gratiā responsuris aufert, cum ea quæ prædicta sunt ab accusatore, iam si pro reo petentur, non sint noua: ut Seruius Sulpitius contra Aufidiam, ne signatorū ab ipsis discrimen obijciatur sibi, præmonet. Necnō ab Aeschine, quali sit usurus Demosthenes actione, prædictū est. Docendi interim quoq; Iudices, quid rogātibus respondere debeant: quod est unū repetitionis genus. Periclitantē uerò commendat dignitas, & studia fortia, & susceptæ bello cicatrices, & nobilitas & merita maiorum. Hoc quod proximè dixi, Cicero atq; Asinius certatim sunt usi: pro Scauro patre hic, ille pro filio. Cōmendat & causa periculi, si suscepisse inimicitias ob aliquod factū honestum uideatur: præcipuè bonitas, humanitas, misericordia. Iustè enim tunc petere ea quisq; uidetur à iudice, quæ alij ipse prestiterit. Referenda hæc pars quoq; ad utilitatē Reipublicæ, ad iudicum gloriam, ad exemplū, ad memoriā posteritatis. Plurimū tamen ualet misratio, quæ iudicem flecti non tantum cogit, sed motum quoq;

quoq; animi sui lacrymis confiteri. Hæc petetur aut ex ijs quæ passus est reus, aut ex ijs quæ tū maximè patitur, aut ex ijs quæ damnatū manent: quæ & ipsa duplicatur, cum dicimus ex qua illi fortuna, & in quam recidendū sit. Affert in his momentū & ætas, & sexus, & pignora: liberi dico, & parentes, & propinqui. Quæ omnia tractari uariè solent. Nonnūquam etiā & ipse patronus has partes subit: ut Cicero pro Milone, O me miserum, o me infelicem: reuocare me tu in patriam Milo potuisti per hos, ego te in patria per eosdē retinere non potero? Maximeq; si (ut tunc accidit) nō cōuenient ei qui accusatur, preces. Nam quis ferret Milonē pro capite suo supplicatē, qui à se uirum nobilem interfectū, quia id fieri oportuisset, fateretur: Ergo & ille captauit ex illa præstantia animi fauorē, & in locum lacrymarum eius ipse successit. His præcipuè locis utiles sunt Proso-popœiæ, id est fictæ alienarū personarū orationes, quales litigatorē decent, uel patronū. Mutæ tamen res mouent, aut cum ipsis loquimur, aut cum ipsas loqui fingimus. Ex personis quoq; trahitur affectus. Non enim audire iudex uidetur aliena mala deflentes, sed sensum ac uocem auribus accipere miserorum: quorū etiam mutus aspectus lacrymas mouet: quātoq; essent miserabiliora, si ea dicerent ipsi, tanto sunt quadā portione ad efficiendū potentiora, cum uelut ipsorū ore dicuntur, ut scenicis actoribus eadē uox, eadē pronuntiatio plus ad mouendos affectus sub persona ualeat. Itaq; idem Cicero quanquā preces non dat Miloni, eumq; potius animi præstantia cōmendat, accommodauit ei tamen & uerba, & conuenientes etiam forti uiro conquestiones. O frustra, inquit, mei suscepti labores. O spes fallaces. O cogitationes inanes meæ. Nunquam tamen debet esse longa miseratio: nec sine causa dictū est, Nihil facilius quàm lacrymas inarescere. Nam cum etiam ueros dolores mitiget tempus, citius euanescat necesse est illa quam dicendo effinximus imago: in qua si moramur, lacrymis fatigatur auditor,

Cic. in Part. &
de Inuent. 16

& requiescit, & ab illo quem ceperat impetu, ad rationem redit. Nō patiamur igitur frigescere hoc opus, & affectū cum ad summū perduxerimus, relinquamus: nec speremus fore, ut aliena quisquam diu ploret. Ideoq; cum in alijs, tū maximè in hac parte debet crescere oratio: quia quicquid non adijcit, prioribus etiam detrahare uidetur: & facile deficit affectus, qui descendit. Non solum autem dicendo, sed etiam faciēdo quaedam, lacrymas mouemus: unde & producere ipsos qui periclitentur, squallidos atq; deformes, & liberos eorum ac parentes, institutum, & ab accusatoribus ostendi cruentū gladium, & lecta è uulneribus ossa, & uestes sanguine perfusas uidemus, & uulnera resolui, ac uerberata corpora nudari. Quarum rerum in gens plerunq; uis est, uelut in rem præsentem animos hominum ducentium. Et populum Romanum egit in furorem prætexta Caij Cæsaris prolata in foro cruēta. Sciebatur interfectum eum, corpus deniq; ipsum impositū lecto erat: uestis tamen illa sanguine madens ita representauit imaginem sceleris, ut nō occisus esse Cæsar, sed tum maximè occidi uideretur. Sed non ideo probauerim, quod factum & lego, & ipse aliquando uidi, depictam tabulam supra Iouem in imaginē rei, cuius atrocitate iudex erat commouēdus. Quæ enim est actoris infantia, qui mutam illam effigiem magis quàm orationem pro se putet locuturam? At sordes, & squallores, & propinquorum quoq; similem habitum scio profuisse, & magnum ad salutem momentum preces attulisse. Quare & obsecratio illa iudicium per charissima pignora, utiq; si & reo sint liberi, coniunx, parentes, utilis erit. Et deorum etiam inuocatio, uelut ex bona conscientia profecta uideri solet. Stratum deniq; iacere, & genua complecti: nisi tamen persona nos, & antea cta uita, & rei conditio prohibebit. Quædā enim tam fortiter tuenda, quàm facta sunt. Verum sic est habenda autoritatis ratio, ne sit inuisa securitas. Fuit quondam inter hæc omnia potentissimum id, quo Lucium

Muren ante

Suetō . in uita
 Cæsaris, & Ap
 pianus lib. 2.
 bel. ciuil.

Iupiter in fo
 ro.

Murenam Cicero accusantibus clarissimis uiris eripuisse præcipue uidetur. Persuasit enim nihil esse ad præsentem rerum statum utilius, quam pridie Calend. Ianuarias ingredi Consulatum. Quod genus nostris temporibus totum penè sublatum est, cum omnia curæ tutelæq; unius innixa, periclitari nullo iudicij exitu possint. De accusatoribus & reis sum locutus, quia in periculis maximè uersatur affectus. Sed priuatæ quoque causæ uerunq; habent perorationis genus: & illud quod est ex enumeratione probationum, & hoc quod ex lacrymis: si aut statu periclitari, aut opinione litigator uidetur. Nam in paruis quidem libris has tragœdias mouere, tale est, quale si personam Herculis & cothurnos aptare infantibus uelis. Illud ne indignum quidem admonitione, ingens in epilogis meo iudicio uerti discrimen, quomodo se dicenti, qui excitatur, accommodet. Nam & imperitia, & rusticitas, & rigor, & deformitas afferunt interim frigus: diligenterq; hæc sunt actori prouidenda. Equidem repugnanteis eos patrono, & nihil uultu commotos, & intempestiue ridentes, & factio aliquo uel ipso uultu risum mouentes saepe etiam uidi, præcipue uerò cum aliqua uelut scenicè fiunt. Transulit patronus aliquando puellam, quæ soror esse aduersarij dicebatur (nam de hoc lis erat) in aduersa subsellia, tanquam in gremio fratris relicturus: at is a nobis præmonitus decesserat. Tum ille alioqui uir facundus, inopinatæ rei casu obmutuit, & infantem suam frigidissime reportauit. Alius imaginem mariti pro reâ proferre magni putauit: at ea sæpius risum fecit. Nam & ij quorum officij erat ut traderent eam, ignari qui esset epilogus, quoties respexisset patronus, offerebant palam, & prolata nouissime, deformitate ipsa (*nam senis cadaueri infusa) præteritam quoq; orationis gratiam perdidit. Nec ignotum quid Gliconi, cui Spiridion fuit cognomen, acciderit. Huic puer, quem in ius pro ductum, quid fletet interrogabat, Ex pædagogo se uellicari respondit. Sed nihil illa contra Cepasios Ciceronis fabula effica-

Vide Chiffades.

* Ceris cadauer attulerat infusum

Pro Cluent.

cuius ad pericula epilogorum. Omnia tamē hæc tolerabilia, quibus actionē mutare facile est. at qui à stylo nō recedūt, aut conticescunt ad hos casus, aut frequentissimè falsa dicunt. Inde est enim, Tendit ad uestra genua supplices manus. & Heret in cōplexu liberorū miser. & Reuocat ecce me, etsi nihil horum is de quo dicitur faciat. Et è scholis hæc uitia, in quibus omnia liberè fingimus, & impune, quia pro factō est quicquid uolumus. non admittit hoc idē ueritas fori. Egregieq; Cassius dicenti adolescentulo, Quid me toruo uultu intueris Seuere? Non me hercule, inquit, faciebā, sed sic scripsisti, ecce: & quā potuit truculentissime eū aspexit. Illud præcipuè monendū, ne quis nisi summis ingenij uiribus ad mouendas lacrymas aggredi audeat. Nam ut est lōge uehemētissimus hic cū inualuit affectus, ita si nihil efficit, tepet: quē melius infirmus actor tacitis iudicū cogitationibus reliquisset. Nam & uultus, & uox, & ipsa illa excitati rei facies, ludibrio etiam plerūq; sunt hominibus quos non permouerunt. Quare metiatur ac diligenter æstimet uires suas actor: & quantū onus subiturus sit, intelligat. Nihil habet ista res mediū, sed aut lacrymas meretur, aut risum. Non autem commouere tantū miserationem, sed etiam discutere epilogi est propriū: quum oratione cōtinua, quæ motos lacrymis iudices ad iustitiā reducat, tum etiā quibusdā urbane dictis: quale est, Date puero panē, ne ploret. Et corpulēto litigatori, cuius aduersarius item puer circa iudices erat ab aduocato latus, Quid faciā? Ego te baiulare nō possum. Sed hæc tamē non debēt esse mimica. Ita neq; illū probauerim, qui inter clarissimos sui tēporis Oratores fuit, qui pueris in epilogū productis, talos proiecit in mediū, quos illi diripere cōperūt. Nanq; hæc ipsa discriminis sui ignorātia potuit esse miserabilis. Neq; illū, qui cū esset cruētus gladius eius ab accusatore prolatus, quo is hominē probabat occisum, subito ex subsellijs ut territus fugit & capite ex parte uelato, cū ad agentē ex turba prospexisset, interro-

gavit

gavit an iam ille cū gladio recessisset. Fecit enim risum, sed ridiculus fuit. Discutiendæ tamen oratione huiusmodi scenæ. Egre-
 gieq; Cicero & contra imaginē Saturnini pro Rabirio graui-
 ter: & cōtra iuuenē cuius subinde uulnus in iudicio resolueba-
 tur, pro Varcno multa dixit urbanē. Sunt & illi leniores epilo-
 gi, quibus aduersario satis facimus: si forte sit eius persona talis,
 ut illi debeat reuerentia, aut quū amicē aliquid cōmonemus,
 & ad cōcordiam hortamur. quod est genus egregiē tractatū à
 Pasiēno, cū Domitiæ uxoris suæ pecuniarū litē aduersus fratrem
 eius Aenobarbū ageret. Nā quū de necessitudine multa dixis-
 set, de fortuna quoq; qua uterq; abūdabat, adiecit, Nihil uobis
 minus deest, quàm de quo cōtenditis. Omnes autē hos affectus,
 etiam si quibusdā uidētur in proœmio atq; in epilogo sedē ha-
 bere, in quibus sanē sunt frequētissimi, tamē aliæ quoq; partes
 recipiūt: sed breuiiores, ut cum ex his plurima sint reseruanda.
 At hic, si usquā, totos eloquētiæ aperire fontes licet. Nam ex
 his, si bene diximus reliqua, possidemus iam iudiciū animos: &
 cōfragosis atq; asperis euecti, tota pādere possumus uela: & cū
 sit maxima pars epilogi amplificatio, uerbis atq; sentētijis uti
 licet magnificis, atq; ornatīs. Tūc est cōmouendū theatrū, quū
 uētū est ad ipsum illud, quo ueteres tragœdiæ comœdiæq; clau-
 dūtur, Plaudite. In alijs autē partibus tractandus affectus erit,
 ut quisq; nascetur. Nam neq; exponi sine hoc res atroces &
 miserabiles debent. Cum de qualitate alicuius rei quæstio est,
 probationibus uniuscuiusq; rei rectē subiungitur. Vbi coniun-
 ctam ex pluribus causam agimus, etiā necesse erit uti pluribus
 quasi epilogis: ut in Verrē Cicero fecit. Nā & Philodamo, & A. 3. & 7.
 Nauarchis, & cruciatīs ciuibus Romanis, & alijs plurimis suas
 lacrymas dedit. Sunt qui hos μερικὸς ἐπιλόγος uocēt, quo parti-
 tam perorationē significāt. Mihi non tam partes eius, quàm spe-
 cies uidentur. Siquidem hæc epilogi & perorationis nomina
 ipsa aperte satis ostendunt hæc esse consummationē orationis.

De diuisione Affectuum, & quomodo mouendi sunt.

CAP. III.

Quid in affectibus mouendis fieri oportet, executus, hic quomodo id consequi possimus ostendit.

Quamuis autem pars hæc Iudicialium causarum sit summa, præcipueq; constet affectibus, & aliqua de his necessario dixerim, non tamen potui, ac ne debui quidem locum istum in unam speciem cõcludere. Quare adhuc opus superest, cum ad obtinenda quæ uolumus, potentissimum, tum suprædictis multo difficilius, mouendi iudicum animos, atque in eum quem uolumus habitum formandi, & uelut transfigurandi. Quæ de re pauca, quæ postulat hæc materia, sic attingi, ut magis quid oporteret fieri, quam quo id modo consequi possimus, ostenderem. Nunc alius omnis rei repetenda ratio est. Nam & per totam (ut diximus) causam locus est affectibus: & eorum non simplex natura, nec in transitu tractanda, quo nihil maius afferre uis orandi potest. Nam cætera forsitan tenuis quoq; & angusta ingenij uena, si modò uel doctrina uel usu sit adiuta, generare, atq; ad frugem aliquam perducere queat. Certè sunt, semperq; fuerunt non parum multi, qui satis peritè, quæ essent probationibus utilia, reperirent: quos equidem non contemno, sed hæctenus utiles credo, nequid per eos iudici sit ignotum, atque (ut dicam quod sentio) dignos, à quibus causas disertis docerentur. Qui uerò iudicem rapere, & in quem uellet habitum animi posset perducere, quo dicto flendum & irascendum esset, rarior fuit. Atq; hoc est quod dominatur in iudicijs, hæc eloquentiam regunt. Namq; argumenta plerunq; nascuntur ex causa, & pro meliore parte plura sunt semper: ut qui per hæc uicit, tantum non defuisse sibi aduocatum sciat. Vbi uerò animis iudicum uis afferenda est, & ab ipsa ueri contemplatione abducenda mens, ibi proprium Oratoris opus est. Hoc non docet litigator: hoc libellis non continetur. Probationes enim efficiunt sane, ut causam nostram meliorem esse iudices putent: affectus præstant ut etiam uelint. Sed id quia nolunt, credunt quoque. Nam

cum

cum irasci, fauere, odisse, misereri cœperint, agi iam rem suam
 existimant: & sicut amantes de forma iudicare nō possunt, quia Amor cæcus.
 sensum oculorū premit amor, ita omnē inquirendæ ueritatis ra-
 tionē iudex amittit occupatus affectibus: æstu fertur, & uelut
 rapido flumini obsequitur. Ita argumēta ac testes quid egerint,
 pronuntiatio ostendit: cōmotus autem ab Oratore iudex, quid
 sentiat, sedens adhuc atq; audiens confitetur. An cum ille, qui
 plerisq; perorationibus petitur, fletus erumpit, non palam di-
 cta sententia est? Huc igitur incumbat Orator, hoc opus eius,
 hic labor est: sine quo cætera nuda, ieiuna, infirma, ingrata
 sunt. adeo uelut spiritus operis huius atq; animus est in affecti-
 bus. Horum autem, sicut antiquitus traditum accepimus, due
 sunt species: Alteram Græci πάθος uocant, quam nos rectè uer-
 tentes ac propriè affectū dicimus: Alteram ἦθος, cuius nomine, Pathos.
Ethos.
 ut ego quidē sentio, caret sermo Romanus: mores appellantur:
 atq; inde pars quoque illa philosophiæ ἠθικὴ, moralis est dicta. Ethicæ.
 Sed ipsam rei naturā spectanti mihi, non tam mores significari
 uidentur, quàm morū quædā proprietas. Nā ipsis quidē omnes
 habitus mentis cōtinentur. Cautiores uoluntatē cōplecti, quàm
 nomina interpretari maluerūt. Affectus igitur hos concitatos,
 illos mites atq; compositos esse dixerunt. In altero uehemēter
 commotos, in altero lenes: deniq; hos imperare, illos persuade-
 re: hos ad perturbationem, illos ad beneuolentiam praeualere.
 Adijciunt quidā peritorum πάθος temporale esse. Quod ut acci-
 dere frequētius fateor, ita nōnullas credo esse materias, quæ cō-
 tinuum desiderent affectū. Nec tamen minus artis aut usus hi le-
 niores habent, uiriū atq; impetus non tantundē exigunt. In cau-
 sis uerò etiam pluribus uersantur, immo secundum quendam in-
 tellectū in omnibus. Nam cum nisi ex illo & hoc loco nihil ab
 Oratore tractetur, quicquid de honestis, & utilibus, deniq; faci-
 endis & non faciendis dicitur, hoc uocari potest. Quidam
 commendationem, atq; excusationem propria huius officij pu-
 tauerunt

tauerunt: nec abnuo esse ista in hac parte, sed non concedo ut sola sint. Quin illud adhuc adijcio, $\pi\acute{\alpha}\delta\omicron\varsigma$ atq; $\eta\acute{\theta}\omicron\varsigma$ esse interim ex eadē natura: ita, ut illud maius sit, hoc minus: ut amor $\pi\acute{\alpha}\delta\omicron\varsigma$, charitas $\eta\acute{\theta}\omicron\varsigma$. Interdum diuersa inter se, sicut in epilogis. Nanque $\pi\acute{\alpha}\delta\omicron\varsigma$ concitat, $\eta\acute{\theta}\omicron\varsigma$ solet mitigare. Propria tamen mihi huius nominis exprimēda natura est, quatinus appellatione ipsa non satis significari uidetur. $\eta\acute{\theta}\omicron\varsigma$ quod intelligimus, quodq; à docētibus desideramus, id erit, quod ante omnia bonitate cōmendabitur: non solum mite ac placidum, sed plerunq; blandū & humanum, & audientibus amabile atq; iucundum: in quo exprimendo summa uirtus ea est, ut fluere omnia ex natura rerum hominumq; uideantur, quo mores dicentis ex oratione perluceant, & quodammodo agnoscantur. Quod est sine dubio inter coniunctas maximē personas, quoties perferimus, ignoscimus, satisfacimus, monemus, procul ab ira, procul ab odio. Sed tamen alia patris aduersus filium, tutoris aduersus pupillū, mariti aduersus uxorē moderatio est. Hi enim prae se ferūt eorum à quibus leduntur, charitatē: neq; alio modo inuisos eos faciūt, quā quod amare ipsi uidētur. Alia cum senex adolefcētis, alia cum conuitiū honestus inferioris fert. Hic enim tantū concitari, illic etiam affici debet. Sunt & illa ex eadem natura, sed motus adhuc minoris, ueniam petere, adolefcētiā defendere amores. Nonnunquam etiam lenis alieni calor derisus ex hac forma uenit: sed non his ex locis tantum, uerū aliquāto magis proprie sunt uirtutes simulationis, satisfaciēdi, rogandi, & $\acute{\alpha}\rho\omega\upsilon\epsilon\iota\varsigma$, quae diuersum ei quod dicit, intellectuū petit. Hinc etiā ille maior ad cōcitandum odium nasci affectus solet, cum hoc ipso quod nos aduersarijs submittimus, intelligitur tacita impotētie exprobratio. Nāq; eos graues & intolerabiles id ipsum demōstrat, quod cedimus: & ignorant cupidi maledicendi, aut affectatores libertatis, plus inuidiam quā conuitiū posse: nam

Inuidia.
Conuitiū.

inuidia aduersarios, conuitiū nos inuisos facit. Ille iam penē
medius

medius affectus est, ex amoribus, & ex desiderijs amicorum & necessariorum. Nam & hoc maior est, & illo minor. Non parum significāter etiam illa in scholis ἤδη dixerimus, quibus plerumq; rusticos, superstitiosos, auaros, timidos, secundum conditionem propositorum effingimus. Nam sic ἤδη mores sunt, cum hos imitamur, & ex his ducimus orationem. Deniq; hoc omne, bonum & comem uirum poscit. Quas uirtutes cum etiam in litigatore debeat Orator, si fieri potest, approbare, utique ipse aut habeat, aut habere credatur. Sic proderit plurimū causis, quibus ex sua bonitate faciet fidem. Nam qui dum dicit, malus uidetur, utiq; male dicit. Non enim uidetur iusta dicere, alioqui ἄσος uideretur. Quare & ipsum etiam dicendi genus in hoc placidum debet esse ac mite, nihil superbum, nihil elatum saltem ac sublime desideret. Propriè, iucundè, credibiliter dicere, sat est. Ideoq; & melius ille orationis modus maximè conuenit. Diuersum est huic quod πῶσος dicitur, quodq; nos affectum propriè uocamus: & ut proximè utriusq; differentiam signem, illud comœdiæ, hoc tragœdiæ simile. Hæc pars circa iram, odium, metum, inuidiam, miserationem, ferè tota uersatur. Quæ quibus ex locis ducenda sint, & manifestum omnibus, & à nobis in ratione proœmij atq; epilogi dictū est. Et metum tamen duplicem intelligi uolo: quem patimur, & quem facimus. Et inuidiam: nanque altera inuidum, altera inuidiosum facit. Hoc autem hominis, illud rei est, in quo & plus habet operis oratio. Nam quædam uidentur grauiā per se, parricidium, cædes, ueneficium: quædam efficienda sunt. Id autem contingit, cum magnis alioqui malis grauius esse id quod passi sumus, ostenditur: quale est apud Vergiliū,

Aeneid. 3.

O felix una ante alias Priameia uirgo,

Hostilem ad tumultum Troiæ sub mœnibus altis

Iussa mori— Quàm miser enim casus Andromachæ, si comparata ei felix Polyxena? Aut cum ita exaggeramus iniuriam nostram

nostram

nostram, ut etiam quæ multo minora sunt, intoleranda dicamus: Si pulsasses, defendi non poteras: uulnerasti. Sed hæc diligenti-
 Lib. 8. us, cum ad amplificationem uenerimus, dicemus. Interim notasse contentus sum, nõ id solum agere affectus, ut quæ sunt ostendantur acerba ac luctuosa: sed etiam, ut quæ tolerãda haberi solent, grauia uideãtur: ut cum in maledicto plus iniuriæ, quàm in manu: in infamia plus poenæ dicimus, quàm in morte. Nanq; in hoc eloquentiæ uis est, ut iudicem non ad id tantum impellat, in quod ipse à rei natura duceretur: sed aut qui nõ est, aut maiorem quàm est, faciat affectũ. Hæc est illa quæ de uocatis uocatur, rebus indignis, asperis, inuidiosis addens uim oratio: qua uirtute præter alios plurimũ Demosthenes ualuit. Quod si tradita mihi sequi præcepta sufficeret, satis feceram huic parti, nihil eorum quæ legi, uel didici, quod modò probabile fuit, omittendo. Sed mihi in animo est, quæ latet penitus, ipsa huius loci aperire penetralia, quæ quidem non aliquo tradente, sed experimento meo, ac natura ipsa duce accepi. Summa enim (quantum ego quidem sentio) circa mouendos affectus in hoc posita est, ut moueamur ipsi. Nam & luctus & iræ & indignationis aliquando ridicula fuerit: imitatio, si uerba, uultumq; tantum, nõ etiam animum accommodauerimus. Quid enim aliud est causæ, ut lugentes utiq; in recenti dolore disertissimè quædam exclamare uideantur, & ira nonnunquam: in doctis quoq; eloquentiam faciat, quàm quòd illis inest uis mētis, & ueritas ipsorum? Quare in ijs quæ uerisimilia esse uolumus, simus ipsi similes eorũ qui uerè patiuntur affectibus: & à tali animo profisciscatur oratio, qualem facere iudicẽ uolet. An ille dolebit, qui audiet me, cũ hoc dicam, non dolentem? Irascetur, si nihil ipse
 agens qui in iram concitat, idq; exigit, simile patietur? Siccis agenti oculis lacrymas dabit? fieri non potest. Nec incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore: nec res ulla dat alteri colorem, quem ipsa non habet. Primum est igitur, ut apud nos ualeãt ea
 quæ

quæ ualere apud iudicem uolumus: afficiamurq; antequam affi-
cere concemur. At quomodo fiet ut afficiamur? Neq; enim sunt
motus in nostra potestate. Tentabo etiam de hoc dicere: Quas
^{phantasias} Græci uocant, nos sanè uisiones appellemus, per quas
imagines rerum absentiu ita representantur animo, ut eas cer-
nere oculis, ac præsentibus habere uideamur: has quisquis bene
conceperit, is erit in affectibus potentissimus. Hunc quidam di-
cunt ^{ὀφθαλμοφαντασίαι}, qui sibi res, uoces, actus, secundum uerum opti-
me finget: quod quidem nobis uolentibus facile continget.
Nam ut inter oia animorum, & spes inanes, & uelut so-
mnia quædam uigilantium, ita nos hæ, de quibus loquimur,
imagines prosequuntur, ut peregrinari, nauigare, præliari,
populos alloqui, diuitiarum quas non habemus, usum uidea-
mur disponere: nec cogitare, sed facere: hoc animi uitium ad
utilitatem non transferemus? Ut hominem occisum querar:
non omnia quæ in re præsentia accidisse credibile est, in oculis
habebō? non percussor ille subitus erumpet? non expauescet
circumuentus: exclamabit? uel rogabit? uel fugiet? non ferien-
tem, non concidentem uidebo? non animo sanguis, & pallor,
& gemitus, extremus deniq; expirantis hiatus insidet? Inse-
quetur ^{ὀφθαλμοφαντασία}, quæ à Cicerone* illustratio & euidētia nomi-
natur: quæ non tam dicere uidetur, quàm ostendere: & affectus
non aliter, quàm si rebus ipsis intersimus, sequentur. An non
ex his uisionibus illa sunt,

Excussi manibus radij, reuolutaq; pensa? &

-Leuiq; patens in pectore uulnus?

& equus ille in funere Pallantis, -Positis qui insignibus-

It lacrymans guttisq; humectat grandibus ora?

Quid: non idem poëta penitus ultimi fati cepit imaginem, ut di-
ceret, -Et dulcis moriens reminiscitur Argos?

Vbi uero miseratione opus erit, nobis ea de quibus querimur,
accidisse credamus, atq; id animo nostro persuadcamus. Nos
illi s

De Orat. 3. &
Acad. quæstio.
lib. 4.

* perspicui-
tas

Aeneid. 9. &
10.

Huc refer Po-
lum histrionē,
de quo Gel-
lius.

illi simus, quos grauiā, indigna, tristia passos queramur. Nec agamus rem quasi alienā, sed assumamus parūper illū dolorē. Ita dicemus, quae in simili nostro casu dicturi essemus. Vidi ego saepe histriones atq; comædos, cū ex aliquo grauiore actu personā deposuissent, flentes adhuc egredi. Quod si in alienis scriptis sola pronūciatio ita falsis accedit affectibus, quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, ut moueri periclitātū uice possumus? Sed in schola rebus quoq; ipsis affici cōuenit, easq; ueras sibi fingere: hoc magis, quod illic ut litigatores loquimur frequentius, quā ut aduocati. Orbū agimus, & naufragum, & periclitantē: quorū induere personas quid attinet, nisi affectus assumimus? Hæc dissimulanda mihi non fuerunt, quibus ipse quantuscunq; sum, aut fui (nam peruenisse me ad aliquod nomen in genij credo) frequenter motus sum, ut me non lacryma solum deprehenderint, sed pallor, & uero similis dolor.

De Risu.

CAP. IIII.

Cum risus sæpenumero graues soluat affectus, & ad affectuum rationē referatur, deo per partes diligentissime tradit.

Hic diuersa uirtus, quæ risum iudicis mouendo, & illos tristes soluit affectus, & animum ab intentione rerum frequenter auertit, & aliquando etiam reficit, & a satietate uel a fatigatione renouat. Quāta sit autem in ea difficultas, uel duo maximi Oratores, alter Græcæ, alter Latinæ eloquentiæ principes, docent. Nam plerique Demostheni facultatem huius rei defuisse credunt, Ciceroni modum. Nec uideri potest noluisse Demosthenes: cuius pauca admodum dicta, nec sanè cæteris eius uirtutibus respondentia, palam ostendunt non displicuisse illi iocos, sed non contigisse. Noster uero, non solum extra iudicia, sed in ipsis etiam orationibus habitus est nimius risus affectator. Mihi quidem, siue id rectè iudico, siue amore immodico præcipui in eloquentia uiri laboro, mira quædam uidetur in eo fuisse urbanitas. Nam & in sermone quotidiano multa, & in altercationibus, & interrogandis testibus plura quā quis-

Urbanitas Ciceronis.

Rhet. 3. quæ dixit facetè: & illa ipsa quæ sunt in Verrè dicta frigidius, alijs

alijs assignauit, & testimonij loco posuit: ut quo sunt magis
 uulgaria, eo sit credibilis illa ab Oratore nõ ficta, sed passim
 esse iactata. * Vtinã Quintus, & libertus eius Tyro, aut alius * Vtinamq;
 quisquis fuit, qui tres hac de re libros edidit, parcius dictorum libertus eius
 numero indulgissent, & plus iudicij in eligendis quàm in conge=
 rendis studij adhibuissent: minus obiectus calumniantibus foret: Tyro
 qui tamẽ nũc quoq; ut in omni eius ingenio, facilius quid reijci, Macrob.
 quàm quid adijci possit, inueniẽt. Affert autẽ summam rei diffi=
 cultatem: primũ, quòd ridiculũ dictum plerunq; falsum est, hoc Sat. 2. cap. 1.
 semper humile, sæpe ex industria deprauatũ: præterea nunquã
 honorificũ: tum uaria hominum iudicia in eo, quia non ratione
 aliqua, sed motu quodam, nescio an enarrabili, iudicatur. Neq;
 hoc ab ullo satis explicari puto, licet multi tentauerint. Vnde
 risus quidẽ non solũ factõ aliquo dictõ ue, sed interdum quodã
 etiã corporis tactu laceßitur. Præterea non una ratione moue=
 ri solet. Neq; enim acutẽ tantũ ac uenustẽ, sed stultẽ, iracundẽ,
 timidẽ dicta aut facta ridentur. Ideoq; anceps eius rei ratio est,
 quòd à derisu non procul abest risus. Habet enim, ut Cicero di=
 cit, sedẽ in deformitate aliqua & turpitudine. Quæ cum in alijs 2. de Orat.
 demonstratur, urbanitas: cum in ipsum dicentem recidunt, stul=
 titia uocatur. Cum uideatur autem res leuis, & quæ à scurris,
 mimis, insipientibus deniq; sæpe moueatur, tamẽ habet uim ne=
 scio an imperiosissimã, & cui repugnari minimẽ potest. Erũ=
 pit enim etiam inuitis sæpe, nec fultus ope: nec uultus modò ac
 uocis exprinit cõfessionem, sed totum corpus ui sua concutit.
 Rerũ autem sæpe (ut dixi) maximarũ momẽta uertit, cum odiũ
 iramq; frequentissimẽ frangat. Documento sunt iuuenes Ta=
 rentini, qui multa de Pyrrho rege securius inter cœnã locuti, Val. li. 5. tit. 1.
 cum rationem facti reposcerentur, & neq; negari res, neq; de=
 fendi posset, risu sunt & oportuno ioco elapsi. Nanq; unus ex
 ijs, Immo, inquit, nisi lagœna defecisset, occidissimus te. Eaq; ur=
 banitate tota est inuidia criminis dissoluta. Verũ hoc quicquid
 t est,

est, ut nō ausim dicere carere omnino arte, quia nonnullā obseruationem habet, suntq; ad id pertinentia & à Græcis & à Latinis cōposita præcepta: ita planè affirmo præcipuè positū esse in natura & occasione. Porro natura nō tantū in hoc ualet, ut acutior quis atq; habilior sit ad inueniendū: nam id sanè doctrina posset augeri: sed inest proprius quibusdam decor in habitu atq; uultu, ut eadem illa minus dicēte alio uideātur urbana esse. Occasioni uero & in rebus est tanta uis, ut sæpe adiuti ea nō in-

* & in eo docti modò, sed etiā rustici falsè dicāt* in eum quisquis aliquid quisquis al. dixerit prior. Sunt enim longè uenustiora omnia in respōdendo, quàm in prouocādo. Accedit difficultati, quòd eius rei nulla exercitatio est, nulli præceptores. Vtiq; in cōuiujs & sermonibus multi dicaces: sed quia in hoc usu quotidiano proficimus, oratoria urbanitas rara, nec ex arte propria, sed ad hanc cōsuetudinem accōmodata. Nihil autem uetabat & cōponi materias in hoc idoneas, ut cōtrouersia permistis salibus fingeretur: uel res proponi singulas ad iuuenum talem exercitationem.

Dicta. Quin illæ ipsæ, quæ dicta sunt, ac uocantur, quas certis diebus festæ licentiæ dicere solebamus, si paulū adhibita ratione fingerentur, aut aliquid in his seriū quoq; esset admistū, plurimū poterāt utilitatis afferre: quæ nunc iuuenū, uel sibi ludentiū exercitatio est. Pluribus autem nominibus in eadem re uulgo utimur: quæ tamen si diducas, suā propriam quandā uim ostendēt.

Urbanitas. Nam & urbanitas dicitur: qua quidem significari uideo sermonem præ se ferentē in uerbis, & sono, & usu propriū quendam gustum urbis, & sumptam ex cōuersatione doctorū tacitam eruditionem: deniq; cui contraria sit rusticitas. Venustum esse, quod cum gratia quadam & uenere dicatur, apparet. Salsum in consuetudine pro ridiculo tantum accipimus: natura nō

Rusticitas.
Venustum.
Salsum.

Cic. 2. de Ora. Cicero, omne quod salsum sit, ait esse Atticorum: nō quia sunt maximè ad risum compositi: & Catullus cum dicit,

Nulla

Nulla in tam magno est corpore mica salis,
hoc dicit, nihil in corpore eius esse ridiculū. Salsum igitur erit,
quod non erit insulsum, uelut quoddam simplex orationis con-
dimentum: quod sentitur latente iudicio, & uelut palatum ex-
citatur, quod & à tædio defendit orationem. Sanè tamen, ut ille
in cibus paulo liberalius aspersus, si tamen non sit immodicus,
affert aliquid propriae uoluptatis: ita hi quoque in dicendo ha-
bent quiddam quod nobis faciat audiendi sitim. Facetum quoque
non tantum circa ridicula opinor consistere. Neque enim diceret
Horatius facetum carminis genus natura concessum esse Ver-
gilio. Decoris hanc magis, & exultæ cuiusdam elegantiae ap-
pellationem puto. Ideoque in epistolis Cicero hæc Bruti refert
uerba, Ne ulli sunt pedes faceti, ac delicijs ingredienti mollius.
Quod conuenit cum illo Horatiano,

Facetum.

Ser. 1. Sat. 10.

—Molle atque facetum Vergilio.— Iocum uero acci-
pimus, quod est contrarium serio. Nam & fingere & terrere,
& promittere interim, iocus est. Dicacitas sine dubio à dicen-
do, quod est omni generi commune, ducta est: proprie tamè si-
gnificat sermonem cum risu aliquos incessentem. Ideo Demo-
sthenem urbanum fuisse dicunt, dicacem negant. Proprium au-
tem materiae de qua nunc loquimur, est ridiculum. Ideoque hæc
tota disputatio à Græcis $\pi\alpha\lambda\iota\ \gamma\epsilon\lambda\iota\sigma\iota\varsigma$ inscribitur. Eius prima di-
uisio traditur eadem, quæ est omnis orationis, ut sit positum in
rebus, aut in uerbis. Vfus autè maximè simplex. Aut enim ex
alijs risum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus medijs. Aliena
aut reprehendimus, aut refutamus, aut eleuamus, aut reperi-
mus, aut eludimus. Nostra, ridicula indicamus, & ut uerbo Ci-
ceronis utar, dicimus aliqua subabsurda. Namque eadè, quæ si im-
prudenter excidant, stulta sunt: si simulamus, uenusta credun-
tur. Tertium est genus, ut idem dicit, in decipiendis expectatio-
nibus, dictis aliter accipiendis, cæterisque, quæ neutram perso-
nam cõtinent. Idcoque à me media dicuntur. Item, ridicula aut
facimus,

Iocus.
Dicacitas.

Ridiculum.

2. de Orat.

t a facimus,

facimus, aut dicimus. Facto risus cōciliatur interim admistā grauitate: ut Marcus Cælius prætor, cum sellā eius curulem Consul Isauricus fregisset, alterā posuit loris intentam. Dicebatur autem Cos. à patre aliquando cæsus flagris. Interim sine respectu pudoris, ut in illa pyxide Cæliana. Quod neq; Oratori, neque ulli graui uiro conueniat. Idem autem, si uultu gestuq; ridiculo dictum sit, in quibus est quidem summa gratia, sed maior cum captare risum non uidentur. Nihil enim ex ijs quæ dicuntur falsa, dicitur falsius. Quāquam autem gratiæ plurimum dictis seueritas affert, fitq; ridiculum id ipsum, quia qui dicit, nō ridet: est tamen interim & aspectus & habitus oris, & gestus nō inurbanus, cum his modus contingit. Id porro quod dicitur, aut est lasciuum, aut hilare, qualia Galbæ pleraq;: aut contumeliosum, qualia nuper Iunij Bassi: aut asperum, qualia Cassij Seueri: aut lene, qualia Domitij Afri. Refert his ubi quis utatur. Nā in conuictibus, & quotidiano sermone lasciuia humilibus, hilaria omnibus conueniunt. Ludere nunquam uelimus, longeq; absit propositum illud, Potius amicum quā dictum perdidit. In hac quidē pugna forensi malim mihi lenibus interdiceret: quāquam & cōtumeliosè & asperè dicere in aduersarios permisum est: cum accusare etiam palam, & caput alterius iustè petere concessum sit. Sed hic quoq; tamen inhumana uideri solet fortunæ insectatio: uel quia culpa caret, uel quia recidere etiam in ipsos qui obiecerunt, potest. Primum itaq; considerandum est, & quis, & qua causa, & apud quem, & in quem, & quid dicat. Oratori minime conuenit distortus uultus, gestusq; quæ in mimis rideri solēt. Dicacitas etiam scurrilis & scenica huic personæ alienissima est. Obscœnitas uero non à uerbis tantum abesse debet, sed etiam à significatione. Nam siquādo obijci potest, non in omni loco exprobranda est. Oratorem præterea ut dicere urbanè uolo, ita uideri affectare id, planè nolo. Quapropter ne dicet quidem false quoties poterit, & dictū potius aliquando

aliquando perdet, quàm minuet auctoritatem. Nec accusatorem autem atroci in causa, nec patronum in miserabili iocantem ferret quisquam. Sunt etiam iudices quidã tristiciores, quàm ut risum libenter patiãtur. Solet interim accidere, ut id quod in aduersarium dicimus, aut in iudicem conueniat, aut in nostrum quoq; litigatorem: quanquam aliqui reperiuntur, qui ne id quidem, quod in ipsos recidere possit, euitent: quod fecit Longus Sulpitius, qui cum ipse fœdissimus esset, eum contra quem iudicio liberali aderat, ne faciem quidem habere liberi hominis dixit. Cui respondens Domitius Afer, Et tu, inquit, ex animi sententia Longe? Qui malam faciem habet, liber non est? Vitandũ etiam ne petulans, ne superbum, ne loco, ne tempori alienũ, ne preparatum, & domo allatum uideatur, quod dicimus. Nam aduersus miseros, sicut supra dixerã, inhumanus est iocus. Sed quidam ita sunt receptæ auctoritatis, & notæ uerecundiæ, ut nocitura sit in eos dicendi petulantia. Nam de amicis iam præceptum est. Illud non ad orãdi fere consilium, sed ad* omnia per* omnes. als, tinet, ne laceffat hoc modo, quẽ lædere sit periculosum, ne aut homines inimicitia graues insequãtur, aut turpis satisfactio. Male etiã dicitur, quod in plures conuenit, si aut nationes totæ incessantur, aut ordines, aut conditio, aut studia multorum. Ea quæ dicit uir bonus, omnia salua dignitate ac uerecundia decent. Nimum enim risus precium est, si probitatis impendio constat. Vnde autẽ concilietur risus, & quibus ex locis peti solcat, difficilimũ est dicere. Nam si species omnes persequi uelimus, nec modum reperiemus, & frustra laborabimus. Neque numerosi sunt loci, ex quibus hæc dicta, quàm illi, ex quibus eæ quas sententias uocamus, ducuntur, neq; alij. Nam hic quoq; est inuentio & elocutio, atq; ipsius elocutionis uis, alia in uerbis, alia in figuris. Risus igitur oriuntur aut ex corpore eius in quẽ dicimus: aut ex animo, qui factis ab eo dictisq; colligitur: aut ex ijs quæ sunt extrã posita. Intra hæc enim est omnis uitupe-

* *seuera ratio: quæ si grauius posita sit, *seria est: si leuius, ridicula. Hæc aut ostenduntur, aut narrantur, aut dicto notantur. Rarū est*

De Orat. 2.
* Crassus, ha-
bet Plin. li. 35.
cap. 4.

*autem, ut oculis subiicere contingat, ut fecit *C. Iulius, qui cum Helmio Mancie sæpius obstrepenti sibi diceret, iam ostendam qualis sis: isq; plane instaret interrogatione, qualem se tandem ostensurus esset, digito demonstrauit imaginem Galli in scuto Mariano Cimbrico pictam, cui Mancia tum similitimus est uisus. Tabernæ autem erant circa forum, ac scutū illud signi gratia positū. Narrare quæ salsa sint, in primis est subtile, & oratorium: ut Cicero pro Cluentio narrat de Cepasio atq; Fabritio: ac Marcus Cælius de illa C. Lelii collegæq; eius in prouinciam festinantium contentione. Sed in his omnibus cum elegās & uenusta exigitur tota expositio, tum id est festiuissimum,*

Pro Cluent.

quod adiicit Orator. Nam & à Cicerone sic est Fabritij fuga illa condita. Itaq; cum callidissimè se putaret dicere, & cum illa uerba grauiissima ex intimo artificio deprompsisset: Respicite iudices hominum fortunas, respicite uarios duosq; casus, respicite C. Fabritij senectutem: cum hoc respicite, ornandæ orationis causa sæpe dixisset, respexit ipse. At Fabritius à subselelijs demisso capite discesserat, & cætera quæ adiecit: nā est notus locus, cum in re hoc solum esset, Fabritium à iudicio recessisse. Et Cælius cum omnia uenustissimè finxit, tum illud ultimū

* hic

** sic subsecutus: Quomodo transferit, utrum rate, an piscatorio nauigio, nemo sciebat. Siculi quidē, ut sunt lasciuī & dicaces, aiebant in Delphino sedisse, & sic tanquam Ariona transuectum. In narrādo autem Cicero consistere facetas putat, dicatitatem in iaciēdo. Mirè fuit in hoc genere uenustus Afer Domitius, cuius orationibus cōplures huiusmodi narrationes insertæ reperiuntur: sed dictorum quoq; ab eodem urbanè, sunt editi libri. Illud quoq; genus est positum non in hac ueluti iaculatione uerborū, & inclusa breuiter urbanitate, sed in quodā longiore actu, quod de Crasso contra Brutum Cicero in secundo de*

Domitius
Afer.
Ridiculorum
libri.

do de Oratore libro, & alijs quibusdam locis narrat. Nam cum Brutus in accusatione Cn. Planci, ex duobus lectoribus ostendisset contraria L. Crassum patronum eius in oratione quã de Colonia Narbonensi habuerat, suasisse ijs quæ de lege Seruilia dixerat, tres excitauit & ipse lectores, hisq; patris eius dialogos dedit legendos: quorũ cum in Priuernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti sermonem habitum cõpleteretur, requirebat ubi essent eæ possessiones. Omneis autem illas Brutus uendiderat: & cũ paterna manciparet prædia, turpis habebatur. Similis in apologis quoq; & quibusdam etiam interim historijs exponendis gratia consequi solet. Sed acutior est illa atq; uelocior in urbanitate breuitas. Cuius quidẽ duplex est forma, dicendi, ac respondendi: sed ratio cõmunis in parte. Nihil enim in laccessendo dici potest, quod non etiam in repercutiendo. At propria quædã sunt respondentium: illa etiam ira concitati asferre solent: hæc plerunq; in altercatione, aut in rogãdis testibus requiruntur. Cum sint autẽ loci plures, ex quibus dicta ridicula ducãtur, repetendum est mihi, non omneis eos Oratoribus conuenire. In primis autem ex Amphibolia, neq; illa obscura, quæ Atellanæ more captët, nec qualia uulgo iactantur à uilissimo quoq; conuersa in maledictum fere ambiguitate. Ne illa quidem quæ Ciceroni aliquando, sed non in agẽdo exciderũt, ut dixi, cum is candidatus qui coqui filius habebatur, coram eo suffragium ab alio peteret, *Ego quoq; tibi iure fauebo. Non quia excludenda sint omnino uerba duos sensus significantia, sed quia raro belle respõdeant, nisi cum prorsus rebus ipsis adiunãtur. Quare non hoc modò penè & ipsum scurrile Ciceronis est in eũdem, de quo supra dixi, Isauricum, Miror quid sit, quòd pater tuus homo cõstantissimus te nobis uarium reliquit. Sed illud ex eodem genere præclarũ, cum obijceret Miloni accusator in argumentũ factarum Clodio insidiarũ, quòd Bouillæ ante horã nonam diuertisset, ut expectaret dum Clodius à

*Vide Donatum in Adelphos Terentijs

uilla sua exire. , & identidem interrogaret quo tempore Clo-
dius occisus esset, respondit, Sero. Quod uel solū sufficit, ut ho-
genus non totū repudietur. Nec plura modo significari solent,
sed etiam diuersa : ut Nero de seruo pessimo dixit, Nulli apud
se plus fidei haberi : nihil ei neq; oclusum neq; ob signatū esse.
Peruenit res usq; ad ænigma : quale est Ciceronis in Pletorium
Fonteij accusatorem, cuius matrem dixit, dum uixisset, ludum:
postquam mortua esset, magistros habuisse. Dicebātur autem,
dum uixit, infames scēminæ ad eam conuenire solitæ: post mor-
tem eius bona uenibant. quanquam hic ludus per translationē
dictus est, magistri per ambiguitatem. In Metalepsim quoq; ca-
dit ratio dictorum: ut Fabius Maximus incusans Augusti con-
giariorum quæ amicis dabātur, exiguitatem, heminaria esse di-

Congiariū. xit. Nam congiarium cum sit commune liberalitatis atq; men-
suræ, à mēsurā ducta imminutio est rerum. Et hæc tam frigida,
quàm est nominum fictio, adiectis, detractis, mutatis literis : ut
Acisculum, quia esset pactus, Pacisculum: & Placidum nomine,
quia is acerbus natura esset, Acidum: & Tulliū, cum fur esset,
Tollium, dictos inuenio. Sed hæc eadem genera commodius in
rebus, quàm in nominibus respondēt. Afer enim uenustè Man-
lium Suram multum in agendo discursantem, salientem, manus
iactantem, togam deijcientem & reponentem, nō agere dixit,

Satagere. sed satagere. Est enim dictum per se urbanum, satagere, etiam si
nulla subsit alterius uerbi similitudo. Fiunt & detracta & ad-
iecta aspiratione, & binis cōiunctis uerbis similiter sæpius fri-
gida, aliquando tamen recipienda. Eademq; conditio est in ijs

Act. 3. quæ à nominibus trahuntur. Multa ex hoc Cicero in Verrem,
sed ut ab alijs dicta. Modò futurum ut omnia uerret, cum di-
ceretur Verres: modò Herculi quem expilauerat, molestiorem
apro Erymāthio fuisse: modò malum Sacerdotem, qui tam ne-
quam Verrem reliquisset : quia Sacerdoti Verres successerat.
Præbet tamē aliquando occasionem quædā felicitas hoc quoq;
genere

genere bene utendi: ut pro Cecinna Cicero in testem Sex. Clo-
 dium Phormionē, Nec minus niger, inquit, nec minus confidēs,
 quā ille Terētianus est Phormio. Ac riora igitur sunt & ele-
 gantiora, quæ trahuntur ex ui rerum. In his maximè ualet si-
 militudo, si tamen ad aliquid inferius leuiusq; referatur: quia
 iam ueteres illi iocabātur, qui Lentulum Spintherē, & Scipio-
 nem Serapionem esse dixerunt. Sed ea non ab hominibus modò
 petitur, uerum etiā ab animalibus: ut nobis pueris Iunius Bas-
 sus, homo in primis dicax, Asinus albus uocabatur. Et Sarmē-
 tus seu Publius Blessus Iunium hominem nigrum & macrū &
 pandum, fibulā ferream dixit. Quod nunc risus petendi genus
 frequentissimū est. Adhibetur autem similitudo interim palam,
 interim inferi solet parabola: cuius est generis id Augusti, qui
 militi libellum timidè porrigenti, Noli, inquit, dubitare tanquā
 assem elephanto des. Sunt quaedam etiam uerisimilia. unde Va-
 tinius, cum reus agēte in cum Caluo, candido frontem sudario
 tergeret, idq; ipsum accusator in inuidiam uocaret: Quamuis
 reus sum, inquit, & panem candidum edo. Adhuc est subtilior
 illa ex simili translatio, cum quod in alia re fieri solet, in aliam
 mutamur. Ea dicatur sanè fictio: ut Chrysippus, cum in triū-
 pho Cæsaris eborea oppida essent translata, & post dies pau-
 cos Fabij Maximi lignea, thecas esse oppidorū Cæsaris dixit.
 Et Peto de Mirmilone, qui retiarium cōsequebatur, nec ferie-
 bat, Viuū, inquit, capere uult. Iungitur amphiboliæ similitudo:
 ut L. Galba, qui pilā negligenter petēti, Sic, inquit, petis, tan-
 quam Cæsaris cādīdatus. Nam illud petis, ambiguum est, secu-
 ritas similis. Quod hactenus ostēdisse satis est. Ceterū frequen-
 tissima aliorū generum cum alijs mistura est: eaq; optima, quæ
 ex pluribus cōstat. Eadem dissimiliū ratio est. Hinc Eques Ro-
 manus, ad quem in spectaculis bibētem cum misisset Augustus,
 qui ei diceret, Ego si prandere uolo, domū eo: Tu enim, inquit,
 non times ne locum perdas. Ex contrario nō una species. Neq;

Plin. lib. 7.

cap. 12.

Val. li. 9. ti. 15

Cicero ad At-
tic. lib. 6.

enim eodem modo dixit Augustus Præfecto quæ ignominia notabat, subinde interponenti precibus, Quid respondebo patri meo? Dic me tibi displicuisse. quo Galba penulā roganti, Non possum cōmodare: domi maneo. cum cœnaculum eius perplueret. Tertium adhuc illud, siquidem ut ne autorem ponam, ueracūdia ipsius facit, Libidiniosior es quàm ullus spado. quo sine dubio & opinio decipitur, sed ex contrario. Et hoc ex eodem loco est, sed nulli priorum simile, quod dixit Marcus Vestinius,

*renunciatū
*pluere

cum ei *nunciatum esset, Aliquando desinet *putere. Onerabo librū exemplis, simulemq; ijs qui risus gratia cōponuntur, efficiam, si persequi uoluerō singula ueterum. Ex omnibus argumentorum locis eadē occasio est. Nam & finitione usus est Augustus de Pantomimis duobus, qui alternis gestibus contēdebant, cum eorum alterum saltatorem dixit, alterum interpellatorem. Et partitione Galba, cum penulā roganti respondit, Non pluit, nō est opus tibi: si pluit, ipse utar. Proinde genere, specie, proprijs, differentibus, iugatis, adiunctis, consequētibus, antecedentibus, repugnātib; causis, effectis, cōparatione parium, maiorum, minorum, similis materia præbetur: sicut in tropos quoq; omneis cadunt. An non plurima ^{καθ' ἑπὶ ὁμοίῳ} dicuntur?

a. de Orat.

quale refert Cicero de Memmio homine prælongo, caput eū ad fornicem Fabij offendisse. Et quod D. Oppius dixit de genere Lentulorum, cum assidue minores parētibus liberi essent in nascendo, decrescere genus Lentulorū. Interim utrūq;.

Ironia.

Quid ironia? non ne etiam quæ sit uerissima, ioci propè genus est? Quæ urbane usus est Afer, cum Didio Gallo, qui prouinciā ambitiosissime petierat, deinde impetrata ea tanquā coactus querebatur, Age, inquit, aliquid, & Reipublicæ causa elabora. Quæq; Cicero usus est, cum Vatinijs morte nūciata, cuius parum certus dicebatur autor, Interim, inquit, usura fruar. Idem per allegoriam Marcū Cælium melius obijcientē crimina quàm defendentem, Bonam dextram, malam sinistrā habere dicebat. Emphasi

Linus

Lilius dixit, ferro cotem Acciū Nauiū incidisse. Figuras quoq;
mentis, quæ ἑνὴματα διαβολας dicuntur, res eadem recipit omnes,
in quas nonnulli diuiserunt species dictorū. Nam & interroga-
mus, & dubitamus, & affirmamus, & minamur, & optamus.
Quedā ut miserātes, & quedam ut irascentes dicimus. Ridicu-
lum est autem omne quod apertè fingitur. Stulta reprehendere
facilimū est. nam per se sunt ridicula. Sed rem urbanā facit ali-
qua ex nobis adiectio. Stulte interrogauerat excūtem de thea-
tro Carpathium Tityus Maximus, an spectasset: fecit Carpa-
thius dubitationē eius stultiore dicendo, Non, sed in orchestra
pila lusi. Refutatio, cum sit in negādo, redarguendo, defenden-
do, eleuando, ridicule negauit Mannius Curius. Nam cum eius
accusator in Sipario omnibus locis, aut nudū eum in neruo, aut
ab amicis redemptum ex alca pinxisset, Ergo ego, inquit, nun-
quam uici. Redarguimus interim apertè, ut Cicero Vibium Cu-
rium multum de annis etatis suæ mentientē, Tum ergo cū unā
declamabamus, nō eras natus. Interim & simulata assensione,
ut idem Fabiæ Dolabellæ dicenti triginta se annos habere, Ve-
rum est, inquit, nam hoc iam uiginti annis audio. Belle interim
subijcitur pro eo quod neges, aliud mordacius, ut Iunius Bas-
sus querente Domitia Passieni, quòd incusans eius sordes, cal-
ceos eā ueteres diceret uendere solere: Non mehercule, inquit,
hoc unquam dixi, sed emere te solere. Defensionem imitatus est
eques Romanus, qui obijcanti Augusto quòd patrimonium co-
medisset: Meum, inquit, putauī. Eleuādi ratio est duplex, ut aut
ueniam quis, aut iactantiam minuat: quemadmodum C. Caesar
Pomponio ostendenti uulnus ore exceptum in seditione Sulpi-
tiana, quod ipse se passum pro Cesare pugnantē gloriabatur,
Nunquam fugiens respexeris, inquit. Aut crimen obiectum, ut
Cicero obiurgantibus quòd sexagenarius Popiliam uirginem
duxisset, Cras mulier erit, inquit. Hoc genus dicti, consequens
uocant quidā, atq; illi simile, quo Cicero Curionem semper ab
excusa

excusatione ætatis incipientem, facilius quotidie proœmiū habere dixit: quia ista natura sequi & cohærere uideantur. Sed eleuādi genus est etiā causarum relatio, qua Cicero est usus in Vatiniū, qui pedibus æger, cum uellet uideri cōmodioris ualeitudinis factus, & diceret se iam bina millia passuum ambulare: Dies enim, inquit, lōgiore sunt. Et Augustus nunciātibus Tarraconensibus palmā in ara eius enatam, Apparet, inquit, quam sæpe accendatis. Transtulit crimen Cassius Seuerus. Nam cum obiurgaretur à prætore, quòd aduocati eius L. Varo epicureo Cesaris amico conuitiū fecissent, Nescio, inquit, qui conuitiati sint: & puto Stoicos fuisse. Repercutiēdi multa sunt genera: uenustissimum quod etiam similitudine aliqua uerbi adiunatur: ut Thracallus dicēti Suellio, Si hoc ita est, is in exiliū: si nō est ita, redij, inquit. Elusit Cassius Seuerus, obijciente quodam quòd ei domo sua Proculcius interdixisset, respondendo, Nunquid ego illuc accedo? Sic eluditur & ridiculū ridiculo: ut diuus Augustus, cum ei Galli torque aureum centū pondo dedissent, & Dolabella per iocū, tentans tamen ioci sui euentū, dixisset, Imperator torque me dona. Malo te, inquit, ciuica donare. Mendaciū quoq; mendacio: ut Galba dicente quodā, Victoriato se uno in Sicilia quinq; pedes longā murenā emisse: Nihil, inquit, mirum: nam ibi tam longæ nascūtur, ut ijs piscatores pro restibus utantur. Contraria est neganti confessionis simulatio, sed ipsa quoq; multum habet urbanitatis. Sic Afer cum ageret contra libertum Claudij Cesaris, & ex diuerso quidam conditionis eiusdē cuius erat litigator, exclamasset, Præterea tu semper in liberos Cesaris dicis? Nec mehercule, inquit, quicquam proficio. Cui uicinū est, non negare quod obijcitur, cum & id palàm falsum est, & inde materia bene respondendi datur: ut Cæ-

Cic., de Ora.

tulus dicenti Philippo, Quid latras? Furem uideo, inquit. In se dicere, non est ferè nisi scurrarum, & in Oratore utiq; minimè probabile. Quod fieri totidē modis, quot in alios potest. Ideoq;

hoc

hoc quavis frequens sit, transeo. Illud uero etiam si ridiculum, indignum tamen est homini liberali, quod aut turpiter, aut impotenter dicitur. Quod fecisse quendam scio, qui humiliori libere aduersus se loquenti, Colaphum, inquit, tibi ducam, & formulam scribam, quod caput durum habeas. Hic enim dubium est, utrum ridere audientes, an indignari debuerint. Superest genus decipiendi opinione, aut dicta aliter intelligendi, quae sunt in omni hac materia uel uenustissima. Inopinatum & a laceffente poni solet: quale est quod refert Cicero, Quid huic abest, nisi res & uirtus? Aut illud Afri, Homo in agendis causis optime uersitus. Et in occurrendo, ut Cicero audita falsa Vatini morte, cum Quinium libertum eius interrogasset, Recte ne omnia? dicenti, Recte: Mortuus est, inquit. Plurimus autem circa simulationem & dissimulationem risus est, quae sunt uicina, & prope eadem: sed simulatio est certam opinionem animi sui imitantis: dissimulatio, aliena parum se intelligere fingentis. Simulauit Afri, cum in causa subinde dicentibus, Celsinam Ditem* cognouisset, quae erat potens foemina: Quis est, inquit, iste? Celsinam enim uideri sibi uirum finxit. Dissimulauit Cicero, cum Sex. Annalis testis reum lassisset, & instaret identidem accusator ei, Dic M. Tulli, num quid potes de Sexto Annali? Versus tunc dicere coepit de libro Ennij Annali sexto,

Qui potis ingentis causas euoluere belli.

Cui sine dubio frequentissimam dat occasionem ambiguitas: ut Casselio, qui consultori dicenti, Nauem diuidere uolo: Perdes, inquit. Sed auerti intellectus etiam aliter solet, cum ab asperioribus ad leniora deflectitur: ut qui interrogatus quid sentiret de eo qui in adulterio deprehensus esset, Tardum fuisse respondit. Ei confine est quod dicitur per suspicionem: quale illud apud Ciceronem, Querenti quod uxor sua e fisco se suspēdisset: Rogo des mihi surculum ex illa arbore, ut inseram. Intelligitur enim quod non dicitur. Et hercle omnis falsae dicendi ratio in eo est, ut aliter quam

2. de Orat.

* dicret

2. de Orat. &
Acad. 2.

quàm est, rectũ uerumq; dicatur. Quod fit totum fingendis aut nostris, aut alienis persuasionibus, aut dicendo quod fieri non potest. Aliena finxit Iuba, qui querenti quod ab equo suo esset aspersus, Quid tu, inquit, me Hippocentaurũ putas? Sua C. Cæsarius, qui militi sine gladio discurrenti, Heus commilito, pugno bene uteris, inquit. Et Galba de piscibus, qui cũ pridie ex parte adest, & uersati postero die appositi essent, Festinemus, alij subcœnat, inquit. Tertiũ illud Ciceronis (ut dixi) aduersus Curiũ, fieri enim certè non poterat, ut cũ declamaret, natus non esset. Est & illa ex ironia fictio, qua usus est C. Cæsar. Nam cũ testis diceret, à reo foemina sua ferro petita, & esset facilis reprehensio, cur illã potissimum partem corporis uulnerare uolisset: Quid enim faceret, inquit, cum tu galeã & loricam haberes? Vel optima est simulatio contra simulantem: qualis illa Domitij Afri fuit. Vetus habebat testamentũ, & unus ex amicis recetioribus sperans aliquid ex mutatione tabularũ, falsam fabulã intulerat, cõsulens eum: an primipilaris ei testamẽto suaderet ordinare suprema iudicia. Noli, inquit, facere, offendis illum. Iucundissima sunt autẽ ex his omnibus lenia, & (ut sic dixerim) boni stomachi: ut Afer ingrato litigatori cõspectũ eius uitanti, in foro per nomenclatorẽ missum ad eum, Amas me, inquit, quod non te uidi? Et dispensatori, qui cũ ad aliqua nõ responderet, dicebat subinde, Non comedi panẽ, & aquam bibo: Pasce, & redde quod debes. Quæ uerũ uocant. Est gratus iocus, qui minus exprobrat quàm potest: ut idẽ dicenti cãdidato, Semper domũ tuã colui: cum posset palãm negare, Credo, inquit, & uerũ est. Interim de se dicere ridiculũ est: & quod in aliũ, si absentẽ diceret, urbanum non esset: quoniam ipsi palãm exprobratur, mouet risum: quale Augusti est, cum ab eo miles nescio quid improbè peteret, ueniret cõtra Martianus, quẽ suspicabatur & ipsum aliquid iniuste rogaturũ, Non magis, inquit, faciã cõmilito quæ petis, quàm quod Martianus à me petiturus

titurus

titurus est. Adiuuat urbanitatē & uersus cōmode positi, seu totū ut sunt: quod adeo facile est, ut Ouidius ex tetrasticho Macri carmine librum in malos poetas cōposuerit. Quod fit gratius, si qua etiā ambiguitate conditur: ut Cicero in Acciū hominem callidū & uersutum, cum is in quadā causa suspectus esset, Nisi qua Vlysses rate euasit Laërtius. Seu uerbis ex parte mutatis, ut in eum, qui cū antea stultissimus esset habitus, post acceptā hereditatē primus sententiam rogabatur, Cuius hereditas est, quam uocāt sapientiā: pro illo facultas est. Seu fictis nouis uersibus. Simile est quod *πρωτομια* dicitur, & Prouerbia opportune aptata, ut de homine in aquā lapsō, & ut alleuaretur roganti, Tollat te qui non nouit. Ex Historia etiā ducere urbanitatem, eruditum: ut Cicero fecit, cum ei testē in iudicio Verris rogāti dixisset Hortensius, Non intelligo hęc enigmata: At qui debes, inquit, cū Sphingem domi habeas. Acceperat autē ille à Verre Sphingem aneā, magnæ pecuniæ. Subabsurda illa cōstant stultis simili imitatione, & quæ nisi fingantur, stulta sunt: ut qui mirantibus quod humile candelabrū emisset, Pransorium erit, inquit. Sed illa similia absurdis sunt acria, quæ tanquā sine ratione dicta feruntur, ut seruus Dolabellæ cū interrogaretur an domini eius auctiōnē proposuisset, Domū, inquit, uēdidit. Deprehensi interim pudorē suum ridiculo aliquo explicāt: ut qui testem dicentē se à reo uulneratum, interrogauerat an cicatrices haberet: cum ille ingentem in femore ostendisset, Latus, inquit, oportuit. Contumelijs quoq; uti belle datur: ut Hispano obijciētibus acerba crimina accusatori, Mentiris, inquit. Et Fuluius propinquus Legato interroganti, an in tabulis quas proferebat, chirographus esset: Et uerus, inquit, domine. Has aut accepi species, aut inueni frequētissimas, ex quibus ridicula ducuntur. Sed repetā necesse est, infinitas esse tam falsè dicēdi, quàm seuerè: quas præstat persona, locus, tempus, casus deniq; qui est maxime uarijs. Ita q; hęc ne omisisse uiderer, attigi: illa autem

Horat. Epist. ad Sæuam.

Plutarch. in uita Cic.

* oportuit
nisi

quæ

Domitius
Marfus.

quæ de usu ipso, & modo iocandi cõplexus sum, adeo infirma, sed plane necessaria. His adijcit Domitius Marsus, qui de urbanitate diligētissime scripsit, quædã nō ridicula, sed cuilibet seuerissima orationi cõueniētia, elegāter dicta, & proprio quodã lepōre iucūda: quæ sunt quidē urbana, sed risum tamē nō habent. Neq; enim ei de risu, sed de urbanitate est opus institutū, quam propriā esse nostræ ciuitatis ait: & serò sic intelligi cõ-

Vrbs. ptam, postquā Urbis appellationē, etiā si nomē proprium non adijceretur, Romā tamen accipi sit receptū: eamq; sic finit, Vr-

Urbanitas.

banitas est uirtus quædã in breue dictū coacta, & apta ad detestandos mouendosq; homines in omnē affectū, maxime idonea ad resistendū, uel laceffendū, prout quæq; res ac persona des-

*Nam sic cõ
stat rebus

considerat. Cui si breuitatis exceptionē detraxeris, omneis orationis uirtutes cõplexa sit. * Nam sicut ista rebus & personis, & quod in utrisq; oporteat dicere, perfectæ eloquētiæ est. Cur autem breuē eam esse uoluerit, nescio quidē. At quā in codē libro dicat fuisse, & in multis narrandi urbanitatē, paulò post ita finit, Catonis (ut ait) opinionē sequutus, Urbanus homo erit, cuius multa bene dicta responsaq; erūt: & qui in sermonibus, circulis, cõuiujs, itē in cõcionibus, omni deniq; loco ridicule comodeq; dicet. Risus erūt quicūq; hæc faciet Orator. Quas si recipimus finitiones, quicquid bene dicetur & urbanè, dicti nomē accipiet. Cæterum illi qui hoc proposuerat, cõsentanea fuit illa diuisio, ut dictorū urbanorum alia seria, alia iocosa, alia media faceret. Nā eadē est omnium bene dictorū. Verūm mihi etiā iocosa quædã uidetur posse nō satis urbanè referri. Nā meo quidem iudicio, illa est urbanitas, in qua nihil absonū, nihil agreste, nihil inconditū, nihil peregrinū, neq; sensu, neq; uerbis, neq; ore gestūue possit deprehendi: ut non tam sit in singulis dictis, quàm in toto colore dicēdi: qualis apud Græcos atticismos ille redolens Athenarum propriū saporem. Ne tamen iudicium Marfi hominis eruditissimi subtraham, seria partitur in tria genera,

Urbanitas fecundum Fab. quid sit.

genera, honorificum, contumeliosum, medium. Et honorifici ponit exemplum Ciceronis quoque pro Ligario apud Casarem, Qui nihil soles obliuisci, nisi iniurias. Et contumeliosi, quod Attico scripsit de Pompcio & Casare, Habeo quem fugiam, quem sequar non habeo. Et medij, quod ἀποφθέρματα uocat, & est cum ita dixit, Neq; grauem mortem accidere forti uiro posse, neq; immaturam consulari, neque miseram sapienti. Quae omnia sunt optime dicta: sed cur proprie nomen urbanitatis accipiant, non uideo. Quod si non solum totus (ut mihi uidetur) orationis color meretur, sed etiam singulis dictis tribuendum est: illa potius urbana esse dixerim, quae sunt generis eiusdem, quae ridicula dicuntur, & tamen ridicula non sunt: ut de Polliōne Asinio scrijs iocisq; pariter accommodato dictum est, Esse eum omnium horarum. Et de doctore facile dicente ex tempore, Ingenium eum in numero habere. Etiam Pompeij quod refert Marsus, in Ciceronem diffidentem eius partibus, Transi ad Casarem, me timebis. Erat enim, si de re minore, aut alio animo, aut deniq; non ab ipso dictum fuisset, quod posset inter ridicula numerari. Etiam illud quod Cicero Cereliae scripsit, reddens rationem cur illa C. Caesaris tempora tam patienter toleraret, Haec aut animo Catonis ferenda sunt, aut Ciceronis stomacho. Stomachus enim ille habet aliquid ioco simile. Haec quae mouebant, dissimulanda mihi non fuerunt: in quibus ut errauerim, legentes tamen non decepi, indicata diuersa opinio, ne, quam sequi magis probantibus liberum est.

De Altercatione.

CAP. V.

Altercationis praecipua poterant uideri tunc inchoanda, cum omnia quae ad continuam orationem pertinent, peregissent: nam est usus eius ordine ultimus: sed cum sit posita in sola inuentione, neq; habere dispositionem possit, nec elocutionis ornamenta magnopere desideret, aut circa memoriam & prononciationem laboret, priusquam secundam quinque par-

Lib. 3. Epist.
In Catil.
Orat. 4.

Principio huius capitis rationem redditur cur altercationis praecipua statim inuentioni subiungatur: nepe quod ex sola inuentione

¶ tium,

ne p̄deat, nec quicquam à dispositione mutuetur, neque multum à reliquis tribus partibus adiuuetur.

Lib. 3.

Lib. 5. cap. 7.

*actio

*decretoria

tium, hanc, quæ tota ex prima pendet, tractaturus non alieno loco uideor: quam scriptores ideo fortasse alij reliquerūt, quia satis cæteris præceptis in hanc quoque uidebatur esse profectum. Constat enim aut intentione, aut depulsione, de quibus satis traditum est: quia quicquid in actione perpetua circa probationes utile est, idem in hac breui atq; concisa proffit necesse est. Neq; alia dicuntur in altercatione, sed aliter aut interrogando, aut respondendo. Cuius rei ferè omnis obseruatio in illo testium loco nobis excussa est. Tamen quia latius hoc opus aggressi sumus, neq; perfectus Orator sine hac uirtute dici potest, paululū impēdamus huic quoq; peculiaris operæ, quæ quidem in quibusdam causis ad uictoriā uel plurimū ualet. Nam ut in qualitate generali, in qua rectè ne factum quid, an contrā sit, quæritur, perpetua dominatur oratio, & quæstionē finitionis, *actionis plerunq; satis explicat, & omnia penè in quibus de facto constat, aut coniectura artificiali ratione colligitur: ita in ijs causis (quæ sunt frequentissimæ) quæ uel solis extra artem probationibus, uel mistis continentur, asperrima in hac parte dimicatio est, nec alibi dixeris magis mucrone pugnari. Nam & firmissima quæq; memoria iudicis inculcanda, sunt & præstandū quicquid in actione promissimus, & resellenda mendacia. Nusquam est deniq; qui cognoscit, intētior. Nec immerito quidā, quanquam in dicēdo mediocres, hac tamen altercandi præstantia meruerunt nomen patronorū. At quidā litigatoribus suis illū modò ambitiosum declamādi sudorē præstitisse cōtenti, cū turba laudantiū destituūt subsellia, pugnāq; illam *decretoriā imperitis ac sæpe pullatæ turbæ relinquūt. Itaq; uideas alios plerunq; iudicijs priuatis ad actiones uocari, alios ad probationes. Quæ si diuidēda sunt officia, hoc certè magis necessariū est: pudendūq; dictū, si plus litigantibus profunt minores. In publicis certe iudicijs uox illa præconis, præter patrones, ipsum qui egerit, citat. Opus est igitur in primis ingenio

ue

nio ueloci ac mobili, animo præfenti & acri. Non enim cogitandum, sed dicendū statim est, & propè sub conatu aduersarij, manus erigenda. Quare cum in omni parte huiusce officij plurimum facit, totas non diligēter modò, sed etiā familiariter nosse causas: tum in altercatione maximè necessariū est, omnium personarū, instrumentorum, temporū, locorū habere notitiam: alioqui & tacendū est sæpe, & alijs subijciētibus, plerunq; studio loquendi fatuè modo accedendum: quòd nonnunquam accidit, ut in nostra crudelitate, aliena studia erubescamus. neq; tantum hoc ipsis monitoribus clarescit: quidā faciūt apertè quòd rixemur. Videas enim plerosq; ira percitos exclamātes, ut iudex audiat contrariū id esse quod admoneatur, sciatq; ille qui pronuntiaturus est, in causa malū quod tacetur. Quare bonus altercator uitio iracundiæ careat. Nullus enim rationi magis obstat affectus, & fert extra causam, & plerunq; deformia conuitia facere ac mereri cogit, & ipsos nonnunquā Iudices incitat. Melior moderatio, ac nonnunquā etiam patientia. Neq; enim refutanda tantū quæ è cōtrario dicūtur, sed contēnenda, eleuanda, ridēda sunt: nec usquā plus loci reperit urbanitas: odiū mordet & pudor: contra turbātes audendū, & impudentiæ fortiter resistendū. Sunt enim quidā præduri in hoc oris, ut obstrepant ingēti clamore, & medios sermones intercipiāt, & omnia tumultu cōfundant: quos ut nō imitari, sic acriter propulsare oportebit, & ipsorū improbitas retundēda: & Iudices uel præfidentes magistratus appellandi frequenter, ut loquendi uices seruentur. Nā est res animi iacētis, & mollis supra modū frontis, fallitq; plerūq; quòd probitas uocatur, quæ est imbecillitas. Valet autē in altercatione plurimum acumen: quod sine dubio ex arte non uenit. Natura enim non docetur, arte tamē adiuuatur. In qua præcipuum est semper id in oculis habere, de quo queritur, & quod uolumus efficere: quia propositū tenētes, in rixam non ibimus: nec causæ debita tempora cōuitiando conte-

remus: gaudebimusq; si hoc aduersarius facit. Omnia tempora ferè parata sunt meditati diligenter quæ aut ex aduerso dici, aut responderi à nobis possint. Nonnunquam tamen solet hoc quoq; esse artis genus, ut quædam in actione dissimulata subito in altercando proferantur: & inopinatis eruptionibus, & ex insidijs citissimo factò similimū. Id autem tantū faciendum, cum est aliquid cui responderi non statim possit: potuerat autem, si tempus ad disponēdum fuisset. Nam quod fideliter firmū est, à primis statim actionibus arripere optimū est, quo sæpius diutiusq; dicatur. Illud uix saltē præcipiendū uidetur, ne turbidus & clamorosus tantum sit altercator, & quales ferè sunt, qui literas nesciunt. Nā improbitas licet aduersario molesta sit, iudici inuisa est. Nocet etiam diu pugnare in ijs quæ obtinere nō possis. Nā ubi uinci necesse est, expedit cedere: quia siue plura sunt de quibus queritur, facilius erit in cæteris fides: siue unum, mitior solet irrogari pœna uerecūdiæ. Nā culpā præsertim deprehensam pertinaciter tueri, culpa altera est. Dum stat acies, mul ti in re consilij atq; artis est, ut errātem aduersariū trahas, & ire quàm longissimè cogas, ut uana interim spe exultet. Ideo quædā bene dissimulantur instrumēta. Instant enim, & sæpe dis crimē omne cōmittunt, quod deesse nobis putant, & faciūt probationibus nostris autoritatē postulādo. Expedit etiā dare aliquid aduersario, quod pro se putet: quod apprehendens, maius aliquid cogatur dimittere. Duas interim res proponere, quarū utrālibet malè sit electurus: quod in altercatione fit potētius, quàm in actione: quia in illa nobis ipsi respōdemus, in hac aduersarium quasi confessum tenemus. Est in primis acuti, uidere quo iudex dicto moueatur, quid respuat: quod ex uultu sæpissimè, & aliquādo etiā dicto aliquo factò uel eius deprehēditur: Et instare proficientibus: & ab ijs quæ non adiuuāt, quāmolli simè pedē oportet referre. Faciūt hoc medici quoq;, ut remedia perinde perseuerēt adhibere, uel desinant, ut illa recipi uel respui

respui

respiui uident. Nonnunquam si rem euoluere propositam facile non sit, inferenda est alia quæstio: atq; in eam si fieri potest, iudex auocandus. Quid enim cū respondere non possis, agendum est, nisi ut aliud inuenias, cui aduersarius respondere nō possit? In plerisq; iudex est auocandus, ut dixi, qui circa testes est locus, & personis modò distat, quòd hic patronorū inter se certamen, illic pugna inter testem & patronū. Exercitatio uerò huius rei longè facilior. Nam est utilissimum, frequenter cum aliquo qui sit studiorum eorūdem, sumere materiam uel ueræ uel etiam fictæ cōtrouersie, & diuersas partes altercationis modo tueri: quod idem etiā in simplici genere quæstionū fieri potest. Ne illud quidē ignorare aduocatū uolo, quo quæq; ordine probatio sit apud iudices proferenda, cuius rei eadē in argumentis ratio est, ut potentissima prima & summa ponantur. Illa enim ad credendum præparant iudicem, hæc ad pronuntiandum.

Lib. 5.

De Iudicio & Consilio.

CAP. VI.

His pro nostra facultate tractatis, non dubitasset transire protinus ad dispositionem, quæ ordine ipso sequitur: nisi uererer, ne quoniam fuerunt, qui iudicium inuentioni subiungerent, præterisse hunc locū quibusdam uiderer: qui mea quidem opinione adeo partibus operis huius omnibus connexus ac mixtus est, ut ne à sententijs quidem aut uerbis saltem singulis possit separari: nec magis arte traditur, quam gustus aut odor. Ideoq; nos quid in quaq; re sequendum cauendumq; sit, docerimus, ut ad ea iudicium dirigatur. Præcipuum igitur, ne quòd effici non potest, aggrediamur, ut cōtraria uitemus & communitia, ne quid in eloquendo corruptum obscurumq; sit, referatur oportet ad sensus, qui non docentur. Nec multum à iudicio credo distare consilium, nisi quòd illud ostendentibus se rebus adhibetur, hoc latentibus: & aut omnino nōdum repertis, aut dubijs: & quòd iudicium frequentissimè certum est: consilium uero est ratio quædam altè petita, & plerunq; plura perpendens

Priusquam ad dispositionem trāfeat, eorum opiniones refutat, qui iudicium inuentioni tanquam rhetoricæ partē secundā subijciebant, sed per omnes orationis partes fundi ostendit, & quid à iudicio differat. Cic. de Ora. & de Inuent. 1.

& comparans, habensq; in se & inuentione, & iudicationem.
 Sed ne hæc quidē præcepta in uniuersum spectanda sunt. Nam
 ex re sumitur, cui locus ante actionem est frequēter. Nam Cice
 ro summo consilio uidetur in Verrem uel contrahere tempora
 dicendi maluisse, quàm in cum annum quo erat Q. Hortensius
 Cos. futurus, incidere. Et in ipsis actionibus primū ac potentiſsi
 mum obtinet locū. Nam quid dicendum, quid tacendū, quid* dif
 ferendū fit, exigere, cōsiliū est: negare sit satius, an defendere:
 ubi pro cæmio utendū, & quali: narrandum ne, & quomodo: iu
 re prius pugnādum, an æquo: qui sit ordo utilissimus: tū omnes
 colores, asperē an leniter, an etiā submisſe loqui expediat. Sed
 hæc quoq; ut quisq; passus est locus, monuimus: idemq; in reli
 qua parte faciemus. pauca tamen exempli gratia ponā, quibus
 manifestius appareat, quid sit quod demonstrari posse præce=
 ptis non arbitror. Laudatur cōsiliū Demosthenis, quod cum
 suaderet bellum Atheniensibus parum id prosperē expertis, ni
 hil adhuc factum esse ratione monstrat. Poterat enim emenda
 ri negligētia. At si nihil esset erratum, melioris in posterū spei
 non erat ratio. Idem cū offensam ueretur, si obiurgaret popu
 li segnitiam, in asserenda libertate reipublicæ maiorū laude uti
 maluit, qui rem fortissimē administrassent. Nam & faciles ha
 buit aures, & natura sequebatur, ut meliora probanteis, peio
 rum poeniteret. Ciceronis quidem uel una pro Cluentio quam
 libet multis exemplis sufficeret oratio. Nam quod in eo consi
 lium maximē mirer? primam ne expositionem, qua matri, cuius
 filium premebat autoritas, abstulit fidem? an quod idem corru
 pti iudicij crimen transferre in aduersariū maluit, quàm nega
 re propter inueteratam (ut ipse dicit)* infamiam? An quod in
 re inuidiosa legis auxilio nouissimē est usus? Quo genere defen
 sionis etiam offendisset nondum præmollitas iudicum mentes.
 An quod seipsum inuito Cluentio facere testatus est? Quid pro
 Milone? quod non antè narrauit, quàm præiudicijs omnibus
 reum

reum liberaret? quòd insidiarum inuidiam in Clodium uertit? quanquam re uera fuerat pugna fortuita: quòd factum & laudauit, & tamen uoluntatem Milonis remouit? quòd illi preces non dedit, & in earum locum ipse successit? Infinitum est enumerare, ut Cottæ detraxerit autoritatē: ut pro Ligario se opposuerit: Cornelium ipsa confessionis fiducia eripuerit. Illud dicere satis habeo, nihil esse non modò in orando, sed in omni uita, prius consilio: frustra quòque sine eo tradi ceteras artes: plus quòque uel sine doctrina prudentiam, quàm sine prudentia facere doctrinam. Apparet etiam orationem accommodare locis, temporibus, personis, esse eiusdem uirtutis. Sed hic quia latius fusus est locus, mixtus quòque cum elocutione, tractabitur, cum præcipere de aptè dicendo cœperimus.

M. FAB. QVINTILIANI DE INSTITVTIONE
Oratoria Liber Septimus.

De Dispositione, & primò de eius Utilitate.

CAP. I.

DE Inuentione (ut arbitror) satis dictum est. Neque enim ea demum, quæ ad docendum pertinent, executi sumus, uerum etiam motus animorum tractauimus. Sed ut opera extruentibus satis non est, saxa atque materiam, & cetera ædificanti utilia congerere, nisi disponendis ijs collocandisque artificum manus adhibeatur: sic in dicendo quamlibet abundans rerum copia, cumulum tantum habeat atque congestum, nisi illas eadem dispositio in ordine digestas, atque inter se commissas deuinxerit. Nec immerito secunda quoque partium posita est, cum sine ea prior nihil ualeat. Neque enim, quamquam fuis omnibus membris statua

Transitionem facit ab ijs quæ hætenus de inuentione & motu dicta sunt, ad dispositionem, partem Rhetorices ordine secundam: eius uires & laudes prædicat, omnia præclaris similitudinibus illustrans.

Pro hoc 7. lib. uide Sulpitij institutiones.

u a sit, ni

fit, nisi collocetur. Et si quā in corporibus nostris aliorum uel animalium partē permutes & trāsferas, licet habeat eadem omnia, prodigiū sit tamen. Et artus etiam leuiter loco moti, perdunt quo uiguerunt usum: & turbati exercitus sibi ipsi sunt impedimēto. Nec mihi uidentur errare, qui ipsam rerū naturā stare ordine putant: quo cōfuso, peritura sint omnia. Sic oratio carens hac uirtute tumultuetur necesse est, & sine rectore fluitet, nec cohæreat sibi. Multa repetat, multa transeat uelut nocte in ignotis locis errās: nec initio, nec fine proposito, casum potius quā consiliū sequatur. Quapropter totus hic liber scriuat dispositioni. quæ quidē, si certa aliqua uia tradi in omnes materias ullo modo posset, nō tam paucis cōtigisset. Sed cum infinitæ litiū formæ fuerint, futuræq; sint, & tot seculis nulla reperta sit causa, quæ esset tota alteri similis, sapiat oportet actor, & uigilet, & inueniat, & iudicet, & cōsiliū à seipso petat. Neq; inficias eo quædā esse quæ demonstrari possint, eaq; non omittam.

De Dispositione facienda.

CAP. II.

Principio
quid diuisio,
quid petitio
fit, & quo inter
se differant, de
finitione expli-
cat, post diui-
sionem definit.

SIt igitur (ut supra significauimus) diuisio rerum plurium in singulas: partitio, singularum in partes, discretus ordo, & re-
cta quædā collatio prioribus sequentia annectens. Dispositio,
utilis rerum ac partium in locos distributio. Sed meminerimus
ipsam dispositionem plerunq; utilitate mutari, nec eādem semper
primam quæstionem ex utraq; parte tractandam. Cuius rei
ut cætera exempla præteream, Demosthenes quoq; atque Aeschines
possunt esse documento, in iudicio Ctesiphontis diuersum
secuti ordinem: cum accusator à iure, quo uidebatur potentior,
cœperit: patronus omnia, uel penè omnia ante ius posuerit,
quibus iudicem quæstioni legum præpararet. Aliud enim
alio docere prius expedit, alio qui semper petitoris arbitrio dicere-
tur. Deniq; in accusatione mutua, ut se uterque defendat
priusquam aduersarium arguat, omnium rerum necesse est ordinem
esse diuersum. Igitur quid ego sim secutus, quod partim
præce

præceptis, partim usurpatum ratione cognoueram, promam: nec unquam dissimulaui. Erat mihi cura in controuersijs foren- sibus, nosse omnia quæ in causa uersarentur. Nam in schola cer- ta sunt, & pauca, & ante declamationem exponuntur, quæ di- uer- sè Græci uocant, Cicero proposita. Cum hæc in cōspectu quo- dammodo collocaueram, non minus pro aduersa parte, quam pro mea cogitabam. Et primū (quod non difficile dictu est, sed tamen ante omnia intuendum) constituebam, quid utraq; pars uellet efficere, tum per quid, hoc modo. Cogitabā quid primum petitor diceret. Id aut confessum erat, aut cōtrouersum. Si con- fessum, non poterat ibi esse quæstio. Transibā ergo ad respon- sum partis alterius: idem intuebar: nōnunquam etiam quod in- de obtinebatur, confessum erat. Vbi primū cœperat non conue- nire, quæstio oriebatur. Id tale est, Occidisti hominem, occidi. conuenit: transeo. Rationē reddere debet reus quare occiderit: Adulterū, inquit, cum adultera occidere licet. legē esse certum est. Tertium iam aliquid uidendum est, in quo pugna consistat. Non fuerūt adulteri, fuerūt: quæstio. De factō ambigitur, con- iectura est. Interim uerò & tertium cōfessum est, adulteros fuisse. Sed tibi, inquit accusator, illos non licuit occidere. exul enim es- ras, & ignominiosus. de iure queritur. At si protinus dicenti, oc- cidisti: respōdeatur, nō occidi: statim pugna est. Sic explorandū est ubi cōtrouersia incipiat, & considerari debet quæ primam quæstionē facit. Intentio simplex, Occidit Saturninū Rabirius. cōiuncta, Lege de sicarijs commisit L. Varenus. Nam C. Vare- num occidēdo, & Cn. uulnerando, & Salarium item occidendo, cadit. Nā sic diuersæ propositiones erūt. quod idem de petiti- onibus dictum sit. Verūm ex coniuncta propositione plures esse quæstiones ac status possunt, si aliud negat reus, aliud defendit. aliud iure actionis excludit. In quo genere agenti est dispicien- dum, quid quo loco diluat. Quod pertinet ad actorē, non planē dissentio à Celso, qui sine dubio Ciceronē est secutus. Instat ta-

men huic parti uehementius, ut putet primò firmū aliquid esse ponendū, summo firmisimū, imbecilliora medio: quia & initio mouēdus sit iudex, & summo impellēdus. At pro reo plerūq; grauisimū quicq; primū mouēdum est, ne illud spectans iudex, reliquorum defensionis sit auersior. Interim tamen & hoc mutabitur, si leuiora illa palàm falsa erunt, grauisimi defensio difficilior: ut detracta prius accusatoribus fide aggrediamur ultimum, iam iudicibus omnia uana esse credētibus. Opus erit tamē prefatione, qua & ratio reddatur dilati criminis, & promittatur defensio, ne id quod non statim diluemus, timere uideamur.

Vt pro Murena. Antea actæ uitæ crimina plerūq; prima purganda sunt, ut id de quo laturus est sententiā iudex, audire propitius incipiat. Sed hoc quoq; pro Vareno Cicero in ultimū distulit: non quid frequentissimè, sed quid tum expediret, intuitus. Cum simplex intentio erit, uidendū est, an unū aliquid respōdeamus, an plura. Si unum, in re quæstionē inslituamus, an in scripto. Si in re, negandū sit quod obijcitur, an tuendū. Si in scripto, in qua specie iuris pugna sit, & in ea de uerbis, an uoluntate quærat. Id ita cōsequemur, si intuiti fuerimus quæ sit lex quæ litē faciat, hoc est, qua iudiciū sit cōstitutum. Nam quædam in scholasticis ponuntur ad coniungendā modò actæ rei scriem, ut, Pater expositum qui agnouerit, solutis alimentis recipiat. Minus dicto audientem filium liceat abdicare. Qui expositū recepit, imperat ei nuptias locupletis propinqui: ille ducere uult filiā pauperis educatoris. Lex de expositis ad affectū pertinet. Iudicium pendet ex lege abdicationis. Nec tamen semper ex una lege quæstio est, ut in *cau. v. q. 1. 2.* His spectatis apparebit circa quæ pugna sit. Coniuncta defensio est, qualis pro Rabirio, Si occidisset, rectè fecisset: sed non occidit. Vbi uerò multa contra unam propositionē dicimus, cogitandum est primū quicquid dici potest: tum ex his quo quicq; loco dici expediat, ordinandum. In quo nō idē sentio, quod de propositionibus paulò antè, quodq;

de ar

de argumentis probationum loco concessi, aliquando nos incipere à firmioribus. Nam uis quæstionũ semper crescere debet, & ad potētissima ab infirmisimis peruenire, siue sunt eiusdem generis, siue diuersi. Iuris autē quæstiones solent esse nonnunquam ex alijs atq; alijs cōflictationibus: facti semper idem spectant: in utroq; genere similis ordo est. Sed prius de dissimilibus, ex quibus infirmisimum quicq; primum tractari oportet. Ideoq; quasdā quæstiones executi donare solemus, & cōcedere. Neq; enim transire ad alias possumus, nisi omisiss prioribus. Quod ipsum ita fieri oportet, non ut dānasse eas uideamur, sed omisisse, quia possumus etiā sine ijs uincere. Procurator alicuius pecuniā petit ex scēnore hereditario: potest incidere quæstio, an huic esse procuratorē liceat. Finge nos, postquam tractauimus, remittere, uel etiam cōuinci: quæretur, an ei cuius nomine litigatur, procuratorē habendi sit ius. Discedamus hinc quoq; recipit materia quæstionem, an ille cuius nomine agitur, heres sit scēnatoris, an ex asse heres. Hæc quoq; cōcessa sint, quæretur an debeat. Cōtra nemo tam demēs fuerit, ut id quod firmisimū duxerit se habere, remittat, & ad leuiora transcendat. Huic in schola simile est, Nō abdicabis adoptatū: ut hūc quoq; non uirū fortem: ut & fortem, non quicumq; uoluntati tuæ non paruerit: & ut in alia omnia subiectus sit, non propter opinionem: & ut propter opinionem, non propter talem opinionem. Hæc iuris quæstionum differentia est. In factis autem ad idem tendentia sunt plura. Ex quibus aliqua citra summam quæstionem remitti solent, ut si is cum quo furti agitur, dicat, Proba te habuisse, proba te perdidisse, proba te furto perdidisse, proba te mea fraude. Priora enim remitti possunt: ultimū non potest. Solebam & hoc facere præcipuē, ut uel ab ultima specie (nam ea ferē est, quæ cōtinet causam) retrorsum quærerem usque ad primam generalem quæstionem, uel à genere ad extremam speciem descenderem, etiam in suasorijs. ut deliberat Numa, an regnum

gnum offerentibus Romanis recipiat. Primum id est genus, an regnandū, an in ciuitate aliena, an Romæ, an laturo sint Romani talem regē. Similiter & in cōtrouersijs. Optet enim uir for-
 tis alienā uxorem. Vltima species est, an optare possit alienam uxorem. Generale est, an quicquid optauerit, accipere debeat: inde an ex priuato, an nuptias, an maritū habentē. Sed hoc nō quemadmodū dicitur, ita & queritur. Primum enim occurrit se-
 re, quod est ultimum dicendū, ut hoc, Non debes alienam uxorem optare. Ideo q̄; diuisionē perdit festinatio. Non oportet igitur offerentibus se contentum esse. Queratur aliquid quod est ultra, si ne uideam quidem: adhuc plus, si nihil ex priuato: ultimum retrorsum, quod idem à capite primū est, si nihil iniquū. Itaq; propositione uisa, quod est facilimum, cogitemus, si fieri potest, quid naturale sit primum responderi. Id si tanquam res agatur, & nobis ipsis respondendi necessitas sit, intueri uolumus, occurrit. Si id non contigerit, seponamus id quod primum se obtulerit, & ipsi nobiscum sic loquamur. Quod si hoc non esset, id iterum, & tertium, & dum nihil sit reliqui. Ita inferiora quoq; scrutabimur, quæ tractata faciliorem nobis iudicem in summa quæstione faciēt. Non dissimile huic est & illud præceptum, ut à communibus ad propria ueniamus. Ferè enim cōmunia generalia sunt. Commune est, Tyrannum occidit: pro-
 *uirum, ta- prium, *Viriatum tyrannū occidit, mulier occidit, uxor occi-
 men dit. Solebam & excerpere quid mihi cum aduersario conueniret, si modò id pro me erat: nec solum premere cōfessionem, sed partiendo multiplicare: ut in illa controuersia, Dux qui competitorem patrem in suffragijs uicerat, captus est. Euntes ad redimendū eum legati, obuiū habuerunt patrem reuertentem ab hostibus: is legatis dixit, Sero itis. Excusserunt illi patrem, & aurum in sinu eius inuenerunt: ipsi perseuerauerunt ire quò intenderant: inuenerunt ducem crucifixū, cuius uox fuit, Cauete proditorem. Reus est pater. Quæ conueniunt? Proditio nobis prodita

prodita est, & prodita à duce, quærimus proditorē. Te ijsse ad hostes fateris, & ijsse clam, & ab his incolumem redisse, aurum retulisse, & aurum occultū habuisse. Nam quod fecit, id nō nunquam potentius fit in propositione. quæ si animos occuparit, propè aures ipsi defensionis præcluduntur. In totū autē congregatio criminū accusantem adiuvat, separatio defendētem. Solebā id quod fieri & in argumētis dixi, in tota facere materia, ut propositis extra quæ nihil esset, omnibus, deinde cæteris re-motis, solum id superesset quod credi uolebā, ut in præuaricationū criminibus, Vt absoluat reus, aut innocentia ipsius fit, aut interueniēte aliqua potestate, aut ui, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut præuaricatione. Nocentē fuisse confiteris: nulla potestas obstitit, nulla uis, corruptū iudiciū non quereris, nulla probandi difficultas fuit: quid superest, nisi ut præuaricatio fuerit? Si omnia amoliri non poterā, tamen plura amoliebar. Hominem occisum esse constat, nō in solitudine, ut à latronibus suspicer: non prædæ gratia, quia in spoliatus est: non hereditatis spe, quia pauper fuit. Odiū igitur in causa. Quis inimicus? Quæ res autem faciliore diuisioni uia præstat, eadem inuentioni quoq; excutere quicquid dicitur, potest, & uelut reiectione facta ad optimum peruenire. Accusatur Milo, quod Clodiū occiderit: aut fecit, aut non. Optimū erat negare: si nō potest, occidit ergo aut iure, aut iniuria. Vtq; iure: aut uoluntate igitur, aut necessitate. Nam ignorātia prætendi non potest. Voluntas anceps est. Sed quia ita id homines putant, adiungenda defensio, ut id pro Republica fuerit. Necessitate, subita igitur pugna, non præparata: alter igitur insidiatus est. Vter? profecto Clodius. Vides ne ut ipsa rerum necessitas deducat ad defensionē? Adhuc, Aut utiq; uoluit occidere insidiatorem Clodium, aut non: tutius si noluit. Fecerūt ergo serui Milonis neq; iubēte, neq; sciēte Milone. At hæc tam timida defensio detrahit autoritatem illi, qua recte dicebamus occisum. Adijcitur, Quod suos

suos quisq; seruos in tali re facere uoluisset. Hoc eo est utilius, quod saepe nihil placet, & aliquid dicendū est. Intueamur ergo omnia: ita apparebit aut id quod optimum est, aut id quod minime malum. Propositione aliquando aduersarij utendum: & esse nonnunquam cōmunem eam suo loco dictum est. Multis milibus uersuum scio apud quosdam esse quæsitum, quomodo inueniremus utra pars deberet prior dicere, quod in foro uel aeternitate formularum, uel modo petitionum, uel nouissimè sorte dijudicatur. In schola quæri nihil attinet, cum in declamationibus iisdem narrare, & contradictiones soluere, tam ab a-

* possessore ctore, quam a * defensore cōcessum sit. Sed in plurimis controversijs ne inueniri quidem potest: ut in illa, Qui tres liberos habebat, Oratorem, Philosophū, & Medicū, testamento quatuor partes fecit, & singulas singulis dedit: unam eius esse uoluit, qui esset utilissimus ciuitati. Contendunt quis primus dicat: incertum est, propositio tamen certa. Ab eo enim cuius personam tuebimur, incipiendum erit. Et hæc quidem de diuidendo in uniuersum præcipi possunt. At quomodo inueniemus etiā illas occultiores quæstiones? scilicet quomodo sententias, uerba, figuras, colores? Ingenio, cura, exercitatione. Non tamè ferè unquam nisi imprudentem fugerint, si (ut dixi) naturam sequi ducent uelit. Sed pleriq; eloquētiae famā affectantes, cōtenti sunt locis speciosis modò, uel nihil ad probationē cōferentibus. Alij nihil uitantes, ea quæ in oculos incurrūt, exquirēda putant. Quod quò facilius appareat, unam de schola cōtrouersiam nō ita sanè difficilē aut nouā proponā in expelsum. Qui reo proditiōnis patri non affuerit, exheres sit. proditiōnis damnatus, cum aduocato exulet. Reo proditiōnis patri disertus filius affuit, rusticus non affuit: damnatus abiit cum aduocato in exilium. Rusticus cum fortiter fecisset, præmij nomine impetrauit restitutionem patris, & fratris. Pater reuersus intestatus decesit: petit rusticus partem bonorum, Orator totum sibi uēdicat.

Hic

Hic illi loquentes, quibusq; nos circa lites raras sollicitiores rī diculi uidemur, inuadent personas fauorabiles. Actio pro rustico contra disertum, pro uiro forti contra imbecillem, pro restitutore contra ingrātū, pro eo qui parte contentus sit, contra eum qui fratri nihil dare ex parternis uelit. Quæ omnia sunt in materia: & multū iuuant, uictoriam tamen non tradunt. In hac quærentur sententiæ, si fieri poterit, præcipientes, uel obscuræ. Nam ea nūc uirtus est, ut pulchre fuerit cū materia tumultu & clamore transactū. Illi uerò quibus propositū quidē melius, sed cura in proximo est, hæc uelut innatantia uidebūt, excusātū esse rusticū, qui non interfuerit iudicio, nihil collaturus patri: sed ne disertū quidem habere quod imputet reo, cū is damnatus sit. Dignū esse hæreditate restitutorcm, non auarū, impium, ingrātum, qui diuidere nolit cum fratre, eoq; sic merito. Quæstionem quoq; illam primā scripti, & uolūtatis, *qua non *qua de nūc expugnata, nō sit sequētibus locus. At qui naturā sequetur, illa pugna cogitabit profectò, primò hoc dicturū rusticū, Pater intestatus duos nos filios reliquit, partē iure gentiū peto. Quis tam imperitus, quis tam procul à literis, quin sic incipiat, etiā si nescierit quid sit propositio? Hanc cōmunem omnium legē leuiter adorabit, ut iustā. Nempe sequetur, ut quæramus quid huic tam æquæ postulationi respōdeatur. At id manifestū est. Lex est quæ iubet ex hæredem esse eum, qui patri proditoris reo non affuerit: tu autē non affuisti. Hanc propositionē necessariò sequitur legis laudatio, & eius qui nō affuerit uituperatio. Adhuc uersatur in confessis: redeat animus ad pctitorē: nunquid nō hoc cogitet necesse est, nisi qui sit planè hebes? Si lex obstat, nullalis est, inane iudicium est: at qui & legem esse, & hoc quod capuiat, à rustico factū, extra dubitationem est. Quid ergo dicemus? Rusticus eram. Sed lex erat, omnes cōplectitur: nihil proderit. Quæramus ergo, num infirmari in aliqua parte lex possit. Quid aliud (sepius dicam) natura permittit, quàm ut uerba

contra

Pro Murena.

contrà sint, de uoluntate quærat? Generalis igitur quæstio, uer-
 bis, an uoluntate sit standum. Sed enim in cõmune de iure omni
 disputandum semper, nec unquam satis iudicatũ est. Quærendũ
 igitur in hac ipsa, qua consistimus, an aliquid inueniri possit,
 quod scripto aduersetur. Ergo quisquis non affuerit, exheres
 erit? quisquis sine exceptione? Iam se illa uel ultro offerent ar-
 gumenta, Filius infans & æger nõ affuit, & qui aberat, & qui
 militabat, & qui in legatione erat. Iam multum acti est: posset
 aliquis non affuisse, & hæres esse. Transeat nunc idẽ ille qui co-
 gitauit, ut ait Cicero, tibicinis Latini modo ad disertũ. Ut ista
 concedã, tu nec infans es, nec æger eras, nec abfuiisti, nec milita-
 sti, nec in legatione fuisti. Nõ aliud occurrit quàm illud, sed ru-
 sticus sum. Cõtrà, quod palàm est, dicit, Ut agere nõ potueris,
 assidere potuisti. & uerum est. quare redeundũ est rustico ad a-
 nimum legulætoris. Impietatem punire uoluit, ego autẽ impius
 non sum. Contra quæ disertus, Tu impiẽ fecisti, inquit, cum ex-
 hæredationẽ meruisti: licet te postea uel poenitentia uel ambi-
 tus ad hoc genus optionis adduxerit. Præterea propter te da-
 mnatus est pater. Videbaris enim de causa pronũciasse. Ad hæc
 rusticus, Tu uerò in causa dãnationis fuisti: multos offenderas:
 inimicitias domui cõtraxeras. Hæc cõiecturalia. Illud quoque
 quod coloris loco rusticus dicit, patris fuisse tale consilium, ne
 uniuersam domum periculo subijceret. Hæc prima quæstione
 scripti & uoluntatis continẽtur. Intendamus ultrà animũ, uidea-
 musq; an aliquid inueniri præterea possit, quo id modo fiat. Se-
 dulò imitor quærentẽ, ut quærerere doceã, & omissio speciosiore
 illo styli genere, ad utilitatẽ me summitto discetiũ. Omnes ad-
 huc quæstiones ex persona petitoris ipsius duximus: cur non
 aliquid circa patrem quærimus? Dictum uerò est, cui quis non
 affuerit, exheres erit. Cur non conamur & hic quærerere, num
 cuiquq; non affuerit? Facimus hoc sæpe in ijs controuersijs, in
 quibus petuntur in uincula, qui parentes suos nõ alunt, an eum
 qui

qui testimonium in filium impietatis reum dixit? an eum qui filium lenoni uendidit? In hoc de quo loquimur patre, quid apprehendi potest? Damnatus est. Nunquid igitur lex ad absolutos tantum patres pertinet? dura prima fronte quaestio. Non desperemus, credibile est hoc uoluisse legum latorē, ne auxilia liberorum innocentibus decissent. Sed hoc dicere rustico uerecundum est, quia innocentē fuisse patrem fatetur. Dat aliud argumentum controuersia, Damnatus proditionis cum aduocato exulet. Vix uidetur posse fieri, ut poena filio eadē, patri & si affuerit, & si non affuerit, constituta sit. Præterea lex ad exules nulla pertinet. Non ergo credibile est, de non aduocato damnati scriptum. An possint enim bona esse ulla exulis, rusticus in utraque parte dubium facit. Disertus & uerbis inhaerebit, in quibus nulla exceptio est: & propter hoc ipsum poenam esse constitutam eis qui non affuerint, ne periculo exilij deterreatur ab aduocatione, & rusticum innocenti non affuisse dicet. Illud protinus non indignum quod annotetur, posse ex uno statu duas generales fieri quaestiones, An quisquis, an cuiusque. Hæc ex duabus personis quaesita sunt. E' tertia autē, quæ est aduersarij, nulla oriri quaestio potest: quia nulla fit ei de sua parte controuersia. Non tamen cura deficiat. Ista enim omnia dici possent etiā non restituto patre. Nec statim eò tendamus, quod occurrit ultrò, à rustico restitutum. Qui id subtiliter queret, aliquid spectabit ultrà. Nam ut genus species sequitur, ita speciem genus præcedit. Fingamus ergo ab alio restitutum, ratiocinatiua atque collectiua quaestio orietur, an restitutio pro sublatione iudicij sit, & perinde ualeat, ac si iudicium non fuisset. Vbi tentabit rusticus dicere, ne impetrare quidē aliter potuisse suorum restitutionem uno præmio, nisi patre, perinde ac si accusatus non esset, reuocato. quæ res, aduocati quoque poenam, tanquam is non affuisset, remisit. Tum uenimus ad id quod primum occurrebat, à rustico restitutum esse patrem. Vbi rursus ratiocinamur, an re-

stitutor accipi debeat pro aduocato, quando id præstiterit, quod aduocatus petijt: nec improbū sit pro simili accipi, quod plus est. Reliqua iam æquitatis sunt, utrius iustius sit desiderū. Id ipsum adhuc diuiditur, etiam si uterq; sibi totum uēdicaret, nunc utiq; cū alter semissem, alter uniuersa, fratre excluso. Sed his tractatis, etiam habet magnum momentū apud iudices patris memoria, cum præsertim de bonis eius quærat. Erit ergo coniectura, qua mente pater intestatus decesserit. Sed ea pertinet ad qualitatem, quæ alterius status instrumentum est. Plerūq; autem in fine causarum de æquitate tractabitur, quia nihil libentius iudices audiunt. Aliquando tamen hunc ordinem mutabit utilitas: ut si in iure minus fiduciæ erit, æquitate iudicē præparemus. Nihil habui amplius, quod in uniuersum præcipere. Nunc eamus per singulas causarum iudicialium partes, quas ut persequi ad ultimam speciem, id est, ad singulas lites controuersiasq; non possum: ita de generalibus scribere licet, ut quæ in quem statum frequentissimè incidant, tradam. Et quia natura prima quæstio est, factum ne sit, ab hac ordiar.

De Coniectura.

CAP. III.

Hacten⁹ de dispositione in uniuersum, nūc de eadem specialius in singulis statibus, quorum natura prius est coniecturalis.

Coniectura omnis, aut de re, aut de animo est. Vtriusq; tria tempora, præteritum, præsens, futurum. De re & generalis quæstiones sunt, & definitæ, id est & quæ non continentur, & quæ continentur. De animo queri non potest, nisi ubi persona est, & de facto constat. Ergo cum de re agitur, aut quid factum sit, in dubium uenit, aut quid fiat, aut quid sit futurum: Ut in generalibus, An atomorum cōcursu mundus sit effectus: an providentia regatur: an sit aliquando casurus. In definitis, an parricidium commiserit Roscius: an regnum affectet Manlius: an rectè Verrem sit accusaturus Q. Cæcilius. In iudicijs præteritum tempus maximè ualet. Nemo enim accusat, nisi quæ facta sunt. Nam & quæ fiant, & quæ futura sint, ex præteritis colliguntur. Queritur & unde quid ortum: ut pestilentia, ira

de iure

deum, an intemperie cœli, an corruptis aquis, an noxio terræ halitu. Et quæ causa facti: ut quare ad Troiã quinquaginta reges nauigauerint, iureiurãdo adacti, an exemplo moti, an gratificantes Atridis. Quæ duo genera non multũ inter se distant. Ea uerò quæ sunt præsentis tẽporis, si non argumẽtis, quæ necesse est præcessisse, sed oculis deprehẽdenda sunt, nõ egent coniectura: ut si apud Lacedæmonios quærat, an Athenis muri fiant. Sed & illud potest uideri extra hoc propositũ coniecturæ genus, cũ de aliquo homine quæritur, quis sit: ut est quæsitũ contra Urbiniæ heredes, si is qui tanquã filius petebat bona, Clusinius Figulus esset, an Sosipater. Nã & substantia eius sub oculos uenit, ut nõ possit quæri an sit: quomodo ultra oceanũ, nec quid sit, nec quale sit: sed an quid sit. Verũ hoc quoq; genus litis ex præterito pẽdet, an hic sit ex Urbiniã natus Clusinius Figulus. Fuerunt autẽ tales nostris etiã temporibus cõtroversiæ, atq; aliquæ in meum quoq; patrociniũ inciderũt. Animi coniectura non dubie in omnia tẽpora cadit, Quamẽte Ligarius in Africa fuerit, Quamẽte Pyrrhus scædus petat, Quomodo laturus sit Cæsar, si Ptolemæus Pompeiũ occiderit. Quæritur per coniecturã & quantitas & qualitas circa modũ, speciẽ, numerũ, An Sol maior quã terra, Luna globosa, an plana, an acuta, Vnus Mũdus, an plures. Itemq; extra naturales quæstiones, Maius bellũ Troianum, an Peloponnesiacum. Qualis clypeus Achilles. An unus Hercules. In ijs autẽ quæ accusatione ac defensione constant, unũ est genus, in quo quæritur & de factõ, & de auctore. Quod interim coniunctam quæstionem habet, & utrumq; pariter negatur: interim separatam, cum & factum sit, nec ne: & si de factõ cõstet, à quo factum sit, ambigitur. Ipsum quoq; factum aliquando simplicẽ quæstionem habet, an homo perierit, aliquãdo duplicẽ, ueneno, an cruditate perierit. Alterum est genus de factõ tantũ, cum si id certũ sit, non potest de auctore dubitari. Tertiũ de auctore tantũ, cum factum constat,

sed à quo factū sit, in controuersiam uenit. Et quod tertio loco posui, nō est simplex. Aut enim reus fecisse tantūmodo se negat, aut aliū fecisse dicit. Sed ne in alterum quidem trāsferendi criminis una forma est. Interdum enim substituitur mutua accusatio, quā Græci ἀντιμαρτυρία uocant, nostrorū quidam concertatiuam. Interdū in aliquam personā, quæ extra discriminē iudicij est, transfertur, & aliās certam, aliās incertam. Et cū in certam, aut in extrariā, aut in ipsius qui perijt, uoluntatem. In quibus similis atq; in ἀντιμαρτυρία, personarū, causarum, cæterorū cōparatio est: ut Cicero pro Vareno, in familiā Ancharianam: pro Scauro circa mortē Bostaris in matrē auertens crimen, facit. Est etiā illud huic contrarium comparationis genus, in quo uterq; à se factū esse dicit: & illud in quo nō persona inter se, sed ipsæ res collidūtur, id est, nō uter fecerit, sed utrum factum sit. Cum de facto & de autore constat, de animo quæri potest. Nunc de singulis cū pariter utrunq; negatur, hoc modo, Adulterium non cōmisi. Tyrannidē non affectaui. In cædis ac ueneficij causis frequēs est illa diuisio, Nō est factum: & si est factū, ego non feci. Sed cum dicimus, Proba hominē occisum, accusatoris tantum partes sunt: à reo nihil dici cōtrā, præter aliquas fortasse suspensiones potest, quas spargere quàm maximè uariè oportebit: quia si unū aliquid affirmaris, probandū est, aut causa periclitandū. Nam ut cum inter id quod ab aduersario, & id quod à nobis propositū est, quæritur, uidetur utiq; alterū uerum: ita ex aduerso unum est quo defendimur, reliquū est quo premimur. At cū quærimus de ambiguis signis cruditatis & ueneni, nihil tertium est. Ideoq; utraq; pars quod proposuit tuetur. Interim autē ex re quæritur, ueneficiū fuerit, an cruditas, cum aliqua ex ipsa citra personā quoq; argumenta ducuntur. Refert enim, conuiuū præcesserit, an tristitia: labor, an otium: uigilia, an quies. Aetas quoq; eius qui perierit, discriminem facit. Interest, subito defecerit, an lōgiore ualetudine cōsumptus sit.

Liberior

Liberior adhuc in utranq; partem disputatio, si tantum subita mors in quaestione uenit. Interim ex persona probatio rei petitur, ut propterea credibile sit uenenum fuisse, quia credibile est ab hoc factum ueneficium: uel contra. Cum uero de reo & de facto queritur, naturalis ordo est, ut prius factum esse accusator probet, deinde a reo factum. Si tamen plures in personam probationes habuerit, conuertet hunc ordinem. Defensor autem prius negabit esse factum, quia si in hac parte uicerit, reliqua non necesse habet dicere: uicto superest, ut tueri se possit. Illic quoque ubi de facto tantum controuersia est, quod si probetur, non possit de autore dubitari, similiter argumenta & ex persona, & ex re ducuntur, sed in una facti quaestione: sicut in illa controuersia (utendum est enim & his exemplis, quae sunt discipulis magis familiaria) Abdicatus medicinae studuit: cum pater eius aegrotaret, desperantibus de eo ceteris medicis, adhibitus, sanaturum se dixit, si is potionem a se datam bibisset. Pater acceptae potionis epota parte, dixit uenenum sibi datum: filius quod reliquum erat, exhaustit: pater decessit: ille parricidij reus est. Manifestum est quis potionem dederit, nulla quaestio: de autore tantum an fuerit uenenum, ex argumentis a persona ductis colligetur. Superest tertium, in quo factum esse constat aliquid, a quo sit factum queritur. Eius rei seruacuum est ponere exemplum: cum plurima sint huiusmodi iudicia, ut si hominem occisum esse manifestum est, uel sacrilegium commissum: is autem qui arguitur fecisse, neget. Ex hoc nascitur *ἀντιθεσις*. Vti quoque hoc factum esse conuenit, quod duo inuicem obijciunt. In quo quidem genere causarum admonet Celsus, fieri id in foro non posse: quod neminem ignorare arbitror. De uno enim reo consilium cogitur: & si qui sunt, qui inuicem accusent, alterum iudicium praeferre necesse est. Apollodorus quoque *ἀντιθεσις* duas esse controuersias dixit: & sunt reuera secundum forense ius duae lites. Potest tamen hoc genus in cognitionem uenire senatus, aut principis. Sed in iudicio quoque nihil interest actionum, utrum

simul de utroq; pronūcietur, an de uno seorsum. Quo in genere semper prior debet esse defensio. Primum, quia natura potior est salus nostra, quam aduersarij pernicies. Deinde, quod plus habebimus in accusatione autoritatis, si prius de innocentia nostra constiterit. Postremo, quod ita demum duplex causa erit. Nā qui dicit, ego nō occidi, habet reliquā partē, ut dicat, tu occidisti. At qui dicit, tu occidisti, superuacuum habet postea dicere, ego nō occidi. Hæ porro actiones cōstant cōparatione. ipsa cōparatio non una uia ducitur. Aut enim totam causam nostram cum tota aduersarij causa cōponimus, aut singula argumenta cum singulis. Quorum utrū sit faciendum, non potest nisi ex ipsius litis utilitate cognosci: ut Cicero singula pro Vareno cōparat in primo crimine. Est enim superior, cum persona alieni cum persona matris temere cōparetur. Quare optimū est, si fieri poterit, ut singula uincantur à singulis. Sed si quando in partibus laborabimus, uniuersitate pugnandum est: siue inuicē accusant, siue crimen reus citra accusationē in aduersariū uertit: ut Roscius in accusatores suos, quāuis reos non fecisset: siue in ipsos quos in sua manu perisse dicemus, factū deflectitur: nō aliter quā in ijs quæ mutuam accusationem habent, utriusq; partis argumenta inter se cōparantur. Id autem genus, de quo nouissimè dixi, non solum in scholis sæpe tractatur, sed etiā in foro. Nam id est in causa Næuij Apruniani solum quæsitū, præcipitane esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte iccisset. Quā actionem equidem solam in hoc tempus emiseram, quod ipsum fecisse seductum iuuenili cupiditate gloriæ fateor. Nam cætera quæ sub nomine meo feruntur, negligentia excipientiū in questum notariorum corruptæ, minimam partem mei habet. Est et alia duplex coniectura, huic aduersarij non diuersa, de præmijs, ut in illa controuersia, Tyrannus suspicatus à medico suo datū sibi uenenū, torsit eum: et cū id dedisse se negaret, accersit alterum medicum: ille datum ei uenenū dixit, sed se antidotū

datu

Quintiliani
oratio prima.
Quintiliani
scripta.

daturum: & dedit potionem, qua epota tyrannus decepsit. De premio duo medici contendunt. Nam ut illic factū in aduersarium transferentium, ita hic sibi uendicantium personæ, causæ, facultates, tēpora, instrumenta, testimonia comparantur. Illud quoq; etiam si non est *ὁμοίωμα*, simili tamen ratione tractatur, in quo citra accusationē quæritur utrum factum sit. Vtraq; enim pars expositionem suam habet, atq; eam tuetur: ut in lite Vrbiniana petitor dicit Clusinium Figulum filiū Vrbinie acie uicta in qua steterat, fugisse: iactatumq; casibus uarijs, retentū etiā a rege, tandem in Italiam ac patriam suam Marginos uenisse, atq; ibi agnosci. Pollio contra, seruisse eum Pisauri domus duobus, medicinā factitasse, manumissum alienæ se familiæ uenali immiscuisse, ac rogantem ut eis seruiret, emptū. Non ne tota lis constat duarū causarum cōparatione, & coniectura duplici atq; diuersa? Quæ autē accusantium atq; defendentiū, eadem petentium & inficiantiū ratio est. Ducitur cōiectura primum à præteritis. In his sunt personæ, causæ, consilia. Nam is ordo est, ut facere uoluerit, potuerit, fecerit. Ideoq; intuendum ante omnia, qualis sit de quo agitur. Accusatoris autē est efficere, ut si quid obiecerit, non solum turpe sit, sed etiam crimini de quo est iudicium, quā maxime conueniat. Nam si reum cædis, impudicum uel adulterum uocet, ledat quidem in fāmia: minus tamen hoc ad fidem ualeat, quā si audacē, petulantē, crudelem, temerarium ostenderit. Patrono, si fieri poterit, id agendum est, ut obiecta uel neget, uel defendat, uel minuatur. Proximū est, ut à præsentī quæstione separet. Sunt enim pleraq; non solum dissimilia, sed etiā aliquādo contraria: ut si reus furti, prodigus dicatur, aut negligens. Neq; enim uidetur in eundem & contemptus pecuniæ, & cupiditas cadere. Si decrūt hæc remedia, ad illa declinandum est, non de hoc quæri: nec eum qui aliquando peccauerit, utiq; cōmisisse omnia: & hanc fiduciā fuisse accusatoribus falsa obijciendi, quod læsum & uulneratū reum

ſperauere hac inuidia opprimi poſſe. Alia propoſitio eſt accuſatoris, contra quam loci oriuntur ſæpe à perſona, & interim generaliter. Incredible eſſe à filio patrem, ab uxore uirum occiſum, ab imperatore proditam hoſtibus patriã. Facile reſpondetur, uel quòd omnia ſcelera in malos cadant, ideoq; ſæpe deprehẽſa ſint: uel quòd indignum ſit, crimina ipſa atrocitate defendi. Interim propriè, quod eſt uariũ. Nam dignitas & tuctur reum, & nonnunquam ipſa in argumentum facti conuertitur, tanquã inde fuerit ſpes impunitatis: ſed perinde paupertas, humilitas, opes, ut cuique ingenio uis eſt, in diuerſum trahuntur.

Ut pro L. Murenna.

Probi uerò mores, & anteacta uitæ integritas, nunquã nõ plurimum profuerint. Si nihil obijciatur, patronus quidẽ in hoc uehementer incumbet. Accuſator autem ad præſentem quæſtionem, de qua ſola iudicium ſit, cognitionem allegabit, dicẽs neminem non aliquando cœpiſſe peccare, nec per ^{expositio} ducendum ſcelus primum. Hoc in reſpondendo. Sic autẽ præparabit actione prima iudicũ animos, ut noluiſſe potius obijcere, quã nõ potuiſſe credatur. Eoq; ſatius eſt, omni ſe anteacta uitæ abſtinere conuiuii, quã leuibus, aut friuolis, aut manifeſtò falſis reum inceſſere, quia fides cæteris detrahitur: & qui nihil obijcit, omiſiſſe credi poteſt maledicta tanquã ſuperuacua: qui uana congerit, conſitetur uanũ in anteactis argumentum, in quibus uinci quã tacere maluerit. Cætera quæ à perſonis duci ſolent, in argumentorum locis expoſuimus. Proxima eſt ex cauſis probatio, in quibus hæc maximè ſpectantur, ira, odium, metus, cupiditas, ſpes: nam reliqua in hæc ſpecies cadunt. Quorum ſiquid in reũ cõueniet, accuſatoris eſt efficere, ad quicquid faciendum cauſa ualere uideantur, easq; quas in argumẽtum ſummet, augere. Si minus, illuc cõferenda eſt oratio, aut aliquas fortãſſe latentes fuiſſe, aut nihil ad rem pertinere cur fecerit: ſi fecit, aut etiã dignius eſſe odio ſcelus, quod nõ habuerit cauſam. Patronus uerò quoties poterit, inſtabit huic loco, ut nihil credibile

Hæc Cicero ut multo præſtantiffimã, ſic etiã firmiſſimã putat: quare Sulpitius uictoricẽ probationẽ uocat.

dibile sit factum esse sine causa. Quod Cicero uehementissimè multis orationibus tractat: præcipuè tamen pro Vareno, qui omnibus malis premebatur: nam & dānatus est. At si proponitur cur factum sit, aut falsam causam, aut leuē, aut ignotam reo dicet. Possunt esse aliqua interim ignota: an heredē habuerit: an accusaturus fuerit eum à quo dicitur occisus. Si alia defecerint, non utiq; spectandas esse causas. Nam quem posse reperi, qui non metuat, oderit, speret? Plurimos tamen hæc salua innocentia facere. Neq; illud est omittendū, non omnes causas in omnibus personis ualere. Nam ut alicui sit furandi causa paupertas, nō erit idem in T. Curio Fabritioq; momentū. De causa prius, an de persona dicendū sit, quæritur: uarieq; est ab Oratoribus factum: à Cicerone etiam prælatæ frequentissimè cause. Sed mihi, si neutro litis conditio præponderet, secundū naturā uidetur incipere à persona. Nam hoc magis generale est, rectoriq; diuisio, aut in nullo crimen credible, aut in hoc. Potest tamen id ipsum, sicut pleraq;, uertere utilitas. Nec tantum cause uoluntatis sunt quarēdæ: sed interim & erroris, ut ebrietas & ignorantia. Nam ut hæc in qualitate crimen eleuant, ita in coniectura premunt. Et persona quidem nescio an unquam utiq; in uno actu rei possit incidere, de qua neutra pars dicat: de causis frequenter quæri nihil attinet, ut in adulterijs, in furtis: quia illas per se ipsa crimina secum habent. Post hæc inuenda uidetur & consilia, quæ late patent: an credible sit reū sperare id à se scelus effici posse, an ignorari cū fecisset: an etiā si ignoratum non esset, absolui, uel pœna leui transigi, uel tardiore, uel ex qua minus incommodi consecuturus, quàm ex facto gaudij uideretur: an etiā tanti putauerit pœnā subire. Post hæc in alio tēpore, & aliter facere, uel facilius, uel securius potuerit: ut dicit Cicero pro Milone, enumerans plurimas occasiones, quibus ab eo Clodius impune occidi potuerit. Præterea cur potissimū illo loco, illo tēpore, illo modo sit aggressus: qui

& ipse diligentissimè tractatur pro eodè locus. An, etiã si nulla ratione ductus est, impetu raptus sit, & absq; sentètia. Nam uulgò dicitur, Scelera nõ habere consilium. An etiam cõsuetudine peccãdi sit allectus. Excussa prima parte, an uoluerit, sequitur, an potuerit. Hic tractatur locus, tẽpus: ut furtum in loco clauso uel recluso, frequẽti uel solo: tẽpore uel diurno, cum testes plures: uel nocturno, cum maior difficultas. Inspiciuntur utiq; difficultates & occasiones, quæ sunt plurimæ, ideoq; exemplis nõ egent. Hic sequens locus talis est, ut si fieri non potuit, sublata lis sit: si potuit, sequatur quæstio, an fecerit. Sed hæc etiã ad animi cõiecturã pertinent: nam & ex his colligitur an sperauerit. Ideo spectari debèt & instrumenta: ut Clodij ac Milonis comitatus. Quæstio an fecerit, incipit secũdo tẽpore, id est præsentis: ac deinde coniuncto, hoc est insequẽti: quorũ sunt sonus, clamor, gemitus, latitatio, metus, & similia. His accedũt signa, de quibus tractatũ est. Verba etiã & facta, quæq; antecesserunt, quæq; insecuta sunt. Hæc aut nostra sunt, aut aliena. Sed uerba magis nocèt, aut minus: magis nocèt, & minus profunt nostra quàm aliena: magis profunt, & minus nocèt aliena quàm nostra. Facta autẽ interim magis profunt nostra, interim aliena: ut si quid quod pro nobis sit, aduersarius fecit. Semper uerò magis nocèt nostra quàm aliena. Est & illa in uerbis differentia, quòd aut aperta sunt, aut dubia. Seu nostra, seu aliena sunt, infirmiora in utrũq; sint necesse est dubia: tamẽ nostra sæpe magis nocent: ut in illa cõtrouersia. Interrogatus filius ubi esset pater, dixit, Vbicũq; est, uiuit. at ille in puteo mortuus est inuẽtus. Aliena quæ sunt dubia, nunquã possunt nocere, nisi aut incerto autore, aut mortuo. Nocte audita est uox, Caueto tyrãnicidã. & interrogatus, cuius ueneno moreretur, respondit, Non expedit tibi scire. Nam si est qui possit interrogari, soluet ambiguitatẽ. Cum autẽ dicta factaq; nostra defendi solo animo possint, aliena uariè refutantur. De uno quidem maximè genere coniect

coniect

coniecturaliū controuersiarū locuti uidemur, & in omnes ali-
 quid de his cadit. Nam depositi, furti, creditæ pecunia, & à fa-
 cultatibus argumēta ueniunt, an fuerit quod deponeretur: & à
 personis, an illū deposuisse apud hūc, uel huic credidisse credi-
 bile sit: an petitorē calūniari, an reum inficiatorē esse, uel furē.
 Sed etiā in furti reo, sicut in cædis, quæritur de factō, & de au-
 tore. Crediti & depositi duæ sunt quæstiones, sed nōnunquam
 iunctæ, an datū sit, an redditū. Habent aliquid proprii, adulte-
 rij causæ, quòd plerūq; duorū discrimen est, & de utriusq; uita
 dicendum: quanquam & id quæritur, an utrūq; pariter defendi
 oporteat. Cuius rei cōsiliū nascetur ex causa. Nam si adiuuabit
 pars altera, coniungā: si nocebit, separabo. Ne quis autē mihi
 putet temere excidisse, quòd plerūq; duorū crimē esse adulte-
 riū, nō semper, dixerim: potest accusari sola mulier incerti adul-
 terij: Munera domi inuēta sunt: pecunia, cuius autor non extat:
 codicilli, dubiū ad quē scripti. In falso quoq; ratio similis: Aut
 enim plures in culpā uocātur, aut unus. Et scriptor quidē sem-
 per tueri signatorē necesse habet, signator scriptorē non sem-
 per, nam & decipi potuit. Is autē qui hos adhibuisse, & cui id
 factū dicitur, & scriptorē & signatores defendet. Iidē argumē-
 torū loci in causis proditiōis, & affectatæ tyrānidis. Verū il-
 la scholarū cōsuetudo ituris in forū potest nocere, quòd omnia
 quæ in themate nō sunt, pro nobis ducimus. Adulteriū obijcis,
 quis testis? quis index? quod preciū? quis cōsciū? Venenū, ubi
 emi? à quo? quando? quanti? per quem dedi? Pro reo tyrannidis. Pro Cælio.
 affectatæ, Vbi sunt arma? quos cōtraxi satellites? Neq; hæc ne-
 go esse dicenda, & ipsis utendū pro parte suscepta. Nam & in
 foro, siquādo aduersarius probare non poterit, desiderabo. Sed
 in foro tantū illā facultatē olim desiderauimus, ubi non ferè cau-
 sa agitur, ut non aliquid ex his, aut plura ponātur. Huic simi-
 le est, quòd in epilogis quidā, quibus uolunt, liberos, parentes,
 nutrices accommodant: nisi quòd magis cōcesseris ea quæ non
 sint

sint posita, desiderare, quàm dicere. De animo quomodo quaeratur, satis dictum est, cum ita diuiserimus, an uoluerit, an potuerit, an fecerit. Nam qua uia tractatur an uoluerit, eadē, quo animo fecerit. Id enim est, an male facere uoluerit. Ordo quoque rerum aut affert, aut detrahit fidem, multo scilicet magis res prout congruunt, aut repugnant. Sed hæc nisi in ipso complexu causarum non deprehenduntur. Quærendum tamen semper, quid cui connectatur, & quid cui consentiat.

De Finitione.

CAP. IIII.

Qui factū negare nō potest, ei facti nomē negādum docet: ergo finitiōe cōiecturæ proximam esse: in qua qd sit res quaerit, de qua hoc cap. agit.

SEquitur coniecturā finitio. Nam qui non potest dicere nihil fecisse, proximum habebit ut dicat, non id fecisse quod obijcitur. Itaque plerumque legibus iisdem, quibus coniectura, uersatur, defensionis tantum genere mutato: ut in furtis, depositis, adulterijs. Non enim quemadmodum dicimus, non feci furtum, non accepi depositum, non cōmisi adulterium: ita, non est hoc furtum, non est hoc depositum, non est hoc adulterium. Interim à qualitate ad finitionem descenditur, ut in actionibus demencia, male tractationis, Reipub. læsæ. In quibus si rectè facta esse quæ obijciuntur, dici nō potest: illud succurrit, Non est hoc dementem esse, male tractare, Reipub. lædere. Finitio igitur est rei propositæ propria, & dilucida, & breuiter comprehensa uerbis enūciatio. Constat maximè, sicut est dictum, genere, specie, differentibus, proprijs: ut si finias equum (noto enim maxime utar exemplo) genus est animal: species, mortale: differentia, irrationale. Nam & homo mortale erat. Proprium, hinniens. Hæc adhibetur orationi pluribus causis. Nam tum est certum de nomine, sed quaeritur quæ res ei subiicienda sit: tum res est manifesta, sed de nomine non constat. De re cum dubium est, interim coniectura est: ut si quaeratur quid sit Deus. Nam qui id neget, Deum esse spiritum omnibus partibus immistum, nō hoc dicat, falsam esse illius diuinæ naturæ appellationem: sicut Epicurus, qui humanam ei formā, locumque inter mundos dedit: sed nomine

Deus quid sit.

nomine uterque uno utitur: utrum sit in re, coniectat. Interim qualitas tractatur, ut quid sit Rhetorice, uis persuadēdi, an bene dicēdi scientia. Quod genus est in iudicijs frequentissimum. Sic enim quæritur, an deprehēsus in lupanari cum aliena uxore adulter sit: quia non de appellatione, sed de ui facti eius ambigitur, an omnino peccarit. Nam si peccauit, non potest aliud esse quàm adulter. Diuersum est genus, cum controuersia consistit in nomine, quod pendet ex scripto: nec uersatur in iudicijs, nisi propter uerba, quæ litem generant. An qui se interficit, homicida sit: an qui tyrannum in mortē compulit, tyrānicida: an carmina magorum, ueneficium. Res enim manifesta est, sciturq; non idē esse occidere se, quod aliud: non idē occidere tyrannum, quod compellere ad mortem: non idem carmina, ac mortiferā potionem: quæritur tamen an eodem nomine appellanda sint. Quanquam autem dissentire uix audeo à Cicrone, In Topicis. qui permultos secutus autores dicit finitionem esse de eodem, & de altero (semper enim neganti aliquod esse nomen, dicendum quid sit potius) tamen in eandē treis habeo uelut species. Nam interim sic cōuenit quærerere, an habendū sit adulteriū in lupanari. Cum hoc negamus, nō necesse est dicere quid id uocetur, quia totum crimen inficiamur. Interim quæritur, an hoc furtum, an sacrilegium: non quin sufficiat non esse sacrilegiū, sed quia necesse sit dicere quid sit aliud: quo in loco utrunq; finiendū est. Interim quæritur in rebus specie diuersis, an & hoc eodem modo sit appellandum, cum res utraq; habeat suum nomen, ut amatorium, uenenū. In omnibus autē huius generis libris quæritur, an etiā hoc: quia nomē de quo ambigitur, utiq; in alia re certum est. Sacrilegium est rem sacrā de templo surripere, num & priuatam? Adulterium, cum aliena uxore domi coire: an & in lupanari? Tyranicidium, occidere tyrannū, an etiā in mortem cōpellere? Ideoq; *συμμοχμὸς*, de quo postea dicam, uelut infirmior est finitio, quia hac quæritur, an idē sit hu-

ius rei nomen, quod alterius: illo, an perinae nascatur, & atq; illa. Est & talis finitionum diuersitas, ut quidam sentiant, num idem diuersis uerbis cōprehēdatur: ut Rhetorice, bene dicendi scientia, & eadem bene inueniendi, & bene enunciandi, & dicendi secundū uirtutē orationis, & dicendi quid sit officij. Atq; prouidendū, ut si sensu non pugnant, comprehensio-
ne dissentiant. Sed de his disputatur, nō litigatur. Opus est ali-
quādo finitione obscurioribus & ignotioribus uerbis: ut quid sit clarigatio. Erit & interim notis nomine uerbis: ut quid sit penus, quid littus. Quæ uarietas efficit, ut eam quidā coniectu-
ræ, quidā qualitati, quidam legitimis quæstionibus subiecerint. Quibusdam ne placuit quidē omnino subtilis hæc, & ad morē
Dialecticorum formata conclusio, ut in disputationibus potius
per argumenta uerborum cauillatrix, quā in Oratoris officio
multum allatura momēti. Licet enim ualeat in sermone tantū,
ut constrictū in uinculis suis habeat eum qui respōsurus est, &
uel tacere, uel etiā inuitum id quod sit cōtrā, cogat fateri, non
eadē est tamē eius in causis utilitas. Persuadendum enim iudici
est: qui etiā si uerbis deuinctus est, tamen nisi ipsi rei accesserit,
tacitus dissentiet. Agēti uerò quæ tanta est huius præcisæ com-
prehētionis necessitas? An si nō dixero, homo est animal ratio-
nale mortale, non potero expositis tot corporis animiq; pro-
prietatibus, latius oratione ducta, uel à dijs eum, uel à mutis di-
scernere? Quid quod nec uno modo definitur res eadem, sed la-
tiore, uarioq; tractatu: ut facit Cicero, ut omnes Oratores ple-
runq; fecerūt. Rarissima enim apud eos reperietur illa ex cōsue-
tudine philosophorū ducta seruitus (est enim certē seruitus) ad
certa se uerba adstringēdi. Idq; faciendū in libris Ciceronis de
Oratore uetat M. Antonius. Nam est etiā periculosum, cum si
uno in uerbo sit erratum, tota causa cecidisse uideamur. Opti-
maq; est illa media uia, qua utitur Cicero pro Cecinna, ut res
proponatur, uerba nō periclitetur. Etenim, Recuperatores, nō

solennis est, quæ ad corpus nostrum uitamque peruenit, sed etiã
 multo maior ea quæ periculo mortis iniecto, formidine animũ
 perterritũ, loco sæpe & certo statu dimouet. Aut cum finitio=
 nem præcedit probatio, ut in Philippicis Cicero Seruũ Sulpi=
 tium occisum ab Antonio colligit: & in clausula demum ita fi=
 nit. Is ei profecto mortẽ attulit, qui causa mortis fuit. Nõ nega=
 uerim tamẽ, hæc quoque, ut expedit causa, esse faciẽda. Et siquã=
 do firma cõprehendi poterit, & breui cõplexu uerborum fini=
 tio, esse id tum elegans, tum etiã fortissimum, si modò erit illa
 inexpugnabilis. Eius certus ordo est, quid sit, an hoc sit: & in
 hoc ferè labor maior est, ut finitionẽ cõfirmes, quàm ut in rem
 finitionẽ applices. In eo quid sit, duplex opus est. Nam & no=
 stra confirmãda est, & aduersæ partis destruẽda finitio. Ideoque;
 in schola, ubi nobis ipsis fingimus contradictionem, duos pone=
 re debemus fines, quales utrinque esse optimi poterunt. At in fo=
 ro prouidendũ, num forte superuacua, & nihil ad causam per=
 tincens: an ambigua, an contraria: an cõmunis sit finitio: quorũ
 nihil nõ accidere agentis culpa potest. Vt rectè autẽ finiamus,
 ita fiet, si prius in animo constituerimus, quid uelimus efficere.
 Sic enim accõmodari ad uoluntatem uerba poterunt. Atque; ut à
 notissimo exemplo, quò sit res lucidior, non recedamus. Qui
 priuatam pecuniã de templo surripit, sacrilegij reus est. Culpa
 manifesta. Quæstio est, an huic crimini nomẽ quod est in lege,
 conueniat. Ergo ambigitur, an hoc sacrilegium sit. Accusator,
 quia de templo sit surrepta pecunia, utitur hoc nomine. Reus,
 quia priuatam surripuerit, negat esse sacrilegium, sed furtũ su=
 tetur. Actor ergo ita finiet, Sacrilegiũ est surripere aliquid de
 sacro. Reus ita finiet, Sacrilegium est surripere aliquid sacri.
 Vterque; alterius finitionẽ impugnat. Ea duobus generibus euer=
 titur, si aut falsa est, aut parum plena. Nam illud tertium nisi stul=
 tis non accidit, ut nihil ad quæstionẽ pertineat. Falsa est si di=
 cas, Equus est animal rationale: nam est equus animal, sed irra=
 tionale

tionale. Quod autem commune cum alio est, desinet esse proprium. Hic reus falsam dicit esse finitionem accusatoris: Accusator autem non potest dicere falsam rei. Nam est sacrilegium, surripere aliquid sacri. Dicit parum plenam: adiiciendum enim, aut ex sacro. Maximus autem usus in approbando refellendoque sine priorum ac differentium nonnunquam etiam etymologia. Quae tamen omnia, sicut in ceteris, confirmat aequitas, nonnunquam etiam

Philip.^{8.}

Tumultus.

coniectura mentis. Etymologia maxime rara est. Quid enim est aliud tumultus, nisi perturbatio tanta, ut maior timor oriatur? Unde etiam nomen ductum est tumultus. Circa propria ac differentia magna subtilitas: ut cum quaeritur, an addictus, quem lex seruire donec soluerit iubet, seruus sit: altera pars finit ita, Seruus est, qui est iure in seruitute. Altera, qui in seruitute est eo iure, quo seruus: aut, ut antiqui dixerunt, qui seruitutem seruit. Quae finitio etiam si constat aequo, nisi tamen proprijs et differentibus adiuuetur, inanis est. Dicit enim aduersarius seruire eum seruitutem, aut eo iure quo seruuum. Videamus ergo propria differentiaque liberorum, quae libro quinto leuiter in transitu attigeram. Seruus cum manumittitur, fit libertinus: addictus recepta libertate est ingenuus. Seruus inuito domino libertatem non consequetur: addictus soluendo, citra uoluntatem domini consequetur. Ad seruum nulla lex pertinet: addictus legem habet. Propria liberi, quae nemo habet nisi liber, praenomen, nomen, cognomen, tribum: habet haec addictus. Excusso quid sit, proprie peractum est quaestio, an hoc sit. Id enim agimus, ut sit causa nostra conueniens finitio. Potentissima autem est in ea qualitas, an amor, an

Addictus.

In Topicis.

Lib.^{5.}

insania. Huc pertinebunt probationes, quas Cicero dicit proprias esse finitionis, ex antecedentibus, consequentibus, adiunctis, repugnatis, causis, effectis, similibus: de quorum argumentorum natura dictum est. Breuiter autem pro Cecinna Cicero initia, causas, effecta, antecedentia, consequentia complexus est: Quid igitur? fugiebant propter metum? Quid metuebant? Vim uidelicet. Po-

testis

testis igitur principia negare, cum extrema conceditis? Sed si-
 militudine quoq; usus est, Quæ uis in bello appellatur, ea in o-
 cio non appellabitur? Sed ex contrario argumenta ducuntur, ut
 si queratur an amatorium, uenenum sit, nec ne: quia uenenum,
 amatorium non sit. Illud alterum genus, quò sit manifestius
 adolescentibus meis (meos enim semper adolescentes putabo)
 hic quoq; fictæ controuersia utar exemplo. Iuuenes qui conui-
 uere solebant, constituerunt ut in littore cœnarent. Vnius, qui
 cœnæ defuerat, nomen tumulo quem extruxerant, inscripse-
 runt. Pater eius à transmarina peregrinatione cum ad littus
 idem appulisset, lecto nomine suspendit se. Dicuntur hi causa
 mortis fuisse. Hic finitio est accusatoris, Per quem factum est ut
 quis perierit, causa mortis est. Rei est, Qui fecit quid sciens, per
 quod perire homini necesse esset. Remota finitione, accusatori
 sat est dicere, Causa mortis fuistis, per uos enim factum est ut
 homo periret: quia nisi uos illud fecissetis, uiueret. Contra, non
 statim per quem factum est ut quis periret, is damnari debet, ut
 accusator, testis, iudex rei capitalis. Nec undecunq; causa flu-
 xit, ibi culpa est: ut si cui quis professionem sua serit, ut ad ami-
 cum accedat trans mare, & is naufragio perierit. Ad cœnam
 inuitarit, & is cruditate illic contracta decesserit. Nec fuit in
 causa mortis solum adolescentium factum, sed credulitas senis,
 & in dolore ferundo infirmitas: deniq; si fortior fuisset aut pru-
 dentior, uiueret. Nec mala mente fecerunt, & ille potuit uel ex
 loco tumultum, uel ex opere tumultuario suspicari non esse mo-
 numentum. Quî ergo puniri debent, in quibus omnia sunt ho-
 micidæ præter manum? Est interim certa finitio, de qua inter
 utranq; partem conuenit: ut Cicero dicit, Maiestas est in impe- In Partitio,
 rio, atq; in omni populi Romani dignitate. Queritur tamen an
 maiestas minuta sit, ut in causa Cornelij quæsitum est. Sed hic
 etiam similis uideri potest finitiuæ: tamen quia de finitione non
 ambigitur, iudicatio est qualitas, atq; ad eum potius statum re-
 y ducenda,

ducenda, ad cuius forte quadam uenimus mentionem, sed & erat ordine proximus locus.

De Qualitate.

CAP. V.

Qualitatem ordine nature ter eiam aggreditur, quam late accipiendo ad continuam & discretam extendit. cuius statusuaforias, demonstratiuas, & bonam partem iudicium contineri tradit. diuidit eam in absolutam & assumptiuam, easq; ordine tractat.

Est autem qualitas alia de summo genere, atque ea quidem non simplex. Nam & qualis sit cuiusq; rei natura, & quæ forma, quæritur: an immortalis Anima, an humana specie Deus: & de magnitudine ac numero, quantus Sol, an unus Mundus. Quæ omnia coniectura quidem colliguntur, quæstionem tamen habent in eo, qualia sint. Hæc & in suasorijs aliquando tractari solent, ut si Cæsar deliberet, an Britanniam impugnet, quæ sit oceani natura: an Britannia insula (nam tum ignorabatur) quanta in ea terra, quo numero militum aggredienda, in consilium ferendum sit. Eidem qualitati succedunt facienda, ac non facienda: appetenda, uitanda: quæ in suasorias quidem maxime cadunt, sed in controuersijs quoq; sunt frequentia: hac sola differentia, quia illic de futuris, hic de factis agitur. Item demonstratiuæ partis omnia sunt in hoc statu: factum esse constat, quale sit factum, quæritur. Lis est omnis aut de præmio, aut de pœna, aut de quætitate. Igitur primum genus causæ, aut simplex, aut comparatiuum. Illic quid æquum, hic quid æquius, aut quid æquissimum sit, excutitur. Cum de pœna iudicium est, à parte eius qui causam dicit, aut defensio est criminis, aut imminutio, aut excusatio, aut ut quidam putant, deprecatio. Defensio longè potentissima est, qua ipsum factum quod obijcitur, dicimus honestum esse. Abdicatur aliquis, quòd inuito patre militarit, honores petierit, uxorem duxerit: tuemur quod fecimus. Partem hanc uocant Hermagorei $\epsilon\sigma\tau\ \alpha\upsilon\tau\acute{\iota}\lambda\eta\text{-}\iota\upsilon\varsigma$, ad intellectum id nomen referentes. Latine ad uerbum translata non inuenio: absolutam appellant. Sed enim de re sola quæstio, iusta sit ea, nec ne. Iustum omne continetur natura, uel constitutione. Natura, quod sit secundam cuiusq; rei dignitatem. Hæc sunt pietas, fides, continentia, & talia. Adijciunt & id quod sit paruorum

uerum

nerum id non temere intuendum est. Nam & uis contra uim,
 & talia nihil habent aduersum eum qui prior fecit iniuste: &
 non quoniam res pares sunt, etiam id est iustum quod anteces-
 sit. Illa utrinq; iusta, eadem lex, eadem conditio: ac forsitan ne
 sint quidē paria, quæ ulla parte sunt dissimilia. Constitutio est
 in lege, more, iudicato, pacto. Alterum est defensionis genus, in
 quo factum per se improbable, assumptis extrinsecus auxilijs
 tuemur: id uocant * κατ' ἀνάγκην. Latini hoc quoq; * non ad uer- * προσληψί-
 bum transferunt: Assumptiua enim dicitur causa. In quo gene- κλώ
 re fortissimum est, si crimen causa facti tuemur, qualis est defen- * nam
 sio Orestis, oratio Milonis. ἀντίκλημα dicitur, quia omnis no-
 stra defensio constat eius accusatione, qui uindicitur. Occisus
 est, sed latro: exectus, sed raptor. Est & illa ex causis facti du-
 ctu defensio priori contraria, in qua neq; factū ipsum per se, ut
 in absoluta quæstione defenditur: neq; ex cōtrario facto, sed ex
 aliqua utilitate aut Reip. aut hominum multorum, aut etiam
 ipsius aduersarij, nonnunquam & nostra, si modo id erit quod
 facere nostra causa fas sit: quod sub extrario accusatore & le-
 gibus agēte prodesse nunquam potest, in domesticis disceptatio-
 nibus potest. Nam & filijs pater in iudicio abdicationis, & ma-
 ritus uxori, si malæ tractationis accusabitur: & patri filius, si
 dementia causa erit, non inuerecundè dicet multum sua inter-
 fuisse. In quo tamen incommoda uitantis melior, quàm commo-
 da petentis est causa. Quibus similia etiam in uera rerum quæ-
 stione tractantur. Nam quæ in scholis abdicatorum, hæc in fo-
 ro exheredatorum a parentibus, & bona apud Consules repe-
 tentium ratio est: quæ illic malæ tractationis, hic rei uxoriæ,
 cum quæritur utrius culpa diuortium factū sit: quæ illic demen-
 tiæ, hic petendi curatoris. Subiacet utilitati etiam illa defensio,
 si peius aliquid futurum fuit. Nam in comparatione malorum,
 boni locum obtinet leuius: ut si Mancinus fœdus Numantinum
 sic defendat, quod periturus, nisi id factū esset, fuerit exercitus

Romanus. Hoc genus *ἀνίστασις* Græcè nominatur: cōparatiuum nostri uocant. Hæc circa defensionem facti: quæ si neq; per seipsam, neque adhibitis auxilijs dabitur, proximum est in alium transferre crimē, si possumus. Ideoq; etiam in hos qui iam scripti sunt status, uisa est cadere translatio. Interdum ergo culpa in hominem relegatur: ut si Graccus reus fœderis Numantini, cuius metu leges populares tulisse in Tribunatu uidetur, misum se ab Imperatore suo diceret. Interim deriuatur in rem: ut si is qui testamento quid iussus non fecerit, dicat per leges id fieri non potuisse. Hoc *μετάστασις* dicunt. Exclusis quoq; his excusatio superest. Ea est aut ignorantia: ut si quis fugitiuo stigma scripta scripserit, eoq; ingenuo iudicato, neget scisse se liberum eum fuisse. Aut necessitatis: ut cum miles ad commeatus diem nō affuit, dicit se fluminibus interclusum, aut ualetudine. Fortuna quoq; sæpe substituitur culpæ: nonnunquā male fecisse nos, sed bono animo dicimus. Vtriusq; rei multa & manifesta exempla sunt. Idcirco non est eorum necessaria expositio. Si omnia quæ supra scripta sunt deerunt, uidēdum an minui culpa possit. Hic est ille qui à quibusdā dicitur status quantitatis. Sed ea cum sit, aut poenæ, aut honoris, ex qualitate facti constituitur: eoq; nobis sub hoc esse statu uidetur: sicut eius quoq; quæ ad numerum refertur à Græcis. Nam & *ὑποθήκη*, & *ὑποθήκη* dicunt, nos utrunq; eadem appellatione complectimur. Vltima est deprecatio: quod genus causæ pleriq; negarunt in iudicium unquam uenire. Quin Cicero quoq; pro Quinto Ligario idem testari uidetur, cum dicit: Causas Cæsar egi multas, & quidē tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum. certè nūquam hoc modo. Ignoscite iudices, errauit, lapsus est, nō putauit, si unquam posthac, & cætera. In Senatu uero, & apud populum, & apud principem, & ubicunq; iuris clementia est, habet locum deprecatio. In qua plurimū ualet, ex ipso qui reus est, hæc tria in uita præcedere, si innocens, si bene meritus, si spes in futurum innocen-

innocen

innocenter uicturi, & in aliquo usu futuri. Præterea si uel alijs in commodis, uel præfenti periculo: uel pœnitentia uideatur satis pœnarum dedisse. Extrâ nobilitas, dignitas, propinqui, amici. In eo tamen qui cognoscit, plurimum ponendum, si laus eum misericordis potius quàm reprehensio disoluti consecuta est. Verùm & in iudicijs etiam si non toto genere causæ, tamen ex parte magna hic locus sæpe tractatur. Nã & diuisio frequens est, etiã si fecisset, ignoscendum fuisse, idq; in causis dubijs sæpe præualuit: & epilogi omnes in eadem ferè materia uersari solent. Sed nonnunquam etiam reus hic totius summam constituit, si exheredatum à se filiũ pater testatus fuerit elogio, propterea quòd is meretricem amauerit. Nam omnis hic quæstio, an huic delicto pater debuerit ignoscere, & Centumuiuri tribuere debeant ueniã. Sed etiam in formulis, cum pœnariæ sunt actiones, nos ita causam partimur, an cõmissa sit pœna, an exigi debeat. Id autem quod illi uiderunt, uerum est, reum à iudicibus hoc defensionis modo liberari nõ posse. De præmijs autem quærütur duo, an ullo sit dignus qui petit, an tanto: ex duobus, uter dignior: ex pluribus, quis dignissimus. Quorum tractus ex ipso meritorum genere ducuntur. Et intuebimur non rem tantum, siue alleganda, siue comparãda erit: sed personam quoq;. Nam & multum interest, tyrannum iuuenis occiderit, an senex, uir an fœmina, alienus an coniunctus. Et locum multipliciter, in ciuitate tyrannis assueta, an libera semper: in arce, an domi. Et quomodo factum sit, ferro, an ueneno. Et quo tempore, bello, an pace: an cum depositurus esset eam potestãtẽ, an cum aliquid noui sceleris ausurus. Habetur in meritis gratia, periculum quoque, ac difficultas. Similiter liberalitas à quo profecta sit, refert. Nam in paupere gratior quàm in diuite, dante beneficium quàm reddente, patre quàm orbo. Item, quam rem dederit, & quo tempore, & quo animo, id est num in aliquam spem suam. similiter alia. Et ideo qualitas maxima Oratoris

recipit opera: quia in utranq; partem plurimum est ingenio loci, nec usquam tantum affectus ualent. Nam coniectura extrinsecus quoq; adductas frequenter probationes habet, & argumenta ex materia sumit: & quale quicq; uideatur, eloquentiae opus est: hic regnat, hic imperat, hic sola uincit. Huic parti subiungit Virginius causas abdicationis, dementiae, male tractationis, orbarum nuptias indicentium. Nam & iudicium ferè sic accidit: inuentiq; sunt, qui has materias officiorum uocaret. Sed alios quoq; nonnunquam hæc leges recipiunt status. Nam & coniectura est aliquando in plerisq; horum, cum se uel non fecisse, uel bona mente fecisse contendunt. Cuius generis exempla sunt multa. Et quid sit dementia, ac mala tractatio, finitur. Nam iuris quaestiones plerunq; leges præcurrere solent, & ex quibus causis *non fiat statutum. Quod tamè factò defendi non poterit, iure nitetur. Et quot & quibus causis abdicare non liceat, & in quæ crimina male tractationis actio detur, & cui accusare dementiae non permittatur. Abdicationum formæ sunt duæ: Altera criminis perfecti, ut si abdicetur raptor, adulter. Altera imperfecti, uelut pendentis, & adhuc in conditione positi: quales sunt in quibus abdicatur filius, qui nõ pareat patri. Illa semper asperam abdicantis actionem habet (immutabile est enim quod factum est) hæc ex parte blandam, & suadentis similem. Mauult enim pater corrigere, quàm abdicare. At pro filiis in utroq; genere summissam, & ad satisfaciendum compositam. A quo dissensuros scio, qui libenter patris figuram ledunt. quod non ausim dicere nõquam esse faciendum (potest enim materia incidere quæ hoc exigat) ceterũ uidendum est quoties aliter agi potest. Sed de figuris alio libro tractabimus. Nõ dissimiles autẽ abdicationũ actionibus sunt male tractationis actiones. Nam & ipsæ habent eandem in accusationibus moderationem. Demetia quoq; iudicia, aut propter id quod factum est, aut propter id quod adhuc fieri uel non fieri potest, insi-

tuuntur

*non fiant
status

tuuntur: & actor in eo quod factū est, liberum habet impetum: sic tamen, ut factum accuset, ipsius patris tanquam ualitudine lapsi misereatur: in eo uero, cuius libera mutatio est, diu roget & suadeat, & nouissimè dementiam rationi queratur obstare, non mores: quos quāto magis in præteritum laudauerit, tanto facilius probabit morbo esse mutatos. Reus, quoties causa patietur, debet esse in defensione moderatus, quia serè ira, contentio, & cōcitatio furori sunt similia. Omnibus his cōmune est, quòd rei non semper defensione facti, sed excusatione ac uenia frequenter utuntur. Est enim domestica disceptatio, qua & semel peccasse, & per errorem, & leuius quàm obijciatur, absolutioni nonnunquam sufficit. Sed alia quoq; multa controuersiarum genera in qualitatem cadunt. Iniuriarum. quanquam enim reus aliquando fecisse negat, plerunq; tamen hæc actio facta atq; animo continetur. De accusatore constituendo, quæ iudicia Diuinationes uocantur (in quo genere Cicero quidem, qui Act. 1. mandantibus socijs Verrem accusabat, hac usus est diuisione) spectandum à quo maximè agi uelint ij de quorū ultione queritur: à quo minimè uelit is qui accusatur. Frequentissimè tamen hæc sunt quæstiones, uter maiores causas habeat, uter plus industriæ aut uirium sit allaturus ad accusandum, uter id meliore fide sit facturus. Tutelæ præterea: in quo iudicio solet queri: an alia de re quàm de calculis cognosci oporteat: an fidem præstare debeat tantum, non etiam consiliū & euentum. Cui simile est male gestæ procurationis in foro, negotiorum gestorū: nam & mandati actio est. præter hæc finguntur in scholis & scripti maleficij, in quibus aut hoc queritur, an scriptum sit: aut hoc, an maleficium sit: rarò utrunq;. Male gestæ legationis, apud Græcos & ueris causis frequens: ubi iuris loco queri solet, an omnino aliter agere quàm mandatum sit liceat: & quousq; sit legatus: quoniam alij in renunciādo sunt: ut is qui testimonium in Verrem dixerat post perlatam legationem. Plurimum tamen

est in eo, quale sit factum. Reipub. læsæ. Hinc mouentur quidem mille iuris cauillationes, quid sit Remp. lædere: & læserit ne, an profuerit: & ab ipso, an propter ipsum læsa sit. In factio tamen plurimum inest. Ingrati quoque. In quo genere queritur, an is cum quo agitur, acceperit beneficium: quod raro negandum est (ingratus est enim qui negat) an quantum acceperit reddiderit: an protinus qui reddiderit, ingratus sit: an potuerit reddere: an id quod exigebatur, debuerit: quo animo sit. Simpliciores illæ iniusti repudij, sub qua lege controuersia illud proprium habent, quod à parte accusantis defensio est, & defendentis accusatio. Præterea cum quis rationem mortis in Senatu reddit: ubi una quæstio est iuris, an is demum prohibendus sit, qui mori uult, ut se legum actionibus subtrahat. Cætera qualitatis. Finguntur & testamenta, in quibus de sola queratur uoluntate, ut in controuersia quam supra exposui, in qua de parte patrimonij quarta, quam pater dignissimo ex filijs reliquerat, contendunt Philosophus, Medicus, Orator. Quod item accidit, si orbæ nuptias indicant pares gradu, & si inter propinquos de idoneo queratur. Sed nec mihi omnes persequi materias in animo est (fingi enim adhuc possunt) nec cõmunes sunt earum quæstiones, quia positionibus mutantur. Hoc tantum admiror, Flauium, cuius apud me meritò summa est autoritas, cum artem scholæ tantum componeret, tam angustè materiam qualitatis terminasse. Quantitas quoque (ut dixi plerunque) etiam si non semper, tamen plerunque eidem subiacet, seu modi est, seu numeri. Sed modus aliquando constat æstimatione facti, quanta sit culpa, quantum uel beneficium: aliquando iure, cum id in controuersiam uenit, qua quis lege puniendus, uel honorandus sit. Stuprator an decem millia dare debeat, quæ pœna huic crimini constituta est: an quia stupratus se suspendit, capite puniri, tanquam causa mortis. Quo in genere falluntur qui ita dicunt, tanquam inter duas leges queratur. Nam de decem millibus nul-

la con

la controuersia est, quæ nec petuntur. Iudicium redditur, an reus causa sit mortis. In coniecturam quoq; eadem species cadit: quum perpetuo, an quinquenniali sit exilio multandus, in controuersiam uenerit: num prudens eadem commiserit, quæritur. Illa quoque, quæ ex numero ducitur, pendet ex iure: an Thrasybulo triginta præmia debeantur: & cum duo fures pecuniam abstulerunt, separatim quadruplum quisq;, an duplum debeat. Sed hic factum quoque æstimatur, & tamen ius ipsum pendet ex qualitate.

De Actionis quæstione.

CAP. VI.

Qui neque fecisse se negabit, neque aliud esse quod fecerit, dicet, neque factum defendet, necesse est in suo iure consistat: in quo plerumq; actionis est quæstio: quæ non semper eadem est, ut quidam putauerunt. Nam & iudicium antecedit, quælia sunt præturæ curiosa consilia, cum de iure accusatoris ambigitur, & in ipsis frequentissimè iudicijs uersatur. Est enim duplex eius disceptationis conditio, quòd aut intentio, aut præscriptio habet controuersiam. Ac fuerunt, qui præscriptionis statum facerent, tanquam ea non iisdem omnibus, quibus ceteræ leges, quæstionibus contineretur. Cum ex præscriptione lis pendet, de ipsa re quæri non est necesse. Ignominioso patri filius præscribit: de eo solo iudicatio est, an liceat. Quoties tamè poterimus, efficiendum est, ut de re quoq; bene sentiat. Sic enim iuri nostro libètius indulgebit: ut in * possessionibus, quæ ex in- * sponsonibus terdictis fiunt, etiam si non proprietatis est quæstio, sed tantum possessionis: tamen non solum possedisse nos, sed etiam nostrum possedisse docere oportebit. Sed frequentius etiam quæritur de intentione. Vir fortis optet quicquid uolet. nego illi dandum quicquid optauerit, non habeo præscriptionem, sed tamen uoluntate contra uerba præscriptionis modo utor. In utroq; autem genere status idem fit. Porro lex omnis aut tribuit, aut adiungit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut permittit. Litem habet,

2 5 aut pra

aut propter seipsam, aut propter alteram. Quæstio est aut in scripto, aut in uoluntate. In scripto, aut apertum est, aut obscurum, aut ambiguum. Quod de legibus dico, idem accipi uolo de testamentis, pactis, stipulationibus, omni deniq; scripto: idem de uoce. Et quoniam quatuor huius generis quæstiones uel status facimus, singulos percurram.

De Statu ex scripto & uoluntate. CAP. VII.

Status legales supra tres enumerauit. primi scilicet ex scripto & uoluntate tres species facit. deinde de scripto tribus modis occurri docet.

Scripti & uoluntatis frequentissima inter consultos quæstio est, & pars magna controuersie iuris hinc pendet: quominus id in scholis accidere mirum est, ubi etiam ex industria fingitur. Eius genus unum est, in quo & de scripto, & de uoluntate quæritur. Id tum accidit, cum est in lege aliqua obscuritas, & in ea aut uterq; suam interpretationem confirmat, aut aduersarij subuertit: ut hic, Fur quadruplum soluat. duo surripuerunt pariter decem millia, petuntur ab utroq; quadragena, illi postulant ut uicena conferant. Nam & actor dicit hoc esse quadruplum quod petat, & rei hoc quod offerant. uoluntas quoq; utring; defenditur. Aut cum de altero intellectu certum est, de altero dubium. Ex meretrice natus, ne concionetur. Quæ filium habebat, prostare coepit. prohibetur adolescens concione. Nam de eius filio, quæ ante partum meretrix fuit, certum est: an eadem huius causa sit, dubium est, quia ex hac natus, & hæc meretrix est. Solet & illud quæri, quod referatur quod scriptum est, Bis de eadẽ re ne sit actio. id est, hoc bis, ad actore, an ad actionem. Hæc ex iure obscuro. Alterũ genus est ex manifesto: quod qui solum uiderunt, hunc statum plani & uoluntatis appellauerunt. In hoc altera pars scripto nititur, altera uoluntate. Sed contra scriptum tribus generibus occurritur. Vnum est, in quo id seruari semper non posse, ex ipso patet. Liberi parentes alant, aut uinciantur. Non enim alligabitur infans. Hinc erit ad alia trāsitus, & diuisio: num quisquis non aluerit: num hic. Propter hoc proponunt quidam tale genus controuersiarũ, in quo nullum

nullum argumētum est, quod ex lege ipsa peti possit: sed de eo tantum, de quo lis est, quærendum sit. Peregrinus si murum ascenderit, capite puniatur. Cum hostes murum ascēdissent, peregrinus eos depulit: petitur ad supplicium. Non erunt hic separate quæstiones, an quisquis, an hic: quia nullum potest afferri argumentum contra scriptum, uehementius eo quod in lite est: sed hoc tantum, an ne seruāda quidem ciuitatis causa. Ergo & æquitate & uoluntate pugnandum. Fieri tamen potest, ut ex alijs legibus exempla ducamus, per quæ appareat semper stari scripto non posse, ut Cicero pro Cccinna fecit. Tertium, cum in ipsis uerbis legis reperimus aliquid per quod probemus aliud legumlatorē uoluisse: ut in hac cōtrouersia, Qui nocte cum ferro deprehēsus fuerit, alligetur. Cum annulo ferreo inuentū magistratus alligauit. Hic quia est uerbū in lege, deprehensus, satis etiam significatū uidetur non cōtineri lege nisi noxium ferum. Sed ut qui uoluntate nitetur, scriptū quoties poterit in firmare debet: ita qui scriptū tuebitur, adiuuare se etiam uoluntate tentabit. In testamentis & illa accidunt, ut uoluntas manifesta sit: scriptum nihil sit, ut in iudicio Curiano, in quo nota L. Craſi & Scauolæ fuit contētio. Substitutus hæres erat, si Posthumus ante tutelæ suæ annos deceſſiſſet. Non est natus. Propinqui bona sibi uendicabāt. Quis dubitaret, quin ea uoluntas fuisset testantis, ut is nō nato filio hæres esset, qui mortuo? sed hoc nō scripserat. Id quoq; quod huic contrariū est, accidit nuper, ut esset scriptū quod appareret scriptorē noluisse: qui sestertium nummū quinq; millia legauerat, cum emēdaret testamentū, sublatis sestertijs numis, argenti pondo posuit, quinq; millia remanserunt. Apparuit tamen quinque pondo dari uoluisse, quia ille in argento legato modus & inauditus erat, & incredibilis. Sub hoc etiā statu generales sunt quæstiones, scripto, an uoluntate standum sit: quæ fuerit scribentis uoluntas. Tractatus omnes qualitatis aut coniecturæ, de quibus satis dictū arbitror.

De Contra

De Contrarijs legibus.

CAP. VIII.

Scripto & sententijs leges contrarias subiungit. Vide Budęum in annotat.

Proximum est de legibus contrarijs dicere, quia inter omnes partium scriptores constat in antinomia duos esse scripti & uoluntatis status: neque inmerito, quia cum lex legi obstat, utrinque contra scriptum dicitur, & quæstio est de uoluntate: in utraque id ambigitur, an utriusque illa lege sit utendum. Omnibus autem manifestum est, nunquam esse legem legi contrariam iure ipso, quia si diuersum ius esset, alterum altero abrogaretur: sed eas casu collidi, & euentu. Colliduntur autem aut pares inter se, ut si optio tyrannicidæ & uiri fortis comparentur, utrique data quod uelit petendi potestate: hic meritorum, temporis, præmij collatio est. Aut secum ipsa, ut duorum fortium, duorum tyrannidarum, duarum raptarum: in quibus non potest esse alia quæstio quam temporis, utra prior sit: aut qualitatis, utra iustior sit petitio. Diuersæ quoque leges confligunt, aut similes. Diuersæ, quibus etiam citra aduersam legem contradici possit: ut in hac controuersia, Magistratus ab arce ne discedat. Vir fortis optato quæ uolet: uel alia nulla obstante, quæri potest, an quicquid optarit, accipere debeat: & à magistratu multa dicentur, quibus scriptum expugnatur, Si incendium in arce fuerit: si in hostes recurrendum. Similes, contra quas nihil opponi potest, nisi lex altera. Tyrannicidæ imago in gymnasio ponatur: contra mulieris imago in gymnasio ne ponatur. Mulier tyrannum occidit. Nam neque mulieris imago ullo alio casu poni potest, neque tyrannicidæ ullo alio casu summoueri. Impares sunt, cum alteri multa sunt quæ opponi possunt: alteri nihil, nisi quod in lite est: ut cum uir fortis impunitatem desertoris petit. Nam contra legem uiri fortis (ut supra ostendi) multa dicuntur: aduersus desertores scripta, non potest nisi optione subuerti. Item aut confessum est ex utraque parte ius, aut dubium. Si confessum est, hæc ferè queruntur: Utra lex potentior: ad deos pertineat, an ad homines: ad Rempublicam, an ad priuatos: De honore, an

de pœ

* uel alia nulla obstante, non erat in uetusto cod.

de poena: De magnis rebus, an de paruis: Permittat, an uetet, an imprecet. Solet tractari & utra sit antiquior, & uelut potentissima, utra minus perdat: ut in deserto, & uiro forti, quod illo non occiso, lex tota tollatur: occiso, sit reliqua uiro forti aequalia optio. Plurimum tamen est in hoc, utrum fieri sit melius atque equius: de quo nihil præcipi nisi proposita materia potest. Si dubium, aut alteri, aut inuicem utrique de iure sit controuersia: ut in re tali, Patri in filium, patrono in libertum manus iniectio sit, Liberti heredem sequantur. Liberti filium quidam fecit heredem, inuicem petitur manus iniectio: & patronus negat ius patris illi fuisse, quia ipse in manu patroni fuerit. Duplices leges sicut duæ colliduntur. ut, nothus ante legitimum natus legitimus sit, post legitimum tantum ciuis. Quod de legibus, idem de Senatusconsultis dictum: quæ si aut inter se pugnent, aut obstant legibus, non tamen aliud sit eius status nomen.

De Syllogismo seu ratiocinatione. CAP. IX.

Syllogismus habent aliquid simile scripto & uoluntati, quia quid habeat scripto & uoluntati simile, & in quo ab iisdem inferat, & quam cum finitione coniunctionem habeat, ostendit. deinde duas eius facit partes.

Semper pars in eo altera scripto nititur. Sed hoc interest, quod illic contra scriptum dicitur, hic super scriptum: illic qui uerba defendit, hoc agit, ut fiat utique quod scriptum est: hic ne aliud quam scriptum est. Eius nonnulla etiam cum finitione coniunctio. Nam sepe, si finitio infirma est, in syllogismum delabitur. Sit enim lex, Venefica capite puniatur. * Sepe secubanti amatorium dedit, eundem repudiavit: per propinquos rogata ut rediret: non est reuersa. suspendit se maritus. Mulier ueneficæ rea est. Fortissima est actio, dicentis amatorium uenum esse. id erit finitio: quæ si parum ualebit, fiet syllogismus: sepe separati ad quem uelut remissa priore contentione uenimus, an perinde puniri debeat, ac si uirum ueneno necasset. Ergo hic status ducit ex eo quod scriptum est, id quod incertum est. quod quoniam ratiocinatione colligitur, ratiocinatus dicitur. In has autem ferè species uenit, An quod semel ius est, idem & sepius.

Incesti

Incesti damnata, & precipitata de saxo, uixit, repetitur. An quod in uno, & in pluribus: Qui duos uno tempore tyrannos occidit, duo præmia petit. An quod antè, & postea: Raptor profugit, rapta nupsit, reuerso illo petit optionem. An quod in toto, idem in parte: Aratrum accipere pignori non licet, uome-rem accepit. An quod in parte, idem in toto: Lanæ uehere Ta-mento non licet, oues uexit. In his syllogismis scripto alter ni-titur, alter non satis cautum esse dicit. Postulo ut precipite-tur incesta: lex est: & rapta optionem petit, & in oue lanæ sunt. similiter alia. Sed quia responderi potest, non est scri-
 bis ptum, ut sæpius precipitetur damnata, aut quodocunque ra-pta optet, aut tyrannicida duo præmia accipiat, nihil de uome-re cautum, nihil de ouibus: ex eo quod manifestum, colligitur quod dubium est. Maioris pugnae est, ex scripto ducere quod scriptum non est. Qui patrem occiderit, culeo insuatur, ma-trem occidit. Ex domo in ius educere ne liceat: tabernaculis eduxit. In hoc genere hæc queruntur, An quoties propria lex non est, simili sit utendum: An id de quo agitur, ei de quo scri-ptum est, simile sit. Simile autem, & maius est, & par, & mi-nus. In illo priore, an satis lege cautum sit, an si parum cautum est, hac sit utendum. In utroq; de uoluntate legumlatoris, sed de æquo tractatus potentissimi.

De Ambiguo, seu Amphibolia.

CAP. X.

Amphiboliam
 duobus modis
 fieri docet, &
 utrunq; perfe-
 quitur.

Vide Gell. li.
 11. cap. 12.

Amphiboliæ species sunt innumerabiles: adeo ut philoso-
 phorum quibusdam nullum uideatur esse uerbū quod non
 plura significet: genera admodum pauca. Aut enim uocibus ac-
 cidit singulis, aut coniunctis. Singula afferunt errorem, cum
 pluribus rebus, aut etiam hominibus eadem appellatio est: & uo-
 uula dicitur, ut Gallus. Vtrum enim auem, an gentem, an no-
 men, an fortunam corporis significet, incertum est. & Ajax,
 Telamonis an Oilei filius. Verba quoq; quædam diuersos intel-
 lectus habet, ut Cerno. quæ ambiguitas plurimis modis accidit:
 unde

unde ferè lites, præcipuè ex testamentis, cum de libertate, aut etiam de hereditate contendunt ij, quibus idem nomen est: aut quid sit legatum, queritur. Alterum est, in quo alia integro uerbo significatio est, alia diuiso: ut in genua, & arma mentum, & cor uinum, ineptæ sanè cauillationes, ex quo tamen Græci cōtrouersias ducunt: inde ὄλη τῆς illa uulgata, cum queritur, utrum aula quæ ter ceciderit, an tibicina si ceciderit, debeat publicari. Tertia est ex compositis, ut si quis corpus suum in oculto loco poni iubeat, circaq; monumentum multum agri ab heredibus in tutelam cinerum, ut solet, leget, Sit *latus oculum. Sic apud Græcos contendit λέων & πανταλέων, cum scriptura dubia est, bona omnia λέων, an bona πανταλέων relicta sint. In coniunctis plus ambiguitatis est. Fit autem per casus: ut,

Aio te Aeacida Romanos uincere posse.

Per collocationem, ubi dubium est quid quò referri oporteat: ac frequentissimè cum id quod medium est, utrinq; possit trahi, ut de Troilo Vergilius, —Lora tenens tamen.—

Hic utrum quòd teneat tamen lora, an quamuis teneat, tamen trahatur, quæri potest. Vnde controuersia illa, Testamento quidam iussit poni statuam auream hastam tenentem. Queritur, statua hastam tenens aurea esse debeat, an hasta esse aurea in statua alterius materia. Fit per flexum idem magis,

Quinquaginta ubi erant centum inde occidit Achilles.

Sæpe utri duorum antecedentium sermo subiunctus sit, in dubio est. Vnde est controuersia, Hæres meus uxori meæ dare damnâs esto argenti, quod elegerit, pondo centum. Vter eligat queritur. Verum id quod ex his primum est, mutatione casuum: sequens, diuisione uerborum, aut translatione emendatur: tertium adiectione. Accusatiui geminatione facta amphibolia, soluitur ablatiuo: ut illud, Lachetem audiui percussisse Demeam, fiat, à Lachete percussum Demeam. Sed ablatiuo ipsi, ut in primo diximus, inest naturalis amphibolia.

—Cælo

ὄλη τῆς sic
cedit, publice-
tur, uide Laer-
tium in uita
Zenonis.

*littus

Ennius apud
Cic. 2. de diui.

Aeneid. 1.

notatio

—Cælo decurrit aperto: utrum per apertum cœlum, an cum cœlum apertum esset. Diuisio respiratione & mora constat. Statuam, deinde auream hastam: uel statuam auream, deinde hastam. Adiectio talis est, argentum quod elegerit ipse, ut hæres intelligatur: uel ipsa, ut uxor. Adiectione facta amphibolia, qualis sit, Nos flentes illos deprehendimus, detractioe soluetur. Pluribus uerbis emendandum, ubi est id, quod quò referatur, dubium est, & ipsum est ambiguum. Hæres meus dare illi damnâs esto omnia sua. In quod genus incidit Cicero loquens de C. Fannij soceri instituto, Quem, quia cooptatus in Augurum collegium non erat, non admodum diligebat: præsertim cum ille Q. Scaeuolam sibi minorem natu generum prætulisset. Nam id sibi, & ad socerum referri, & ad Fannium potest. Productio quoque in scripto, & correptio, in dubio relicta, causa est ambiguitatis: ut in hoc, Cato. aliud enim ostendit breuis secunda syllaba casu nominatiuo, aliud eadem syllaba producta casu datiuo aut ablatiuo. Plurimæ præterea sunt aliæ species, quas persequi nihil necesse est. Nec refert quomodo facta sit amphibolia, aut quo resoluetur. Duas enim res significari manifestum est: & quod ad scriptum, uocem uel pertinet, in utranque par est partem. Ideo quæ frustra præcipitur, ut in hoc statu uocem ipsam ad nostram partem conemur uertere. Nam si id fieri potest, amphibolia non est. Amphibolia autem omnis in his erit quæstio, aliquando uter sit secundum naturam magis sermo, semper utrum sit æquius, utrum is qui sic scripsit ac sic dixit, sic uoluerit. Quarum in utranque partem satis ex his quæ de coniectura & qualitate diximus, præceptum est.

Pertractatis diligenter statibus qui legales dicuntur, quæ sit illorū inter se cognatio & diuersitas ostendit.

Quæ sit inter status cognatio, & quæ diuersitas.

CAP. XI.

Est autem quædam inter hos status cognatio. Nam & in finitione, quæ sit uoluntas nominis, queritur: & in syllogismo qui

qui secundus à finitione status est, spectatur quid uoluerit scriptor: & ex cōtrarijs legibus duos esse scripti & uoluntatis status apparet. Rursus & finitio quodāmodo est amphibolia, cū in duas partes diducatur intellectus nominis. Scriptū & uoluntas habet in uerbis uocis quæstionem: quod idem in antinomia petitur. Ideoq; omnia hæc quidā scriptum & uoluntatē esse didixerunt: alij in scripto & uoluntate amphiboliā esse, quæ facit quæstionē. Sed distincta sunt. Aliud est enim obscurū ius, aliud ambiguum. Igitur finitio in natura ipsa nominis quæstionē habet generalē, & quæ esse etiam citra cōplexum causæ possit: Scriptū & uoluntas de eo disputat uerbo quod est in lege: Syllogismus de eo quod nō est: Amphiboliæ lis in diuersum trahit: Legum contrariarum ex diuerso pugna est. Neq; immeritō & recepta est à doctissimis hæc differentia, & apud plurimos ac prudentissimos durat. Et de hoc quidē genere disceptationis, etiā si non omnia tradi, tamen aliqua potuerunt. Sunt alia, quæ nisi proposita de qua dicendum est materia, uia docēdi nō præbeant. Non enim causa uniuersa in quæstiones ac locos diducēda est: sed hæ ipsæ partes habent rursus ordinē suum. Nam & in proœnio primum est aliquid, & secundum, ac deinceps. Et quæstio omnis ac locus habet suā dispositionē, ut thesēis etiam simplices. An sic forte satis erit diuidendi peritus, qui cōtrouersia in hæc diduxerit, an omne præmium uiro forti dandum sit, an ex priuato, an nuptiæ, an ea quæ nupta sit, an hæc? deinde cum fuerit de prima quæstione dicendū, passim, & ut quicq; in mentem ueniet, miscuerit? non primum in ea scierit esse tractandum, uerbis legis standū sit, an uoluntate? huius ipsius particule aliquod initium fecerit? deinde proxima subnectēs, struxerit orationem, ut, pars hominis est manus, eius digiti, illorum quoq; articuli? Est & hoc, quod scriptor demonstrare nō possit, nisi certa definita q; materia. Sed quid una faciat, aut altera? quinimmo centum ac mille in re infinita, atq; materia? Præce-

ptoris est, in alio atq; alio genere quotidie ostendere quis ordo sit rerum, & quæ copulatio: ut paulatim fiat usus, & ad similia transitus. Tradi enim omnia quæ ars efficit, non possunt. Nam quis pictor omnia, quæ in rerum natura sunt, adumbrare didicit? Sed percepta semel imitãdi ratione assimilabit quicquid acceperit. Quis enim non faber uasculum aliquod, quale nunquam uiderat, facit? Quædã uero non docẽium sunt, sed discẽtium. Nam & medicus quid in quoq; ualẽtudinẽ genere faciẽdum sit, quid quibus signis prouidẽdum, docebit. Vim sentiendi pulsus uenarum, calorẽ motus, spiritus meatum, coloris di-
 stantiam, quæ sua cuiusq; sunt, ingenium dabit. Quare plurima petamus à nobis, & cum causis deliberemus, cogitemusq; homines antè inuenisse artem, quàm docuisse. Illa enim potentissima est, quæq; uerè dicitur œconomica totius causæ dispositio, quæ constitui nisi uelut in re præsentĩ non potest: Vbi assumendum proœmium, ubi omittendum: Vbi utendum expositione continua, ubi partita: Vbi ab initijs incipiendum, ubi more Homericoc à medijs, uel ultimis: Vbi omnino non exponendum: Quãdo à nostris, quando ab aduersariorum propositionibus incipiamus: Quãdo à firmissimis probationibus, quando à leuioribus: Quando in causa proponẽdæ proœmijs quæstiones, qua præparatione præmuniendæ: Quid iudicis animus accipere possit statim dictum, quò paulatim deducendus: Singulis, an uniuersis opponẽda refutatio: Reseruãdi perorationi, an per totam orationẽ diffundendi affectus: De iure prius, an de æquitate dicendum: An anteacta crimina, an de quibus iudiciũ est, prius obijcere, uel diluere conueniat: Si multiplices causæ erunt, quis ordo faciẽdus, quæ testimonia, tabulæ uel cuiusq; generis in actione recitandæ, quæ reseruãdæ. Hæc est uelut imperatoria uirtus copias suas partiẽtis ad casus præliorum, retinẽtis partes propter castella tuenda, custodiendas uel urbes, petendos cõmعات, obsidenda itinera, mari deniq; ac terra diuidentis. Sed hæc

pulsus uenarum
um.

Mos Homericus.

in oratiōe præstat omnia, cui affuerint natura, doctrina, studiū.
Quare nemo expectet, ut alieno tantum labore sit disertus. Vi-
gilandum ducat iterum, enitendum, pallendum: est facteda sua
cuiq; uis, sua ratio: non respiciendum ad hæc, sed in promptu
habēda: nec tanquam tradita, sed tanquam innata. Nam uia de-
 monstrare uelociter ars potest, si qua est: uerū ars satis præstat,
 si copias eloquentiæ ponit in medio: nostrum est uti eis scire.
 Reliqua partium est demum dispositio. Et in his ipsis primus
 aliquis sensus, & secundus, & tertius: qui non modo ut sint
 ordine collocati, elaborandum est: sed ut inter se iuncti, atque
 ita coherentes, ne commissura pelluceat: corpus sit, non mem-
 bra. Quod ita continget, si & quid in quoq; conueniat uideri-
 mus, & ut uerba uerbis applicemus, non pugnantia, sed que
 inuicem complectantur. Ita res diuersæ distantibus ex locis,
 quasi inuicem ignotæ non collidentur, sed aliqua societate cum
 prioribus ac sequentibus se, copulaq; tenebūt: ac uidebitur non
 solum composita oratio, sed etiam continua. Verum longius
 fortasse progredior fallente transitu, & à dispositione ad elo-
 cutionis præcepta labor, quod proximus liber inchoabit.

M. FAB. QVINTI
 LIANI DE INSTITVTIONE
 Oratoria Liber Octauus.

PROOEMIUM.

IS ferè, quæ in proximos quinque libros colla-
 ta sunt, ratio inueniendi, atq; inuēta disponēdi
 continetur: quam ut per omnes numeros peni-
 tus cognoscere, ad summā sciētiae necessarium
 est, ita incipiētibus breuius ac simplicius tradi
 magis conuenit. Aut enim difficultate institutionis tam nume-

Quatuor his
 deinceps libris
 elocutiōis præ-
 cepta cōplecti-
 tur: hac autem
 præfatiōe ostē-
 dit quo pacto
 inuentio & di-
 positio sit de-
 cenda.

rosæ atq; perplexæ deterreri solent: aut eo tempore quo præcipuè alenda ingenia, atq; indulgentia quadã nutrienda sunt, asperiorum tractatu rerum atteruntur: aut si hæc sola didicerint, satis se ad eloquentiam instructos arbitrantur, aut quasi ad certas quasdam dicendi leges alligati, conatum omnem reformidant. Vnde existimant accidisse, ut qui diligentissimi artium scriptores extiterunt, ab eloquentia longissimè fuerint. Via tamè opus est incipientibus, sed ea plana, & cum ad ingrediendum, tum ad demonstrandum expedita. Eligat itaq; peritus ille præceptor ex omnibus optima, & tradat ea denuin præsentia, quæ placent, remota refutandi cætera mora. Sequuntur enim discipuli quò duxeris. Mox cum robore discendi crescet etiam eruditio. Idem primo solum iter credat esse in quod inducetur, mox illud cognituri etiam optimum. Sunt autè neq; obscura, neq; ad percipiendum difficilia, quæ scriptores diuersis opinionibus pertinaciter tuèdis inuoluerunt. Itaq; in toto artibus huiusce tractatu difficilius est iudicare quid doceas, quàm cum iudicaris, docere: præcipueq; in duabus his partibus perquam sunt pauca: circa quæ si is qui instituetur, non repugnauerit, pronũ ad cætera habiturus est cursum. Nempe enim plurimum in hoc laboris exhausimus, ut ostenderemus, Rhetoricè bene dicendi scientiam, & utilem, & artem, & uirtutem esse: materiam eius, res omnes de quibus dicendum esset. Tum & eas in tribus serè generibus, demonstratiuo, deliberatiuo, iudicialiq; reperiri. Orationem porro omnem constare rebus, & uerbis: In rebus intuentam inuentionem, in uerbis elocutionem, in utrisq; collocationem: quæ memoria complecteretur, actio commendaret. Oratoris officium, docendi, mouèdi, delectandi partibus cõtineri. Ex quibus ad docendum expositio & argumentatio: ad mouendum, affectus pertinerent: quos per omnè quidè causam, sed maxime tamè in ingressu ac fine dominari. Nam delectationem, quamuis in utroq; sit eorum, magis tamen proprias
in elo

in elocutione partes habere. Quæstiones alias infinitas, alias finitas, quæ personis, locis, temporibus continerentur. In omni porro materia tria esse quærenda, an sit, quid sit, quale sit. His adijciebamus, demonstratiuam laude ac uituperatione constare. In ea, quæ ab ipso de quò diceremus, quæ post eum acta essent, intuendum. Hoc opus tractatu honestorum utiliumq; constare. Suaforijs accedere tertiã partem ex cõiectura, possèt ne fieri, & an esset futurum, de quo deliberaretur. Hic præcipuè diximus spectandum, quis, apud quem, quid diceret. Iudicialiũ causarum alias in singulis, alias in pluribus controuersijs consistere: & in quibusdam sufficere modò intentionem, modò depulsionem: porro depulsionem omnem inficiatione duplici, factum ne, & an hoc factum esset, præterea defensione ac translatione constare. Quæstionem aut ex factò, aut ex scripto esse. Ex factò, de rerum fide, proprietate, qualitate. Ex scripto, de uerborum ui, aut uoluntate: in quibus uis tum causarum, tum actionum inspicere solet: quæq; aut scripti & uoluntatis, aut ratiocinatiue, aut ambiguitatis, aut legum contrariarum specie continetur. In omni porro causa iudiciali quinq; esse partes: quarum exordio conciliari audientem, narratione causam proponi, confirmatione roborari, refutatione dissolui, peroratione aut memoriam iudicis refici, aut animos moueri. His argumentandi & afficiendi locos, & quibus generibus concitari, placari, resolui iudices oportet, adiecimus. Accessit ratio diuisionis. Credere modo, qui discet, uelit, certam quandam uiam esse, in qua multa etiam sine doctrina præstare debeat per se ipsa natura, ut hæc de quibus dixi, non tam inuèta à præceptoribus, quàm cum fierent, obseruata esse uideantur. Plus exigunt laboris & curæ quæ sequuntur. Hinc enim iam elocutionis rationem tractabimus, partem operis, ut inter omnes Oratores

1. de Orat.

tem autem neminem. Disertis satis putat dicere quæ oporteat ornatè autem dicere, proprium esse eloquentissimi. Quæ uirtus si usq; ad eum in nullo reperta est, ac ne in ipso quidem, aut L. Crasso, certum est & in his, & in prioribus eam desideratam, quia difficilima fuit. Et Marcus Tullius inuentionem quidè ac dispositionem prudentis hominis putat, eloquentiam Oratoris. Ideoq; præcipuè circa partis huius præcepta elaborauit. Quod cum meritò fecisse, etiam ipso rei de qua loquimur nomine palam declaratur. Eloqui enim hoc est, omnia quæ mente conceperis, promere, atq; ad audientes perferre: sine quo superuacua sunt priora, & similia gladio condito, atq; intra uaginam suâ hærenti. Hoc itaq; maximè docetur, hoc nullus nisi arte assequi potest. huc studium adhibendum: hoc exercitatio petit, hoc imitatio: hic omnis ætas consumitur: hoc maximè Orator Oratore præstantior, hoc generâ ipsa dicendi alia alijs potiora. Neq; enim Asiani, aut quocunq; alio genere corrupti, res non uiderunt, aut eas non collocauerunt: neq; quos aridos uocamus, stulti, aut in causis cæci fuerunt: sed his iudicium in eloquendo ac modus, illis uires defuerunt: ut appareat in hoc & uitium & uirtutem esse dicendi. Non ideo tamen sola est agenda cura uerborum. Occurrat enim necesse est, & uelut in uestibulo protinus apprehensuris hanc confessionem meam resistam ijs, qui omissa rerum (qui nerui sunt in causis) diligentia, quodam inani circa uoces studio senescunt: idq; faciunt gratia decoris: quod est in dicendo, mea quidem opinione, pulcherrimum, sed cum sequitur, non cum affectatur. Corpora sana, & integri sanguinis, & exercitatione firmata, ex ijsdem his speciem accipiunt, ex quibus uires: nanq; & colorata, & adstricta, & læcertis expressa sunt: sed eadem si quis uulsa atq; fucata muliebriter comat, fœdissima sunt ipso formæ labore. Et cultus concessus atq; magnificus addit hominibus, ut Græco uersu testatum est, autoritatem: at muliebris & luxuriosus, non corpus

Vide Erasmi
in prouerbio.
Vestis uirū fa-
cit.

exorn

exornat, sed detegit mentem. Similiter illa translucida & ueracicolor quorundam elocutio res ipsas effœminat, quæ illo uerborum habitu uestiuntur. Curam ergo uerborum, rerum uolo esse sollicitudinem. Nam plerunq; optima rebus coherent, & cernuntur suo lumine. at nos quærimus illa tanquam lateant semper, seq; subducant. Ita nunquam putamus circa id esse, de quo dicendum est: sed ex alijs locis petimus, & inuentis uim afferimus. Maiore animo aggredienda eloquentia est: quæ si toto corpore ualet, ungues polire, & capillum reponere non existimat ad curam suam pertinere. Sed euenit plerunq;, ut hæc diligentia deterior etiam fiat oratio. Primum, quia sunt optima minimè accersita, & simplicibus atq; ab ipsa ueritate profectis similia. Nam illa quæ curam fatentur, & ficta atq; composita uideri etiam uolunt, nec gratiam consequuntur, & fidem amittunt, propter id quòd sensus obumbrat, & uelut læto gramine sata strangulant. Nam & quod recte dici potest, circumimus amore uerborum: & quod satis dictum est, repetimus: & quod uno uerbo patet, pluribus oneramus: & pleraq; significare melius putamus, quàm dicere. Quid, quòd nihil iam proprium placet, dum parum creditur disertum, quod & aliud dixisset? A corruptissimò quoq; Poëtarum figuras seu trāslationes mutuamur: tum demum ingeniosi scilicet, si ad intelligendos nos opus sit ingenio. Atqui satis aperte Cicero præcepit, in dicendo uitium uel maximum esse, à uulgari genere orationis, atq; à consuetudine communis sensus abhorrere. Sed ille & durus, atq; ineruditus: nos melius, quibus sordent omnia quæ natura dictauit: qui non ornamenta quærimus, sed lenocinia: quasi uero sit ulla uerborum, nisi rei coherentium, uirtus: quæ ut propria sint & dilucida, & ornata, & apte collocentur, si tota uita laborandum est, omnis studiorum fructus amissus est. Atq; plerosq; uideas hærentes circa singula, & dum inueniunt, & dum inuenta ponderant, ac dimetiuntur. Quod etiam

r. de Orat. in
prologo.

si idcirco fieret, ut semper optimis uterentur, abominanda tamen hæc infelicitas erat, quæ & cursum dicendi refrenat, & calorem cogitationis extinguit mora & diffidentia. Miser enim, & (ut sic dicam) pauper Orator est, qui nullum uerbum æquo animo perdere potest. Sed ne perdet quidem, qui rationem loquendi primùm cognouerit, tum lectione multa & idonea copiosam sibi uerborum supellectilem compararit, & huic adhibuerit artem collocandi: deinde hæc omnia exercitatione plurima roborarit, ut semper in promptu sint, & ante oculos. Nanq; & hoc qui fecerit, ei res cum nominibus suis occurrent. Sed opus est studio præcedente, & acquisita facultate, & quasi reposita. Nanq; ista quærendi, iudicandi, comparandi anxietas, dum discimus, adhibenda est, non cum dicimus. Alioqui, sicut qui patrimonium non pararunt, subinde quærent: ita in oratione, qui non satis laborarunt, si præparata uis dicendi non fuerit, erunt inofficiosi: non ut ad requisita respondere, sed ut semper sensibus inherere uideantur, atq; ut umbra corpus sequitur: tamen in hac ipsa cura est aliquid satis. Nam cum Latina, significantia, ornata, aptè sint collocata, quid amplius laboremus? Quibusdam tamen nullus finis calūniandi est, & cum singulis penè syllabis commorandi: qui etiam cum optima sint reperta, quærent aliquid quod sit magis antiquum, remotum, inopinatum: nec intelligunt iacere sensus in oratione, in qua uerba laudantur. Sit igitur cura elocutionis quàm maxima, dum sciamus tamen nihil uerborum causa esse faciendum, cum uerba ipsa rerum gratia sint reperta: quorum ea sunt maximè probabilia, quæ sensum animi nostri optime promunt, atq; in animis iudicum quod uolumus efficiunt. Ea debent præstare sine dubio & admirabilem & iucundam Orationem. Verùm admirabilem non sic, quo modo prodigia miramur: & iucundam orationem non de formi uoluptate, sed cum laude ad dignitatem coniuncta.

Quæ

Quæ in elocutione spectanda.

CAP. I.

Igitur quam Græci *ῥητορικὴ* uocant, Latine dicimus elocutio-
nem. Eam spectamus in uerbis, aut singulis, aut coniuñctis.
In singulis intuendum est, ut sint Latina, perspicua, ornata, &
ad id quod efficere uolumus, accommodata. In coniuñctis, ut
emendata, ut collocata, ut figurata. Sed ea quæ de ratione Lati-
næ atq; emendatè loquēdi fuerunt dicenda, in libro primo, cum
de Grammaticæ loqueremur, executi sumus. Verum illic tan-
tum ne uitiosa essent, præcepimus: hic non alienum est admo-
nere, ut sint quàm minimè peregrina, & externa. Multos enim
quibus loquendi ratio non desit, inuenias: quos curiosè potius
loqui dixeris, quàm Latine: quo modo & illa Attica anus
Theophrastum hominem alioqui disertissimum, annotata unius
affectatione uerbi, hospitem dixit: nec alio se id deprehendisse
interrogata respondit, quàm quod nimium Attice loqueretur.
Et in Tito Liuiο miræ faciendæ uiro putat inesse Pollio Asi-
nius quandam Patauinitatem. Quare, si fieri potest, & uerba
omnia & uox, huius alumnum urbis oleant: ut oratio Romana
planè uideatur, non ciuitate donata.

Cognito qd ef-
fet elocutio ex
ipso proœmio
qd' proximum
erat, eius diui-
sionē subiicit.

Patauinitas
Luij.

De Perspicuitate.

CAP. II.

Perspicuitas in uerbis præcipuam habet proprietatem: sed
proprietas ipsa non simpliciter accipitur. Primus enim in-
tellectus est, sua cuiusq; rei appellatio, qua non semper utimur.
Nam & obscæna uitabimus, & sordida, & humilia. Sunt au-
tem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis. In quo uitio
cauendo non mediocriter quidam errare solent, qui omnia quæ
sunt in usu, etiam si causæ necessitas postulet, reformidant: ut
ille qui in actione, ibericas herbas, se solo nequicquam intelli-
gente, dicebat, nisi irridens hanc uanitatem Cassius Seuerus,
spartum eum dicere uelle indicasset. Nec uideo quare clarus
Orator, duratos muria pisces, nitidius esse crediderit, quàm
ipsum id quod uitabat. In hac autem proprietatis specie, quæ

Perspicuitas
uerborū pro-
prietate con-
stat, quæ octo
modis dicitur.

2 5

nomi

nomnibus ipsis cuiusq; rei utitur, nulla uirtus est: atq; ei con-
trarium est uitium id quod apud nos improprium, ^{ἀκρίβεια} apud

Aeneid. 4. Græcos uocatur: quale est, —Tantum sperare dolorem.

Aut quod in oratione Dolabellæ emēdatum à Cicerone anno-
*morem tui, * Mortem ferre. aut qualia nunc laudantur à quibusdam,
*decernere, quorum est, * de cruce uerba ceciderunt. Non tamen quicquid
ab usu ceci-
derunt. non erit proprium, protinus & improprij uitio laborabit: quia

primam omnium multa sunt & Græcè & Latinè non denomi-
nata. Nam & qui iaculum emittit, iaculari dicitur: qui pilā aut
sudem, appellatione priuatim sibi assignata caret. Et ut lapida-
re quid sit manifestum est, ita glebarum testarumq; iactus non
habet nomen. Vnde abusio, quæ ^{ἀκρίβεια} dicitur, necessaria.

Translatio quoq; in qua uel maximus est Orationis ornatus,
uerba non suis rebus accommodat. Quare proprietatis non ad
nomen, sed ad uim significandi refertur: nec auditu, sed intelle-
ctu perpendenda est. Secundo modo dicitur propriū inter plu-

Vertex.

ra quæ sunt eiusdem nominis, id, unde cætera ducta sunt: ut uer-
tex est contorta in se aqua, uel quicquid aliud similiter uerti-
tur. Inde propter flexum capillorum, pars est summa capitis,
& ex hoc quod est in montibus eminentissimum. Rectè inquam
dixeris hæc omnia uertices, propriè tamē, unde initium est. Sic
Soleæ, & Turdi pisces, & cætera. Tertius est huic diuersus
modus, cum res communis pluribus, in uno aliquo habet nomē
eximium: ut carmen funebre proprie Nænia: & tabernaculum
ducis, Augustale. Item quod commune est & alijs nomen, in-
tellectu alicui rei peculiariter tribuitur: ut urbem, Romam ac-
cipimus: & uenales, nouitios: & Corinthia, æra: cum sint ur-
bes aliæ quoq; & uenalia multa. & tam aurum & argentum,
quàm æs Corinthium. Sed ne in his quidem uirtus oratoris in-
spicitur. At illud iam non mediocriter probandum, quod hoc
etiam laudari modo solet ut propriè dictum, id est, quo nihil
inueniri possit significantius: ut Cato dixit C. Cæsarē ad euer-
tendam

tendam Rempubicam sobrium accessisse: ut Vergilius deductū carmen, & Horatius acrem tibiam, Hannibalemq; dirum. In quo modo illud quoq; est à quibusdam traditum proprii genus ex appositis, quæ epitheta dicuntur, ut, Dulce mustū: & Cum dentibus albis. De quo genere alio loco dicendum est. Etiam quæ bene trāsata sunt, propria dici solent. Interim autem quæ sunt in quoq; genere præcipua, proprii locum accipiunt, ut Fabius inter plures imperatorias uirtutes Cunctator est appellatus. Possunt uideri uerba, quæ plus significāt quàm eloquuntur, in parte ponenda perspicuitatis: intellectum enim adiuuāt. Ego autem libentius emphasin retulerim ad ornatum orationis, quia non ut intelligatur efficit, sed ut plus intelligatur. At obscuritas fit etiam uerbis ab usu remotis: ut si commentarios quis pontificum, & uetustissima fœdera, & exoletos scrutatus autores, id ipsum petat ex eis, ut quæ inde contraxerit, non intelligantur. Hinc enim aliqui famam eruditionis affectant, ut quædam soli scire uideātur. Fallunt etiā uerba, uel regionibus quibusdā magis familiaria, uel artiū propria, ut Atabulus uentus, & nauis Saccaria, & in malaco sanum. Quæ uel uitanda apud iudicē ignarum significationum earum, uel interpretāda sunt. Sicut in his quæ homonyma dicuntur: ut, Taurus animal fit, an mons, an signū in cœlo, an nomē hominis, an radix arboris, nisi distinctū nō intelligitur. Plus tamen est obscuritatis in cōtextu & cōtuatione sermonis, & plures modi. Quare nec fit tam longus, ut cum prosequi non possit intentio: Nec tractatione tam tardus, ut in Hyperbaton finis eius differatur. Quibus adhuc peior est mixtura uerborum, qualis in illo uersu,

Saxa uocant Itali, medijs quæ in fluctibus aras.

Etiam interiectione, qua & Oratores & Historici frequenter utuntur, ut medio sermone aliquem inserant sensum, impediri solet intellectus, nisi quod interponitur, breue est. Nam Vergilius illo loco, quo pullum equinū describit, cum dixisset,

Nec

Vide Cælium
lib. 3. cap. 19.

Taurus.

Aeneid. 9.

Georg. 3.

Nec uanos horret strepitus—

com pluribus insertis, alia figura quinto demum uersu redit,
—Tū si qua sonū procul arma dedere, Starc loco nescit.—

Vitanda in primis ambiguitas, non hæc solum, de cuius genere
suprà dictum est, quæ incertum intellectum facit, ut, Chremetē
audiui percussisse Demcam: sed illa quoq; quæ etiam si turbare
non potest sensum, in idem tamen uerborum uitium incidit: ut si
quis dicat uisum à se hominem librum scribentem. Nam etiam
si librum ab homine scribi pateat, malè tamen composuerat, fe-
ceratq; ambiguum, quātum in ipso fuit. Est etiam in quibusdā
turba inanium uerborum, qui dum communem loquendi morē
reformidāt, ducti specie nitoris, circumcunt omnia copiosa lo-
quacitate quæ dicere uolūt: ipsam deinde illam seriem cum alia
simili iungentes, miscentesq; ultra quàm ullus spiritus durare
possit, extēdunt. In hoc malum etiā à quibusdā laboratur: neq;
id nouum uitium est, cum iam apud Titum Liuium inueniā fuisse
præceptorem aliquē, qui discipulos obscurare quæ dicerēt, in-
beret, Græco uerbo utēs, σκόπεον. Vnde illa scilicet, egregia lau-
datio, Tāto melior: ne ego quidē intellexi. Alij breuitatis amu-
li, necessaria quoq; orationi subtrahūt uerba, & uelut satis sit
scire ipsos quæ dicere uelint, quantum ad alios pertineat, nihil
putant. At ego otiosum sermonem dixerim, quem auditor suo
ingenio non intelligit. Quidam emutatis in peruersum dictis,
de figuris idem uitium consequūtur. Pessima uerò sunt ἀσχετόματα,
hoc est, quæ uerbis aperta, occultos sensus habēt: ut, Conductus
est cæcus secus uiam stare. & qui suos artus morsu lacerasset,
fingitur in scholis supra se cubasse. Ingeniosa hæc & fortia, ut
ex ancipiti diserta credātur, perficiunt. At peruasit quidē iam
multos ista persuasio, ut id iam demum eleganter atq; exquisi-
tè dictum putēt, quod interpretandum sit. Sed auditoribus etiā
nonnullis grata sunt hæc, quæ cum intellexerint, acumine suo de-
lectantur, & gaudent, non quasi audiuerint, sed quasi inuene-
rint.

metaphisibilo
10

Lachetē dicit
suprà cap. 10.
de ambiguo.

runt nobis prima sit uirtus perspicuitatis, propria uerba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio: nihil neque desit, neque superfluat. Ita sermo et doctis probabilis, et planus imperitis erit. Hæc est eloquendi obseruatio. Nam rerum perspicuitas quo modo præstanda sit, diximus in præceptis narrationis. Similis autem ratio est in omnibus. Nam si neque pauciora quam oportet, neque plura, neque inordinata aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, et negligenter quoque audientibus aperta: quia id ipsum in consilio est habendum, non semper tam esse acrem iudicis intentionem, ut obscuritatem apud se ipse discutiat, et tenebris orationis inferat quoddam intelligentiæ suæ lumen: sed multis eum frequenter cogitationibus auocari: nisi tam clara fuerint quæ dicemus, ut in animum eius oratio, ut Sol in oculos, etiã si in eam non intendatur, incurrat. Quare nõ ut intelligere possit, sed ne omnino possit non intelligere, curandum. Propter quod etiam repetimus sæpe, quæ non satis percepisse eos qui cognoscunt putamus. Quæ causa utique nostra est culpa dicta obscurius: quæ causa ad planiora et communia magis uerba descendimus: cum id ipsum optimè fiat, quod nos aliquando non optimè fecisse simulamus.

De Ornatu.

CAP. III.

Venio nunc ad ornatum, in quo sine dubio plus quam in cæteris dicendi partibus sibi indulget Orator. Nam emendate quidem ac dilucide dicentium, tenue præmium est, magisque uitijs carere est, quam ut aliquam magnam uirtutem adeptus esse uidearis. Inuentione cum imperitis sæpe communis: dispositio modice doctrinæ credi potest: et quæ sunt artes altiores, plerumque occultantur, ut artes sint: denique omnia hæc ad utilitatē causarum solam referenda sunt. Cultu uero atque ornatu se quoque commendat ipse qui dicit, et in cæteris iudicium doctorum, in hoc uero etiam popularem laudē petit. Nec fortibus modo, sed etiã fulgentibus armis præliatus in causa est Cicero Cornelij: qui non

Laudem ornatu amplificate ab ei pulchritudine & diffcultate per cõparationē, quã taq̃ sit ei uis multis testimonijs, uarijsq̃ similitudinib⁹ probat.

non affectus esset docendo iudicem tantum, & utiliter deum
 ac Latine perspicueq; dicendo, ut populus Romanus admira-
 tionem suam non acclamatione tantum, sed etiam plausu confi-
 teretur. Sublimitas profectò, & magnificentia, & nitor, & au-
 thoritas expressit illum fragorè. Nec tam insolita laus esset pro-
 secuta dicentem, si usitata, & ceteris similis fuisset oratio. Atq;
 ego illos credo, qui aderant, nec sensisse quid facerèt, nec spon-
 te iudicioq; plausisse: sed uelut mente captos, & quo essent in
 loco ignaros, erupisse in hunc uoluntatis affectum. Sed ne cau-
 sã quidem parum confert idem hic orationis ornatus. Nam qui
 libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt: ple-
 runq; ipsa delectatione capiuntur, nonnunquam admiratione
 auferuntur. Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid, &
 fulmina ipsa non tam nos confunderèt, si uis eorum tantum, nõ
 etiam ipse fulgor timeretur. Recte q; Cicero his ipsis ad Brutũ
 uerbis quadam in Epistola scribit, Nam eloquentiam quã ad-

In Rhetor. mirationem non habet, nullam iudico. Aristoteles quoq; eandẽ
 petendam maximè putat. Sed hic ornatus (repetam enim) uiri-
 lis, fortis, & sanctus sit: nec effœminatam leuitatem, nec fuc-
 eminentem colorem amet, sanguine & uiribus niteat. Hoc autẽ
 adeo uerum est, ut cum in hac maximè parte sint uicina uirtu-
 tibus uitia, etiam qui uitijs utuntur, uirtutis tamen his nomen
 imponant. Quare nemo ex corruptis dicat me inimicum esse
 culte dicentibus. Non nego hanc esse uirtutem, sed illis eam nõ
 tribuo. An ego fundum cultiorẽ putem, in quo mihi quis osten-
 derit lilia, & uiolas, & amœnos fontes surgentes, quàm ubi
 plena messis, aut graues fructu uites erunt? Sterilem platanum,
 tonsas q; myrtos, quàm maritam ulmum, & uberes oleas præ-
 optauerim? Habeant illa diuites licet: quid essent, si aliud nihil
 haberent? Nullus ne ergo etiam fructiferis adhibendus est de-
 cor? quis negat? Nam & in ordinem certa q; interualla redigã
 eas arbores. Quid enim illo quincunce speciosius, qui, in quan-
 cunq;

Xenoph. in
 Oeconomico,
 & Cicero in
 Catone.

eunq; partem spectaueris, rectus est? Sed protinus in id quoq;
 prodest, ut terræ succum æqualiter trahant. Surgētia in altum
 cacumina oleæ ferro coercēbo: in orbem se formosius fundet, &
 protinus fructum ramis pluribus feret. Decentior equus, cuius
 astricta sint ilia, sed idem uelocior. Pulcher aspectu sit athleta,
 cuius lacertos exercitatio expressit, idem certamini paratior.
 Nunquam uerò species ab utilitate diuiditur. Sed hoc quidē di-
 scernere modici iudicij est. Illud obseruatione dignius, quod hic
 ipse honestus ornatus pro materiæ genere debet esse uariatus.
 Atq; ut à prima diuisione ordiar, non idem demonstratiuis, &
 deliberatiuis, & iudicialibus causis conueniet. Nanq; illud ge-
 nus ostentationi compositum, solam petit audientium uolupta-
 tem: ideoq; omnes dicendi artes aperit, ornatumq; Orationis
 exponit: ut qui non insidietur: nec ad uictoriam, sed ad solum
 finem laudis & gloriæ tendat. Quare quicquid erit sententijs
 popolare, uerbis nitidum, figuris iucundū, translationibus ma-
 gnificum, compositione elaboratum, uelut institor quidam elo-
 quentiæ, intuendum, & penè pertractandum dabit. Nam euen-
 tus ad ipsum, non ad causam refertur. At ubi res agitur, & uera
 dimicatio est, ultimus sit famæ locus. Propterea nō debet quis-
 quam, ubi maxima rerum momēta uersantur, de uerbis esse so-
 licitus. Neq; hoc eò pertinet, ut in his nullus sit ornatus, sed uti
 pressior & scuerior, eò minus confessus, præcipue ad materiam
 accommodatus. Nam & suadendo sublimius aliquid senatus,
 concitatus populus, & in iudicijs publicæ capitalesq; causæ
 poscunt accuratius dicendi genus. At priuatum consilium, cau-
 sasq; paucorum, ut frequenter accidit, calculorum, purus ser-
 mo, & dissimilis curæ magis decuerit. An non pudeat certā cre-
 ditam pecuniam periodis postulare? aut circa stillicidia affici?
 aut in mancipij redhibitione sudare? Sed ad propositum. Et
 quoniā orationis tam ornatus quàm perspicuitas, aut in singu-
 lis uerbis est, aut in pluribus positus, quid separata, quid con-
 iuncta

iuncta exigant, consideremus: quanquam rectissime traditum est, perspicuitatem proprijs, ornatum translatis uerbis magis egeret. Sciamus in ornatum esse, quod sit improprium. Sed cum idem frequentissime plura significant, quod *συνωμία* uocatur, iam sunt alijs alia honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora, uocaliora. Nam ut syllabæ è literis melius sonantibus clariiores sunt, ita uerba è syllabis magis uocalia: & quo plus quæq; spiritus habet, auditu pulchrior. Et quod facit syllabarum, idem uerborum quoq; inter se copulatio, ut aliud alijs iunctum melius sonet. Diuersus est tamen usus. Nam rebus atrocibus uerba etiam ipso auditu aspera magis conuenient. In uniuersum quidem, optima simplicium creduntur, quæ aut maximè exclamant, aut sono sunt iucundissima. Et honesta quidem turpibus potiora semper, nec sordidis unquam in oratione cruditi locus. Clara illa, atq; sublimia plerunq; materiæ modo cernenda sunt. Quod enim alibi magnificum, tumidum alibi. Et quæ humilia circa res magnas, apta circa minores uidentur. Et sicut in oratione nitida notabile est humiliter uerbum, & uelut macula: ita à sermone tenui sublimiter nitidumq; discordat, fitq; corruptum, quia in plano tumet. Quædam non tam ratione, quam sensu iudicantur: ut illud,

Aeneid. 2. — Cæsa iungebant fœdera porca. fecit elegans, fictio nominis: quod si fuisset porco, uile erat. In quibusdã ratio manifesta est. Risimus, & meritò, nuper Poëtam, qui dixerat,
Prætextam in cista mures rosere Camilli.

Georg. 4. At Vergilij miramur illud, — Sepe exiguus mus.
Nam epitheton exiguus, aptum proprium efficit ne plus expectaremus, & casus singularis magis decuit, & clausula ipsa unius syllabæ non usitata, addidit gratiam. Imitatus est itaque

In Arte. utrunq; Horatius, — Nascetur ridiculus mus.
Nec augenda semper oratio, sed submittenda nonnunquam est. Vim rebus aliquando & ipsa uerborum humilitas affert.

An cum dicit in Pisonem Cicero, Cum tibi tota cognatio in sar-
 raco aduchatur, incidisse uidetur in sordidum nomen, non eo
 contemptum hominis quem destructum uolebat, auxisse? Et a=
 libi, Caput opponis cum eo coniscans. Vnde interim grati
 idiotis ioci: qualis est ille apud M. Tullium, Pusio qui cum ma-
 iore sorore cubitauit. Et, Cn. Flauius, qui cornicum oculos con-
 fixit. Et pro Milone illud, Heus ubi Ruscio? & Erutius Anto-
 niaster. Id tamen in declamationibus est notabilius. Laudariq;
 me pucro solebat, Da patri panem. & in eodem, Etiam canem
 pascis. Res quidem præcipue in scholis anceps, sed frequenter
 causa risus, nunc utiq;, cum hæc exercitatio procul à ueritate
 seiuncta, laboret incredibili uerborum fastidio, ac sibi ma-
 gnâ partem sermonis absciderit. Cum sint autem uerba pro-
 pria, ficta, translata: proprijs dignitatem dat antiquitas. nanq;
 & sanctiorem & magis admirabilem faciunt orationem, qui-
 bus non quilibet fuerat usus: eoq; ornamento acerrimi iudi-
 cij P. Vergilius unice est usus. Olli enim, & quia nam, & mis,
 & pone, pellucent, & aspergunt illam, quæ etiam in picturis
 est gratissima, uetustatis inimitabilem arti autoritatẽ. Sed uten-
 dum modo, nec ex ultimis tenebris repetenda. Satis est uetus,
 Quæso, quid necesse est dicere? Oppidò, quo sunt usi paulum
 tempore nostro superiores, uereor ut iam non ferat quisquam:
 certe Antigerio, cuius eadem significatio est, nemo nisi ambi-
 tiosus utetur. Aerumnas quid opus est? tanquam parum sit si
 dicatur labor. Horridum, reor: tolerabile, autumo: Tragicum,
 prolem ducendam: uniuersam eius profapiam, insulsum. Quid
 multa? totus propè mutatus est sermo. Quædam tamen adhuc
 uetera uetustate ipsa gratius nitent, quædam etiam necessariò
 interim sumuntur. Emancipare, & fari, & multa alia etiam au-
 dientibus grata inseri possunt, sed ita demum, si non appareat
 affectatio. In qua mirifice Vergilius,

Et* Hormethiorum amator iste uerborum,

A

Iste iste

Pro Cælio

Pro Murena.

Pro Vareno,
 autore Prisc.

Aeneid. 5.

Cic. 2. de Fin.
 Cic. 3. de Ora.

In Priapeis.
 * Corin-
 thiorum

Iste iste rhetor, nanq; quatinus totus

Thucydides *Britannus, Attica febres,

Tau Gallicum imminet: ipsemet male illisit.

Ita omnia ista uerba miscuit fratri.

Imber hic fuit, à quo fratrem necatum hoc Ciceronis dicto notatum est, Germanum Imber occidit. Nec minus noto Sallu stius epigrammate incesitur,

Et uerba antiqui multum furate Catonis

Crispe, Iugurthinae conditor historiae.

Odiosa cura. nam est cuilibet facilis. & hoc pessima, quod rei studiosus, non uerba rebus aptauit, sed res extrinsecus arcescit, quibus haec uerba conueniant. Fingere, ut primo libro dixi, Graecis magis concessum est, qui sonis etiam quibusdam & affectibus non dubitauerunt nomina aptare: non alia libertate, quam qua illi primi homines rebus appellationes dederunt. Nostri autem in iungendo aut deriuando paulum aliquid ausi, uix in hoc satis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam praesationibus esse tractatum,

an, gradus eliminat, apud Accium in Tragœdia dici oportuisset. At ueteres ne, expectorat, quidem timuerunt, Et sanè eiusdem notæ est, exanimat. At in tractu & declinatione talia sunt,

qualia apud Ciceronem beatitas & beatitudo: quæ dura quidem sentit esse, ueruntamen usu putat posse molliri. Nec à uerbis modo, sed à nominibus quoq; deriuata sunt quædam, ut à Ci

cerone Sullaturit, & ab Asinio *simbriatum & fibulatum.

Multa ex Græco formata noua, ac plurima à Sergio Flauio, quorum dura quædam admodum uidentur, ut ens & essentia: quæ cur tantopere aspernemur, nihil uideo, nisi quod iniqui uerba aduersus nos sumus, ideoq; paupertate sermonis laboramus. Quædam tamen perdurât. Nam & quæ uetera nunc sunt, fuerunt olim noua, & quædam in usu perquam recentia, ut Messala primus reatum, numerarium Augustus primus dixerunt.

*tyrannus

Vide Bapti-
stum Pium ca-
pit. 43.

Philipp. 11.

3. de Orat.

De natura deo
tum 1.

* subucula=
tum

runt. Piraticam quoq; ut musicam & fabricam dici adhuc du-
 bitabant mei præceptores. Fauorem & urbanum, Cicero noua
 credit. Nam & in epistola ad Brutum, Eum, inquit, amorem,
 & eum (ut hoc uerbo utar) fauorem in consilium aduocabo. Et
 ad Appium Pulchrum, Te hominem non solum sapientem, ue-
 rum etiam (ut nunc loquuntur) urbanum. Idem putat à Teren-
 tio primum dictum esse obsequium. Cæcilius ad Sisennam, Al-
 benti cælo. Ceruicem uidetur Hortensius primus dixisse, nam
 ueteres pluraliter appellabant. Audendum itaq;. Neq; enim ac-
 cedo Celso, qui ab Oratore uerba fingi uetat. Nam cum sint eo-
 rum alia (ut dicit Cicero) natiua, id est, quæ significata sunt pri-
 mo sensu: alia reperta, quæ ex his facta sunt: ut iam nobis pone-
 re alia quàm quæ illi rudes homines primi q; fecerunt, fas nõ sit:
 at deriuare, flectere, coniungere, quod natis postea concessum
 est, quando desijt licere? Et si quid periculosius finxisse uide-
 mur, quibusdam remedijs præmuniendum est, ut ita dicã, si licet
 dicere, quodammodo, permitte mihi sic. Quod idem etiam in ijs
 quæ licentius translata erunt, proderit, quæ non tutò dici pos-
 sunt. In quo non falli iudicium nostrum, sollicitudine ipsa mani-
 festum erit. Qua de re Græcum erit illud elegantissimum, quo
 præcipitur ita, προειπηλήσειν τῆ ὑπερβολῆ. Translata probari nisi
 in contextu sermonis non possunt. Itaq; de singulis uerbis satis
 dictum, quæ, ut alio loco ostendi, per se nullam uirtutē habent.
 Sed ne inornata sunt quidem, nisi cum sunt infra rei de qua lo-
 quendum est, dignitatem: excepto, si obscœna nudis nominibus
 enuncientur. Quod uiderint, qui non putant esse uitanda, quia
 nec sit uox ulla natura turpis: & si qua est rei deformitas, alia
 quoq; appellatione quacunq; ad intellectum eundem nihilomi-
 nus perueniat. Ego Romani pudoris more contentus, ut iam re-
 spondi talibus, uerecūdiam silentio uindicabo. Iam hinc igitur
 ad coniuncti sermonis rationem transeamus. Cuius ornatus in
 hæc duo prima diuiditur, Quam concipiamus elocutionē, quo

Cic. Orat. post
 reditum.
 Epist. lib. 3.

In Andria.

3. de Orat. &
 in Part.

Lib. 1.

Cice. Epist. fa-
 mil. 9.

modo efferamus. Nam primum est, ut liqueat, augere quid uelimus, an minuere: concitate dicere, an moderate: late, an seuerè: abundanter, an presse: asperè, an leniter: magnifice, an subtiliter: grauiter, an urbane: tum quo translationis genere, quibus figuris, qualibus sententijs, quomodo, qua postremò collocatio ne, id quod intendimus, efficere possimus. Ceterum dicturus quibus ornatur oratio, prius ea quæ sunt huic contraria laudi, attingã: nam prima uirtus est, uitio carere. Igitur ante omnia, ne speremus ornatam orationem fore, quæ probabilis non erit.

In Partit.

Probabile autem Cicero id genus dicit, quod non plus minus uel est quàm decet. Non quia comi expoliriq; non debeat (nam hæc ornatus pars est) sed quia uitium est ubiq; quod nimium est. Itaq; uult esse auctoritatem & pondus in uerbis, sententias uel graues, uel aptas opinionibus hominũ ac moribus. His enim saluis licet assumere ea quibus illustrem fieri orationem putat. Delectant translata, superlata, ad nomen adiuncta, duplicata, & idem significantia, ab ipsa actione atq; ab imitatione rerũ non abhorrentia. Sed quoniam uitia prius demonstrare aggressi sumus, uel hoc uitium sit quod *κακοφωνία* uocatur: siue mala consuetudine in obscœnum intellectum sermo detortus est, ut *Δυεταρε exercitus*, & *Πατρاره bellum*, apud Sallustium dicta sanctè & antiquè, ridentur à nobis, si dijs placet. quam culpam nõ scribentium quidem iudico, sed legentium: tamen uitanda, quatinus uerba honesta moribus perdidimus, & euincētibus etiam uitijs cedendum est. siue iunctura deformiter sonat, ut si cum hominibus notis loqui nos dicimus, nisi hoc ipsum hominibus medium sit, in præfata uidemur incidere: quia ultima prioris syllabæ litera, quæ exprimi nisi labris coëuntibus non potest, aut interfistere nos indecentissimè cogit, aut continuata cum insequente, in naturam eius corrumpitur. Aliæq; coniunctiones ali quid simile faciunt, quas persequi longum est, in eo uitio quod uitandum dicimus, commorantes. Sed diuisio quoq; affert eandem in

dem iniuriã pudori, ut si intercapedinis nominatiuo casu quis utatur. Nec scripto modo id accidit, sed etiam sensu plerique obscœne intelligere, nisi caueris, cupiunt: ut apud Ouidium,

Quæq; latent, meliora putat:— ac ex uerbis quæ longissimè ab obscœnitate absunt, occasionem turpitudinis rapere. Si quidem Celsus Cacophaton apud Vergilium putat,

Incipiunt agitata tumescere.— quod si recipias, nihil loqui tutum est. Deformitati proximum est humilitatis uitium, ταπεινωσις uocant, qua rei magnitudo uel dignitas minuitur: ut, Saæxa est uerruca in summo mōtis uertice. Cui natura cōtrarium, sed errore par est, paruis dare excedentia modum nomina, nisi cum ex industria risus inde captatur. Itaq; nec parricidam, nequam dixeris hominem: nec deditum forte meretrici, nefarium: quòd alterum parum, alterum nimium est. Proinde quædam hebes, sordida, iciuina, tristis, ingrata, uilis oratio est. Quæ uitia facillimè fiunt manifesta contrarijs uirtutibus. Nam primum acuto, secundum nitido, tertium copioso, deinceps hilari, iucundo, accurato diuersum est. Vitanda ἔμεωσις, cum sermoni quidem deest aliquid quo minus plenus sit: quanquam id obscuræ potius quàm inornatæ orationis uitium est. Sed hoc quoq; cum à prudentibus fit, schema dici solet, sicut ταυτολογία, id est eiusdem uerbi aut sermonis iteratio. Hæc enim, quanquam non magnopere summis autoribus uitata interim, uitium uideri potest: in quod sæpe incidit etiam Cicero securus tam parvæ obseruationis, sicut hoc loco, Non solum igitur illud iudicium iudicij simile iudices non fuit. Interim mutato nomine ἐπενωσις dicitur, atq; est ἔ ipsum inter schemata: quorum exempla illo loco reddam, quo uirtutes erunt. Peior hac δμεωσις est, quæ nulla uarietatis gratia leuat tædium, atq; est tota coloris unius, quæ maximè deprehenditur carens arte Oratoria. Eaq; ἔ in sententijs, ἔ figuris, ἔ compositione longa, nō animis solùm, sed etiam auribus est ingratißima. Vitanda μακρολογία, id est lon-

i. Metanis

Georgic. 16

Pro Cluentio

Lib. 8. ab urbe
cond.

gior quàm oporteat sermo, ut apud Liuium, Legati non impetrata pace retrò domum, unde uenerant, abierunt. Sed huic uicina periphrasis uirtus habetur. Est ἔπιλεονασμὸς uitium, cum superuacuis uerbis oneratur oratio, Ego meis oculis uidi. Satis est enim uidi. Emendauit hoc non inurbane in Hircio Cicero, qui cum in Pansam declamans, filium à matre decem mensibus in utero latum esse dixisset, Quid? alia, inquit, in penula solent ferre? Nonnunquam tamen illud genus, cuius exemplum priore loco posui, affirmationis gratia adhibetur,

Aeneid. 4.

— Vocemq; his auribus hausì. At uitium erit, quoties ociosum fuerit, ἔπι supererit, nō cū adiicitur. Est etiam quæ περίσπρις uocatur, superuacua (ut sic dixerim) operositas, ut à diligenti curiosus, ἔπι à religione superstitio distat. Atque ut semel finiam, uerbum omne quod neq; intellectum adiuuat, neq; ornatum, uitiosum dici potest. ἄκρότης, id est mala affectatio, per omne dicendi genus peccat. Nam ἔπι tumida, ἔπι exilia, ἔπι prædulcia, ἔπι abundantia, ἔπι arcesita, ἔπι exultantia sub idem nomen cadunt. Deniq; ἄκρότης uocatur, quicquid est ultra uirtutem, quoties ingenium iudicio caret, ἔπι specie boni fallitur: omnium in eloquentia uitiorum pessimū. Nam cum uitentur, hoc petitur. Est autem totum in elocutione. Nam cetera rerū uitia sunt, stultum, cōmune, cōtrarium, superuacuum: corrupta oratio in uerbis maxime improprijs, redundantibus, comprehensione obscura, compositione fracta, uocum similiū aut ambiguarum puerili captatione consistit. Est autem omne ἄκρότης utiq; falsum, etiam si non omne falsum ἄκρότης: ut cum dicitur aliter quàm se natura habet, ἔπι quàm oportet, ἔπι quàm sat est. Totidem autē generibus corrūpitur oratio, quot ornatur. Sed de hac parte ἔπι in alio à nobis opere plenius dictū est, ἔπι in hoc sepe tractabitur, ἔπι adhuc spargetur omnibus locis. Loquentes enim de ornatu, subinde quæ sunt uitanda, similia uirtutibus uitia, dicemus. Sunt inornata ἔπι hæc, Quod male dispositum est, id

In libro de cau-
sis corruptæ e-
loquentiæ.

est, id ἀνοικιστόμητον: Quod male figuratum, id ἀσχηματιστόν: Quod male collocatum, id κακόςυθετον uocant. Sed de dispositione diximus: de figuris & compositione dicemus. καλλιμῶδός quoq; appellatur quædam mista ex uaria ratione linguarum oratio, ut si Atticis Dorica, Ionica, Aeolica etiam dicta confundas. Cui simile uitium est apud nos, si quis sublimia humilibus, uetera nouis, poëtica uulgaribus misceat. Id enim tale est monstrum, quale Horatius in prima parte libri de Arte poëtica fingit,

Humano capiti ceruicem pictor equinam

Iungere si uelit, — & cætera ex diuersis naturis subiiciat. Ornatum est, quod perspicuo ac probabili plus est. Eius primi sunt gradus, in eo quod uelis, exprimendo, concipiendq;: tratius, qui hæc nitidiora faciat, quod propriè dixeris cultū. Itaq; ἰσοπράξην, cuius in præceptis narrationis feci mentionem, quia plus est euidencia, uel, ut alij dicunt, representatio quàm perspicuitas: & illud quidem patet: hæc se quodammodo ostendit: inter ornamenta ponamus. Magna uirtus est, res de quibus loquimur, clare, atq; ut cerni uideantur, enunciare. Non enim satis efficit, neq; ut debet plenè dominatur oratio, si usque ad aures uolet, atque ea sibi iudex de quibus cognoscit, narrari credit, non exprimi, & oculis mentis ostendi. Sed quoniam pluribus modis accipi solet, non equidem in omnes eam particulas secabo, quarum ambitiosè à quibusdam numerus augetur, sed maxime necessarias attingam. Est igitur unum genus, quo tota rerum imago quodammodo uerbis depingitur:

Constitit in digitos extemplo arrectus uterq;

Aeneid. 5.

& cætera, quæ nobis illam pugilum congregiētium faciem ita ostendunt, ut non clarior futura fuerit spectantibus. Plurimum in hoc genere, sicut in cæteris, eminet Cicero. An quisquã tam procul à concipiendis imaginibus rerum abest, ut cum illa in Verrem legit, Stetit soleatus Prætor populi Romani cum pal-

Act. 7.

lio purpureo, tunicaq; talari, muliercula nixus in litore: nõ so-

A 4 lum

**obseruatio*
nem

lūm ipsum os intueri uideatur, & locum & habitum, sed quædam etiam ex ijs quæ dicta nō sunt, sibi ipse adstruat? Ego certè mihi cernere uideor & uultum, & oculos, & deformes u-

Vide Aquilā
Romanum de
Prodiorthosi.

triusq; blanditias, & eorū qui aderant, tacitam* auersationem, ac timidā uerecūdiam. Interim ex pluribus efficitur illa quam conamur exprimere faciēs, ut est apud eundē (nanq; ad omniū ornandi uirtutū exempla uel unus sufficit) in descriptione conuiuij luxuriosi, Videbar mihi uidere alios intrantes, alios autē exeuntes, partim ex uino uacillantes, partim hesternā potatione oscitantes. Versabatur inter hos Gallius unguentis oblitus, redimitus coronis. Humus erat immūda, lutulenta uino, coronis languidulis, & spinis cooperta pisciū. Quid plus uideret qui intrasset? Sic urbium captarū crescit miseratio. Sine dubio enim qui dicit expugnatam esse ciuitatem, complectitur omnia quæcūq; talis fortuna recipit: sed in affectus minus penetrat breuis hic uelut nūcius. At si aperias hæc quæ uerbo uno inclusa erāt, apparebunt effusæ per domos ac templa flammæ, & ruentium tectorum fragor, & ex diuersis clamoribus unus quidā sonus: aliorum fuga incerta: alij in extremo complexu suorum cohæretes, & infantū foeminarumq; ploratus, & malè usq; in illum diem seruati fāto senes: tum illa prophanorum sacrorumq; direptio, efferentium prædas repetētiumq; discursus, & acti ante suum quisq; prædonem catenati, & conata retinere infantem suum mater, & sicubi maius lucrū est, pugna inter uictores. Licet enim hæc omnia (ut dixi) cōplectatur euerasio, minus est tamen totū dicere quàm omnia. Cōsequemur autem ut manifesta sint, si fuerint uerisimilia: & licebit etiā falsò ad fingere quicquid fieri solet. Contingit eadē claritas etiam ex accidentibus:

Aeneid. 2.

—Mihī frigidus horror

Membra quatit, gelidusq; coit formidine sanguis.

Aeneid. 7.

Et trepidæ matres præbere ad pectora natos.

Atque huius summæ, iudicio quidem meo, uirtutis facilima est
uia. Na

via. Naturam intueamur, hanc sequamur. Omnis * eloquentia * elegantia circa opera uitæ est, ad se refert quisq; quæ audit. & id facillimè accipiunt animi, quod cognoscunt. Præclare uerò ad inferendam rebus lucem repertæ sunt similitudines, quarum aliæ sunt quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam rerum imaginem compositæ, quod est huius loci proprium: —Inde lupi ocu

Aeneid. 2.

Raptores atra in nebula. — Et,

Aeneid. 4.

Misit aui similis, quæ circum littora, circum

Piscosos scopulos humilis uolat æquora iuxta.

Quo in genere id est præcipuè custodiendum, ne id quod similitudinis gratia adsciuimus, aut obscurum sit, aut ignotum. Debet enim quod illustrandæ alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo quod illuminat. Quare sanè Poëtis quidem permittamus huiusmodi exempla,

Qualis ubi hybernam Lyciam, Xanthiq; fluenta

Aeneid. 4.

Deserit, aut Delon maternam inuisit Apollo.

Non idem decebit Oratorem, ut occultis aperta demōstret. Sed illud quoq; de quo in argumentis diximus, similitudinis genus ornat orationem, facitq; sublimem, floridam, iucundam, mirabilem. Nam quo quæq; longius petita est, hoc plus affert nouitatis, atq; inexpectata magis est. Illa uulgaria uideri possunt, & utilia tamè ad conciliandam fidem, Vt terram cultu, sic animum disciplinis meliorem uberioremq; fieri. Et ut medici ab alienata morbis membra præcidunt: ita turpes ac perniciosos, etiam si nobis sanguine cohæreant, amputandos. Iam sublimius illud pro Archia, Saxa atq; solitudines uoci respondent, bestię sepe immanes cantu flectuntur atq; consistunt, & cætera. Quod quidem genus à quibusdam declamatoria maximè licentia corruptum est. Nam & falsis utuntur: nec illa ijs quibus tandem similia uideri uolunt, applicant. quorum utrunq; in ijs est, quæ me iuene ubiq; cantari solebant, Magnorum fluminum nauigabi-

A 5 biles

biles fontes sunt. & Generosioris arboris statim planta cum
 Parabolæ lex. fructu est. In omni autem parabola aut præcedit similitudo, &
 res sequitur: aut procedit res, & similitudo sequitur. Sed inte=
 rim libera & separata est: interim, quòd longè optimum est,
 cum re cuius est imago, connectitur, collatione inuicem respon=
 dente, quod facit redditio contraria, quæ ἀντιπόδοις dicitur.
 Præcedit similitudo illa, cuius modò feci mentionem,

—Inde lupi ceu

Raptores atra in nebula.— Sequitur in primo Georgicòs
 post longam de bellis ciuilibus atq; externis conquestionem,

Vt cum carceribus sese effudere quadrigæ,

Addunt se in spatia, & frustra retinacula tendens

Fertur equis auriga, neq; audit currus habenas.

Sed hæc sunt sine antapòdosi. Redditio autem illa rem utrâq;
 quam comparat, uelut subiicit oculis, & pariter ostendit. Cu=
 ius præclara apud Vergilium multa reperio exempla: sed Ora=
 toris potius ut èdum est. Dicit Cicero pro Murena, Vt aiunt in
 Græcis artificibus eos aulædos esse, qui citharædi fieri non po=
 tuerunt: sic nos uidemus, qui Oratores euadere non potuerunt,
 eos ad iuris studium deuenire. Illud pro eodem, iam penè poë=
 tico spiritu, sed tamè cum sua redditione, quod est ad ornatum
 accommodatius: Nam ut tempestates sepe certo aliquo cæli si=
 gno commouentur, sepe improviso, nulla ex certa ratione, ob=
 scura aliqua ex causa cõcitantur: sic in hac comitiorum tempe=
 state populari sepe intelligas quo signo cõmota sit: sepe ita ob=
 scura est, ut casu excitata esse uideatur. Sunt & illæ breues, Va=
 giq; per syluas ritu ferarû. Et illud Ciceronis in Clodiû, Quo
 ex iudicio uelut incèdio nudus effugit. Quibus similia possunt
 cuiuscûq; etiam ex quotidiano sermone succurrere. Huic subiacet
 uirtus non solùm apertè ponendi rem ante oculos, sed circunci=
 sè atque uelociter. Ac meritò laudatur breuitas integra, sed ea
 minus præstat quoties nihil dicit quod necesse est, βραχυλογία

uocant

uocāt, quæ reddetur inter schemata. Est uerò pucherrima, cum
 plura paucis cōplectimur, quale illud Sallustij est, Mithridates
 corpore ingenti perinde armatus. Hoc malè imitantes sequitur
 obscuritas. Vicina prædictæ, sed amplior uirtus est, ἐμφοσις, al-
 tiore præbens intellectu, quàm quæ uerba per se ipsa declarāt.
 Eius duæ sunt species: altera, quæ plus significat quàm dicit: al-
 tera, quæ etiã id quod nō dicit. Prior est & apud Homerū, cum
 Menelaus Graios in equū ascendisse dicit: nā uerbo uno magni
 tudinē eius ostēdit: & apud Verg. Demissum lapsi per funē. —
 Nam sic quoq; altitudo demonstrata est. Idem Cyclopa cum ia-
 cuisse dicit per antrum immensum, prodigiosum illud corpus
 spatio loci mensus est. Sequēs posita est in uoce aut omnino sup-
 pressa, aut etiam abscissa. Supprimitur uox, ut fecit pro Liga-
 rio Cicero, Quod si in tanta tua fortuna lenitas tanta non esset,
 quātam tu per te, per te inquam obtines. intelligo quid loquar.
 Tacuit enim illud, quod nihilominus accipimus, non deesse ho-
 mines qui ad crudelitatem eum impellerent. Abscinditur per
 ἀποσπῆσις, quæ quoniam est figura, reddetur suo loco. Est in
 uulgaribus quoq; uerbis emphasis, Virum esse oportet, & ho-
 mo est ille, & uiuendum est. Adeo similis est arti plerunq; natu-
 ra. Non tamen satis eloquentiæ est, ea de quibus dicat, clarè
 atq; euidenter ostendere: sed sunt multi ac uarij excolēdæ ora-
 tionis modi. Nam & ipsa illa ἀφέλια simplex & in affectata
 habet quendam purum, qualis etiam in fœminis amatur, orna-
 tum. Et sunt quædam uelut è tenui diligentia circa proprieta-
 tem significationemq; munditiæ. Alia copia locuples, alia flori-
 bus leta: uirium non unum genus. Nam quicquid in suo genere
 satis effectum est, ualet. Præcipua tamen eius opera δένωσις, in
 exaggeranda indignitate: & in cæteris altitudo quædam: φαν-
 τασία in concipiendis uisionibus: ἐξορῶσις in efficiendo uelut o-
 pere proposito: cui adijcitur ἐπιεξορῶσις, repetitio probationis
 eiusdem, & cumulus ex abundantia ἐσθρῶσις confinis his est, ab
 agendo

Odyss. 8.
 Aeneid. 3.
 Aeneid. 30.

agendo ducta, & cuius propria sit uirtus, non esse que dicuntur, ociosa. Est & amarum quiddam, quod ferè in contumelia est positum: quale est Cassij, Quid facies, cum in bona tua inuafero? hoc est, cum te docuero nescire maledicere? Et acre, ut in Philippum lud Crassi, Ego te consulcm putem, cum tu me non putes senatorem? Sed uis Oratoris omnis in augendo minuendoq; consistit. Vtriq; parti totidem modi, ex quibus præcipuos attingemus, reliqui similes erunt. Sunt autem positi in rebus, & uerbis. Sed quæ sit rerum inuentio ac ratio, tractauimus: nunc quid elocutio attollat aut deprimat, dicendum.

De Amplificatione.

CAP. IIII.

Amplificandi atq; diminuen di rationē tradit, eamq; quadripartitam facit, singulā in suas species distribuens.

Prima est igitur amplificandi uel minuendi species in ipso rei nomine, ut cum eum qui sit cæsus, occisum: eum qui sit improbus, latronem: contraq; eum qui pulsauit, attigisse: qui uulnerauit, læsisse dicimus. Vtriusq; pariter exemplum est pro M. Cælio, Si uidua liberè, proterua petulanter, diues effusè, libidinosam meretricio more uiueret, adulterum ego putarem, si quis hanc paulo liberius salutasset? Nam & impudicam meretricem uocauit, & eum cui lōgior cum illa fuerat usus, liberius salutasse. Hoc genus increfcit, ac fit manifestius, si ampliora uerba cum ipsis nominibus pro quibus ea posituri sumus, conferantur: ut Cicero in Verrem, Non enim furem, sed raptorem: non adulterum, sed expugnatorem pudicitie: non sacrilegum, sed hostem sacrorum, religionumq;: non sicarium, sed crudelissimum carnificem ciuium sociorumq; in uestrum iudicium adduximus. Illo enim modo ut sit multum, hoc etiam plus ut sit efficitur. Quatuor tamen maximè generibus uideo constare amplificationem, incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum est potentissimum, cum magna uidetur etiam quæ inferiora sunt. Id aut uno gradu fit, aut pluribus. Per id uenitur non modò ad summum, sed interim quodammodo supra summum. Omnibus his sufficit uel unum Ciceronis exemplum,

Facinus

Facinus est uinciri ciuem Romanum, scelus uerberari, propè ^{Aet. 7.}
 parricidium necari: quid dicam in crucem tolli? Nam & si tan-
 tum uerberatus esset, uno gradu increuerat, ponendo etiam id
 esse facinus, quod erat inferius. Et si tantum occisus esset, per
 plures gradus ascēderat. Cum uerò dixerit, propè parricidium
 necari: supra quod nihil est adiecit, quid dicam in crucem tolli?
 Ita cum id quod maximum est occupasset, necesse erat in eo
 quod ultra est, uerba deficere. Fit & aliter supra summum ad-
 iectio: ut apud Vergilium de Lauso, — Quo pulchrior alter ^{Aeneid. 8.}

Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

Summum est enim, quo pulchrior alter non fuit. huic deinde ali-
 quid supra positum est. Tertius quoq; est modus, ad quem non
 per gradus itur, ut quod non est plus quam maximum, sed quo
 nihil maius est. Matrem tuam occidisti. Quid dicam amplius?
 Matrem tuam occidisti. Nam & hoc augēdi genus est, tantum
 aliquid efficere, ut nō possit augeri. Crescit oratio minus aper-
 tē, sed nescio an hoc ipso efficacius, cum citra destinationem in
 cōtextu & cursu semper aliquid priore maius insequitur: ut de ^{Philipp. 2.}
 uomitu in Antonium Cicero, In cœtu uerò populi Romani ne-
 gocium publicum gerēs. Magister equitum. Singula incremen-
 tū habent. Per se deforme, uel non in cœtu uomere: in cœtu etiā
 non populi: populi etiam non Romani: uel si nullum negocium
 ageret, uel si non publicum: uel si non magister equitum. Sed
 alius diuideret hæc, & circa singulos gradus moraretur: hic in
 sublime etiam currit, & ad summum peruenit non nixu, sed im-
 petu. Verum ut hæc amplificatio in superiora tendit, ita quæ
 fit per comparationem, incrementum ex minoribus petit. Au-
 gendo enim quod est infra, necesse est extollat id quod supra
 positum est: ut idem, atq; in eodē loco, Si hoc tibi inter cœnam
 & in illis immanibus poculis tuis accidisset, quis nō turpe du-
 ceret? In cœtu uerò populi Romani. & in Catilinam, Serui me
 hercle mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes ci-
 ues tui,

ues tui, domum meam relinquendam putarē. Interim proposito uelut simili exemplo, efficiendum est, ut sit maius id quod a nobis exaggerandum est: ut idem pro Cluentio, cum exposuisset Milesiam quandā à secundis heredibus pro abortu pecuniam accepisse, Quanto est, inquit, Oppianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus? Siquidem illa cum suo corpori uim attulisset, se ipsa cruciavit: hic autē idem illud effecit per alieni corporis uim atq; cruciatum. Nec putet quisquam hoc quanquam est simile, illi ex argumētis loco quo maiora ex minoribus colliguntur, idem esse. Illic enim probatio petitur, hic amplificatio: sicut in Oppiniaco nō id agitur in illa cōparatione, ut ille male fecerit, sed ut peius. Est tamen quanquā diuersarum rerū quaedam uicinia. Repetam igitur hic quoq; idem quo sum illic usus exemplum, sed non in eundem usum. Nam hoc mihi ostendendum est, augendi gratia non tota modò totis, sed etiam partes

In Catil. 1. partibus comparari: sicut hoc loco, An uerò uir amplissimus P. Scipio pōtifex maximus Tib. Gracchū mediocriter labefactantem statū Reipublicæ priuatus interfecit: Catilinam orbem terrarum cæde atq; incendio uastare cupientem nos Coss. perferemus? Hic & Catilina Graccho, & status Reipublicæ orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi & incendijs & uastationi, & priuatus consulibus cōparatur: quæ si quis dilatare uelit, plenos singula locos habēt. Quas dixi per ratiocinationē fieri amplificationes, uideamus an satis proprio uerbo significauerim. Nec sum in hoc sollicitus, dum res ipsa uolentibus disce-re apparcat. Hoc sum tamen secutus, quòd hæc amplificatio a libi posita est, alibi ualet, ut aliud crescat, aliud augeatur: inde ad id quod extolli uolumus, *ratio deducitur. Obiecturus Antonio Cicero mcrū & uomitum, Tu, inquit istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Quid fauces & latera ad ebrietatē? Minimè sunt ociosa. Nam respicientes ad hæc, possumus æstimare quantum ille uini in Hippie nuptijs ex

*ratione ducitur
Philipp. 2.

pijs exhausserit, quod ferre & coquere non posset illa gladiatoria corporis firmitate. Ergo si ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inusitatum nomē est ratiocinationis, ut quod ex eadem causa inter status quoq; habemus. Sic ex insequentibus amplificatio ducitur. Siquidē tanta uis fuit uini erumpētis, ut non casum afferret aut uoluntatem, sed necessitatem ubi minime deceret, uomendi: & cibus non recēs, ut accidere interim solet, redderetur, sed qui usq; in posterū diem redūdaret. Idē hoc præstant quæ antecesserunt. Nam cū Aeolus à Iunone rogatus,

Aeneid. 1.

— Cauum conuersa cuspide montem

Impulit in latus. ac uenti uelut agmine facto,

Quæ data porta, ruunt: — apparet quanta sit futura tempestas. Quid? cum res atrocissimas quasque in summam ipsi extulimus inuidiam, eleuamus consulto, quo grauiora uideantur quæ secutura sunt: ut à Cicerone factū est, cum illa diceret, Leuia sunt hæc in hoc reo crimina. Metum uirgarum Nauarchus nobilissimæ ciuitatis precio redemit: humanū est. Alius, ne securi feriretur, pecuniam dedit: usitatum est. Non ne usus est ratiocinatione, qua colligerent audientes, quantū illud esset quod inferebatur, cui cōparata hæc humana uiderentur atq; usitata? Sic quoq; solet ex alio aliud augeri, ut cū Annibalis bellicis laudibus ampliatur uirtus Scipionis. Et fortitudinē Gallorum Germanorumq; miramur, quod sit maior C. Caesaris gloria. Illud quoq; est ex relatione ad aliquid, quod non eius rei gratia dicitur et uideatur, amplificationis genus. Non putant indignū Troiani principes, Graios Troianosq; propter Helenæ speciē tot mala tanto temporis spatio sustinere. quænam igitur illa forma credenda est? Non enim hoc dicit Paris, qui eam rapuit: non aliquid iuuenis, aut unus è uulgo: sed senes & prudentissimi, & Priamo asidentes. Verum & ipse rex decēni bello exhaustus, amissis tot liberis, imminēte summo discrimine, cui faciē illā, ex qua tot lacrymarum origo fluxisset, inuisam atq; abominandā esse

Act. 7.

Iliad. 3.

esse

esse oportebat: & audit hæc, & eam filiam appellans, iuxta se locat, & excusat etiam, atq; sibi esse malorum causam negat. Nec mihi uidetur in Symposio Plato, cum Alcibiadem confidentem de se quid à Socrate pati uoluerit narrat, ut illū culparet hæc tradidisse: sed ut Socratis inuictam continētiam ostenderet, quæ corrumpi speciosissimi hominis tam obuia uoluptate non posset. Quin ex instrumēto quoq; heroum illorum magnitudo æstimanda nobis datur. ad hoc pertinet clypeus Aiadis,

Iliad. 6.
Iliad. 16.

& hasta Pelias Achillis. Quæ uirtute egregie est usus in Cyclope Vergilius. Nam quod illud corpus mente concipiam, cuius

Aeneid. 4.
Aeneid. 5.

Trunca manum pinus regit? — Quid cum uix lorica duo multiplicem connixi humeris ferrent: quantus Demoleos, qui indutus eam — cursu palantes Troas agebat?

Philipp. 2.

Quid M. Tullius de M. Antonij luxuria tantū fingere saltē potuisset, quantū ostēdit dicendo? Conchyliatis Cn. Pompeij peristromatis seruorum in cellis stratos lectos uideres. Cōchyliata peristromata, & Cn. Pōpeij, & in cellis seruorū, nihil potest dici ultra: & necesse est tamē ultra infinito plus* in domino cogitare. Est hoc simile illi quod ἕκαστος dicitur: sed illa ex uerbo, hoc ex re cōiecturā facit: tantoq; plus ualet, quāto res ipsa uerbis est firmior. Potest adscribi amplificationi congeries quoq; uerborū ac sententiarum idem significantiū. Nam etiam si non per gradus ascēdant, tamē uelut aceruo quodā alleuātur. Quid

*in animo

Pro Ligar.

enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorū tuorū? quæ tua mēs? oculi? manus? ardor animi? qd cupiebas? quid optabas? Simile est hoc figuræ quæ ὁμοειδὲς uocāt: sed illic pluriū rerū est cōgeries, hic unius multiplicatio. Hæc etiam cre

Act. 7.

scere solet uerbis omnibus altius insurgentibus: Aderat ianitor carceris, carnifex Prætoris, mors terrorq; sociorū & ciuiū Romanorū, lictor Sextius. Eadē ferè est ratio minuēdi. Nam toti dē sunt ascēdētibus, quot descēdētibus gradus. Ideoq; uno cro

exens

exemplo contentus eius loci quo Cicero de oratione Rulli hæc dicit, Pauci tamen, qui proximi adstiterant, nescio quid illum de lege Agraria uoluisse dicere suspicabantur. Quod si ad intellectum referas, minutio est: si ad obscuritatem, incrementum. Scio posse uideri quibusdam speciem amplificationis hyperbolæ quoque, nam & hæc in utranque partem ualet, sed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda est. Quos continuo subiungerem, nisi esset à cæteris separata ratio dicendi, quæ constat non proprijs, sed translatis. Demus ergo breuiter hoc desiderio iam penè publico, ne omittamus eum, quem plerique præcipuum ac penè solum putant, orationis ornatum.

De generibus sententiarum.

C A P. V.

Sententiam ueteres quod animo sensissent uocauerunt. Id cum est apud Oratores frequentissimum, tum etiam in usu quotidiano quasdam reliquias habet. Nam & iuraturi ex animi nostri sententia, & gratulantes ex sententia dicimus. Non raro tamen & sic locuti sunt, ut sensa sua dicerent: nam sensus, corporis uidebantur. Sed consuetudo iam tenuit, ut mente concepta, sensus uocarem: lumina autem, præcipueque in clausulis posita, sententias. Quæ minus crebra apud antiquos, nostris temporibus modo carent. Ideoque mihi & de generibus earum, & de usu arbitror pauca dicenda. Antiquissimæ sunt, quæ propriè, quamuis omnibus idem sit nomen, sententiæ uocantur, quas Græci *ῥώμας* appellant. Vtrunque autem nomen ex eo acceperunt, quod similes sunt consilijs aut decretis. Est autem hæc uox uniuersalis, quæ etiam citra complexum causæ possit esse laudabilis. Interim ad rem tantum relata: ut, Nihil est tam populare quam bonitas. Interim ad personam: quale est *Afri Domitij*, Princeps qui uult omnia scire, necesse habet multa ignoscere. Hanc quidam partem Enthymematis, quidam initiū aut clausulam Epichirematis esse dixerunt: & est aliquando, non tamen semper. Illud uerius, esse eam aliquando simplicem,

Sententiæ uariæ acceptiones.

Pro Ligar.

B

ut eam

ut eam quam supra dixi. Aliquando ratione subiecta: Nam in
 Salust. in Iu- omni certamine, qui opulētior est, etiam si accipit iniuriam, ta-
 gurt. men quia plus potest, facere uidetur. Nonnunquam duplicem,
 Obsequium amicos, ueritas odium parit. Sunt etiam qui decem
 genera fecerūt, sed eo modo quo fieri uel plura possunt, per in-
 terrogationem, comparationem, inficiationem, similitudinem,
 admirationem, & cætera huiusmodi. per omnes enim figuras
 Epicuri sen- tractari potest. Illud notabile ex diuersis, Mors misera nō est,
 tentia. P. Syrus. aditus ad mortem miser est. Ac rectæ quidem sunt tales, Tam
 deest auaro quod habet, quàm quod non habet. Sed maiorem
 uim accipiunt commutatione figuræ: ut,

Aeneid. 12. Vsq; adeo ne mori miserū est? — Acrius enim hoc, quàm
 per se, Mors misera non est. Et translatione à cōmuni ad pro-
 prium. Nam cum sit rectum, Nocere facile est, prodesse diffici-
 le, uehementius apud Ouidium Medea dicit,

Seruare potui, perdere an possim rogas?

Pro Ligat. Vertit ad personā Cicero, Nihil habet, Cæsar, nec fortuna tuā
 maius, quàm ut possis: nec natura melius, quàm ut uelis seruare
 quàm plurimos. Ita quæ erant rerum propria, fecit hominis. In
 hoc genere custodiendum est, & id quidem ubique, ne crebræ
 sint, ne palàm falsæ (quales frequenter ab ijs dicuntur qui hæc
 θεολογικὰ uocant: & quicquid pro causa uidetur, quasi indubita-
 tum pronunciant) & ne passim & à quocunq; dicantur. Magis
 enim decent eos in quibus est autoritas, ut rei pondus etiā per-
 sona confirmet. Quis enim ferat puerum aut adolescentulum,
 aut etiam ignobilem, si iudicet in dicendo, & quodāmodo præ-
 cipiat? Enthymema quoq; est omne quod mēte cōcipimus: pro-
 prie tamen dicitur quæ est sententia ex contrarijs, propterea
 quod eminere uidetur inter cætera, ut Homerus poëta, urbs Ro-
 ma. De hoc in argumentis satis dictum est. Non semper autem
 Pro Ligat. ad probationem adhibetur, sed aliquando ad ornatum, Quo-
 rum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementiæ laus est, eorum te
 ad ip

ad ipsorum crudelitatem acuet oratio? Non quia sit ratio dissimilis, sed quia iam per alia, ut id iniustum apparet, effectum erat. Et addita in clausula est epiphonematis modo non tam probatio, quam extrema quasi insultatio. Est enim epiphonema, rei narratae uel probatae summa acclamatio,

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Aeneid. 1.
Pro Milon.

Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit. Est & quod appellatur à nouis νόημα, qua uoce omnis intellectus accipi potest. Sed hoc nomine donarunt ea quæ non dicunt, uerum intelligi uolunt: ut in eum quem sepius a ludo redemerat soror, a gentem cum ea talionis, quod ei pollicem dormienti recidisset, Eras dignus ut haberes integrā manum. Sic enim auditur, ut depugnares. Vocatur aliquid & clausula, quæ si est quod cōclusionem dicimus, & rectè, & quibusdam in partibus necessaria est. Quare prius de factō uestro faciteamini necesse est, quam Ligarij culpam ullam reprehēdatis.

Pro Lig.

Sed nunc illud uolunt, ut omnis locus, omnis sensus in fine sermonis feriat aurem. Turpe autem ac propè nefas ducunt, respirare ullo loco, qui acclamationē non petierit. Inde minuti corruptiq; sensiculi, & extra rem petiti. Neque enim possunt tam multæ bonæ sententiæ esse, quam necesse est multæ sint clausulae. Iam hæc magis noua sententiarum genera, ex inopinato: ut dixit Vibius Crispus in eum, qui cum loricated in foro ambularet, præte debat id se metu facere, Quis tibi sic timere permisit? Et insigniter Aphricanus apud Neronem de morte matris, Rogant te Cæsar Gallie tuæ, ut felicitatem tuam fortiter feras. Sunt & aliò relata, ut Afer Domitius cum Cloantillam defenderet, cui obiectum crimen, quod uirum qui inter rebellantes fuerat, sepelisset, remisera Claudius, in epilogo filios eius alloquens: Matrem tamen, inquit, pueri sepelitote. Et aliunde petita, id est in alium locum ex alio translata: ut pro Spathale Crispus, quam qui heredem amator instituerat, decessit, cum

Sensicula.

haberet annos duodeuiginti, O hominem diuinum, qui sibi in-
 dulfit. Facit quasdam sententias sola geminatio, qualis est Se-
 necæ in eo scripto quod Nero ad Senatum misit occisa matre,
 cum se periclitatum uideri uellet, Saluū me esse adhuc nec cre-
 do, nec gaudeo. Melior, cum ex contrarijs ualeat, Habeo quem
 fugiam, quem sequar non habeo. Quid? quod miser cum loqui
 non posset, tacere non poterat? Ea uerò fit pulcherrima, cū ali-
 qua comparatione clarescit. Trachallus contra Spathalen, Pla-
 cet hoc ergo ò leges diligentissimæ pudoris custodes, decimas
 uxoribus dari, quartas meretricibus? Sed horum quidem gene-
 rum uti uerum & bonæ dici possunt, & malæ. Illæ semper uitiosæ, uti
 bo. als, à pri à uerbo, Patres conscripti. Sic enim incipiendum est mihi, ut me-
 mo uerbo mineritis patrum. Peius adhuc, quo magis falsum est & longius
 petitum. Contra eandem sororem gladiatoris, cuius modò feci
 ad digitum mentionem, * At digito pugnaui. Est etiam generis eiusdè, ne-
 mihi pugna scio an uitiosissimum, quoties uerborum ambiguitas cum rerū
 est falsa quadā similitudine iungitur. Clarum autorem iuuenis au-
 * in capite diui, cum lecta * è capide cuiusdam ossa sententiæ gratia tenen-
 da matri dedisset, Infelicissima foenina nondum extulisti filiū,
 & iam ossa legisti. Ad hoc pleriq; minimis etiam inuentiuncu-
 lis gaudent, quæ excussæ risum habent, inuentæ facie ingenij
 blandiuntur. De eo qui naufragus, & antè agrorum sterilitate
 uexatus, in scholis fingitur se suspendisse, Quem nec terra reci-
 pit, nec mare pendeat. Huic simile in illo de quo supra dixi, cui
 pater sua membra laceranti uenenum dedit. Qui hæc edit, de-
 bet hoc bibere. Et in luxuriosum, qui ~~ἄπορρηξις~~ simulasse di-
 citur, Necte laqueum, habes quod faucibus tuis irascaris. Sume
 uenenum, decet luxuriosum bibendo mori. Alia uana: ut suaden-
 tis purpuratis, ut Alexandrum Babylonis incendio sepeliant.
 Alexādrum sepelio, hoc quisquam spectabit è tecto? Quasi ue-
 rò id sit in re tota indignissimum. Alia nimia: ut de Germanis di-
 centem quendā audiui, Caput nescio ubi impositum. Et de uiro
 forti,

forti, Bella umbone propellit. Sed finis non erit, si singulas corruptorum prosequar formas. Illud potius, quod est magis necessarium. Duae sunt diuersae opiniones: aliorum, sententias solas penè spectantium: aliorum, omnino damnantium. quorum mihi neutrum admodum placet. Densitas earum obstat inuicè, ut in satis omnibus fructibusq; arborum nihil ad iustam magnitudinem adlescere potest, quod loco in què crescat caret. Nec pictura in qua nihil circumlitum est, eminet. Ideoq; artifices etiã cum plura in unam tabulam opera contulerunt, spatijs distinguunt, ne umbræ in corpora cadant. Facit res eadem concisam quoq; orationem. Subsistit enim omnis sententia: ideoq; post eam utiq; aliud est initium. Vnde soluta ferè oratio, & è singulis non membris, sed frustis collata, structura caret, cum illa rotunda & undiq; circuncisa insistere inuicem nequeant. Præter hoc etiam color ipse dicendi quamlibet clarus, multis tamen ac uarijs uelut maculis conspergitur. Porro ut* afferent lumen clauus purpuræ loco insertus, ita certe neminem deceat intertextæ pluribus notis uestis. Quare licet hæc enitère, & aliquatenus extare uideantur, tamen & lumina illa non flammæ, sed scintillis inter fumum emicantibus similia dixeris: quæ ne apparent quidè, ubi tota lucet oratio, ut in sole sydera ipsa desinunt cerni: & quæ crebris paruisq; conatibus se attollunt, inæqualia tantum, & uelut confragosa, nec admirationem consequuntur eminentium, & planorum gratiam perdunt. Hoc quoq; accidit, quòd solas captanti sententias, multas necesse est dicere leues, frigidas, ineptas. Non enim potest esse delectus, ubi numero laboratur. Itaq; uideas & diuisionem pro sententia poni, & argumentum, si tantum in clausula calce pronuncietur. Occidisti uxorem ipse adulter: nõ ferrem te, etiam si repudiasses. diuisio est. Vis scire uenenum esse amatorium? uiueret homo, nisi illud bibisset. argumentum est. Nec multas pleriq; sententias dicunt, sed omnia tanquam sententias. Hinc quibusdam contrarium stu-

*afferent lumen
clausus, & pur-
puræ loco in-
sertæ

dium, qui fugiunt ac reformidant omnem hanc in dicēdo uoluptatem, nihil probātes nisi planum, & humile, & sine conatu. Ita dum timent ne aliquando cadant, semper iacēt. Quod enim tantum in sententia bona crimen est? non causæ prodest? non ius dicem mouet? non dicentem commendat? At est quoddā genus, quo ueteres non utebantur. Ad quam usq; nos uocatis uetustatem? Nam si ad illam extremam, multa Demosthenes quæ ante eum nemo. Quomodo potest Ciceronem probare, qui nihil putet ex Catone Gracchisq; mutandum? Sed ante hos simplicior adhuc ratio loquendi fuit. Ego uero hæc lumina orationis, uelut oculos quosdam esse eloquentiæ credo. Sed neq; oculos esse toto corpore uelim, ne cætera membra suum officium perdāt. Et si necesse sit, ueterem illum horrorem dicendi malim, quàm istam nouam licentiam. Sed patet media quædā uia, sicut in cultu uictuq; accessit aliquis citra reprehensionem nitor, quem sicut possumus, adijciamus uirtutibus. Prius tamen sit uitijs careere: ne dum uolumus meliores esse ueteribus, simus tantum dissimiles. Reddam nunc, quam proximam esse dixeram, partem de tropis, quos motus clarissimi nostrorum autores uocant. Horum tradere præcepta & Grammatici solent. Sed à me, cum de illorum officio loquerer, dilata pars hæc est, quia de ornatu orationis grauior uidebatur locus, & maiori operi seruandus.

De Tropis.

CAP. VI.

Tropum definit, & ad quid assumatur ostēdit, speciesq; ei⁹ ordine enumerat, & singulas ordine per partes explicat.

TRopus est uerbi uel sermonis à propria significatione in aliam cum uirtute mutatio. Circa quem inexplicabilis & Grammaticis inter ipsos, & philosophis pugna est, quæ sint genera, quæ species, qui numerus, quis cui subijciatur. Nos ommissis quæ nihil ad instituendum Oratorem pertinent, cauillationibus, necessarios maxime atque in usum receptos exequemur: hoc modo in his annotasse contenti, quosdam gratia significationis, quosdam decoris assumi: & esse alios in uerbis proprijs, alios in translatis: uertiq; formas non uerborū modo, sed

sed & sensuum, & compositionis. Quare mihi uidetur errasse, qui non alios crediderunt tropos, quam in quibus uerbum pro uerbo poneretur. Neq; illud ignoro, in iisdem ferè qui significanti gratia adhibentur, esse & ornatu: sed non idem accidet contra: erunt quidam tantum ad speciem accommodati. Incipiamus igitur ab eo, qui cum frequentissimus est, tum longè pulcherrimus, trāslationem dico, quæ Metaphora Græcè uocatur. Quæ quidem cum ita est ab ipsa nobis concessa natura, ut indocti quoq; ac non sentientes ea frequenter utantur: tum ita iucunda atq; nitida, ut in oratione quamlibet clara, proprio tamen lumine eluceat. Neque enim uulgaris esse, nec humilis, nec insauis, rectè modò adscita sit, potest. Copiam quoq; sermonis auget permutando, aut mutuando quod non habet: quodq; difficilimum est, præstat ne ulli rei nomen deesse uideatur. Transferatur ergo nomen aut uerbum ex eo loco in quo proprium est, in cum in quo aut proprium deest, aut trāslatum proprio melius est. Id facimus aut quia necesse est, aut quia significantius, aut (ut dixi) quia decetius. Vbi nihil horum præstabit, quod transferetur, improprium erit. Necesse rustici dicunt gemmans in uitibus. Quid enim dicerent aliud? & sitire segetes, & fructus laborare. Necesse nos, durum hominem aut asperum. Non enim proprium erat quod daremus his affectibus nomen. Iam, incensum ira: &, inflammatum cupiditate: & lapsus errore, significanti gratia. Nihil enim horum suis uerbis, quam his accersitis, magis propriū erat. Illa ad ornatum, lumen orationis: & generis claritatem: & concionum procellas: & eloquentiæ *flumina: ut Cicero pro Milone, Clodium fontem gloriæ eius uocat: & alio loco, segetem ac materiam. Quædam etiam parum speciosa dictu per hanc explicantur,

Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus

Georg. 4.

Sit genitali aruo, & sulcos oblimet inertes.

In totum autem metaphora breuior est quam similitudo: eoq;

B 4

distat,

distat, quòd illa comparatur rei quam uolumus exprimere, hæc pro ipsa re dicitur. Comparatio est, cum dico fecisse quid hominem ut leonem: Translatio, cum dico de homine, leo est. Huius uis omnis quadruplex maximè uidetur: Cum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur: ut de agitatore,
 —Gubernator magna contorsit equum ui.

Deca. 4. lib. 7. & ut Liuius Scipionem à Catone adlatrari solitum refert.
 Inanima pro alijs generis eiusdem sumuntur: ut,

Aeneid. 6. —Clasîq; immittit habenas. Aut pro rebus animalibus
 *metus inanima, Ferro an fato *uirtus Argiuum occidit.

Aeneid. 2. Aut contrâ, —Sedet in scius alto

Accipiens sonitum saxi de uertice pastor.

Præcipueq; ex his oritur mira sublimitas, quæ audaciæ proxima, periculo translationis attollitur, cum rebus sensu carentibus actum quandam & animos damus: qualis est,

Aeneid. 5. Pontem indignatus Araxes.

Pro Ligar. Et illa Ciceronis, Quid enim tuus ille, Tubero, districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? Duplicatur interim hæc

Aeneid. 7. uirtus apud Vergilium, —Ferrumq; armare ueneno.

Nam & ueneno armare, & ferrum armare, translatio est. Scantur hæc in plures: ut à rationali ad rationale, & idem de irrationalibus: & hæc inuicem, quibus similis ratio est & à toto, & à partibus. Sed iam non pueris præcipimus, ut accepto genere species intelligere non possint. Ut modicus autem atq; oportunus eius usus illustrat orationem: ita frequens & obscurat, & tædio complet: continuus uero in allegoriã & anigmata exit. Sunt quædam etiam humiles translationes: ut id de quo

In Catil. & modò dixi, saxea est uerruca. Et sordidæ. Non enim si Cicero
 Sallust. rectè sentinam Reipub. dixit, fœditatem hominum significans:

In Orator. & idcirco probem illud quoq; ueteris oratoris, Persecuisti Reip.
 3. de Orat. uomicas. Optimeq; Cicero demonstrat cauendum, ne sit de for-

mis

nis translatio: qualis est (nam ipsis eius utar exemplis) Castra
tam morte Aphricani Rempub. & Stercus curiæ Glauciam. Ne
nimio maior: aut, quod sæpius accidit, minor. Ne dissimilis:
quorum exempla nimium frequenter deprehendet, qui scierit
hæc uitia esse. Sed & copia quoq; modum egressa uitiosa est,
præcipuè in eadem specie. Sunt & duræ, id est à longinqua si-
militudine ductæ: ut, —Capitis niues. &

Horat. 4. Car.
Horat. Serm.
2. Saty. 5.

Iuppiter hybernas cana niue conspuit Alpes.

In illo uero plurimum erroris, quod ea quæ poëtis (qui & om-
nia ad uoluptatē referunt, & plurima uertere etiã ipsa metri
necessitate coguntur) permissa sunt, conuenire quidam etiam
prosa putant. At ego in agendo nec pastorem populi autore
Homero dixerim: nec uolucres pennis remigare, licet Vergi-
lius in apibus ac Dædalo speciosissimè sit usus. Metaphora
enim aut uacantem occupare locum debet, aut si in alienum ue-
nit, plus ualere eo quod expellit. Quod aliquãto penè iam ma-
gis de Synecdoche dicam. Nam translatio permouendis animis
plerunq; & signandis rebus, ac sub oculos subiiciendis reper-
ta est. Hæc uariare sermonem potest, ut ex uno plures intelli-
gamus, parte totum, specie genus, præcedentibus sequentia, uel
cōtra: omnia liberiora poëtis, quam oratoribus. Nam prosa ut
mucronem pro gladio, & tectum pro domo recipiet: ita non
puppim pro nauis, nec abietē pro tabellis. Et rursus ut pro gla-
dio ferrum, ita non pro equo quadrupedem. Maximè autem in
orando ualebit numerorum illa libertas. Nam & Liuius sæpe
sic dicit, Romanus prælio uictor: cum Romanos uicisse signifi-
cat. Et cōtra Cicero ad Brutū, Populo, inquit, imposuimus, &
oratores uisi sumus: cum de se tantum loqueretur. Quod genus
non orationes modo ornat, sed etiam quotidiani sermonis usus
recipit. Quidam σμικρολόγῳ uocant, cum & id in cōtextu ser-
monis quod tacetur accipimus. Verbum enim ex uerbo intelli-
gitur, quod inter uitia ^{καταφωρίσ} uocatur:

Iliad. α.
Georg. 4.
Æneid. 6.

Aeneid. 11. Arcadas ad portas ruere— Mihi hanc figuram esse magis placet. illic ergo reddetur. Aliud etiam intelligitur ex alio.

Eclog. 2. Aspice, aratra iugo referunt suspensa iuueni.

Vnde apparet nocte appropinquare. Id nescio an oratori conueniat, nisi in argumentando, cum rei signum est. Sed hoc ab elocutionis ratione distat. Nec procul ab hoc genere discedit *μετωνυμία*, quæ est nominis pro nomine positio: cuius uis est, pro eo quod dicitur, causam propter quã dicitur, ponere. Sed,

Ad Brutum. ut ait Cicero, *ὑπερβαλλόντων* Rhctores dicunt. Hæc inuenta ab inuentore, & subiecta ab obtinentibus significat: ut,

Aeneid. 2. Cererem corruptam undis. Et, —Receptus

Hor. in Art. Terra Neptunus classes A quilonibus arcet.

Quod fit retro durius. Refert autem in quantum dictus tropus oratorem sequatur. Nam ut Vulcanum pro igne uulgò audiuius: & Vario Marte pugnatum, eruditus est sermo: & Venerem quàm coitum dixisse magis decet: ita Liberum & Cererem pro uino & pane licentius, quàm ut fori scueritas ferat: sicut ex eo quod cõtinet, id quod continetur, usus recipit: ut bene moratas urbes, & poculum epotum, & seculum felix. At id quod contrà est, raro audeat quis, nisi poëta:

Aeneid. 2. —Iam proximus ardet Vcalegon.—

Nisi forte hoc potius est à possessore, quod possidetur: ut hominem deuorari, cuius patrimonium consumitur. Quo modo fiunt innumerabiles species. Huius enim sunt generis, cum ab Annibale cæsa apud Cannas sexaginta millia dicimus, & apud Tragicos ab Egialao: & carmina Vergilij uenisse, & uenire commeatus qui afferantur, & sacrilegium deprehensum, non sacrilegum: armorum scientiam habere, non artis. Illud quoque & poëtis & oratoribus frequens, quo cum qui efficit, ex eo quod efficitur, ostendimus. Nam & carminum autores,

Hor. carm. 1. Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumq; turres. Et,

Pallent

Pallentesq; habitant morbi, tristisq; senectus.

Aeneid. 6.

Et orator præcipitem iram, hilarem adolescentiam, segne ociū dicet. Est etiam huic tropo quædam cum Synecdoche uicinia. Nam cum dico uultus hominis pro uultu: dico pluraliter quod singulare est, quod plurale est singulariter. Sed non id ago, ut unum ex multis intelligatur (nam id est manifestum) sed nomen immutato: ut cum aurata tecta, aurea, pusillum * à uero discedo, quia non est nisi pars auratura. Quæ singula persequi, minutioris est curæ, etiam non Oratorem instituentibus. Ἀνωροασία, quæ aliquid pro nomine ponit, Poëtis utroque modo frequentissima, & per Epitheton, quia detracto eo cui apponitur, ualet pro nomine, Tytides, Pelides: & ex his quæ in quoq; sunt præcipua,

est figuræ
ἵπτονο

* ab eo, quia
non est pars
auratura.

—Diuūm pater atq; hominum Rex.

Et ex factis, quibus persona signatur,

—Thalamo quæ fixa reliquit Impius.—

Aeneid. 4.

Oratoribus etiā si rarus eius rei, nonnullus tamen usus est. Nam ut Tytiden & Peliden non dixerint, ita dixerunt impium pro parricida: euersorem quoq; Carthaginis & Numantia pro Scipione, & Romanæ eloquentiæ principem pro Cicerone posuisse non dubitent. Cicero ipse certè usus est hac libertate: Non multa peccas, inquit ille fortissimo uiro senior magister: & si peccas, te regere possum. Neutrum enim nomen positum est, & utrunq; intelligitur. Ὀνομαστικὴ quidem, id est fictio nominis, Græcis inter maximas habita uirtutes, nobis uix permittitur. Et sunt plurima ita posita ab ijs qui sermonem primi fecerunt, aptantes affectibus uocem. Nam Mugitus & Sibilus & Murmur inde uenerunt. Deinde tanquam consummata sint omnia, nihil generare audemus ipsi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriantur. Vix illa quæ * παραρρηδία uocant, quæ * περιουσία

Pro Murena.

ut supra ca. 3.
de Ornatu.

Laur

Laureati postes, pro illo, lauro coronati, ex eadem fictione sunt. Sed hoc feliciter eualuit: at contra, uio pro eo, infelicius. In Græcis obelisco, coludumo &c. dure etiam iungere uetamur, qui toleranter uidere Septentriones uidemur. Eo magis necessaria $\alpha\tau\alpha\chi\eta\sigma\iota\varsigma$, quam rectè dicimus abusionem, quæ nõ habentibus nomẽ suum, accommodat quod in proximo est, sic,

Aeneid. 2. —Equum diuina Palladis arte Aedificant.—

& apud Tragicos, Et iam leo pariet, at pater est. Mille sunt hæc. & Acetabula, quicquid habet, & Pyxides cuiuscunq; materiæ sunt. & Parricida, matris quoq; aut fratris interfector. Discernendumq; est hoc totum à trāslatione genus: quod abusio est, ubi nomen defuit: translatio, ubi aliud fuit. Nam poëtæ solent abusuè etiam in his rebus quibus nomina sua sunt, uicinis potius uti, quod rarum in prosa est. Illa quoq; quidam $\alpha\tau\alpha\chi\eta\sigma\iota\varsigma$ esse uolunt, cum pro temeritate uirtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. A quibus hæc quidem dissonãtia sunt, quòd in his nõ uerbum pro uerbo ponitur, sed res pro re. Neq; enim putat quisquam & luxuriam & liberalitatem idem significare: uerum id quod fit, alius luxuriam esse dicit, alius liberalitatem: quamuis neutri dubium sit, hæc esse diuersa. Superest ex his quæ aliter significãt, $\alpha\epsilon\tau\alpha\lambda\eta\sigma\iota\varsigma$, id est transsumptio, quæ ex alio in aliud uelut uiam præstat: tropus & rarissimus, & maxime improprius: Græcis tamen frequentior, qui Centaurum Chirona, & $\nu\eta\sigma\upsilon\varsigma$ $\theta\omicron\delta\epsilon\varsigma$ $\delta\epsilon\gamma\iota\alpha\varsigma$ dicunt. Nos quis ferat, si Verrem, suem: aut Lælium doctum nominemus? Est enim hæc in Metalepsi natura, ut inter id quod transfertur, sit medius quidam gradus, nihil ipse significans, sed præbens transitum: quem tropum magis affectamus ut habere uideamur, quàm ut ullo in loco desideremus. Nam id eius frequentissimum exemplum est, cano, canto, dico: ita cano, dico. Item est medium illud cano, nec diutius in eo morandum: nihil enim usus admodum uideo, nisi, ut dixi, in medijs. Cetera iam non significandi gratia, sed ad ornandant

nandam modo, non augendam orationem assumuntur. Ornat enim *ἐπιθετικῶς*, quod rectè dicimus Appositum: à nonnullis Sequens dicitur. Eo poëta & frequentius & liberius utuntur. Nanque illis satis est, conuenire uerbo cui apponitur: itaque & Dentes albi, & Humida uina in his non reprehenduntur. Apud oratorem, nisi aliquid efficitur, redundat. Tum autem efficitur, si sine illo quod dicitur minus est: qualia sunt, O sce= lus abominandum, O deformem libidinem. Exornatur autem res tota maxime translationibus, Cupiditas effrenata, & In= sana substructiones. Et solet fieri alijs adiunctis Epitheton tropis, ut apud Vergilium, Turpis egestas, & tristis senectus. Veruntamen talis est ratio huiusce uirtutis, ut sine appositis nuda sit & uelut incompta oratio. Ne oneretur tamen multis. nam fit longa & impedita, ut in quæstionibus eam iudices si= milem agmini totidem lixas habenti, quot milites quoque. In quo & numerus est duplex, nec duplum uirium, quãquam non singula modo, sed etiam plura uerba apponi solent: ut,

Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo.

Aeneid. 3.

Sed hoc quoq; modo duo uerba uni apposita, ne uersum qui= dem decuerint. Sunt autem quibus non uideatur hic omnino tropus, quia nihil uertat. Necessè est enim semper, ut id quod est appositum, si à proprio diuiseris, per se significet, & faciat Antonomasian. Nam si dicas, Ille qui Numantiam & Car= thaginem euerit, Antonomastia est: si adieceris Scipio, apposi= tum. Non potest ergo non esse iunctum. *Ἀλληγορία*, quam in= uersionem interpretamur, aliud uerbis, aliud sensu ostendit, ac etiam interim contrarium. Prius, ut,

O nauis, referent in mare te noui

Fluctus, ô quid agis? fortiter occupa Portum.

Carm. 1. o.
de. 14.

Totusq; ille Horatij locus, quo nauim pro Republica, fluctuum tempestates pro bellis ciuilibus, portum pro pace atq; concor= dia dicit. Tale Lucretius,

Lib. 4.

Ania

Auia Pieridum peragro loca. & Vergilius,

Georg. 1. Sed nos immensum spatij consecimus aequor.

**sumantia* Et iam tempus equum **sumantia* soluere colla.

Sine translatione uero in Bucolicis,

Eclog. 9. Certe equidem audieram, quã se subducere colles

Incipiunt, molliq; iugum demittere cliuo

Vsq; ad aquam, & ueteris iam fracta cacumina fagi,

— Omnia carminibus uestrum seruasse Menalcam.

Hoc enim loco præter nomen cætera proprijs decisa sunt uerbis. Verum non pastor Menalcas, sed Vergilius est intelligendus. Habet usum talis Allegoriæ frequenter oratio, sed raro totius: plerumq; apertis permista est. Tota apud Ciceronem talis est, Hoc miror enim, quoromq; quenquam hominem ita pessumdare alterum uerbis uelle, ut etiam nauem perforet, in qua ipse

Pro Milone. nauiget. Illud commistum frequentissimum, Equidem cæteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper Miloni putauit esse subeundas. Nisi adiecisset duntaxat fluctibus concionum, esset allegoria: nunc eam miscuit. Quo in genere & species ex arcesitis uerbis uenit, & intellectus ex proprijs. Illud uero longè speciosissimum genus orationis, in quo trium permista est gratia, similitudinis, allegoriæ, & trã-

Pro Muren. lationis, Quod fretum, quem curipum, tot motus, tantas, tant
 uarias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quantos ætus habet ratio comitiorum? Dies intermissus unus, aut nox interposita sæpe & perturbat omnia, & totam opinionem parua nonnunquam commutat aura rumoris. Nam id quoq; in primis est custodiendum, ut quo ex genere cœperis translationis, hoc desinas. Multi enim cum initium à tempestate sumpsissent, incendio aut ruina finiunt: quæ est in consequentia rerum foedissima. Cæterum allegoria paruis quoq; ingenijs, & quotidiano sermone frequentissime seruit. nam illa in agendis causis iam detrita, Pedem con-

ferre,

ferre, & Jugulum petere, & Sanguinem mittere, inde sunt: nec
 offendent tamen. Est enim grata in eloquendo nouitas & com-
 mutatio, & magis inopinata delectant. Ideoq; iam in his ami-
 simus modum, & gratiam rei nimia captatione consumpsimus.
 Est in exemplis allegoria, si non ratione prædicta ponantur.
 Nam ut Dionysium Corinthi esse, quo Græci omnes utuntur,
 ita plurima similia dici possunt. Hæc allegoria quæ est obscu-
 rior, enigma dicitur: uitium meo quidem iudicio, si quidem di-
 cere dilucidè, uirtus: quo tamen & poëtæ utuntur,

Vide Erasmi
 in adagio Dio-
 nyfius Corin-
 thi.

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,

Eclog. 3.

Treis pateat cæli spatium non amplius ulnas?

Et oratores nonnunquam: ut Cecilius Quadrantariam Cly-
 tennestram: & In triclinio Choam: & In cubiculo Nolam.
 Namq; & nunc quædam soluuntur, & tum erant notiora, cum
 dicerentur: enigmata sunt tamen, nec ea, nisi quis interpretetur,
 intelligas. In eo uero genere quo contraria ostenduntur, ironia
 est: illusionem uocant: quæ aut pronuntiatione intelligitur, aut
 persona, aut rei natura. nam si qua earum uerbis dissentit, appa-
 ret diuersam esse orationi uoluntatem: quãquam in plurimis id
 tropis accidit, ut intersit quid de quo dicatur: quia, quod dici-
 tur alibi, uerum est, aut laudi simulatione detrahere, aut uitu-
 perationi laude, cõcessum esse: quale est, Quod C. Verres Præ-
 tor urbanus, homo sanctus & diligens, sub sortitionem eius eo
 die non haberet. Et contra, Oratores uisi sumus, & populo im-
 posuimus. Aliquando cum risu quodam contraria dicuntur ijs
 quæ intelligi uolūt: quemadmodum in Clodium, Integritas tua
 te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, uita antea acta seruauit.
 Præter hæc usus est allegoriæ, ut tristitia dicamus melioribus
 uerbis, aut bonæ rei gratia quædam contrarijs significemus,
 aliud textu, quæ & enumerauimus. Hæc si quis profecto igno-
 rat quibus Græci nominibus appellēt, σαρξισμόν, ἀσειμόν, αὐτί-
 πρῶτον, παρουσίαν, dici sciat. Sunt etiã qui hæc nõ species allego-
 riæ,

Cic. in Orat.

ria, sed ipsa tropos dicant: acri quidē ratione, quōd illa obscu-
rior sit, & in his omnibus apertē appareat quod uelimus. Cui
accedit hoc quoq; quōd genus cum diuidatur in species, nihil
habeatur proprium: ut arboris species sunt pinus, & olea, &
cupressus, & ipsius per se nulla proprietas. Allegoria uero ha-
beat aliquid proprium: quod quo modo fieri potest, nisi ipsa
species est? Sed ad utendū nihil refert. Adijcitur his *μυκτηρισμὸς*,
simulatus quidem, sed non latens derisus. Pluribus autem uer-
bis cum id quod uno aut paucioribus certē dici potest, expli-
catur, *πρόφρασις* uocant, circuitum loquendi, qui nonnunquam
necessitatem habet, quoties dictu deformia operit, ut Sallustius,
Ad requisita naturæ. Interim ornatum petit solū, qui est apud
poetas frequentissimus: ut,

Aeneid. 2. Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuū gratissima serpit.

Et apud oratores non rarus, semper tamen adstrictior. Quicquid
enim significari breuius potest, & cū ornatu latius osten-
ditur, *πρόφρασις* est: cui nomen Latine datum est, non sanē ora-
tionis aptum uirtuti, circūlocutio. Verum hæc ut cum decorē
habet, periphraſis: ita cum in uitium incidit, *πρόφρασις* dicitur.
Obstat enim quicquid non adiuuat. Hyperbaton quoq; id est,
uerbi transgressionem, quam frequenter ratio comparationis
& decor poscit, nō immeritō inter uirtutes habemus. Fit enim
frequentissimē aspera, & dura, & dissoluta, & hians oratio, si
ad necessitatem ordinis sui uerba redigantur, & ut quodq; ori-
tur, ita proximis etiam, si uinciri non potest, alligetur. Differē-
da igitur quædam, & præsumenda, atq; ut in structuris lapidū
impolitiorum, loco quo conuenit quicq; ponendum. Non enim
recidere ea, nec polire possumus, quæ coagmētata se magis iun-
gant, sed utendum his qualia sunt, eligendæq; sedes. Nec aliud
potest sermonem facere numerosum, quàm opportuna ordinis
mutatio. Neq; alio, *κατ' ἑλκὺς χθρὶς ἄς περὶ αἰῶνα*, Platonis inuenta sunt
quatuor

quatuor illa uerba, quibus in illo pulcherrimo operum in Pireum descendisse significat, plurimis modis scripta, quod eum quoq; maximi facere experiretur. Verum id cum duobus uerbis fit, *ὄν ἄσπορον* dicitur, reuersio quaedã: qualia sunt uulgo, *me-cum, secum*: apud Oratores & Historicos, quibus de rebus. At cum decoris gratia distrahitur longius uerbum, propriè hyperbati tenet nomen: ut, Animaduerti iudices omnem accusato-
Pro Cluent.

—Hyperboreo septem subiecta trioni.
Georgic. 3.

quod oratio nequaquam recipiet. At id quidem est propter quod cū dicitur, tropus fit, quia componendus est è duobus in tellectibus. Alioqui ubi nihil ex significatione mutatum est, & structura sola uariatur, figura potius uerborum dici potest: sicut multi narrationem longis mutant hyperbatis. Ex confusis quæ uitia accidunt, suo loco diximus. Hyperbolen audacioris ornatus summo loco posui. Est hæc emētiens superiectio. Vir-tus eius ex diuerso par augendi atq; minuendi. Fit pluribus modis. Aut enim plus factō dicimus. Vomens frustis esculentis gre-
Philip. 2.

—Geminiq; minantur In cœlum scopuli.—
Aeneid. 1.

Aut res per similitudinem attollimus,
 Credas innare reuulsas Cycladas.—
Aeneid. 8.

Aut per comparisonem: ut, —Fulminis oc yor alis.
Aeneid. 5.

Aut signis quasi quibusdam,
 Illa uel intactæ segetis per summa uolaret
Aeneid. 7.

Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas.
 Vel translatione, ut ipsum illud uolaret. Crescit interim hyperbole, alia in super addita: ut Cicero in Antonium dicit, quæ Charybdis tam uorax? Charybdim dico? quæ si fuit, fuit animal uiuum. Oceanus medijs fidius uix uidetur tot res, tam dissipatas,
Philip. 2.

C tam

tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse. Ex
 quâ figuram huius rei deprehendisse apud principem
 Lyricorum Pindarum uideor in libro quem inscripsit *Ἰαυβός*. Is
 nãq; Herculis impetum aduersus Meropas, qui in insula Co di-
 cuntur habitasse, non igni, nec uentis, nec mari, sed fulmini dicit

Αἶ. 7. similem fuisse: ut illa minora, hoc par esset. Quod imitatus Cice-
 ro, illa cōposuit in Verrem, Versabatur in Sicilia lōgo interual-
 lo non Dionysius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quōdam in-
 sula multos & crudeles tyrannos) sed nouum quoddam mon-
 strum ex uetere illa immanitate, quæ in iisdem uersata locis dici-
 tur. Non enim Charybdim tam infestam, neq; Scyllam nauibus,
 quàm istum in eodem freto fuisse arbitror. Nec pauciora

Reglog. 2. sunt genera minuendi, — Vix osibus hærent.

Et quod Cicero in quodam ioculari libello,

Fundum Varro uocat, quem possim mittere funda:

tamen Ni lapis exciderit, quâ caua funda patet.

Sed huius quoq; rei seruetur mensura quædam. Quamuis enim
 est omnis hyperbole ultra fidem, non tamē esse debet ultra mo-
 dum: nec alia magis uia in *ὑπερβολῆς* itur. Piget referre pluri-
 ma hinc orta uitia, cum præsertim minimè sint ignota & obscu-
 ra. Monere satis est, mentiri hyperbolen, nec ita, ut mendacio
 fallere uelit. Quo magis intuendum est, quousq; deceat extolle-
 re, quod nobis non creditur. Peruenit hæc res frequētissimè ad
 risum: qui si aptus est, urbanitatis: sin aliter, stultitiæ nomē asse-
 quitur. Est autem in usu uulgo quoq; & inter ineruditos, &
 apud rusticos, uidelicet quod natura est omnibus augendi res
 uel minuendi cupiditas insita, nec quisquam uero contentus est.
 Sed ignoscitur, quia non affirmamus. Tum est hyperbole uir-
 tus, cum res ipsa de qua loquendum est, naturalem modum ex-
 cessit. Conceditur enim amplius dicere, quia dici quantum est
 non potest: meliusq; ultra quàm citrà stat oratio. Sed de hac sa-
 tis, quia eundem locum plenius, in eo libro quo causas corru-
 pte eloquentiæ reddcbamus, tractauimus.

M. FAB. QVINTI-
LIANI DE INSTITVTIONE
Oratoria Liber Nonus.

In quo differant figuræ à tropis.

CAP. I.

V M sit proximo libro de tropis dictum, sequitur pertinens ad figuras, quæ schemata Græcè uocantur, locus ipsa rei natura cōiunctus superiori. Nā pleriq; has tropos esse existimauerunt, qui siue ex hoc duxerint nomē, quòd sint formati quodam modo: siue ex eo quòd uetant orationem, unde & motus dicuntur: satendum crit esse utrunq; eorum etiam in figuris. Vsus quoq; est idem. Nam & uim rebus adiiciunt, & gratiam præstant. Nec desunt qui tropis figuræ nomen imponant, quorum est C. Artorius Proculus. Quin adeò similitudo manifesta est, ut eam discernere non sit in promptu. Nam quo modo quedam in his species plane distant, manēte tamen generali illa societate, quòd utraq; res à recta & simplici ratione cū aliqua dicendi uirtute deflectitur: ita quedam perquam tenui limite diuiduntur: ut cum ironia tam inter figuras sententiæ, quam inter tropos reperiatur. $\pi\acute{o}\lambda\lambda\omicron\varsigma\alpha\sigma\iota\eta$ autem, & $\epsilon\upsilon\pi\acute{o}\lambda\lambda\omicron\varsigma\alpha\sigma\iota\eta$, & $\delta\upsilon\omicron\mu\alpha\tau\omega\pi\omega\delta\iota\alpha\sigma\iota\eta$, & $\epsilon\pi\iota\theta\epsilon\tau\omicron\eta$, clari quoq; autores figuras uerborum potius, quam tropos dixerunt. Quo magis signanda est utriusq; rei differentia. est igitur Tropus, sermo à naturali & principali significatione translatus ad aliam, ornanda orationis gratia: uel (ut pleriq; Grāmatici finiunt) dictio ab eo loco in quo propria est, translata in eum in quo propria nō est. Figura (sicut nomine ipso patet) est confirmatio quedam orationis remota à communi & primum se offerente ratione. Quare in tropis ponuntur uerba alia pro alijs, ut in $\mu\epsilon\tau\alpha\phi\omicron\rho\rho\acute{\alpha}$, $\mu\epsilon\tau\omega\pi\omicron\mu\acute{\iota}\alpha$, & $\alpha\lambda\lambda\omicron\gamma\omega\mu\alpha\sigma\iota\alpha$ μεταλήψα, σιωπικὸς χῆς, καταχρήσει, ἀλληγορίᾳ

Troporū absoluta tractatione ad figuras transit. quæ sit inter eas & tropos conueniētia differētiaq; ex utriusq; definitione colligit. figurę duplicem acceptionē ponit: eamq; dupliciter diuidit. Postremo certum earum esse numerum modumq; docet.

ἑπιθεσιῶν *plerunq̄*. Ἀλληγορία *nanq̄* & rebus fit & uerbis: ὄνομαστικὴ *fiçtio est nominis*. Ergo hoc quoq̄; pro alijs ponitur, quibus usuri fuimus, si illud non fingeremus. ποδὶ φρασὶς *etiam si frequenter & id ipsum in cuius locum assumitur, nomen cõplecti solet, utitur tamen pluribus pro uno*. ἐπιθεσιῶν *quoniam plerunq̄; antonomasiæ pars est, coniunctione eius fit tropus*. In h̄y perbato commutatio est ordinis: ideo q̄; multi tropis hoc genus eximunt. Transfert tamen uerbum aut partem eius à suo loco in alienum. Horum nihil in figurâs cadit. Nam & proprijs uerbis, & ordine collocatis fieri figurâ potest. Quomodo autẽ ironia alia sit tropi, alia schematis, suo loco reddã. Nomine enim fateor esse communia hæc, & scio quã multiplicem habeãt, quãq̄; scrupulosam disputationem: sed ea nõ pertinet ad præsens meum propositum. Nihil enim refert quomodo appelletur utrumlibet eorum, si, quid orationi prosit, appareat. Nec mutatur uocabulis uis rerum. Et sicut homines, si aliud acceperũt quã quod habuerant nomen, ijdem sunt tamen: ita hæc de quibus loquimur, siue tropi, siue figuræ dicuntur, idem efficient. Non enim nominibus prosunt, sed effectibus: ut statum coniecturalem, an inficiale, an facti, an substantiæ, an de substantia nominemus, nihil interest, dum idem quæri sciamus. Optimum ergo in his sequi maximè recepta: & rem ipsam, quocunq̄; appellabitur modo, intelligi. Illud tamen notandum, coire frequenter in easdem sententias, & tropon, & figurã. Tam enim translatis uerbis, quã proprijs figuratur oratio. Est autem non mediocris inter autores dissensio, & quæ uis nominis eius, & quot genera, & quã multæ sint species. Quare primũ intuendum est, quid accipere debeamus figuram. Nam duobus modis dicitur. Vno qualiscunq̄; forma sententiæ: sicut in corporibus, quibus, quoquo modo sint composita, utiq̄; habitus est aliquis. Altero, quod propriè schema dicitur, in sensu uel sermone aliqua à uulgari & simplici specie cum ratione mutatio: sicut, Nos sedemus,

sedemus, incumbimus, respicimus. Itaq; cum in eodē casus, aut tempora, aut numeros, aut etiam pedes, continuo quis aut certe nimium frequenter incurrit, præcipere solemus uariandas figuras esse uitandæ similitudinis gratia. In quo ita loquimur, tanquam omnis sermo habeat figuram. Itemq; eadem figura dicimus cursitare, qua lectitare, id est, eadē ratione declinari. Quare illo intellectu priore & communi nihil non figuratum est. Quo si contenti sumus, non immerito Apollodorus, si tradenti *Cæcilio credimus, incomprehensibilia partis huius præcepta *Cælio existimauit. Sed si habitus quidam, & quasi gestus sic appellandi sunt, id demum hoc loco accipi schema oportebit, quod sit in simplici ac in promptu posito dicendi modo poëtice uel oratorie mutatum. Sic enim uerum erit aliam esse orationem *ἄλλῃ ἡμῶν* *ἔσορ*, id est carentem figuris, quod uitium non inter minima est: aliam *ἑτέρῃ ἡμῶν ἔστω*, id est figuratam. Verum id ipsum angustè *Zoilus terminauit, qui id solum putauerit schema, quo aliud *Cælius simulatur dici, quàm dicitur: quod sane uulgò quoq; sic accipi scio. Vnde & figuratæ controuersie quedam, de quibus paulò post dicam, uocantur. Ergo figura sit arte aliqua nouata forma dicendi. Genus eius unum quidam putauerunt, in hoc ipso diuersas opiniones secuti. Nam hi quia uerborum mutatione sensus quoq; uerterentur, omnes figuras in uerbis esse dixerunt: illi quia uerba rebus accommodarentur, omnes in sensibus. Quorum utraq; manifesta cauillatio est. Nam ut eadem dici solēt aliter atque aliter, manetq; sensus elocutione mutata: ita & figura sententiæ plures habere uerborū figuras potest. Illa est enim posita in concipienda cogitatione, hæc in enuncianda: sed frequentissimè coeūt: ut in hoc, Nemo iamiam Dolabella neq; tui, neq; Act. 3. tuorum liberum. Nam oratio à iudice auersa, in sententia: iamiam, & liberum, in uerbis sunt schemata. Inter plurimos enim quod sciam, consensus est duas eius esse partes: *διὰ τὴν ἰδέαν*, id est mentis, uel sensus, uel sententiarum, nam ijs omnibus modis di-

figura

Etum est: & λέξις, id est uerborum, uel dictionis, uel elocutionis, uel sermonis, uel orationis. Nam & uariatur, & nihil refert. Cornelius tamen Celsus adijcit uerbis & sententijs figuras colorum: nimia profecto nouitatis cupiditate ductus. Nam quis ignorasse eruditum alioqui uirum credat colores & sententias sensus esse? Quare sicut omnem orationem, ita figuras quoq; uersari necesse est in sensu, & in uerbis. Vt uero natura prius est concipere animo res, quam enunciare, ita de ijs figuris antè loquendum est, quæ ad mētē pertinent, quarum quidem utilitas tum magna, tum multiplex, in nullo nō operationis opere uel clarissime elucet. Nam etsi minime uidetur pertinere ad probationem, qua figura quicq; dicatur, facit tamen credibilia quæ dicimus, & in animos iudicum quæ non obseruatur irrepit. Nanq; ut in armorum certamine & aduersos ictus, & rectas ac simplices manus tum uidere, tum etiam cauere ac propulsare facile est: auersæ tectæq; minus sunt obseruabiles, & aliud ostendisse quàm petas artis est: sic oratio quæ astu caret, pondere, mole, & impulsu præliatur. simulatī, uariantiq; conatus, in latera atq; in terga incurrere datur, & arma aduocare, & uelut nutu fallere. Iam uero affectus nihil magis ducit. Nam si frons, oculi, manus multū ad motum animorum ualent, quanto plus orationis ipsius uultus ad id quod intendimus efficere, compositus? Plurimū tamen ad cōmendationem facit, siue in cōciliandis agentis moribus, siue ad promerendum aetioni fauorem, siue ad leuandum uarietate fastidium, siue ad quædam uel decentius indicāda uel tutius. Sed antequam quæ cuiq; rei figura conueniat, ostendam, dicendū est nequaquā eas esse tam multas, quàm sunt à quibusdā constitutæ. Neq; enim me mouent nomina illa, quæ fingere utiq; Græcis promptissimum est. Ante omnia igitur illi qui totidem figuras putant, quot affectus, repudiandi: non quia affectus non sit qualitas quædam mentis: sed quia figura, quam non cōmuniter, sed propriè nominamus, non sit sima

fit sima

fit simplex rei cuiusq; enunciatio. Quapropter in dicendo irasci, dolere, misereri, timere, confidere, contemnere, non sunt figure: nō magis quā suadere, minari, rogare, excusare. Sed fallit parum diligenter intuentes, quōd inueniunt in omnibus his locis figuras, & earū exempla ex orationibus excerpūt. Neq; enim pars ulla dicēdi est, quæ non recipere eas possit. Sed aliud est admittere figuram, aliud figurā esse. Neq; enim uerebor explicandæ rei gratia frequentioem eiusdem nominis repetitionem. Quare dabunt mihi aliquam in irascente, deprecante, miserante, figuram, scio: sed non ideo irasci, misereri, deprecari, figura crit. Cicero quidē omnia orationis lumina in hunc locum congerit, mediam quandā (ut arbitror) secutus uiam: ut nec omnis sermo schema iudicaretur, nec ea sola quæ haberent aliquam remotam ab usu cōmuni fictionem: sed quæ essent clarissima, & ad mouendū auditorē ualercnt plurimum: quem duobus ab eo libris tractatū locum ad literā subieci, ne fraudarem legentes iudicio maximi autoris. In tertio de Oratore ita scriptum est, In perpetua autē oratione, cum & coniunctionis lenitatem, & numerorum quam dixi rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda & frequētanda omnis oratio sententiarū atq; uerborum. Nam & cōmoratio una in re, permultum mouet: & illustris explanatio: rerumq; quasi gerantur, sub aspectum penē subiectio, quæ & in exponēda re plurimum ualet, & ad illustrandū id quod exponitur, & ad amplificandum: ut ijs qui audient illud quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tamen esse uideatur: & huic contraria sæpe præcisio est: & ad plus intelligendū quā dixeris, significatio est: & distinctē concisa breuitas, & extenuatio: & huic adiuncta illusio, & a præceptis Cæsaris non abhorrens, & ab re digressio: in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concinnus esse debet: Propositioq; quid sis dicturus: & ab eo quod est dictum, seiunctio: & reditus ad propositū, & iteratio:

Locus Cic. de figuris elocutionis ex 3. de Ora. & ex Orat. ad Brutū, ad literam.

& rationis apta conclusio: tum augendi minuendū ue causa ueritatis superlatio, atq; traiectio, & rogatio, atq; huic finitimā quasi percontatio, expositioq; sententiæ suæ, tum illa quæ maximè quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis dissimulatio, quæ est periucunda, cū in oratione non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, uel antè uel postquam dixeris, uel cum aliquid à teipso reijcias. Præmunitio est etiam ad id quod aggrediare: & reiectio in alium: Cōmunicatio, quæ est quasi cum ijs ipsis apud quos dicas, deliberatio morum ac uitæ imitatio, uel in personis, uel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maximè, sæpe autem etiam ad commouendos: Personarū ficta inductio, uel grauiusimum lumen augendi: descriptio, erroris inductio, & in hilaritatē impulsio, antè occupatio, tū duo illa quæ maximè mouent, similitudo, & exemplum: digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio: Vox quædam libera, atq; etiam effrenatior augēdi causa: iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio: breuis à proposito, nō ut superior illa, digressio: purgatio, conciliatio, lesio, optatio, atq; execratio. His serè luminibus illustrant orationē sententiæ.

cōmunitio rationis autem ipsius tanquā armorum est uel ad usum communitio & quasi petitio, uel ad uenustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio uerborum habet interdum uim, lepōrem aliās: & paululum immutatum uerbum atq; deflexum: & eiusdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuersio: & in eadem uerba impetus, & concursio, & adiunctio, & progressio, & eiusdē uerbi crebrius positi quædam* distinctio, & reuocatio uerbi: & illa quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter: aut quæ paribus pariā referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædā, & conuersio, & uerborum cōcinna transgressio, & contrariū, & disolutū, & declinatio,

& re

& reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in mul-
 tis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductū
 refertur ad singula, & ad propositū subiecta ratio, & item in
 distributis supposita ratio, & permissio: & rursus alia dubita-
 tio, & improuisum quiddā, & dinumeratio, & alia correctio,
 & disputatio, & quod continuatum & interruptū, & imago,
 & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, &
 relatio, & digressio, & circūscriptio. Hæc enim sunt ferè, atq;
 horum similia, uel plura etiam esse possunt, quæ sententijs ora-
 tionem, uerborumq; conformationibus illuminēt. Eadem sunt in
 Oratore plurima, non omnia tamen, & paulo magis distincta:
 quia post orationis & sententiarū figuras, tertium quendam
 locum subiecit ad alias (ut ipse ait) quasi uirtutes dicendi perti-
 nentem. Et reliqua ex collocatione uerborū quæ sumuntur qua
 si lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim simi-
 lia illis quæ in amplo ornatu scenæ aut fori appellantur insi-
 gnia, non quòd sola ornent, sed quòd excellāt. Eadem ratio est
 horū quæ sunt orationis lumina, & quodāmodo insignia, cum
 aut duplicantur iteranturq; uerba, aut breuiter commutata po-
 nuntur: aut ab eodem uerbo ducitur sæpius oratio: aut in idem
 conijcitur, aut in utrūq; aut adiungitur idem iteratū, aut idem
 ad extremum refertur: aut continenter unum uerbū non in ea-
 dem sententia ponitur: aut cum similiter uel cadunt uerba, uel
 desinunt: aut cum multis modis contrarijs relata contraria: aut
 cum gradatim sursum uersus reditur: aut cum demptis conuin-
 ctionibus dissolute plura dicuntur: aut cū aliquid prætereuntes,
 cur id faciamus ostendimus: aut cum corrigimus nosmetipsos,
 quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio uel admira-
 tionis uel cōquestionis: aut cum eiusdem nominis casus sæpius
 commutantur. Sed sententiarum ornamenta maiora sunt, quibus
 quia frequentissimè Demosthenes utitur, sunt qui putent idcir-
 co eius eloquentiam maximè esse laudabilē. Ut uerè nullus ferè

Verba Cicero
 nis in Bruto.

ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ edicitur: nec aliud quicquã est dicere, nisi omnes aut certè plerumq; aliquas specie illuminare sententiã. Quas cum tu optimè Brute teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tãtummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille quem expetimus, ut uerset sæpe multis modis eandem & unam rem, & hæreat in eadem commoreturq; sententiã. Sæpe etiã ut extenuet aliquid, sæpe ut irrideat: ut declinet à proposito, deflectatq; sententiã: ut proponat quid dicturus sit: ut cum transegerit, iam aliquid de finiat: ut se ipse reuocet: ut quod dixit iteret: ut argumentum ratione concludat: ut interrogando urgeat: ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat: ut cõtrã ac dicat, accipi & sentiri uelit: ut addubitet quid potius, aut quo modo dicat: ut diuidat in partes: ut aliquid relinquat, ac negligat: ut antè præmuniat: ut in eo ipso in quo reprehendatur, culpam in aduersarium cõferat: ut sæpe cum ijs qui audiunt, nonnunquã etiam cum aduersario quasi deliberet: ut hominũ mores sermonesq; describat: ut multa quædam loquentia inducat: ut ab eo quod agitur, auertat animos: ut sæpe in hilaritatem risumue conuertat: ut antè occupet quod putat opponi: ut cõparet similitudines: ut utatur exẽplis: ut aliud alij tribuẽs dispertiat: ut interpellatorem coërceat: ut aliquid reticere se dicat: ut denunciẽt quid caueat: ut liberius quid audeat: ut irascatur etiã: ut obiurget aliquãdo: ut deprece tur: ut supplicet: ut medeatur: ut à proposito declinet aliquãtũ: ut optet: ut excretur: ut fiat ijs apud quos dicet, familiaris: atq; alias etiã dicendi quasi uirtutes sequatur: breuitatẽ, si res petet: sæpe etiã rem dicẽdo subiiciet oculis, sæpe suprã feret q; ferri possit: significatio sæpe erit maior quã oratio: sæpe hilaritas: sæpe uitæ naturarũq; imitatio. Hoc in genere (nã quasi syluam uides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo.

Ciceronem de figuris - mediã quãdam uiam

ERgo cui latius complecti cõformationes uerborum ac sententiã

CAP. II.

*sententiarum placuerit, habet quod sequatur: nec affirmare ausim
 quicquam esse melius, sed hæc ad propositi mei rationē legat.
 Nam mihi de his sententiarum figuris dicere in animo est, quæ
 ab illo simplici modo indicandi recedunt: quod idem multis do-
 ctissimis uiris uideo placuisse. Omnia tamen illa ei iam quæ sunt
 alterius modi lumina, adeo sunt uirtutes orationis, ut sine his
 nulla intelligi uerè possit oratio. Nam quo modo iudex doceri
 potest, si desit illustris explanatio, propositio, permissio, fini-
 tio, seiunctio, expositio sententiæ, *sue rationis apta cōclusio, præ *sive oratio
 munitionis, similitudo, exemplū, digestio, distributio, interpella-
 tio, interpellantis coërtio, contentio, purgatio, lesio? Quid ue-
 ro agit omnino eloquētia detractis amplificandi minuēdiq; ra-
 tionibus? Quarū prior desiderat illam plus quam dixeris signi-
 ficationē, id est ὑπερβολήν, & superlationē ueritatis, & traiectio-
 nem: hæc altera extenuationem, deprecationemq; Qui affectus
 erunt uel cōcitati detracta uoce libera, effrenatiore iracundia,
 obiurgatione, optatione, execratione? uel illi mitiores, nisi ad-
 iuuantur cōmendatione, cōciliatione, ad hilaritatē impulsione?
 Quæ delectatio, aut quod mediocriter saltē docti hominis indi-
 cū, nisi alia repetitione, alia cōmoratione infigere, digredi à
 re, & redire ad propositū suū scierit, remouere à se, in aliū tra-
 ijccre, quæ relinquēda, quæ contemnenda sint, iudicare? Motus
 est in his orationis atque actus, quibus detractis iacet, & uelut
 agitante corpus spiritu caret. Quæ cū adesse debent, tum dispo-
 nenda atq; uarianda sunt, ut auditorē, quod in fidibus fieri uide-
 mus, omni sono permulcēāt. Verū ea plerunq; recta sunt, nec
 se fingunt, sed cōfitentur. Admittunt autē (ut dixi) figuras: quod
 uel ex proximo doceri potest. Quid enim tam commune, quam
 interrogare, uel percontari? Nam utroq; utinur indifferenter,
 cum alterum noscendi, alterum arguendi gratia uideatur adhi-
 beri. At ea res utrocunq; modo dicatur, etiam multiplex habet
 schema. Incipiamus enim ab ijs quibus acrior & uehemētior fit
 proba*

secutum esse o-
 stēdit: se tamen
 hic de illis figu-
 ris locuturum
 quæ ab illo sim-
 plici iudican-
 di modo rece-
 dūt, profiteretur,
 quod interro-
 gationis exem-
 plo probat.

*sive oratio
 nis

- probatio, quod primo loco posuimus. Simplex est sic rogare,
 Aeneid. 1. Sed uos qui tandem? quibus aut uenistis ab oris?
 Figuratum autem, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed
 instandi: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsali
 Pro Ligar. ca gladius agebat? & Quousq; tandem abutere Catilina pa-
 In Catil. tientia nostra? & Patere tua consilia non sentis? & totus de-
 Ibidem. niq; hic locus. Quāto enim magis ardet, quā si diceretur, Diu
 abuteris patientia nostra: & Patent tua consilia? Interroga-
 Pro Cluent. mus etiam quod negari non possit: Dixit ne tandem causam C.
 Fidiculanus Falcula? Aut ubi respondendi difficilis est ratio, ut
 uulgò uti solemus, Quo modo? qui fieri potest? Aut inuidia gra-
 tia, ut Medea apud Senecam, — Quas peti terras iubes?
 Aut miserationis, ut Sinon apud Vergilium,
 Aeneid. 2. Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora possunt
 Accipere? Aut instandi, & auferendæ dissimulationis:
 ut Asinius, Audis ne? furiosum, inquam, non in officiosum testa-
 mentum reprehēdimus. Totum hoc plenum est uarietatis: nant
 & indignationi conuenit,
 Aeneid. 1. Et quisquam numen Iunonis adoret? — & admirationi,
 Aeneid. 3. — Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames? —
 Est interim acrius imperandi genus,
 Aeneid. 4. Non arma expedient, totaq; ex urbe sequentur?
 Et ipsi nosmet ipsos rogamus: quale est illud Terentianum,
 Quid igitur faciam? — Est aliqua etiam in responden-
 do figura, cum aliud interroganti, ad aliud, quia sit utilius, oc-
 curritur. Tum augendi criminis gratia, ut testis in reum roga-
 tus, an ab reo suscipibus uapulasset, Et innocens, inquit. Tum de-
 clinandi, quod est frequentissimum. Quæro an occideris homi-
 nem, respondetur, latronem. An fundum occupaueris, respon-
 detur, meum. Ut confessionem præcedat defensio: ut apud Ver-
 gilium in Bucolicis dicenti,
 Eclog. 3. Non ego te uidi Damonis, pessime, caprum

Excipe

Excipere insidijs? — Occurritur,

An mihi cantando uictus non redderet ille?

Cui est confinis dissimulatio, non alibi quam in risu posita, ideoq; tractata suo loco. Nam serio si fiat, pro confessione est. Ceterum etiam interrogandi seipsum, & respondendi sibi, solent esse non ingrata uices: ut Cicero pro Ligario, Apud quem igitur hæc dico? nempe apud eum qui cum hoc sciret, tamen me antequam uidit, Reipublicæ reddidit. Aliter pro Calio ficta interrogatio est: Dicet aliquis, Hæc igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescentes? & totus locus. Deinde, Ego si quis iudices hoc robore animi, atq; hac indole uirtutis ac cōtinentiæ fuit, & c. Cui diuersum est, cum alium rogaueris, non expectare responsum, & statim subijcere: Domus tibi dcerat? at habebas: pecunia superabat? at egebas. Quod schema quidam per subiectionem uocant. Fit & comparatione: Vter igitur facilius suæ sententiæ rationem redderet? Et alijs modis tum breuius, tum latius: tum de una re, tum de pluribus. Mire uerò in causis ualet Præsumptio, quæ πρόληψις dicitur, cum id quod obijci potest, occupamus. Id neq; in alijs partibus parū est, & præcipuè procœnio conuenit. Sed quanquā generis unius, diuersas tamen species habet. Est enim quædam Præmunitio, qualis Ciceronis cōtra Q. Cæcilium, quòd ad accusandū descendat qui semper defenderat. Quædam Confessio: ut pro Rabirio Posthumo, quem sua quoq; sententia reprehendendum fatetur, quòd pecuniam regi crediderit. Quædam Prædictio: ut, Dicam enim non augendi criminis gratia. Quædam Emēdatio: ut, Rogo ignoscatis mihi, si longius sum euectus. Frequentissima Præparatio, cum pluribus uerbis, uel quare facturi quid simus, uel quare fecerimus, dici solet. Verborum quoq; uis ac proprietas confirmatur uel præsumptione, Quanquam illa non pœna, sed prohibio sceleris fuit. Aut Reprehensione: Ciues, ciues inquam, si hoc eos appellari nomine fas est. Affert aliquam fidem ueritatis

Cicero in Oratore.

In diuin.

Pro Cluent.

Act. 7.

tatis & Dubitatio, cum simulamus querere nos unde incipien-
 dum, ubi desinendum: quid potissimum dicendum, an omnino di-
 cendum sit: cuiusmodi exemplis plena sunt omnia: sed unum in-
 terim sufficit. E quidē quod ad me attinet, quō me uertā nescio:
 Negem fuisse in saniam iudicij corrupti? & c. Hoc etiam in præ-
 teritum ualeat: nam & dubitasse nos fingimus. A quo schemate
 non procul abest illa quæ dicitur Cōmunicatio, cum aut ipsos
 aduersarios cōsulimus, ut Domitius Afer pro Cloantilla, At illa
 nescit trepida quid liceat foeminae, quid coniungem deceat: for-
 te te uos in illa sollicitudine obuios casus miseræ mulieri obtulit:
 tu frater, uos parterni amici, quod consilium datis? Aut cum iu-
 dicibus quasi deliberamus, quod est frequentissimum: Quid sua
 detis? & Vos interrogo, quid tandem fieri oportuit? ut Cato,
 Cedo, si uos in eo loco essetis, quid aliud fecissetis? Et alibi, Cō-
 munem rem agi putatote, ac uos huic rei præpositos esse. Sed
 nonnunquam communicantes aliquid inexpectatum subiungi-
 mus, quod & per se schema est: ut in Verrem Cicero, quid de-
 inde? quid censetis? furtum fortasse, aut prædam aliquam? De-
 inde cum diu suspendisset iudicum animos, subiecit quod mul-
 to esset improbius. Hoc Celsus Sustentationem uocat. Est autem
 duplex: nam contra frequenter cum expectationē grauissimo-
 rum fecimus, ad aliquid quod sit leue, aut nullo modo crimino-
 sum descendimus. Sed quia non tantum per communicationem
 fieri solet, καὶ ἐπὶ ἄλλοις alij nominauerunt, id est inopinatum. Illis
 non accedo, qui schema esse existimant, etiam si quid nobis ipsis
 dicamus accidisse inopinatum: ut Pollio, Nunquam fore credi-
 di iudices, ut reo Scauro, ne quid in eius iudicio gratia ualeret
 precarer. Est penè idem fons illius quam permissionem uocant,
 qui communicationis, cum aliqua ipsis iudicibus relinquimus
 æstimanda, aliqua nonnunquā aduersarijs quoq;: ut Caluus Va-
 tinio, Perfrica frontem & dic te digniorem qui Prætor fieres,
 quàm Catonem. Quæ uero sunt augendis affectibus accommo-
 data

data figura, cōstant maximè simulatione. Nanq; & irasci nos, & gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, & optare, quæq; sunt similia his, fingimus. Inde sunt illa, Libera= tus sum, Respiravi: & Bene habet: &, Quæ amētia est hæc? & O tēpora, ô mores, ô miserū me. cōsumptis enim lacrymis, infi= xus tamē pectori hæret dolor. & — Magnæ nūc hiscite terræ. Quod Exclamationē quidam uocat, ponūtq; inter figuras ora= tionis. Hæc quoties uera sunt nō sunt in ea forma, de qua nūc lo= quimur. A simulata, & arte composita, proculdubio schemata sunt existimāda. Quod idem dictū sit de oratione libera, quam Cornificius licentiam uocat, Græci παρρησία. Quid enim minus figuratum, quàm uera libertas? Sed frequenter sub hac facie la= tet adulatio. Nā Cicero cum dicit pro Ligario, Suscepto bello, Caesar, gesto iam etiam ex parte magna, nulla ui coactus, cōsi= lio ac uoluntate mea ad ea arma profectus sum, quæ erant con= tra te sumpta: non solūm ad utilitatem Ligarij respicit, sed ma= gis laudare uictoris clementiam non potest. In illa uero senten= tia, Quid autem aliud egimus Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possemus? admirabiliter utriusq; partis facit bonā causam: sed hoc eum demeretur, cuius mala fuerat. Illa adhuc audacio= ra, & maiorum (ut Cicero existimat) laterum, Fisiones perso= narum, quæ παρρησία dicuntur. Mire nanq; tum uariāt o= rationem, tum excitant. His etiam aduersariorum cogitationes uelut secum loquentiū protrahimus: quæ tamen ita demum à fi= de non abhorret, si ea locutos finxerimus, quæ cogitasse eos nō sit absurdū. Et nostros cum alijs sermones, & aliorum inter se credibiliter inducimus: & suadēdo, obiurgando, querendo, lau= dando, miserādo, personas idoneas damus. Quin deducere deos in hoc genere dicendi, & inferos excitare concessum est. Vrbes etiam populiq; uocem accipiunt. Ac sunt quidam qui has demū παρρησίας dicant, in quibus & corpora & uerba fingimus. Sermones hominum a simulatos dicere & λέγος malunt, quàm, quod

Lib. 4. ad He= rennium.

quod Latinorum quidam dixerūt, sermocinationem. Ego iam recepto more utrunq; eodem modo appellauī. Nam certè sermo fingi non potest, ut non personæ sermo fingatur. Sed in his quæ natura non permittit, hoc modo mollior fit figura: Etenim si mecum patria, quæ mihi uita mea multo est charior, si cuncta Italia, si omnis Respublica sic loquatur, M. Tulli quid agis? *Ibidem.* Iud audacius genus, Quæ tecum Catilina sic agit, & quodammodo tacita loquitur, Nullum iam aliquot annis facinus extitit, nisi per te. Commodè etiam aut nobis aliquas ante oculos esse rerum personarum uel imagines fingimus, aut eadem aduersarij aut iudicibus non accidere miramur: qualia sunt, Videtur mihi. &, Non'ne uidetur tibi? Sed magna quædam uis eloquentiæ desideratur. Falsa enim & incredibilia natura necesse est aut magis moueant, quia supra uera sunt: aut pro uanis accipiantur, quia uera nō sunt. Ut dicta autem quædam, ita scripta quoq; fingi solent: quod facit Asinius pro Liburnia, Mater mea, quæ mihi tum charissima, tum dulcissima fuit, quæq; mihi uixit, bisq; eadē die mihi uitam dedit, & reliqua: deinde, exheres esto. Hæc tum per se figura est, tū duplicatur, quoties sicut in hac causa, ad imitationem alterius scripturæ componitur. Nam contrā recitabatur testamentum, P. Nouanius Gallio, cui ego omnia meritisimo uolo & debeo pro eius animi in me summa uoluntate. & adiectis deinceps alijs, heres esto. Incipit esse quodammodo *παραφρασις*, quod nomē ductum à canticis ad aliorū similitudinem modulatis, abusiue etiam in uersificatione, ac sermonū imitatione seruatur. Sed formas quoq; fingimus sæpe, ut *ἠρώμενος*, uol. B. famā Vergilius: ut uoluptatem, ac uirtutē (quæ admodum à Xenophōte traditur) Prodicus: ut mortē ac uitā, quas contēdentes in Satyra tradit Ennius. Est & incertæ personæ ficta oratio, Hic aliquis. &, Dicat aliquis. Est & iactus sine persona sermo, *Aeneid.* 2. Hic Dolopum manus, hic sæuus tendebat Achilles.

Quod sit mixtura figurarum, cum *παραφρασις* accedit illa, quæ est ora

est orationis per detractiōē: detractum est enim, quis diceret. Vertitur interim *περὸς ὁμοιωτικῶς* in speciem narrandi. Vnde apud Historicos reperiuntur obliquæ allocutiones: ut in T. Liuij primo statim libro, Vrbes quoq; ut cætera, ex infimo nasci: deinde quos sua uirtus ac dii iuuent, magnas opes sibi, magnumq; nomē facere. Auersus quoq; à iudice sermo, qui dicitur *ἀποσποφῆς*, mire mouet: siue aduersarios inuadimus, Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharsalica gladius agebat? Siue ad inuocatiōnem aliquam conuertimur, Vos enim iam ego Albani tumuli atq; luci. Siue ad inuidiosam implorationem, O leges Porciæ, legesq; Sempronie. Sed illa quoq; uocatur auersio, quæ à proposita quæstione abducit audientem,

Pro Ligar.

Pro Milon.

Pro Sestio &

Act. in Verr. 7.

Non ego cum Danais Troianam excindere gentem

Aeneid. 4.

Aulide iurauī. — Quod fit & multis & uarijs figuris, cum aut aliud expectasse nos, aut maius aliquid timuisse simulamus, aut plus uideri posse ignorantibus: quale est Proœmium pro Calio. Illa uero (ut ait Cicero) sub oculos subiectio, tum fieri solet, cum res non gesta indicatur, sed ut sit gesta ostenditur: nec uniuersa, sed per partes: quæ locum proximo libro subiecit Celsus hoc nomen isti figuræ dedit. ab alijs *ἐπιπροσποφῆς* dicitur, proposita quædam forma rerum ita expressa uerbis, ut cerni potius uideatur, quàm audiri: Ipse inflammatus scelere ac furore, in forum uenit: ardebāt oculi: toto ex ore crudelitas *emicabat. Nec solùm quæ facta sint aut fiant, sed etiam *eminebat quæ futura sint, aut futura fuerint, imaginamur. Mire tractat hæc Cicero pro Milone, quæ facturū fuerit Clodius, si præteritam inuasisset. Sed hoc quidem trāslatio temporum, quæ propriè *μεταστάσις* dicitur, in *διεπρώσις* uerecundior apud priores fuit. Proponebāt enim talia, Credite uos intueri. ut Cicero, Hæc quæ non uidistis oculis, animis cernere potestis. Noui uerò, & præcipuè Declamatores audacius, nec mehercule sine motu quodam imaginantur: ut Seneca in controuersia, cuius summa

In Verr. 7.

*eminebat

Pro Cluent.

Hæc decla. nō extat.

D est,

est, quòd pater filium & nouercã, inducete altero filio, in adul-
 terio deprehensos occidit. Duc, sequor: accipe hanc senilẽ ma-
 num, & quocun que uis imprime. Et paulò post, Aspice, inquit,
 quod diu non credidisti. ego uerò non uideo. nox oboritur, &
 crassa caligo. Habet hæc figura manifestius aliquid. Non enim
 narrari res, sed agi uidetur. Locorũ quoq; dilucida & signifi-
 cans descriptio, eidẽ uirtuti assignatur à quibusdam: alij τὸ πρῶτον
 ἡρακλῆα dicunt. Ἐργωεία inueni qui dissimulationem uocarẽt:
 quo nomine quia parũ totius huius figuræ uidentur uires osten-
 di, nimirũ sicut in plerisq;, Græca crimus appellatione contene-
 ti. Igitur ἔργωεία quæ est schema, ab illa quæ est tropus, genere
 ipso nihil admodũ distat: in utroq; enim contrariũ ei quod di-
 citur, intelligendum est: species uerò prudẽtius intuẽti, diuersas
 esse facile est deprehendere. Primum, quòd tropus apertior est:
 & quanquã aliud dicit ac sentit, non tamẽ aliud simulat. Nam
 Inuẽct. 1. & omnia circã ferẽ recta sunt: ut illud in Catilinã, A quo repu-
 diatus, ad sodalẽ tuum uirum optimum M. Marcellũ demigra-
 sti. In duobus demum uerbis est ironia, ergo etiã breuior est tro-
 pus. At in figura, totius uoluntatis fictio est, apparens magis
 quàm confessa: ut illic uerba sint uerbis diuersa, hic sensus ser-
 moni, ut ioci: & tota interim causæ conformatio, tum etiã uita
 Cic. 2. de Ora.
 & 4. Acad. uniuersa ironiam habere uidetur, qualis est uita Socratis. Nam
 ideo dictus ἄργος, id est agẽs imperitum, & admirator aliorum
 tanquã sapientium: ut quemadmodum ἀλλυγοίαν facit continua
 μετὰ πορῶν, sic hoc schema facit troporũ ille contextus. Quædã
 uerò genera huius figuræ nullã cum tropis habent societate: ut
 illa statim prima quæ dicitur à negando, quam nonnulli uocant
 Act. 5. ἀπρόσασιν, Non agã tecum iure summo, non dicam, quod forsità
 obtinerem. & Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hæ-
 reditatum possessiones datas, quid ereptas proferam? & Mitto
 illam primam libidinis iniuriam. & Ne illa quidem testimo-
 nia recito, quæ dicta sunt de sestertijs septingentis milibus. &

Possum

Possum dicere. Quibus generibus per totas interim quæstiones decurrimus: ut Cicero, Hæc ego si sic agerem tanquam mihi crimen esset diluendum, hæc pluribus uerbis dicerem. ἐξωρία est & cum similes imperantibus uel permittentibus sumus,

I, sequere Italiam uentis: — Et cum ea quæ nolumus uideri in aduersarijs esse, concedimus eis. Id acrius fit cum eadē in nobis sunt, & in aduersario non sunt: — Μεῖς; timoris

Aeneid. 4.
Aeneid. 11.

Argue tu Drance, quando tot cædis acruos

Teucrorum tua dextra dedit.

Quod idem contrā ualet, cum aut ea quæ à nobis absunt, aut etiam quæ in aduersarios recidunt, quasi fatemur:

Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter.

Aeneid. 10.

Nec in personis tantum, sed & in rebus uersatur hæc contraria dicendi, quàm quæ intelligi uelis, ratio: ut totum pro Q. Ligario proœmium, & illæ eleuationes uidelicet,

O' dij boni. Scilicet is superis labor est. —

Aeneid. 4.

Et ille pro Oppio locus, O' amorem mirum. O' beneuolentiam singularem. Non procul autem absunt ab hac simulatione res inter se similes: Confessio nihil nocitura: qualis est, Habes igitur Tubero quod est accusatori maximè optandum, confitentē reum. Et Concessio cum aliquid etiam iniquum uidemur cause fiducia pati: Metum uirgarū Nauarchus nobilissimæ ciuitatis precio redemit, humanum est. Et pro Cluentio de inuidia, Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Tertia Consensio: ut pro eodem, Iudicium esse corruptum. Hæc euidentior figura est, cū alicui rei assentimur, quæ est futura pro nobis: uerum id accidere sine aduersarij uitio non potest. Quædā etiam uelut laudamus, ut Cicero in Verrē circa crimen Apollonij Drepanitani, Gaudeo etiam si quid ab eo abstulisti: & abs te nihil rectius factum esse dico. Interim augemus crimina quæ ex facili aut diluere possumus, aut negare: quod est frequētius, quàm ut exemplum desideret. Interim hoc ipso fidem detrahimus illis, quod

Pro Ligar.

Act. 7.

sint tam graua: ut pro Roscio Cicero, cū immanitatē parricidij, quanquā per se manifestā, tamē etiā ui oratiōis exaggerat. ἀποσιώπῃς, quā idē Cicero reticentiā, Celsus obticentiā, nōnulli interruptionē appellant, & ipsa ostēdit affectus. Vel ira, ut,

Aenid. r.

Quos ego: sed motos pręstat componere fluctus.

Pro Milon.

Vel soliciudinis, & quasi religionis: An huius ille legis, quam Clodius à se inuentam gloriatur, mentionem facere ausus esset uiuo Milone, ne dicam consule? de nostrum enim omnium, non audeo totum dicere. Cui simile est in pro cæmio pro Ctesiphonte Demosthenis. Vel aliò transeundi gratia: Communis autem, tametsi, ignoscite mihi iudices. In quo est & illa (si tamen interschemata numerari debet, cū alijs etiā pars causę uideatur) digressio. Abit enim causa in laudes Cn. Pompeij. Id quod fieri etiam sine ἀποσιώπῃς potuit. Nam breuior illa, ut ait Cicero, à re digressio, plurimis fit modis. Sed hæc exempli gratia sufficiunt. Tum Caius Varenus, is qui à familia Anchariana occisus est: hoc, quæso, iudices diligenter attendite. Et pro Milone, Et aspexit me illis quidē oculis, quibus tum solebat, cum omnibus omnia minabatur. Est alia non quidem reticentiā, quæ sit imperfecti sermonis, sed tamen præcisa uelut ante legitimum finē oratio: ut illud, Nimis urgeo, commoueri uidetur adolescens.

Pro Ligar.

& Quid plura? ipsum adolescentem dicere audistis. Imitatio morum alienorum, quæ ἠδουσιῶν, uel, ut alij malunt, ἐπιμυσιῶν dicitur, iā inter leuiōres affectus numerari potest. Est enim posita ferē in eludendo: sed uersatur & in factis, & in dictis. In factis, quod est ὑποσιώπῃς uicinū. In dictis, quale est apud Terētium,

In Eunuch.

At ego nesciebam quorsum tu ires. Paruula

Hinc est abrepta, eduxit mater pro sua,

Soror dicta est. cupio abducere ut reddam suis.

Sed nostrorum quoq; dictorum factorumq; similis imitatio est per relationē, nisi quod frequētius assueerat, quàm eludit: Di-

sc. 11. cebam habere eos actorem Q. Ceciliū. Sunt & illa iucūda,

& com

& commendationem cum uarietate, tum etiam ipsa natura plu-
 rimum profunt, quæ simplicem quandam, & non preparatam
 ostendendo orationem, minus nos suspectos iudici faciūt. Hinc
 est quasi pœnitentia dicti: ut pro Celio, Sed quid ego ita grauē
 personā induxi? Et quibus utimur uulgò, Imprudēs incidi. Vel
 cum quærere nos quid dicamus fingimus, Quid reliquū est? &
 Num quid omisi? Et cum ibidem in Verrem ait Cicero, Vnum
 etiā mihi reliquum huiusmodi crimē est, & Aliud ex alio suc-
 currit mihi. Vnde etiā uenusti trāsitus fiunt: non quia transitus
 ipse sit schema: ut Cicero narrato Pisonis exemplo, qui annulū
 sibi cudi ab aurifice in tribunali suo iusserat, uelut hoc in me-
 moriam adductus, adiecit, Hic modò me cōmonuit Pisonis an-
 nulū: quod totum effluxerat. quā multis istum putatis homi-
 nibus honestis de digitis annulos aureos abstulisse? Et cū ali-
 qua uelut ignoramus, Sed earū rerum artificē, quem? quē nam?
 rectē admones, Polycletum esse dicebant. Quod quidem nō in
 hoc tantū ualeat. Quibusdam enim dum aliud agere uidemur,
 aliud efficitur: sicut hic Cicero consequitur, ne cum morbū in
 signis atq; tabulis obijciat Verri, ipse quoq; earum rerum stu-
 diosus esse credatur. Et Demosthenes iurādo per interfectos in
 Marathone & Salamine, id agit, ut minore inuidia cladis apud
 Cheroneam acceptæ laboret. Faciunt illa quoq; iucundā ora-
 tionem, aliqua mētione habita, differre, & deponere apud me-
 moriā iudicis, & reposcere quæ deposueris, & separare quæ-
 dam schemate aliquo (nō enim est ista ipsa per se iteratio sche-
 ma) & excipere aliqua, & dare actionuarios uelut uultus.
 Gaudent enim res uarietate: & sicut oculi diuersarum aspectu
 rerum magis detinentur, ita semper animis præstant, in quod se
 uelut nouum intendant. Est emphasis etiam inter figuras, cum
 ex aliquo dicto latens aliquid eruitur: ut apud Vergilium,

Non licuit thalami expertem sine crimine uitam

Degere more fræ?—

A. & 6.

Pro Cæf. phont.

Aeneid. 4.

D 3

Quang

Quamquam enim de matrimonio queritur Dido, tamē huc erupit eius affectus, ut sine thalamis uitam nō hominum putet, sed ferarum. Aliud apud Ouidium genus, apud quem & Myrrha nutrici amorem patris sic constitetur,

Metam. 10. — O, dixit, felicem coniuge matrem. Huic uel confinis, uel eadem est, qua nunc utimur plurimum. Iam enim ad id genus, quod & frequentissimum est, & expectari maximē credo, ueniendum est: in quo per quandam suspicionem, quod non dicimus, accipi uolumus: non utiq; contrarium, ut in ἀγωνία: sed aliud latens, & auditori quasi inueniendū: quod, ut supra ostēdi, iam ferē solum schema à nostris uocatur, & unde controversiæ figuratæ dicuntur. Eius triplex usus est: Vnus, si dicere palam parum tutum est. Alter, si non decet. Tertius, qui uenustatis modò gratia adhibetur, & ipsa nouitate ac uarietate magis quàm si relatio sit recta, delectat. Ex his quod est primum, frequens in scholis est. Nam & actiones deponentium imperiū tyrannorum, & post ciuile bellum senatusconsulta finguntur, & capitale est obijcere antea: ut quod in foro non expedit, illic nec liceat. Sed schematum conditio non eadem est. Quamlibet enim apertum, quod modò & aliter intelligi possit, in illos tyrannos bene dixeris, quia periculum tantum, non etiam offensa uitatur. Quod si ambiguitate sententiæ possit eludi, nemo non illi furto fauet. Vera negotia nunquam adhuc habuerunt hęc silentij necessitatem, sed aliam huic similem: uerū multo ad agendum difficiliorem, cum personæ potentes obstant, sine quarum reprehensione teneri causa non possit. Ideoq; hoc parcius & circumspectius faciendum: quia nihil interest quomodo offendas. & aperta figura perdit hoc ipsum, quod figura est. Ideoq; à quibusdā tota res repudiatur, siue intelligatur, siue non. Sed licet modum adhibere. In primis, ne sint manifestæ. Non erunt autem, si ex uerbis dubijs, & quasi duplicibus petentur: qualis est in suspecta nuru, Duxi uxore, quæ patri placuit.

Aut,

Aut, quod est multo ineptius, compositionibus ambiguis: ut illa controuersia, in qua infamis amore uirginis filia pater, raptam eam interrogat à quo uitiata sit, Quis te, inquit, rapuit? Tu pater nescis? Res ipsa perducant iudicem ad suspicionem, & amoliamur cetera, ut hoc solum supersit, in quo multum etiã affertus iuuant, & interrupta silentio dictio, & cunctationes. Sic enim fiet, ut iudex quærat illud nescio quid, quod ipse fortasse non crederet si audiret: & ei quod à se inuētum existimat, credat. Sed ne si optimæ quidem sint, esse debent frequentes. Nam densitate ipsa figuræ aperiuntur, nec offensæ minus habent, sed autoritatis. Nec pudor uidetur, quod nō palam obijcias, sed diffidentia. In summa, sic maximè iudex credit figuris, si nos putat nolle dicere. E quidem quandoq; & in personas incidi tales, & in rem quoq; (quod est magis rarum) quæ obtineri nisi hac arte non posset. Ream tuebar, quæ subiecisse dicebatur marito testamentum, & dicebantur chirographum marito expirãte hæredes dedisse, & uerum erat. Nam quia per leges institui uxor nō poterat hæres, id fuerat actum, ut ad eam bona per hoc tacitum fideicommissum peruenirēt. Et caput quidem ueri facile erat, si hoc diceremus palam: sed peribat hæreditas. Ita ergo fuit nobis agendum, ut iudices illud intelligerent factū, delatores non possent apprehendere ut dictum: & contigit utrunq;. Quod non inseruissim, ueritus opinionem iactantia, nisi probare uoluissim, in foro quoq; esse his figuris locum. Quædam etiã quæ probare non possis, figura potius spargenda sunt. Hæret enim nonnunquam telum istud occultum, & hoc ipso quod nō apparet, eximi non potest. At si idem dicas palam, & defenditur, & probandum est. Cum autem obstat nobis personæ reuerentia (quod secundum posuimus genus) tantò cautius dicendū est, quātò ualidius bonos inhihet pudor quàm metus. Hic uerò tegere nos iudex quod sciamus, & uerba ui quadam ueritatis erumpentia credat coërcere. Nam quātò minus aut ipsi in quos

dicimus, aut iudices, aut assistentes oderint hanc maledicendi lasciuian, si nolle nos credant? Aut quid interest quomodo dicatur, cum & res & animus intelligitur? Quid deniq; dicendo * qd' si ipsi proficimus, nisi ut palam sit nos facere, * quod ipsi sciamus non sciant, non esse faciendum? At qui præcipue prima, quibus præcipere cœperam, tēpora hoc uitio laborarūt. Dicebant enim libenter tales cotrouersias, quæ difficultatis gratia placent, cum sint multo faciliores. Nam rectum genus approbari nisi maximis uiribus non potest: hæc diuerticula & anfractus suffugia sunt infirmitatis: ut qui cursu parum ualēt, flexu eludunt: cum hæc quæ affectatur ratio sententiarū, non procul à ratione iocādi abhorreat. Adiuuat etiam quod auditor gaudet intelligere, & fauet ingenio suo, & alio dicente se laudat. Ita q; non solum si persona obstaret rectæ orationi (quo in genere sæpius modo quàm figuris opus est) decurrebant ad schemata, sed faciebāt illis locum etiā ubi personæ inutiles ac nefariæ essent: ut si pater qui infamē in matrē filium secretò occidisset, reus malæ tractationis, iacularetur in uxorem obliquis sententijs. Nam quid impurius quàm retinuisse talem? Quid porrò tam contrarium, quàm eum qui accusetur, quia summum nefas suspicatus de uxore uideatur, confirmare id ipsa defensione, quod diluendum est? At si iudicum sumerent animum, scirent quàm eiusmodi actionem laturi non fuissent: multo q; etiā minus, cum in parentes abominanda crimina spargerentur. Et quatinus huc incidimus, paulo plus scholis demus. Nam & in his educatur Orator, & in eo, quomodo declametur, positum est etiam quomodo agatur. Dicendum ergo de ijs quoq; in quibus nō asperas figuras, sed palam contrarias causæ pleriq; fecerunt. Tyrannidis affectatæ damnatus torqueatur, ut conscios indicet: accusator eius optet quod uolet. Patrem qui accusauit, optat ne is torqueatur. pater ei contradicit. Nemo se tenuit agens pro patre, quin figuras in filium faceret, tanquam illum cōscium in tormentis esset nominatur

natur

naturus. Quo quid stultius? Nam cū hoc iudices intellexerint, aut non torquebitur, cum ideo torqueri uelit: aut torto nō crederetur. At credibile est hoc cum uelle fortasse. Dissimulet ergo, ut efficiat. Sed nobis (declamatoribus dico) quid proderit hoc intellexisse, nisi dixerimus? Ergo si uerē ageretur, similiter consilium illud latens prodidissimus. Quid si neq; utiq; uerum est, & habere alias hic damnatus contradicendi causas potest, uel quòd legem conseruādam putet, uel quòd nolit accusatori debere beneficium, uel (quod ego maximè sequerer) ut se innocentem in tormentis esse prætendat? Quare ne illud quidē semper succurret sic dicentibus, Patrocinium hoc uoluit, qui controuersiam finxit. Fortasse enim noluit: sed esto uoluerit: continuo ne si ille stultè cogitauit, nobis quoq; stultè dicendum est? At ego in causis agendis frequenter non puto intuendum quid litigator uelit. Est & ille in hoc genere frequens error, ut putent aliud quosdam dicere, aliud uelle, præcipuè cum in themate est, aliquem ut sibi mori liceat postulare: ut in illa controuersia, Qui aliquādo fortiter fecerat, & alio bello petierat ut militia uacaret ex lege, quòd quinquagenarius esset, aduersante filio ire in aciem coactus, deseruit. Filius qui fortiter eodem prælio fecerat, incolumitatem eius optat: cōtradicit pater. Non enim, inquit, mori uult, sed inuidiā filio facere. Equidē rideo, quòd illi sic timent tanquam ipsi morituri, & in consiliū suos metus ferunt, obliiti tot exemplorum circa uoluntariā mortem, causarum quoq; quas habet factus ex uiro forti desertor. Sed de una cōtrouersia loqui superuacuum est. Ego in uniuersum neq; Oratoris puto esse unquam præuicari, neq; litè intelligo, in qua pars utraq; idem uelit: neq; tam stultum quenquam, qui si uiuere uelit, mortē potius male petat, quàm omnino non petat. Non tamen nego esse controuersias huiusmodi figuratas: ut est illa, Reus parricidij, quòd fratrem occidisset, damnatum iri uidebatur. Pater pro testimonio dixit eum se iu-

bente fecisse, absolutum abdicat. Nam neq; in totum filio patrit, nec quod priore iudicio affirmavit, mutare palam potest: & ut non durat ultra pœnam abdicationis ira, abdicat tamen:

*alioqui & *obliqua figura in patrem plus facit quàm licet, in filiũ minus. Ut autem nemo contra id quod uult dicit, ita potest melius aliquid uelle quàm dicit: quomodo ille abdicatus, qui à patre ut filium expositum & ab eo educatum solutis alimentis recipiat, postulat, reuocari fortasse mauult, non tamen quod petit, non uult. Est latens & illa significatio, qua cum ius asperius petitur à iudice, fit ei tamen *species aliqua clementiæ: nõ palam, ne paciscamur, sed per quandam credibilem suspicionem: ut in multis controuersijs, sed in hac quoq; Raptor, nisi intra trigessimum diẽ & raptæ patrẽ & suũ exorauerit, pereat. Qui exorato raptæ patrẽ suum nõ exorat, agit cum eo dementiæ. Nam si permittat hic pater, lis tollitur: si nullã spem faciat, ut nõ demens, crudelis certè uideatur, & à se iudicẽ auertat. Latio igitur optimè. Occidet ergo, si potero. Remissius, & pro suo ingenio pater Gallio, Dura anime hodie, dura: heri fortior fuisti. Confinia sunt his celebrata apud Græcos schemata, per quæ res asperas mollius significãt. Nã Themistocles suasisse existimatur Atheniensibus, ut urbẽ apud deos deponerent: quia durum erat dicere, ut relinqueret. & qui uictorias aureas in usum belli conflare uolebat, ita declinauit, uictorijs utendũ esse. Totũ autem allegoriæ simile est, aliud dicere, aliud intelligi uelle. Quæ situm etiã est, quomodo cõtra figuras responderi oporteat. & quidẽ semper ex diuerso aperiendas putauerunt, sicut latentia uitia rescinduntur. Idq; sanè frequentissimè faciendũ est. aliter enim dilui obiecta non possunt, utiq; cum quæstio in eo consistit, quod figura petunt. At cum maledicta sunt tantum, nõ intelligere interim, bonæ conscientiæ est. Atq; etiam cum fuerint crebriores figuræ, quàm ut dissimulari possint, postulandũ est, ut illud nescio quid quod aduersarij obliquis sententijs significare

Val. lib. 1. de
negl. relig.

care

care uoluerint, si fiducia sit, obijciant palàm, aut certè non exigant, ut quod ipsi non audent dicere, id iudices non modò intelligant, sed etiam credant. Vtilis etiam aliquando dissimulatio est, ut in co (nota enim fabula est) qui cum esset contra eum dictum, iura per patroni tui cineres, paratũ se esse respondit: & iudex conditione usus est, clamãte multum aduocato, schemata de rerum natura tolli: ut protinus etiam præceptum sit, eiusmodi figuris utendum temere non esse. Tertium est genus, in quo sola melius dicendi petitur occasio. Ideoq; id Cicero non putat esse positum in contentione. Tale est illud, quo idem utitur in Clodium, Quibus iste, qui omnia sacrificia nosset facile à se deos placari posse arbitrabatur. Ironia quoq; in hoc genere materie frequentissima est. Sed eruditissimum longè, si per aliam rem alia inducatur: ut cum aduersus tyrannum qui sub pacto abolitionis dominationem deposuerat, agit competitor, Mihi in te dicere non licet, tu in me dic, & potes. Nuper te uolui occidere. Frequens illud est, nec magnopere captandũ, quod petitur iureiurando: ut est pro exheredato, Ita mihi contingat herede filio mori. Nam & in totum iurare, nisi ubi necesse est, graui uiro parum conuenit: & est à Seneca dictum eleganter, non patronorum hoc esse, sed testium. Nec meretur fidem, qui sententiola gratia iurat: nisi si potest tã bene, quàm Demosthenes, ut supra dixi. Leuissimum autem longè genus ex uerbo, etiã si est apud Ciceronem in Clodiã, Præsertim quam omnes amicam omnium potius, quàm cuiusquam inimicam putauerunt. Comparationem equidem uideo figuram non esse, cum sit interrim probationis, interim etiã causæ genus: & sit talis eius forma, qualis est pro Murena, Vigilas tu de nocte, ut tuis consultius respondeas: ille, ut quò contendit, mature cum exercitu perueniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus excitat, & cætera. Nescio an oratiõis potius, quàm sententiæ sit. Id enim solum mutatur, quòd non uniuersa uniuersis, sed singula singulis

Pro domo sua.

lis

Lib. 5. cap. 8.
& 10.

lis opponuntur. Et Celsus tamen, & non negligens autor Visellius, in hac eam parte posuerunt: Rutlius quidem Lupus in utroq; genere, idq; ἀπὸ τοῦ ὄρου uocat. Præter illa uerò quæ Cicero inter lumina posuit sententiarum, multa alia & idem Rutilius Gorgiam secutus, non illum Leontinum, sed alium sui temporis, cuius quatuor libros in unum suum transtulit, & Celsus uidelicet Rutilio accedens, posuerunt schemata, Consummationem, quam Græci διαλλαγὴν uocant, cum plura argumenta ad unum effectum deducuntur. Consequens ille ἐπιπελοῦσθαι, de quo nos in argumentis diximus. Collectionem, qui apud illum est συλλογισμὸς. Minas, id est κατάληξις. Exhortationē, παρακλήσιν καὶ. Quorum nihil non rectum est, nisi cum aliquam ex his de quibus locuti sumus, figuram accipit. Præter hæc Celsus, excludere, asseuerare, detrectare, excitare iudicē, prouerbijis uti, & uersibus, & ioco, & inuidia, & inuocatione, intendere crimē, quod est δένωσις, adulari, ignoscere, fastidire, admonere, satisfacere, precari, corripere, figuras putat. Partitionem quoque, & propositionem, & diuisionem, & rerum duarum cognationē, quod est ut idē ualeant quæ uidentur esse diuersa, ut non is demum sit ueneficus, qui uitam abstulit data potione, sed etiā qui mentem, quod est in parte finitionis. Rutilius siue Gorgias ἀναρχαίον, ἀνάμνησιν, ἀθύροπον, ἀπίρησιν, παραύξισιν, προέκθεσιν, qd' est dicere quid fieri oportuerit, deinde quid factū sit: ἐνοσηπότητα, unde sunt enthyememata κατ' αὐτίασιν: μετάληψιν etiam, quo statu Hemagoras utitur. Visellius quanquā paucissimas faciat figuras, facit ἐνθύμημα tamen, quod cōmentum uocat: & rationē appellans ἐπιχέρημα, inter eas habet. quod quidē recipit quodāmodo & Celsus: nam consequēs an epichirema sit, dubitat. Visellius adijcit & sententiā. Inuenio qui aggregēt his διασκευὰς, ἀπεροπέσις, ἀπεδιηγήσις. Sed ut hæc nō sunt schemata, sic alia uel sunt forsità, ac nos fugerunt: uel etiā noua fieri adhuc possunt, eiusdē tamen naturæ cuius sunt ea de quibus dictū est.

De fi

De figuris uerborum.

CAP. III.

Verborum uerò figura, & mutata sunt semper, & utcumq; ualuit consuetudo, mutantur. Itaq; si antiquum sermonem nostro comparemus, penè iam quicquid loquimur, figura est: ut, huic rci inuidere, non, ut omnes ueteres, & Cicero præcipuè, hâc rem: & Incumbere illi, non in illum: & Plenum uino, non uini: & huic non hunc adulari, iam dicitur, & mille alia. utinamq; non peiora uincant. Verùm schemata *λέξεις* duorum sunt generum: alterum loquendi rationem uocant: alterũ, quod ad collocationem maximè exquisitũ est. Quorum tamen si utrũq; conuenit orationi, tamen possis illud Grammaticum, hoc Rhetoricum magis dicere. Prius fit iisdem generibus, quibus uitia. Effet enim omne schema uitium, si non prius peteretur, sed accideret. Verùm autoritate, uetustate, consuetudine plerunque defenditur, sæpe etiam ratione quadã. Ideoq; cum sit à simplici rectoq; loquendi genere deflexa, uirtus est, si habet probabile aliquid quod sequatur. Vna tamen in re maximè utilis, ut quotidiani & semper eodẽ modo formati sermonis fastidiũ leuet, & nos à uulgari dicendi genere defendat. Quo si quis parce, & cum res poscet utetur, uelut asperso quodã condimento, iucundior erit: at qui nimium affectauerit, ipsam illam gratiã uarietatis anittet. quãquam sunt quædam figurae ita receptæ, ut penè iam hoc ipsum nomen effugerint: quæ etiam si fuerint crebriores, aures consuetas minus ferient. Nam & secretæ, & extra uulgare usum positæ, ideoq; magis nobiles, ut nouitate aures excitant, ita copia satiant: nec se obuias fuisse dicenti, sed cõquistas, & ex omnibus latebris extractas, cõgestasq; declarant. Fiunt ergo & circa genus figuræ in nominibus. Nam & oculis capti talpæ, & timidi damæ dicuntur à Vergilio: sed subest ratio, quia sexus uterq; altero significatur. Tam enim mater esse talpas damasq; quam foeminas certum est. Et in uerbis: ut, Fabricatus est gladiũ: & Inimicos punitus es. Quod mirum

Verborum figurarũ duo faciunt genera, grãmaticũ & Rhetoricum: & utriusq; ordine singulas partes tractat. Tusc. quæst. 3.

Georg. 1.
Eclog. 8.
Pro Rab.
Posthumo.
Pro Milon.

minus

minus est, q̄ in natura uerborū est, & quæ facimus, patiēdi modo sæpe dicere, ut arbitror, suspicor: & cōtrā faciēdi, quæ patimur, ut uapulo: ideoq̄; frequēs p̄mutatio est: & pleraq̄; utroq̄; modo eff̄rūtur, luxuriatur luxuriat, fluctuatur fluctuat, assentior assētio, reuertor reuerto. Est figura et in numero: uel cū singulari pluralis subiūgitur, Gladio pugnacissima gēs Romani.

*Cui gēs enim ex multis. Vel è diuerso, — *Quo inō risere parētes,

Eclog. 4. Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.

Ex illis enim qui non risere, hunc non dignatus deus, nec dea dignata. Et mutatione partium, ut in Satyra,

Perf. Sat. 1. — Et nostrum istud uiuere triste Aspexi.

cum infinito uerbo sit usus pro appellatione. Nostram enim uitam uult intelligi. Utimur & uerbo pro participio: ut,

Aeneid. 5. — Magnum dat ferre talentum: tanquam ferendum. Et participio pro uerbo, Volo datum. Interim etiam dubitari potest cui simile uitio sit schema: ut in hoc,

Hor. Epi. li. 1. Virtus est uitii fugere. — Aut enim partes orationis mutatur ex illo: Virtus est fuga uitiorū. aut casus ex illo, Virtutis est uitii fugere. Multa tamē hoc utroq̄; excitatius iunguntur inter

Carm. 1. rim schemata, Sthenelus sciēs pugna. Est enim, sciēs Sthenelus pugnādi. Transferuntur etiā tēpora, Timarchides negat esse

Aët. 7. ei periculum à securi. Præsens enim pro præterito positum est.

Aeneid. 1. Et futurum pro præsentī, Hoc Ithacus uelit. —

Et ne te morer, per omnia sit genera, per quæ sit solæcisimus.

Hæc est quoq̄; quæ τριφων uocat. cū dissimilis est, Zeugma di-

In Inurgit. citur: ut apud Sallustii, Neq̄; ea res falsum me habuit. & Ducī probare. Ex q̄bus ferè præter nouitatē breuitas etiā peti solet.

Vnde eousq̄; processū est, ut nō poeniturū, pro nō acturo poenitētīa: & uisuros, ad uidendū missos, idē autor dixerit. Quæ ille

quidē fecerit schemata, an idē uocari possint uidēdū, q̄a recepta sint. Nā receptis etiā uulgo autore cōtēti sumus. Verū natura

eualuit agētibus, qd' Pollio in Labieno dānat: & cōtumeliā fecit,

- eit, qđ à Ciccrone reprehēdi notū est. Affici enim cōtumelia di
 cebat. Alia cōmēdatio uetustatis, cuius amator unicē Verg. fuit, Philip. 3.
 Vel cum se pavidum contra mea iurgia iactat. Aeneid. 11.
 Progeniē sedenim Troiano d' sanguine duci Audierat. — Aeneid. 1.
 Quorum similia apud ueteres Tragicos Comicosq; sunt plu-
 rima. Illud etiā in cōsuetudine remāsit, Enimuerò. His amplius
 apud eundem, Nam quis te iuuenum confidentissimc: — Aeneid. 7.
 cum quis sermonis initium sit. &
 Tam magis illa tremens, & tristibus effera flammis,
 Quàm magis effuso crudescunt sanguine pugnae.
 Quod est uersum ex illo, Quàm magis ærumna uiget, tam ma-
 gis ad male faciendum urget. Pleni talibus antiqui: sicut initio
 Eunuchi Terentius, Quid igitur faciam? — inquit.
 Allusit tandem leno. Catullus in epithalamio,
 — Dum innupta manet, dum chara suis est.
 Sed prius dum significat quo ad: sequēs, usq; eo. Ex Græco ue-
 rò translata uel Sallustij plurima: quale est, Vulgus amat fieri:
 uel Horatij. Nam id maximè probat hoc Ciceronis. Et mu-
 tatio casus: ut, — Nec longè inuidit auene. Horat. Serm. 2. Sat. 6.
 Et Vergilij, — Tyrrenum nauigat æquor. Aeneid. 1.
 Etiam uulgatum actis quoq;, Saucius pectus. Ex eadem parte
 figurarum additio & abiectio est. Illaq; prior uideri potest
 superuacua, sed non sine gratia est.
 Nam neq; Parnasi uobis iuga, nam neq; Pindi. Eclog. 10.
 Potest enim deesse alterum, nam. Et apud Horatium illud,
 — Fabriciumq;
 Hunc & intonsis Curium capillis. possis demere hunc.
 Est etiā adiectio, quæ in cōplexu sermonis aut uitiiū habet, aut
 figurā. Figurā, ut, Accede ad ignē hūc: iā calestes plus satis. De
 altera quæ detractio est, pluribus dicēdū est. Utimur uulgò &
 cōparatiuis pro absolutis, ut cū se quis infirmiorē esse dixerit. In Eun.
 Duo inter se cōparatiua cōmittimus, Si te iā Catilina cōprehē- Inue. 1.
 di, si

di, si interfici iussero, credo erit uerèdū mihi, ne non hoc potius omnes boni serius à me, quàm quisquā crudelius factū esse dicat. Sūt illa nō similia solœcismo quidē, sed tamē numerū mutātia, quæ & tropis assignari solēt, ut de uno pluraliter dicamus,

Georg. 1. Sed nos immensum spatij confecimus æquor.

Et de pluribus singulariter,

Ibidem. Haud secus ac patrijs acer Romanys in armis.

Georg. 2. Specie diuersa, sed genere eadem & hæc sunt,

Nē uic tibi ad solem uergant uineta cadentem.

Georg. 3. Nec mihi tum molles sub diuo carpere somnos,

Neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas.

Non enim nescio cui alij prius, nec postea sibi uni, sed omnibus præcipit. Et de nobis loquimur tanquam de alijs, Dicit Seruius, Negat Tullius. Et nostra persona utimur pro aliena, & alios pro alijs fingimus. Vtriusq; rei exemplum pro Cecinna. Pisonem aduersæ partis aduocatum alloquens Cicero dicit, Restituisse te dixi: Nego me edicto prætoris restitutum esse. Verum enim illud restituisse, Ebutius dixit: Nego me, Cecinna, edicto prætoris restitutum esse. Vbi & ipsum dixi, extrita syllaba, figura in uerbo est. Illa quoq; ex eodem genere possunt uideri, quam nos interpositionem, uel interclusionem dicimus, Græci *παρ' ἐπιθεσις* uocant, dum continuationi sermonis medius aliquis sensus interuenit. Ego cum te (mecum enim sæpius loquitur) patriæ reddidissem. Cui adijciunt Hyperbaton, non illud quod inter tropos esse uoluerunt: sed alterum, quod est eius figuræ sententiarum, quæ *ὑπερβολὴ* dicitur, simile, cum non sensus mutatur, uerum forma eloquendi,

—Decios, Marios, magnosq; Camillos,

Georg. 1. Scipiadas duos bello, & te maxime Cæsar.

Acutius adhuc in Polydoro:

Aeneid. 3. Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro Vi potitur.— —Quid non mortalia pectora cogis

Auri

Auri sacra fames?— Qui tam parua momenta nomini=
bus discreuerunt, μετὰ βᾶσις uocant, quam & aliter fieri putant:

Quid loquor? aut ubi sum?—

Coniunxit autem παρὲν θέσις ἢ ἀποστροφὴν Vergilius in illo loco,

Haud procul inde citæ Metium in diuersa quadrigæ

Aeneld. 8.

Distulerant (at tu dictis Albane maneres)

Raptabatq; uiri mendacis uiscera Tullus.

Hæc schemata, & his similia, quæ erunt per mutationem, adie=
ctionem, detractionem, ordinem, & conuertüt in se auditorem,
nec languere patiuntur subinde aliqua notabili figura excita=
tum, & habent quandam ex illa uitij similitudine gratiam, ut
in cibus interim acor ipse iucundus est. Quod continget, si neq;
supra modum multæ fuerint, nec eiusdem generis, aut iunctæ,
aut frequentes: quia satietatem ut uarietas earum, ita raritas ef=
fugit. Illud est acrius genus, quod non tantum in ratione po=
situm est loquendi, sed ipsis sensibus tum gratiam, tum etiam ui=
res accommodat. E quibus primùm sit quod fit per adiectio=
nem. plura sunt genera. Nam & uerba geminantur, uel ampli=
ficandi gratia: ut, Occidi, occidi, non Sp. Melium. alterum est

Pro Milone.

enim quod indicat, alterum quod affirmat. Vel miserandi: ut,

Ecolg. 1.

Ah Corydon, Corydon.— Quæ eadem figura nonnun=
quam per ironiam ad eleuandum conuertitur. Similis gemina=
tionis post aliquam interiectionem repetitio est, sed paulo e=
tiam uehementior, Bona, miserum me (consumptis enim lacry=
mis tamen infixus animo hæret dolor) bona inquam Cn. Pom=
peij acerbissimæ uoci subiecta præconis. Viuis, & uiuis non ad

Philipp. 2.

deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Et ab ijsdē uer=
bis plura acriter & instanter incipiunt, Nihil ne te nocturnum

In Catil. 1.

presidium palatij, nihil urbis uigiliæ, nihil timor populi, nihil

In eadem.

consensus bonorum omniū, nihil hic munitissimus habēdi sena=
tus locus, nihil horū ora uultusq; mouerūt? Et ijsdem desinunt,

Quis eos postulauit? Appius, quis produxit? Appius. Quanquā

Pro Milone.

E hoc exem

hoc exemplum ad aliud quoq; schema pertinet, cuius initia inter se & fines ijdē sunt, quis & quis, Appius & Appius. Quale est, Qui sunt qui fœdera sepe ruperunt? Carthaginenses. Qui sunt qui in Italia crudele bellum gesserunt? Carthaginenses. Qui sunt qui Italiam deformauerunt? Carthaginenses. Qui sunt qui sibi ignosci postulant? Carthaginenses. Etiam in contrapositis uel comparatiuis solet respondere primorum uerborū alterna repetitio, quod modo huius esse loci potius dixi. Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respōdeas: ille, ut eò quò intendit, mature cum exercitu perueniat. Te gallorū, illum buccinarum cantus exuscitat. Tu actionem instituis, ille aciem instruit. Tu caues ne consultores tui, ille ne urbes aut castra capiuntur. Sed hac gratia non fuit cōtentus Orator, uertit in contrariū eandem figuram, Ille tenet & scit ut hostiū copia, tu ut aquæ pluriæ arceantur. Ille exercitatus est in propagādis finibus: tu in regēdis. Possūt media quoq; respōdere, uel primis: ut,

Aeneid. 7.
A. 7.

Te nemus Angitiæ, uitrea te Fucinus unda.

Ibidem.

Vel ultimis, Hæc nauis onusta præda Siciliensi: cum ipsa quoq; esset ex præda. Nec quisquam dubitauit idem posse fieri iteratis utrinq; medijs. Respondent primis & ultima, Multi & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi. Est & illud repetendi genus, quod semel proposita iterat & diuidit,

Aeneid. 2.

Iphitus & Pelias mecum, quorum Iphitus æuo
Iam grauior, Pelias & uulnere tardus Vlyssi.

Pro Ligar.

ἰπείροδος dicitur Græce, nostri regressionem uocant. Nec solū in eodem sensu, sed etiam in diuerso eadem uerba cōtrā sumuntur, Principum dignitas erat penè par, non par fortasse eorum qui sequebātur. Interim uariatur casibus hæc & generibus iteratio: Magnus est labor dicendi, magna res est. Et apud Rutilium longiore περίοδος & hæc initia sententiarū sunt, Pater hic tuus? Patrem hunc appellas? patris tu huius filius es? Fit casibus modo hoc schema, quod ἰπείροδος uocat. Cōstat & alijs etiam

modis:

modis: ut pro Cluentio, Quod autem tempus ueneni dandi? illo die? in illa frequentia? Per quē porro datum? unde sumptū? quae porro interceptio poculi? cur nō de integro autem datū? Hanc rerum coniunctam diuersitatē Cæcilius *μεταβολήν* uocat: qualis est pro Cluentio locus in Oppianicum, Illū tabulas publicas uio lasse, cēsorias corrupisse, decuriones uniuersi iudicauerūt. cum illo iam nemo rationē, nemo rem ullā contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis & affinibus tutorē unquā liberis suis scripsit, & deinceps adhuc multa. Ut hæc in unum cōgeruntur, ita cōtrā illa dispersa sunt, quæ à Cicerone Dissipata dici puto,

Hic segetes, illic ueniunt felicius uua,

Georg. 1.

Arborei fœtus alibi. — & deinceps.

Illā uerò apud Ciceronem mira figurarum mistura deprehenditur, in qua & primo uerbo longo post interuallo redditum est ultimum, & medijs primis, & medijs ultima congruunt. Vestrum iam hic factum deprehenditur Patres conscripti, non meum: ac pulcherimum quidem factum: uerū, ut dixi, non meum, sed uestrum. Hanc frequentiore repetitionem *πλεονηψία* uocant, quæ fit ex permistis figuris, ut supra dixi, utq; se habet epistola ad Brutum, Ego cum in gratiam redierim cum Appio Claudio, & redierim per Cn. Pompeium, te ego ergo cum redierim. Et in iisdem sententijs crebrioribus mutata declinationibus iteratione uerborum: ut apud Persium. — Vsq; adeo ne

Saty. 1.

Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter?

Et apud Ciceronem, Neq; enim poterat indicio ex his damnatis qui indicabantur. Sed sensus quoq; toti quemadmodum ceperunt, desinent: Venit ex Asia, hoc ipsum quàm bonum? Trib. pleb. uenit ex Asia. In eadem tamen periodo & uerbum ultimum primo refertur, tertium iam sermone adiectum est, ueruntamen uenit. Interim sententia quidem repetitur, sed eodem uerborum ordine, Quid Cleomenes facere potuit? Non enim possum quenquam insimulare falso. Quid, inquam, Cleomenes

Act. 7.

E 2 magno

magnopere facere potuit? Prioris sententiæ uerbum ultimum, ac sequentis primum frequenter est idem. Quo quidem schema te utuntur poëtae sæpius,

Æclog. 10. Pierides uos hæc facietis maxima Gallo,

Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas.

In Catil. 1.

Sed ne Oratores quidē raro: Hic tamē uiuit, uiuit? immo etiam in Senatum uenit. Aliquando, sicut in geminatione uerborū diximus, initia quoq; & clausula sententiarū alijs, sed non aliò tendentibus uerbis, inter se consonant. Initia hoc modo, Dederim periculis omnibus, obtulerim insidijs, obiecerim inuidiæ. Rursus clausula: ibidem statim, Vos enim statuistis, uos sententiam dixistis, uos iudicastis. Hoc alij *περὸν ὑπὸ*, alij disunctio nem uocant, utrūq; (etiam si est diuersum) rectè. Nam est nomen idem significantiū separatio. Congregantur quoq; uerba idem significãtia: Quæ cum ita sint Catilina, perge quò cœpisti: egredere aliquando ex urbe: patent portæ, proficiscere.

Inuect. 1.

Et in eundem alio libro, Abijt, excessit, erupit, euasit. Hoc Cæcilio *πλεονασμὸς* uidetur, id est abundans supra necessitatē oratio: sicut illa, Vidi oculos ante ipse meos. In illo enim uidi, inest ipse. uerū id, ut alio quoq; loco dixi, cum superuacua oneratur adiectione, uitiū dicitur; cum autē auget manifestam sententiã, sicut hic, uirtus: Vidi, ipse, ante oculos: quot uerba, totidē sunt affectus. Cur tamen hæc propriè nomine tali notarit, non uideo. Nam & geminatio, & repetitio, & qualiscūq; adiectio, *πλεονασμὸς* uideri potest. Nec uerba modò, sed sensus quoq; idem facientes aceruantur. Perturbatio istum mentis, & quædam scelerum offusa caligo, & ardentes furiarum faces excitarunt.

Pro Milone.

Congerūtur & diuersa: Mulier, tyranni seua crudelitas, patris amor; ira præceps, temeritas, dementia. Et apud Ouidium,

Metam. 5.

Sed graue Nereidum numen, sed corniger Ammon,
Sed quæ uisceribus ueniebat bellua ponti
Exaturanda meis. —

Inueni

Inueni qui & hoc uocaret *πλεκῆς*, cui non assentior: cum sint unius figura, mista quoq; & idem & diuersum significantia, quod & ipsum *διελλογῆς* uocant: Quæro ab inimicis, sint ne hæc inuestigata, cōperta, patefacta: sublata, deleta, extincta per me. Et inuestigata, cōperta, patefacta, aliud ostendūt: sublata, de
 In Catil. 70
 leta, extincta, sunt inter se similia, sed non etiam prioribus. Et hoc autem exemplum, & superius, aliam quoq; efficiunt figuram, quæ quia coniunctionibus caret, Dissolutio uocatur, apta, cum quid instantius dicimus. Nam & singula inculcantur, & quasi plura fiunt. Ideoq; utimur hac figura non in singulis modo uerbis, sed sententijs etiam: ut Cicero dicit contra concionem Metelli, Qui indicabātur, eos uocari, custodiri, ad Senatū adduci iussi, in Senatu sunt positi. Et totus hic locus. Hoc genus *εραχυλογίας* uocant, quæ potest esse copulata dissolutio. Contra rium est schema, quod coniunctionibus abūdat. Illud *ἀσύνδετον*, hoc *πολυσύνδετον* dicitur. Hoc est, uel iisdem sæpius repetitis: ut,

Tectumq; laremq;

Georgic. 30

Armaq; Amyclæumq; canem, Cressamq; pharetram.

Vel diuersis, Arma uirumq;.

Multum ille & terris. — Multa quoq; & bello. —

Aduerbia quoq; & pronomina uariantur,

Hic illum uidi iuuenem. — Bissenos cui nostra dies. —

Ecllog. 70

Hic mihi responsum primus dedit ille petenti.

Sed utrunq; horum coaceruatio. Etenim tantum iuncta aut dissoluta, omnibus scriptores sua nomina dederunt, sed uaria, & ut cuiq; fingenti placuit. Fons quidem unus, quia acriora facit, & instantiora quæ dicimus, & uim quandā præ se ferentia, uel sæpius erumpētis affectus. Gradatio quæ dicitur *καίμαξ*, aperiorem habet artem, & magis affectatam, ideoq; esse rarior debet. Est autem ipsa quoq; adiectionis. repetit enim quæ dicta sunt: & priusquā ad aliud descendat, in prioribus resistit. Eius exemplum ex Græco notissimo transferatur, Nec hæc dixi qui

Demosth. pro
Ctesiphonte.

dem, sed nec scripsi: nec scripsi quidē, sed nec obij legationem:
nec obij quidē, sed nec persuasi Thebanis. Sunt tamē erudita &

Cornif. lib. 4.
In Vatiniū.

Latina, Aphricano uirtutē industria, uirtus gloriam, gloria a=
mulos comparauit. & Calui, Non ergo magis pecuniarū repe=
tundarū quā maiestatis, neq; maiestatis magis quā Plautiæ
legis, neq; Plautiæ legis magis quā ambitus, neq; ambitus ma=
gis quā omnium legum iudicia perierunt. Inuenitur apud
poētas quoq; ut apud Homerum de sceptro quod à Ioue ad A=
gamemnonem usq; deducit: & apud nostrum etiam tragicum,

Iliad. 6.

Ioue propagatus est (ut perhibent) Tantalus,

Ex Tantalo Pelops, ex Pelope autem satus

Atreus, qui nostrum porro propagat genus.

At quæ per detractionem fiunt figura, breuitatis nouitatisq;
maximè gratia petuntur: quarum una est ea, quā libro proxi=
mo in figuras distuli, Synecdoche, cum subtractum uerbum ali=
quod satis ex cæteris intelligitur: ut Cælius in Antonium, Stu=
pere gaudio Græcus. Simul enim auditur cœpit. Cicero ad Bru=
tum, Sermo nullus, scilicet nisi de te. Quid enim potius? Tum
Flauius, Erras tabellarie, & ego ibidem orans inter coenam
exorauī. Cui similia sunt illa meo quidem iudicio, in quibus uer=
ba decenter pudoris gratia subtrahuntur,

Ecllog. 3.

Nouimus & qui te, transuersa tuentibus hircis,

Et quo, sed faciles nymphæ risère, sacello.

Hanc quidam Aposiopesis putant, frustra. Nam illa quid ta=
ceat incertum est, aut certe longiore sermone explicādum: hīc
unum uerbum, & manifestum quidem desideratur. quæ si Apo=
siopesis est, nihil in quo deest aliquid, non idem appellabitur.
Ne ego illud quidē Aposiopesis semper uoco, in quo res quæ=
cunq; relinquitur intelligenda, ut ea quæ in epistolis Cicero,
Data Lupercalibus, quo die Antonius Cæsari, quia nihil hic a=
liud intelligi poterat, quā hoc, diadema imposuit. Altera est
per detractionem figura, de qua modo dictum est, cui conuin=
ctiones

ctiones

tionem eximuntur. Tertia quæ dicitur *ὁμοειδής*, in qua unum ad uerbum plures sententiæ referuntur, quarum unaquæque desideraret illud, si sola poneretur. Id accidit aut præposito uerbo ad quod reliqua respiciant: Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Aut illato, quo plura clauduntur: Neque enim is es Catilina, ut te aut pudor unquam à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocauerit. Medium quoque potest esse, quod et prioribus et sequentibus sufficiat. Iungit autem et diuersos sexus, ut cum marem foeminaque filios dicimus. Et singularia pluralibus miscet. Sed hæc a deo sunt uulgaria, ut sibi artem figurarum asserere non possint. Illud plane figura est, qua diuersa sermonis forma coniungitur,

Pro Cluent.
Inuect. 1.

—Socijs tunc arma capebant,

Aeneid. 3.

Edico, et dira bellum cum gente gerendum.

Quamuis enim pars Belli posterior participio insinat, utriusque tamen conuenit illud, edico: nam utriusque detractionis gratia facta coniunctio. *συνωικήσιον* uocant, quæ duas res diuersas colligat: Tam deest auaro quod habet, quam quod non habet. Huic diuersam uolunt esse distinctionem, cui dant nomen *παράστροφος*, qua similia discernuntur: Cum te pro astuto sapientem appelles, pro confidente fortem, pro illiberali diligentem. quod totum pendet ex finitione, ideoque an figura sit dubito. Cui contraria est ea quæ ex uicinia transit ad diuersa aut similia,

Hor. in Art.

—Breuis esse laboro, Obscuro fio. — et quæ sequuntur.

Tertium est genus figurarum, quæ aut similitudine aliqua uocum, aut paribus, aut contrarijs uertunt in se aures, et animos excitant. Huic nomen est *παράστροφος*, quæ dicitur agnominatio. Ea non uno modo fieri solet, sed ex uicinia quadam prædicti nominis ducta casibus declinatur: ut Domitius Apher pro Cloantilla, Mulier omnium rerum imperita, in omnibus rebus infelix. Et cum uerbo idem uerbum plus significanter subiungitur, Quædo homo, hostis homo. Quibus exemplis sum in aliud.

E 4 usus.

usus, sed in uno facilis est geminatio. παρανομασία ei cōtrarium
 negatur est, quòd eodem uerbo quasi falsum augetur, Quæ lex priuatis
 In Pisonem hominibus esse lex non uidebatur. Cui confinis est ἀντιθέσις
 as, eiusdem uerbi contraria significatio. Cum Proculeius que
 reretur de filio, quòd is mortem suam expectaret, & ille dixisset,
 Rutilius. se uerò non expectare: Immo, inquit, rogo expectes. Non
 ex eodem, sed ex diuerso uicinum accipitur, cum supplicio afficiendum dicas, quem supplicatione dignum iudicaris. Aliter
 quoq; uoces aut eadem diuersa in significatione ponuntur, aut
 production tantum, uel correptione mutatæ: quod etiam in iocis
 frigidum, equidem tradi inter præcepta miror: eorumq; exempla
 uitandi potius quàm imitandi gratia pono. Amari iucundum est, si
 curetur ne quid insit amari.

— Auium dulcedo ad auium ducit. & apud Ouid. ludentem,

Cur ego non dicam Furia te furiam?

In Epigram.
 Lib. 4.

Cornificius hanc Traductionem uocat, uidelicet alterius intellectus ad alterum. Sed elegantius, quod est positum in distinguendam rei proprietatē, Hanc Reipublicæ pestē paulisper reprimi,

In Catil. 1.

non in perpetuum cōprimi posse. Et quæ præpositionibus in contrarium mutantur, Non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse uideatur. Melius atq; acrius, quod cum figura iucundum est, tum etiam sensu ualet, Emit morte immortalitatē. Illa leuior est, Nō

Ibidem.

Philip. 3.

Pisonum, sed pistorum. & ex aratore orator. Pessimum uero, Ne patres conscripti uideantur circumscripti. Raro euenit, sed uehementer uenit. Sic contingit ut aliquis sensus uehemens & acer uenustatē aliquam non eodem ex uerbo nō dissonam accipiat. Et cur me prohibeat pudor uti domestico exēplo? Pater meus cōtra eum qui se legationi immoriturum dixerat: deinde uix paucis diebus in sumptis re infecta redierat. Non exigo uti immorris legationi, immorare: Nam & ualet sensus ipse, & in uerbis tantum distantibus iucunde cōsonat uox, præsertim non captata, sed uelut oblata: cum altero suo sit usus, alterum ab aduersario acceperit.

ceperit. Magnæ ueteribus curæ fuit, gratiam dicendi è paribus contrarijs acquirere. Gorgias in hoc immodicus, copiosus utiq; prima ætate Isocrates fuit. Delectatus est his etiam M. Tullius, uerum & modum adhibuit non ingrata (nisi copia redundet) uoluptati, & rem alioqui leuem sententiarum pondere impleuit. Nam per se frigida & inanis affectatio cū in acreis incidit sensus, innata uidetur esse, nō accersita. Similiū ferè quadruplex ratio est. Nā est primum, quoties uerbū uerbo simile, aut nō dis simile ualde queritur: ut, —Puppesq; tuæ, pubesq; tuorum. Aeneid. 7.
Pro Cluent.

& Si in hac calomitosa fama, quasi in aliqua perniciosissima flamma. & Non enim tam spes laudanda, quàm res est. Aut certè par est extremis syllabis consonans, Non uerbis, sed armis. Et hoc quoq; quoties in sentētijs acreis incidit, pulchrum est, Quantum possis, in eo semper experire ut profis. Hoc est πᾶσι-
σπον, ut plerisq; placuit. Cleosteus πᾶσισπον existimat, quod fit è membris non dissimilibus. Secundum, ut clausula similiter cadat, uel iisdem in ultimam partem collatis, δμοιοτέλεισπον simile dua-
rum sententiarum uel plurium finem, Non modo ad salutem e- Pro Milone.
ius extinguendam, sed etiam gloriam per tales uiros infringendam. Ex quibus ferè sunt, non tamen ut semper ultimis conso-
nent, quæ τρικωλα dicunt, Vicit pudorem libido, timorem auda Pro Cluent.
cia, rationem amentia. Sed in quaternas quoq; ac plures hæc ratio ire sentētijs potest. Fit etiam singulis uerbis, Hæc cubat,
dolet, piget, pudet. & Abijt, excessit, erupit, euasit. Tertiū est, In Catil. 2.
quod in eosdem casus cadit. δμοιοπῆωσπον dicitur. Sed neq; quod si-
nem habet similem, & δμοιοπῆωσπον: utiq; in eundem finem uenit
δμοιοτέλεισπον. Est enim δμοιοπῆωσπον tantum casus similis, etiam si
dissimilia sint quæ declinentur: nec tantum in fine deprehendi-
tur, sed respondent uel prima inter se, uel medijs, uel extremis:
uel etiam permutatis his, ut media primis, & summa medijs
accommodentur, & quocunq; modo accommodari poterunt.
Nec enim semper paribus syllabis constat: ut est apud Afrum,

Amisso nuper infelicis aulæ, si non præsidio inter pericula, tamen solatio uitæ inter aduersa. Ea uero uidetur optima, in quibus initia sententiarum & fines consentiunt: ut hic, præsidio, solatio. Et ut penè similia sint uerbis, & paribus cadant, & eodem desinant modo. Etiam ut sint, quod est quartum membris æqualibus, quod ἰσοκωλῆς dicitur, Si quantum in agro locisq; desertis audacia potest, tantum in foro atque iudicijs impudentia ualeret, ἰσοκωλῆς est, & ἑμοιοῦσιν ἔχει. Non minus nunc

Pro Cecin. in causa cederet Aulus Cecinna Sexti Ebutij impudentiæ, quam tū in ui facienda cessit audaciæ, ἰσοκωλῆς, ἑμοιοῦσιν ἔχει, ἑμοιοῦσιν ἔχει. Accedit & ex illa figura gratia, qua nomina dixi mutatis casibus repeti, Non minus cederet, quam cessit. Adhuc ἑμοιοῦσιν ἔχει, & περὶ νόμομασία est, Neminem posse alteri dare matrimonium, nisi quem penes sit matrimonium. Cōtrapositum autem, uel, ut quidam uocant, contentio (ἀντιθέσις dicitur) non uno fit modo. Nam & fit si singula singulis opponuntur: ut in eo quod

Pro Cluent. modò dixi, Vicit pudorem libido, timorem audacia. Et bina binis, Non nostri ingenij, uestri auxiliij est. Et sententiæ senten-

Ibidem. tijs, Dominetur in cōcionibus, iaceat in iudicijs. Cui commodis simè subiungitur & ea species, quam distinctionem diximus.

Pro Murena. Odit populus Romanus priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit. Et quæ sunt simili casu, dissimili sententia in ul-

Pro Cluent. timo locata: ut, Quod in tēpore mali fuit, nihil obfit: quin quod in causa boni fuit, proffit. Nec semper contrapositum subiungitur, ut in hoc, Est enim hæc iudices non scripta, sed nata lex. Verum, sicut Cicero dicit, quod de singulis rebus propositis refer-

Pro Milone tur ad singula: ut in eo quod sequitur, Quam nō didicimus, accepimus, legimus, uerū ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus. Nec semper quod aduersum est, contraponitur: quale est apud Rutilium, Nobis primūm dii immortales fruges dederunt: nos quæ soli accepimus, in omnes terras distribuimus. Nobis maiores nostri Rempub, reliquerunt: nos etiam socios

nostros

nostros de seruitute eripuimus. Fit etiam assumpta illa figura,
 quæ uerba declinata repetuntur, quod ἀντιπαραβολὴ dicitur,
 Non ut edam uiuo, sed ut uiuam edo. Et quod apud Ciceronem
 conuersum ita est, ut cum mutatione casus habeat, etiam simili-
 ter desinat: Ut & sine inuidia culpa plectatur, & sine culpa in
 inuidia ponatur. Quod & eodem clauditur uerbo: ut quod dicit
 de Sexto Roscio, Etenim cum artifex eiusmodi sit, ut solus di-
 gnus uideatur esse qui scenam introeat: tum uir eiusmodi sit,
 ut solus uideatur dignus, qui eò non accedat. Est & in nomini-
 bus ex diuerso collocatis sua gratia, Si Consul Antonius, Bru-
 tus hostis: si conseruator Reipub. Brutus, hostis Antonius. O-
 lim plura de figuris quàm necesse erat: & adhuc erit qui putet
 esse figuram, Incredible est quod dico, sed uerum. ἀθύρωσις
 uocant. &, Aliquis hoc semel tulit, ego bis, ego ter. διέξοδος, ἀφο-
 δος, Longius euectus sum, sed redeo ad propositum. Quædam
 uerborum figuræ paulum figuris sententiarum declinantur, ut
 dubitatio. Nam cum est in re, priori parti assignanda est: cum in
 uerbo, sequenti: Siue me malitiam, siue stultitiam dicere oportet.
 Item correctionis eadem ratio est. Nam quod illic dubitat,
 hic emendat. Etiam in personæ fictione accidere quidam puta-
 uerunt, ut in uerbis etiam esset hæc figura, Crudelitatis est ma-
 ter auaritia. Et apud Sallustium in Ciceronem, O Romule Ar-
 pinas: quale est & apud Menandrum, Oedipus Othryasius,
 Hæc omnia copiosius sunt executi, qui non ut partem operis
 transcurrerunt, sed propriè libros huic operi dedicauerunt: si-
 cut Cæcilius, Dionysius, Rutilius, Cornificius, Visellius, alijsq;
 non pauci: sed non minor erit eorum qui uiuunt, gloria. Ut fa-
 teor autem uerborum figuras posse plures reperiri à quibus-
 dam, ita ijs quæ ab autoribus claris traduntur, meliores, non as-
 sentior. Nam in primis M. Tullius multas in tertio de Oratore
 libro posuit, quas in Oratore postea scripto transeundo uide-
 tur ipse damnasse: quarum pars est quæ sententiarum potius
 quàm

Pro Cluent.

Philip. 4.

Cornif. 4.

quàm uerborum sit, ut in minutio, improuisa imago, sibi ipsi re-
sponso, digressio, permissio, contrarium. hoc enim puto quod
dicitur ἐν ἄνω πόντῃς, sumpta ex aduerso probatio. Quaedam omni-

* **circuitio** non sunt figurae, sicut ordo, dinumeratio, * **circumscriptio**:
sive hoc nomine significatur comprehensa breuiter sententia,
sive finitio. Nam & hæc Cornificius atq; Rutilius schemata λέ-
ξις & putant. Verborum autem concinna transgressio, id est hy-
perbaton, quod Cæcilius quoq; putat schema, a nobis est inter-
posita. Et mutatio: quæ si ea est, quam Rutilius ἀλλοίωσις uocat,
dissimilitudinem ostendit hominum, rerum, factorumq;: si latius
fiat, figura non est: si angustius, in ἀντίθεσις cadet. Si uero hæc
appellatio significat ὑπολαλή, satis de ea dictum est. Quod ue-
ro schema est, ad propositum subiecta ratio? Vtrum quod Ru-

* ἀπολογία Rutilius * αἰτιολογία uocat? nam de illo dubitari possit an schema
sit, distributis subiecta ratio. Quod apud eundem primo loco
positum est, προσεκπόδσις dicitur, quæ ut maximè seruetur, sanè
est in pluribus propositis: quia aut singulis statim ratio subijci-
tur: ut est apud Antonium, Sed neq; accusatorem eum metuo,
qui sum innocens: neque competitorem uereor, qui sum Anto-
nius: neque Consulem spero, qui est Cicero. Aut positis duo-
bus uel tribus, eodem ordine singulis continuo redditur: quale
apud Brutum de Dictatura Cn. Pompeij, Præstat enim nemini
imperare, quàm alicui seruire. sine illo enim uiuere honestè li-
cet, cum hoc uiuendi nulla conditio est. Sed uni rei multiplex

Georg. 1. ratio subijcitur: ut apud Vergilium,

Sive inde occultas uires, & pabula terræ

Pingua concipiunt, sive illis omne per ignem

Excoquitur uitium. — & totus locus.

Seu plures calor ille uias: — Seu durat magis. —

In Partitio,

Relationem quid accipi uelit, non mihi liquet. Nam si ὑπολα-
λή, aut ἐπεκπόδσις, aut ἀντιμεταβολή dicit, de omnibus locuti su-
mus. Sed quicquid id est, neq; hoc, neq; superiora in Oratore re-
petit.

petit. Sola in eo libro posita, ponitur inter figuras uerborum, Exclamatio, quam sententiæ potius puto. Affectus enim est. & cæteris omnibus consentio. Adijcit his Cæcilius περιφραση, de qua dixi. Cornificius interrogationem, ratiocinationem, subiectionem, translationem, occultationem: præterea sententiã, membrum, articulũ, interpretationem, conclusionem. quorum priora alterius generis sunt schemata, sequentia schemata omnino nõ sunt. Itẽ Rutilius præter ea quæ apud alios quoq; sunt schemata, παρομολογίαν, ἀναγκάσιον, ἠθεωροίαν, δικαιολογίαν, προληψίαν, χαρὰ κήρσιμόν, βραχυλογίαν, παρασώπησην, παρρησίαν. de quibus idem dico. Nam eos quidem autores, qui nullum propè finem fecerunt exquirendis nominibus, præteribo: qui etiam quæ sunt argumentorum, figuris adscripserunt. Ego illud de ijs etiam quæ uere sunt, adijciam breuiter: sicut ornant orationes opportunè posita, ita ineptissimas esse, cum immodicè petuntur. Sunt qui neglecto rerum pondere, & uiribus sententiarum, si uel inania uerba in hos modos deprauarint, summos se iudicent artifices, ideoq; non desinunt eas necere: quas sine sententiã sectari tam est ridiculum, quàm quærere habitum gestumq; sine corpore. Sed ne hæc quidẽ quæ rectè fiunt, densandæ sunt nimis. Nam & uultus mutatio, oculorumq; cõiectus, multum in actu ualet: sed si quis ducere os exquisitis modis, & frontis ac luminum inconstantia trepidare nõ desinat, rideatur. Et oratio habeat rectam quandam uelut faciem: quæ ut stupere immobili rigore non debet: ita sæpius in ea, quam natura dedit, specie continenda est. Sciendum uero in primis, quid quisque in orando postulet locus, quid persona, quid tempus. Maior enim pars harum figurarum posita est in delectatione. Vbi uero atrocitate, inuidia, miseratione pugnandum est, quis ferat contrapositis, & pariter cadentibus, & consimilibus irascentem, flentem, rogan-tem? cum in his rebus cura uerborum deroget affectibus fidem: & ubicunq; ars ostentatur, ueritas abesse uideatur.

De Com

De Compositione.

CAP. IIII.

De compositione locutus ueniã præfatur. In compositionis neglectores inuehitur. Deinde orationem diuidit in solutam & uinctã. Vinctæ tres partes facit, In cisa, Membra, Circuitum: in his tria esse necessaria, Ordinem, Iuncturã, Numerũ. Quæ omnia ordine accuratissimè persequitur.

DE compositione non equidem post Marcum Tullium scribere audeam (cui nescio an ulla pars operis huius sit magis elaborata) nisi & eiusdẽ ætatis homines scriptis ad ipsum etiam literis reprehendere uel collocãdi genus ausi fuissent, & post eum plures multa ad eandẽ rem pertinentia memoriæ tradidissent. Itaq; accedã in plerisq; Ciceroni, atq; in ijs ero, quæ indubitata sunt, breuior: in quibusdam paulum fortasse dissentiam. Nam etiam cum iudicium meum ostendero, suum tamen legentibus relinquam. Neq; ignoro quosdam esse, qui curam omnem compositionis excludant, atq; illum horridũ sermonem ut fortè effluxerit, modò magis naturalem, modò etiam magis uirilem esse contendant. Qui si id demum naturale esse dicunt, quod à natura primum ortum est, & quale ante cultum fuit, tota hæc ars orandi subuertetur. Neq; enim locuti sunt ad hanc regulam & diligentiam primi homines, nec pro cæmjs præparare, docere expositione, argumentis probare, affectibus commouere scierunt. Ergo his omnibus, non sola compositione caruerunt: quorum si fieri nihil melius licebat, ne domibus quidem casae, aut uestibus pellium tegmina, aut urbibus montes ac syluas mutari oportuit. Quæ porro ars statim fuit? quid nõ

*nitescit

cultu* nitescit? cur uites coërcemus manu? cur eas fodimus? rumbos aruis excidimus? terra & hæc generat. Mansuefacimus animalia? indomita nascuntur. Verum, id est maxime naturale, quod fieri natura optimè patitur. Fortius uero quĩ incompositum potest esse, quàm iunctum, & bene collocatum? Neque si parui pedes uim detrahant rebus, ut Sotadeorum, & Galliamborum, & quorundam in oratione simili penè licentia lasciuentium, compositionis est iudicandum. Caterum quanto uehementior fluminum cursus est pronò alueo, ac nullas moras obijciente, quàm inter obstantia saxa fractis aquis ac reluctan-

interru

interrupta melior oratio. Cur ergo uires ipsas species solui pu-
tent, quādo nec ulla res sine arte satis ualeat, & comitetur sem-
per artem decor? An non eam quæ emissa optimè est, hastam spe-
ciosissimè contortam ferri uidemus? & arcu dirigentium telâ,
quo certior manus, hoc est habitus ipse formosior? Iam in certa
mine armorum, atq; in omni palæstra, quid satis? Tè cauetur
ac petitur, cui non artifex motus, & certi quidam pedes adsint?
Quare mihi compositione uelut amentis quibusdam ueruis ue-
intendi & concitari sententiæ uidentur. Ideo eruditissimo cuiq;
persuasum est, ualere eam quamplurimum, non ad delectatio-
nem modò, sed ad motum quoq; animorum. Primum, quia nihil
intrare potest in affectum, quod in aure uelut quodam uestibu-
lo statim offendit. Deinde quòd natura ducimur ad modos.
Neq; enim aliter eueniret, ut illi quoq; organorum soni, quan-
quam uerba non exprimunt, in alios tamen atq; alios motus du-
cerent auditorem. In certaminibus sacris nõ eadem ratione con-
citant animos ac remittunt: nec eosdem modos adhibent cum
bellicum est canendum, & cum posito genu supplicandum: nec
idem signorum concentus est procedente ad prælium exerci-
*tu, idem receptui * carmen. Pythagoreis certè moris fuit, & * canente*
cum euigilassent, animos ad lyram excitare, quò essent ad a-
gendum erectiores: & cum somnum peterent, ad eandem prius
lenire mentes, ut siquid fuisset turbidiorum cogitationum, com-
ponerent. Quòd si numeris & modis inest quædam tacita uis,
in oratione est uehementissima: quantumq; interest, sensus idem
quibus uerbis efferatur, tantum, uerba eadem qua compositio-
ne uel in exitu iungantur, uel sine claudatur. Nam quædam &
sententijs parua, & elocutione modica, uirtus hæc sola com-
mendat. Deniq; quod cuiq; uisum erit uehementer, dulciter, spe
ciosè dictum, soluat & turbet, aberit omnis uis, iucunditas, de-
cor. Soluit quædam sua in Oratore Cicero, Nam neq; me diui-
tie mouent, quibus omnes Aphricanos & Lælios multi uenâ rij*
litij

In Orat. ex
Corneliana.

* uenalitia

litij mercatoresq; superarunt: Immuta paululum, ut sit, Multi
 superarunt mercatores, uenalityq;. & sequentes deinceps pe-
 riodos. quas si ad illum modū perturbes, uelut fracta aut transf-
 uersa tela proieceris. Idem corrigit quæ a Graccho composita
 durius putat. Illum decet, nos hac simus probatione contenti,
 quod in scribendo quæ se nobis solutiora obtulerint, compo-
 nemus. Quid enim attinet eorum exempla quæerere, quæ sibi
 quisq; experiri potest? Illud notasse satis habeo, quo pulchrio-
 ra & sensu & elocutione dissolueris, hoc orationem magis de-
 formem fore, quia negligētia collocationis ipsa uerborum luce
 deprehenditur. Itaq; ut confiteor penè ultimam oratoribus ar-
 tem cōpositionis, quæ perfecta sit, contigisse: ita illis priscis ha-
 bitam inter curas, in quantum adhuc profecerant, puto. Neque
 In Orat. enim mihi quamlibet magnus autor Cicero persuaserit, Ly-
 siam, Herodotum, Thucydidem, parum studiosos eius fuisse. Ge-
 nus fortasse sint secuti non idem quod Demosthenes, aut Plato,
 quanquam & ij ipsi inter se dissimiles fuerunt. Nam neq; illud
 in Lysia dicendi textum tenue atq; rarum lætioribus numeris
 corrupendum erat. Perdidisset enim gratiam, quæ in eo ma-
 xima est, simplicis atque in affectu coloris: perdidisset fidem
 quoq;. Nam scribebat alijs, non ipse dicebat: ut oportuerit esse
 illa rudibus & incompositis similia: quod ipsum cōpositio est.
 At historie (quæ currere debet ac ferri) minus cōuenissent in-
 ter sistētes clausula, debita actionibus respiratio & cludēdi in-
 choādīq; sententias ratio. In concionibus quidem etiam simili-
 ter cadētia quædā, & cōtrāposita deprehēdas: in Herodoto ue-
 rò cū omnia (ut ego quidē sentio) leniter fluant, tū ipsa diuul-
 sio habet eam iucūditatem, ut lætates etiam numeros cōplexa
 uideatur. Sed de propositorum diuersitate post paulum. Nunc
 quæ prius ijs qui rectē componere uolent, discenda sint. Est igitur
 ante omnia oratio alia uincta, atq; cōtexta: soluta alia, qua
 lis in sermone & epistolis: nisi cum aliquid supra naturā suam
 tractant,

tractant, ut de Philosophia, de Repub. similibusq;. Quod nõ eò dico, quia non illud quoq; solutum habeat suos quosdã, & forsità difficiliores etiam pedes: neq; enim aut hiare semper uocabulis, aut destitui temporibus uolunt sermo & epistola: sed nõ fluunt, nec coherent, nec uerba de uerbis trahunt: ut potius laxiora in his uincula, quàm nulla sint. Nonnunquam in causis quoq; minoribus decet eadem simplicitas, quæ nõ illis, sed alijs utitur numeris, dissimulatq; eos, & tantum cõmunit occultius. At illa cõnexa series tres habet formas: Incisa, quæ κόμματα dicuntur: Membra, quæ μέμρα: & περίοδος, quæ est uel ambitus, uel circumductũ, uel continuatio, uel conclusio. In omni porro cõpositione tria sunt necessaria, ordo, iunctura, numerus. Primũ igitur de ordine. Eius obseruatio in uerbis est singulis, & contextis. Singula sunt quæ diximus ἀσύνδετα. In his cauendum est, ne decrescat oratio, & fortiori subiungatur aliquid infirmius, ut sacrilego fur, aut latroni petulans. Augeri enim debent sententiæ, & insurgere: ut optimè Cicero, Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Aliud enim maius alio superuenit. At si cõpisset à toto corpore, non bene ad latera faucesq; descenderet. Est & alius naturalis ordo, ut uiros ac fœminas, diem ac noctem, ortum & occasum dicat potius, quàm retrorsum. Quædam ordine permutato fiunt superuacua, ut Fratres gemini. Nam si præcesserint gemini, fratres addere non est necesse. Illa nimia quorundam fuit obseruatio, ut uocabula uerbis, uerba rursus aduerbijs, nomina appositis, & pronomiuis rursus essent priora. Nã sit contra quoq; frequenter non indecorè. Necnon & illud nimia est superstitionis, ut quæq; sint tempore, eã etiam facere ordine priora: non quin frequenter sit hoc melius, sed quia interdum plus ualent antè gesta, ideoq; leuioribus superponenda sunt. Verbo sensum cludere, multo, si compositio patiat, optimum est. In uerbis enim sermonis uis inest. At si id asperum erit, cedat hæc

Philip. 1.

Cic. pro Cluẽ.
C. & L. fratres
gemini fuerũt.

F ratio

ratio numeris, ut sit apud summos Græcos Latinosq; oratores frequentissimè. Sine dubio enim omne quod non cludet, hyperbaton est. Ipsum hoc inter tropos uel figuras, quæ sunt uirtutis, receptum est. Non enim ad pedes uerba dimessa sunt: ideoq; ex loco transferuntur in locum, ut iungantur quo congruunt maxime: sicut in structura saxorum radium, etiam ipsa enormitas inuenit cui applicari, & in quo possit insistere. Felicissimus tamen sermo est, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cum his numerus opportunè cadens contingit. Quædã uero transgressiones & longæ sunt nimis, ut in superioribus diximus libris: & interim etiam compositione uitiosa, quæ in hoc ipsum petuntur, ut exultent atq; lasciuiant: quales illæ Mæcenatis, Sole & aurora rubent plurima. Inter sacra mouit aqua fraxinos. Ne exequias quidẽ unus inter miserrimos uiderem meas. Quod inter hæc pessimum est, quia in re tristi ludit cõpositio. Sæpe tamen est uehemens aliquis sensus in uerbo: quod si in media parte sententiæ latet, transfiri intentione, & obscurari circumiacentibus solet: in clausula positum assignatur auditori, & infigitur: quale est illud Ciceronis, Ut tibi necesse esset in conspectu populi Romani uomere postridie. Transfer hoc ultimum, minus ualebit. Nam totius ductus hic est quasi mucro, ut per se *scædæ uomedi necessitati, iam nihil ultra expectantibus, hanc quoq; adijceret deformitatem, ut cibus teneri non posset postridie. Solebat Afer Domitius traicere clausulas uerba tantum asperadæ compositionis gratia, & maxime in proœmijs: ut pro Cloantilla, Gratiâ agam continuo. Et pro Lælia, Eis utrisq; apud te iudicem periclitatur Lælia. Adeo refugit teneram delicatamq; modulandi uoluptatem, ut currentibus per se numeris, quo eos inhiberet, obijceret. Amphiboliam quoq; fieri uitiosa locatione uerborum, nemo est qui nesciat. Hæc arbitrator, ut in breui de ordine fuisse dicenda: qui si uitiosus est, licet & iuncta sit, & aptè cadens oratio, tamen merito incomposita dica

Phillip. 2.
*scæda neces
sitas

dicatur. Iunctura sequitur. Ea est in uerbis, incis, membris, periodis. Omnia nanq; ista & uirtutes & uitia in cōplexu habent. Atq; ut ordinem sequar, Primum quæ imperitis quoq; ad reprehensionem notabilia uidentur, id est, quæ commissis inter se uerbis duobus, ex ultima prioris, ac prima sequētis syllaba, deforme aliquod nomen efficiunt. Tum uocalium cōcursus: qui cum accidit, hiat, & intersistit, & quasi laborat oratio. Pessimè longæ, quæ easdem inter se literas committunt, sonabunt. Præcipuus tamen erit hiatus earum, quæ cauo aut patulo maxime ore efferuntur. E, *plenior litera est, i, angustior. ideoq; *planior obscurius in his uitium. Minus peccabit qui longis breues subiciet, & adhuc qui præponet longæ breuem. Minima est in duabus breuibus offensio. Atq; cum aliæ subiunguntur alijs, perinde asperiores erūt, prout oris hiatu simili aut diuerso pronunciabuntur. Non tamen id ut crimen ingens expauescendum est, ac nescio negligentia in hoc, an sollicitudo sit peior. Inhibeat enim necesse est hic metus impetū dicēdi, & à potioribus auertat. Quare ut negligētiae pars est hoc pati: ita humilitatis ubiq; perhorrescere. Nimiosq; nō immerito in hac cura putāt omnes Isocratem secutos, præcipueq; Theopompum. At Demosthenes & Cicero modicè respexerūt ad hanc partē. Nā & cōcuntes literæ, quæ *συρασιφ* dicitur, etiam leniorē faciūt orationē, quàm si omnia uerba suo fine cludantur: & nonnunquā hiulca etiam decēt, faciuntq; ampliora quædam: ut, Pulchra oratione acta omnino iactare. Tum longæ per se, & uelut optimæ syllabæ aliquid etiam medijs temporis inter uocales quasi intersistatur, assumunt. Qua de re utar Ciceronis potissimum uerbis: In Orato. Habet, inquit, ille tanquam hiatus & concursus uocalium mole quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam, de re hominis magis quàm de uerbis laborantis. Caterum consonantes quoq; eaq; præcipue quæ sunt asperiores, in cōmissura uerborum rixantur, & s, ultima cum, x, proxima, quarū tristior,

etiam si binæ collidantur, stridor est, ut, ars studiorum. Quæ fuit causa & Seruio (ut dixi) subtrahendæ, s, literæ, quoties ultima esset, aliq; consonante susciperetur. quod reprehendit Lauranius, Messala defendit. Nam neque Lucilium putant uti eadem ultima, cum dicit, Serenu' fuit, & dignu' loco. Quinetiam Cicero in Oratore plures antiquorum tradit sic locutos, Inde, Belligerare po' meridiem. & illa Censorij Catonis, Die' hanc. æque, m, litera in, e, mollita. quæ in ueteribus libris reperta mutare imperiti solent: & dum librariorum inscitiam insectari uolunt, suam confitentur. Atqui eadem illa litera quoties ultima est, & uocalem uerbi sequentis ita contingit, ut in eam transire possit, etiam si scribitur, tamen parum exprimitur: ut,

Multum ille. — &, Quantum erat. — adeo, ut penè cuiusdam nouæ literæ sonum reddat. Neq; enim eximitur, sed obsecratur, & tantum aliqua inter duas uocales uelut nota est, ne ipsæ coëant. Videndum etiam, ne syllabæ uerbi prioris ultime, sint primæ sequētis. Id ne quis præcipi miretur, Ciceroni in epistolis excidit, Res mihi inuisæ uisæ sunt Brute. Et in carmine,

O fortunatam natam me Consule Romam.

Etiam monosyllaba, si plura sunt, male continuabuntur: quia necesse est compositio multis clausulis concisa subsultet. Ideoq; etiam breuium uerborum ac nominum uitanda continuatio, & ex diuerso quoq; longorum. afferunt enim quandã dicendi tarditatem. Illa quoq; uitia sunt eiusdem loci, si cadentia similiter, & similiter desinentia, & eodẽ modo declinata, multa iungantur. Nec uerba quidem uerbis, aut nomina nominibus, similiaq; his continuari decet: cum uirtutes etiam ipse tædium pariant, nisi gratia uarietatis adiutæ. Membrorũ, incisorumq; iunctura non eo modo est obseruanda, quo uerborum: quanquã & in his extrema & prima coëunt. Sed plurimum refert compositio-

Philip. 1. nis, quæ quibus anteponas. Nam & uomens frustis esculentis, uinum redolentibus, gremium suum & totũ tribunal impleuit.

Et

Et contra (nam frequentius utar iisdem diuersarum quoq; rerū exemplis, quò sint magis familiaria) Saxa atq; solitudines uoci Pro Archia respondēt, bestiae sepe immanes cantu flectuntur atq; consistunt. Magis id insurgēbat, si uerteretur. Nam etsi plus est saxa quàm bestias commoueri, inest tamen compositioni decor. Sed transeamus ad numeros. Omnis structura, ac dimensio & copulatio uocum constat aut numeris (numeros $\rho\upsilon\theta\mu\delta$ accipi uolo) aut $\mu\epsilon\tau\rho\upsilon$, id est dimensione quadam. Quod etiam si constat utrunq; pedibus, habet tamen non simplicem differentiā. Nam rhythmi, id est numeri, spatio temporum constant: metra etiam ordine: ideoq; alterum esse quantitatis uidetur, alterum qualitatis. $\rho\upsilon\theta\mu\delta$ aut par est, ut Dactylus. unam enim syllabam parē breuibus habet. Est quidem uis eadem & alijs pedibus, sed nomen illud tenet. Longam esse duorum temporum, breuē unius, etiam pueri sciunt. Aut seiscuplex, ut Peon: cuius uis est ex longa & tribus breuibus: quiq; ei contrarius, ex tribus breuibus & longa, uel alio quoquo modo tempora tria ad duo relata seiscuplum faciunt. Aut duplex, ut Iambus: nam est ex breui & longa: quiq; est ei contrarius. Sunt hi & metrici pedes: sed hoc interest, quòd rhythmo indifferens est, Dactylus ne ille priores habeat breues, an sequentes. Tempus enim ^{*solum} metitur, ^{*sonum} ut à sublatione ad positionem iisdem sit spatij pedum. In uersu pro Dactylo poni nō poterit Anapestus aut Spondeus: nec Peon eadem ratione à breuibus incipiet ac desinet. Neq; solum alium pro alio pedem metrorum ratio non recipit, sed ne Dactylum quidem aut forte Spondeum, alterum pro altero. Itaq; si quinq; continuos Dactylos, ut sunt in illo,

Panditur interea domus omnipotentis olympi,
confundas, solueris uersum. Sunt & illa discrimina, quòd rhythmis libera spatia, metris finita sunt: & his certae clausule, illi quo modo cœperant currunt usque ad $\mu\epsilon\tau\rho\kappa\omicron\lambda\omega$, id est, transitum in aliud genus rhythmi. Et quod metrum in uerbis

modò, rhythmus etiam in corporis motu est. Inania quoq; tēpora rhythmi facilius accipient, quanquam hæc & in metris accidunt. maior tamen illic licentia est, ubi tēpora etiā animo metiuntur, & pedum & digitorū ictu interualla signant quibusdam notis, atq; æstimant quot breues illud spatium habeat. inde τῆρ ὁρῆμον, πρυτῶσιμον. Deinceps lōgiores fiunt percussiones. Nam σήμερον tēpus est unū. In cōpositione orationis certior & magis omnibus aperta seruari debet dimēsiō. Est igitur in pedibus. Et metrici quidē pedes adeo reperiuntur in oratione, ut in ea frequēter nō sentiētibus nobis omnium generū excidant uersus. Et contrā, nihil est prosa scriptum, quod nō redigi possit in quædam uersiculorum genera. Sed in adeo molestos incidimus Grāmaticos, quā fuerunt qui Lyricorum quædā carmina in uarias mensuras coegerunt. At Cicero frequētissimè dicit totū hoc constare numeris, ideoq; reprehenditur à quibusdam, tanquam orationē ad rhythmos alliget. Nā sunt numeri rhythmi, ut & ipse constituit, & secuti eum Vergilius, cum dicit,

Eclog. 10. —Numeros memini, si uerba tenerem. & Horatius,

Carm. 4. Numerisq; fertur Lege solutis.

Inuadunt ergo hanc inter cæteras uocē. Neq; enim Demosthenes fulmina tantopere uibrasse diceretur, nisi numeris contorta ferrentur. In quo si hoc sentimus, rhythmis contorta, dissentio. Nam rhythmi, ut dixi, neq; finem habent certum, nec ullam in contextu uarietatem, sed qua cœperunt sublatione ac positione, ad finem usq; decurrunt. Oratio non descendit ad strepitum digitorum. Id quod Cicero optimè uidet, ac testatur frequenter, se quod numerosum sit querere, ut magis nō ἀριθμὸν, quod esset inscitum atq; agreste, quā δὲριθμὸν, quod pœticū est, esse compositionem uelit: sicut etiam quos palæstritas esse

*peritos tamē
palæstræ esse
uolumus non
ἀπαλᾶστρος

nolumus, *tamen esse nolumus eos qui dicuntur ἀπαλᾶστροι. Verum ea quæ efficitur ex pedibus æqua conclusio, nomē aliquod desiderat. Quid sit igitur potius quā numerus, & oratorius

numerus

numerus, ut enthymema rhetoricus syllogismus? Ego certè ne
 in calumniam cadā, qua ne M. quidē Tullius caruit, posco hoc
 mihi, ut cum pro cōposito dixerō numerū, & ubicunq; iam di-
 xī, Oratoriū dicere intelligar. Collocatio autē uerba iam pro-
 bata, & electa, & uelut assignata sibi debet cōnectere: nam uel
 dura inter se cōmissa, potiora sunt inutilibus. Tamen & eligere
 quædā, dum ex ijs quæ idē significant, atq; idē ualeant, permi-
 serim: & adijcere, dum non ociosa: & detrahere, dum non ne-
 cessaria: sed & figuris mutare & casus & numeros, quorum
 uarietas frequenter gratia cōpositionis adscita, etiam sine nu-
 mero solet esse iucunda: etiam ubi aliud ratio, aliud cōsuetudo
 poscit, utrum uolet sumat cōpositio, Vitauisse uel uitasse, De-
 prehendere uel deprehendere. Coitus etiā syllabarum non nega-
 bo, & quicquid sententijs aut eloquentiæ non nocebit. Præci-
 puum tamē in hoc opus est, scire quod quoq; loco uerbū maxi-
 mē quadret. Atq; is optimē cōponet, qui hoc solum cōponendū
 gratia faciet. Ratio uero pedum in oratione est multo quàm in
 uersu difficilior. Primum, quòd uersus paucis continetur, ora-
 tio longiores habet sepe circuitus: deinde, quòd uersus semper
 similis sibi est, & una ratione decurrit: orationis cōpositio nisi
 uaria est, & offendit similitudine, & affectatione deprehendi-
 tur. Et in omni quidem corpore, totoq; (ut ita dixerim) tractu
 numeris inserta est. Neque enim loqui possumus, nisi è syllabis
 breuibus ac longis, ex quibus pedes fiunt. Magis tamen & de-
 sideratur in clausulis, & apparet: primum, quia sensus omnis
 habet suum finem, possidetq; naturale interuallū, quo à sequen-
 tis initio diuidatur: deinde, quòd aures cōtinuam uocē secutæ,
 ductæq; uelut prono decurrentis orationis flumine, tum magis
 iudicant, cum ille impetus stetit, & intuēdi tempus dedit. Non
 igitur durum sit, neq; abruptum, quo animi uelut respirant ac
 reficiuntur. Hæc est sedes orationis, hoc auditor expectat, hic
 laus omnis declamat. Proximam clausulis diligētiam postulāt.

initia, nam & ad hæc intentus auditor est. Sed eorū facilior ratio est. Non enim coherent alijs, nec præcedentibus seruiūt, sed nouum exordiū sumunt, cum illa, quālibet sit composita, ipsam gratiam perdat, si ad eam rupta uia ueniamus. Namq; cum sit,

Pro Ctesiph. ut uidetur, seuera Demosthenis compositio, *περὶ τῆς ὑπὸ τῷ ἄνδρῳ ἀδικησάντων τῶν ἑυχόμενα πᾶσι καὶ παλαιῖς.* & illa quæ ab uno (quod

Philip. 3. sciā) Bruto minus probatur, cæteris placet, καὶ ἂν μίτω βωλλῆ, μηδὲ τοξόβη: nō desunt qui Ciceronē carpāt in his, Familiaris cœperat esse balneatori. Et non minus dura Archipirata. nā Balneatori & Archipirata idē finis est, qui πᾶσι καὶ πᾶσι, & qui

Pro Calio. μηδὲ τοξόβη: sed priora sunt, ideo seueriora. Est in eo quoq; nō nihil, quod hic singulis uerbis bini pedes cōtinentur, quod etiā in carminibus est permolle: nec solū ubi quinæ syllabæ nectun-

Horat. Serm. 1. Saty. 1. tur, ut in his, Fortissima Tyndaridarū: sed etiā ubi quaternæ, cū uersus cluditur Apennino, & armamētis, & Orionæ. Quare hoc quoq; uitandum est, ne plurium syllabarū uerbis utamur in fine. Medijs quoq; nō ea modo cura sit, ut inter se cohæreāt, sed ne pigra, ne longa sint: ne, quod nunc maximum uitium est, breuium contextu resultent, ac sonum reddant penè puerilium crepitaculorum. Nam ut initia clausulæq; plurimum momenti habent, quoties incipit sensus aut desinit: sic in medijs quoque sunt quidā conatus qui leuiter insistiūt: ut currentiū pes etiā si non moratur, tamen uestigium facit. Itaq; nō modo mēbra atq; incisa bene incipere atq; cludi decet, sed etiā in ijs quæ non du-

spiritū sustinemus. qd Pro Cluent. bie contexta sunt, nec respiratione utuntur illi uel occulti gradus. quis enim dubitet unum sensum & unius spiritus esse, Animaduerti iudices omnem accusatoris orationē in duas diuisam esse partes? Tamen & duo prima uerba, & tria proxima, & deinceps duo rursus ac tria, suos quasi numeros habent spiritū sustententes: sicut apud rhythmicos æstimantur hæ particule prout sunt graues, acres, lætæ, celeres, remissæ, exultantes. Pro-

inde id quod ex illis conficitur, aut seuerū, aut luxuriosum, aut

quad

quadratum, aut solutum erit. Quædam etiã clausule sunt claudæ atq; pendentes, si relinquuntur: sed sequentibus suscipi ac sustineri solent: eoq; factò, uitium quod erat in fine, cõtinuatio emendat. Non uult P. R. obsoletis criminibus accusari Verrem: A. 7.
durum, si desinas: sed cum est continuatum ijs, quæ sequuntur, quanquam natura ipsa diuisa sint, Noua postulat, in audita desiderat: saluus est cursus. Vt adeas, tantum dabis: male cluderet. Ibidem.
nam & trimetri uersus pars ultima est. excipit, Vt cibum uestitumq; introferre liceat, tantum: præceptum adhuc, firmatur ac sustinetur ultima, Recusabat nemo. Versum in oratione fieri, multo scædisimum est totum, sicut etiã in parte, deforme: utiq; si pars posterior in clausula deprehendatur, aut rursus prior in ingressu. Nam quod est contrã, sæpe etiam decet, quia & claudit interim optimè prima pars uersus, dum intra paucas syllabas, præcipuè senarij atq; octonarij. In Aphrica fuisse, initium senarij est, primũ pro Q. Ligario caput: cludit, Esse uideatur. Pro lege Manilia.
Nam, nimis frequēs, octonariũ in choat. Talia sunt Demosthenis, πᾶσι καὶ πάσις, καὶ πᾶσι ὅσῃς ἕωοιαν, & totũ penè principium. Et ultima uersuum initio cõueniunt orationis: Et si uereor, iudices. & Animaduerti iudices. Sed initia initijs nõ conueniunt. T. Liuius hexametri exordio cœpit, Facturus ne operæ precium sim. Nã ita edidit, estq; melius quàm quo modo emendatur. Nec clausule clausulis: ut Cicero, Quò me uertã nescio. Pro Ligario.
qui trimetri finis est. Trimetrum* & Pro misero dicere liceat. * & promissum
Sex enim pedes tres percussiones habent. Peius claudit finis scuò
hexametri: ut Brutus in epistolis, Neq; enim illi malunt habere tutores aut defensores, quanquam sciũt placuisse Catoni. Illic minus sunt notabiles, quia hoc genus sermoni proximũ est. Itaq; & uersus hi fere excidũt, quos Brutus ipso cõponendi ductus studio sæpius facit, nõ raro Asinius: sed etiã Cicero nõnunquam, ut in principio statim orationis in Lucium Pisonem, Prò dij immortales, quis hic illuxit dies? Non minore autẽ cura

In Iugurt. uitandum est quicquid ὀρθοῦς, quale est apud Sallustiū, Falso queritur de natura sua. Quamuis enim uincta sit, tamen soluta uideri debet oratio. Atqui Plato diligentissimus cōpositionis, in Timæo prima statim parte uitare ista non potuit. Nam & initium hexametri statim inuenias, & Anacreontion protinus colon efficias, & si uelis, trimetron, & quod duobus pedibus & parte, ποθημι μερῖς à Græcis dicitur: & hæc omnia in tribus uerbis, ut Thucydidis, ἐν ἑρμῶσι καὶ πόβ ἑρῶν ἕρ, ex mollissimo rhythmorū genere excidāt. Sed quia orationem iam constare pedibus dixi, aliqua de ijs quoq; quorum nomina quoniā uaria esse tradūtur, constituendū est quo quenq; appellemus. & quidem Ciceronem sequar: nam is eminentissimos Græcorū est secutus, excepto quod pedes mihi trisyllabos non uidetur excedere, quanquam ille Pæone Dochimoq; quorum prior in quatuor, secūdus in quinq; incurrit, utatur. Nec tamen ipse disimulat quibusdam numeros uideri, non pedes. nec immerito. Quicquid enim supra treis syllabas habet, id ex pluribus est pedibus. Ergo cum cōstent quatuor pedes binis, octo ternis: Spondeum longis duabus, Pyrrhichium, quem alij Pariambum uocant, breuib; Iambum breui longaq;: huic cōtrarium è longa & breui, hūc Choreum nos, ut alij Trochæum, nominemus. Ex ijs uero qui ternas syllabas habent, Dactylū, longa duabusq; breuib; huic temporibus parem, sed retroactū, appellari constat Anapæston. Media inter longas breuis faciet Amphimacrum: sed frequentius eius nomen est Creticus. Longa inter breues, Amphibrachys: duabus longis breuē sequētibus, Bacchius: totidem longis breuem præcedētibus, huic contrarius, Palimbacchius erit. Tres breues Trochæū, quē Tribrachym dici uolunt, qui Choreo Trochæi nomē imponunt: totidē longæ Mollosson efficiunt. Horum pedum nullus nō in orationē uenit. Sed quo quiq; sunt temporibus pleniore, longisq; syllabis magis stabiles, hoc grauiorem faciunt orationem, breues celerem ac mobil

mobilem. Vtrunq; locis utile. Nam & illud ubi opus est uelocitate, tardū & segne: & hoc ubi pondus exigitur, præceps ac resultans meritò dānetur. Sit in hoc quoq; aliquid fortasse momenti, quod & longis lōgiore, & breuibus sunt breuiore syl-
 laba, ut quamuis neq; plus duobus temporibus, neq; uno minus habere uideantur (ideoq; in metris omnes breues longæq; inter se obfesse sunt pares) lateat tamen nescio quid, si quicquam superfit, aut desit. Nam uersuum propria conditio est, ideoq; in his quædam etiam communes. Veritas uero quia patitur æque breuem esse uel longam uocalem cum est sola, quàm cum eam consonantes una plures uel præcedunt: certè in dimensione pedum, syllaba quæ est breuis, insequente alia uel breui, quæ tamē duas primas consonantes habeat, fit longa: ut,

Agrestem tenui musam meditaris auena.

Eclog. 1.

nam licet gre breuis, facit tamen longam a, priorem. Dat igitur illi aliquid ex suo tēpore: quomodo, nisi habeat plus quàm quæ breuissima, qualis ipsa esset detractis consonantibus: nunc unum tempus accommodat priori, & unum accipit à sequente: ita duæ natura breues, positione sunt tēporum quatuor. Miror autē in hac opinione doctissimos homines fuisse, ut alios pedes ita eligerent, alios damnarent, quasi ullus esset quem nō sit necesse in oratione deprehēdi. Licet enim Pæonē sequatur Ephorus inuentum à Thrasymacho, probatū ab Aristotele, Dactylus

Rhet. 3.

lumq; ut temperatior breuibus ac longis: fugiat Spondeū & Trochæum, alterius tarditate, alterius celeritate damnata: & Herous, qui est idē Dactylus, Aristoteli amplior, Iambus humanior uideatur: Trochæum ut nimis currentem damnet, eiq;

* Cordacis nomē imponat: eadēq; dicant Theodectes ac Thco-
 phrastus, similia post eos Halicarnassæus Dionysius: irrumpent
 etiam ad* uicinos, nec semper illis Heroo aut Pæone suo, quem
 quia uersus raro facit, maxime laudat, uti licebit: ut sint tamen
 alijs alij crebriores, non uerba facient, quæ neq; augeri, neque
 minui,

* ἀρσενία

κώτερον appel-
 lat Aristoteles.

* inuitos

minui, neq; sicut modulatione produci aut corripri possint: sed trāsmutatio & collocatio. Pleriq; enim ex cōmissuris eorū uel diuisione fiunt pedes: quo fit ut iisdem uerbis alij atq; alij uersus fiant: ut memini quendam non ignobilem poetam ita luisse,

Astra tenet cœlum, mare classes, area messes.

Hic retrorsum fit Sotadeus. Itemq; Sotadeo adiungat retro trimetros, Caput exeruit mobile pinus repetita.

Miscendi ergo sunt, curandumq; ut sint plures qui placeāt, & circūfusi bonis deteriores lateant. Nec uero in literis syllabisq; natura mutatur, sed refert quæ cum qua optimè coeat. Plurimū igitur autoritatis, ut dixi, & ponderis habent longæ, celeritatis breues: quæ si miscentur quibusdam longis, currūt: si continuantur, exultant. Acres quæ ex breuibus ad longas insurgunt: leniores, quæ à longis in breues descendunt. Optimè incipitur à longis, rectè aliquando à breuibus: ut, Nouum crimen C. Cæ-

Pro Cluent. sar. lenius: ut, Animaduerti iudices. Quod initium partitioni simile est, quæ celeritate gaudet. Clausula quoq; è longis firmissima est: sed cludent & breues, quamuis habeatur indifferens ultima. Neq; enim ego ignoro, in fine pro longa accipi breuē, quòd uidetur aliquid uacantis tēporis, ex eo quod insequitur, accedere: aures tamen cōsulens meas, intelligo multum referre, utrum ne longa sit quæ cludit, an pro lōga. Neq; enim tam plenum est dicere, Incipientem timere: quàm illud, Ausus est confiteri. At qui si nihil refert, breuis an longa sit ultima, idem pes erit: uerū, nescio quomodo sedebit hoc, illud subsistet. Quo moti quidā, longæ ultimæ tria tempora dederunt, ut illud tempus quod breuis ex lōga accipit, huic quoq; accederet. Nec solum refert quis claudat, sed quis antecedit. Retrorsum autem neq; plus tribus, ijq; si non ternas syllabas habebunt, repetendi sunt (absit tamē poëtica obseruatio) neq; minus duobus: alio qui pes erit, non numerus. Potest tamen uel unus esse Dichoreus, si unus est qui cōstat ex duobus Choreis. Itemq; Pæon, qui est ex Cho-

Pro Milone.

Pro Ligar.

reos & Pyrrhichio, quæ aptum initijs putant. uel cōtrā qui est ex tribus breuibus & lōga, cui clausulā assignāt: de quibus serè duobus scriptores huius artis loquuntur: alios omnes, quotcunq; sint temporū, quæ ad orationē pertineāt, Pæonas appellant. Est & Dochimus, qui fit ex Bacchio & Iambo, uel Iābo & Cretico, stabilis in clausulis, & seuerus. Spōdeus quoq; quo plurimū est Demosthenes usus, morā semper per se habet: optime præcedet eum Creticus: ut in hoc, De quo ego nihil dicā nisi depellendi criminis causa. Illud est quod supra dixi, multum referre, uno ne uerbo pedes sint duo cōprehēsi, an uterq; liber. Sic enim fit forte, Criminis causa: molle, Archipirate: mollius si Tribachys præcedat, facilitates, temeritates. Est enim quoddam in ipsa diuisione uerborum latens tēpus, ut in Pentametri medio, Spondeo: qui nisi alterius uerbi fine, alterius initio consistet, uersum nō efficit. Potest, etiā si minus bene, præponi Anapæstus, Muliere non solum nobili, uerum etiā nota. Tum Anapæstus & Creticus. Iambus quoq; qui est utroq; syllaba minor. præcedet enim tres longas breuis. Sed & Spondeus Iambo rectē præponitur, armis sui. Tum Spondeus & Bacchius, sic enim fiet ultimus Dochimus, iisdem in armis sui. Ex ijs quæ supra probaui, apparet Molosson quoq; clausulæ cōuenire, dum habeat ex quocunq; pede ante se breuē, Illud scimus, ubicunq; sunt, esse pro nobis. Minus grauis erit Spondeus, præcedente Pyrrhichio: ut, Iudicij Iuniani. & adhuc peius priore Pæone: ut, Brute dubitauit, nisi potius hoc esse uelimus Dactylū & Bac In Orat.)
chium. Duo Spondei non serè coniungi patiuntur: quæ in uersu quoq; notabilis clausula est, nisi cum id fieri potest ex tribus quasi mēbris. Cur de perfugis nostris copias cōparat is contra nos? una syllaba, duabus, una. Ne Dactylus quidē Spondeo bene præponitur, quia finem uersus damnamus in fine orationis. Bacchius & cludit, & sibi iungitur, Venenum timeres. Vitat Pro Ligar.
Choreū, Spōdeum autē amat: ut, non, Venena timeres, sed Vi-
rus

rus timeres. Contrarius quoq; qui est, cludet, nisi si ultimã longam esse uolumus: optimẽq; habebit ante se Molosson: ut, Et

Aã. 7. spinis respersum. Aut Bacchiũ, Quod hic potest, nos possemus. Sed uerius crit cludere Choreũ præcedenti Spondeo. Nam hic

potius est numerus, Nos possemus: & Romanus sum. Cludet & Dichorcus, si pes idẽ sibi ipsi iungetur, quo Asiani sunt usi

In Orat. plurimũ. Cuius exemplũ Cicero ponit, Patris dictũ sapiens temeritas filij cõprobauit. Accipiet ante se Choreus & Pyrrhichium, Omnes propè ciues uirtute, gloria, dignitate superabat.

Cludet & Dactylus, nisi eum obseruatio ultimæ Creticũ facit:

Aã. 7. ut, Muliercula nixus in littore. Habebit antè bene Creticum & Iambum, Spõdeũ male, peius Choreũ. Cludit Amphibrachus,

Pro Ligar. Q. Ligarium in Africa fuisse, si non eũ malumus esse Bacchiũ. Non optimus est Trochæus, si ultima est breuis: quòd certe sit

necesse est: alioq; quomodo cludet, q; placet plerisq; dichoreus? Illa obseruatione ex Trochæo fit Anapæstus. Idem Trochæus

præcedẽte lõga fit Pæon: quale est, Si potero. & Dixit hoc Cicero, Obstat inuidia. Sed hoc initijs dederũt. Cludit & Pyrrhichius Choreo præcedẽte. Nã sic Pæon est. Omnes ij qui in breues excidũt, minus erũt stabiles: nec alibi ferè satis apti, quàm

ubi cursus oratiõis exigitur, & clausulis nõ insistitur. Creticus

Pro Muren. est initijs optimus, Quod precatus à dijs immortalibus sum. Philip. 2. & clausulis, In cõspectu populi Romani uomere postridie. Ap

paret uerò quàm bene eũ præcedãt, uel Anapæstus, uel ille qui uidetur fini aptior, Pæon. Sed & se ipse seqtur, Seruare quàm

Pro Ligar. plurimos. Sic melius quàm Choreo præcedẽte, Quis nõ turpe duceret? si ultima breuis pro lõga sit. Sed fingamus sic, Nõ turpe

Philip. 2. duceret. Sed hic est illud inane quod dixi. Paululũ enim moræ damus inter ultimũ atq; proximũ uerbum, & turpe illud interuallo quodã producimus: alioqui sit exultantissimũ, & tri-

Aã. 7. metri finis, Quis nõ turpe duceret? Sicut, Illo ore spiritũ excipere liceret: si iungas, lasciui carminis est: sed interpunctis qui-

busdam,

*busdam, & tribus quasi initijs, sit plenum autoritatis. Nec ego
 cum præcedentes pedes posui, legem dedi, ne alij essent: sed quid
 ferè accideret, quod in præsentia uideretur optimū, ostendi. Et
 quidè optime est sibi iunctus Anapæstus, ut qui sit pentametri
 finis: uel Rhythmus, qui nomē ab eo traxit. Nam ubi libido do- Craſſus.
 minatur, innocētiæ leue præſidiū est. Nam synalæphe facit, ut
 ultimæ syllabæ pro una sonēt. Melior fiet præcedēte Spondeo
 uel Bacchio: ut si mutes idē, Leue innocētiæ præſidiū est. Non
 me capii (ut à magnis uiris diſſentiā) Pæon qui est ex tribus bre
 uibus & lōga. Nam est ipse una plus breui Anapæsto: facilitas,
 & agilitas. Quod quid ita placuerit his, nō uideo, nisi quod il
 lum ferè probauerint, quibus loquēdi magis quàm orādi studiū
 fuit. Nā & ante se breuibus gaudet Pyrrhichio & Choreo,
 mea facilitas, nostra facilitas. At præcedēte Spōdeo tum planè
 finis est trimetri: cū sit per se quoq; ei cōtrarius, principijs me
 rito laudatur. Nam & primā stabilē, & tres celeres habet: tamē
 hoc quoq; meliores alios puto. Totus uerò hic locus non ideo
 tractatur à nobis, ut oratio quæ ferri debet ac fluere, dimetiē
 dis pedibus, ac perpēdendis syllabis cōsenescat. Nā id tum mi
 seri, tū in minimis occupati est. Neq; enim qui se totū in hac cu
 ra consumpserit, potioribus uacabit: siquidē relicto rerū pon
 dere, ac nitore cōtempo, tesseras (ut ait Lucilius) struet, & In Orat.
 uermiculatè inter se lexeis committet. Non ne ergo refrigeret
 tur sic calor, & impetus pereat, ut equorū cursum qui dirigit,
 ninuit, & passus qui æquat, cursum frangit? quasi numeri non
 fuerint in compositione deprehensi? Sicut poëma nemo dubita
 uerit imperito quodā initio fusum, & aurium mēsurā, & simi
 liter decurrētium spatiorum obseruatione esse generatū, mox
 in eo repertos pedes. Satis igitur in hoc nos componit multa
 scribendi exercitatio, ut ex tempore etiam similia fundamus.
 Neq; uerò tam sint intuenti pedes, quàm uniuerſa comprehen
 ſio: ut uersum facientes, totū illum decursum, non sex uel quin
 que*

*pedes quæ partes, ex quibus constat uersus, aspiciunt. Ante enim carmen ortum est, quàm obseruatio carminis. Inde qu; illud,

Enn. in Orat.

Versibus quos olim Fauni uates qu; canebant.

Ergo quæ in poemate locum habet uersificatio, eum in oratione cõpositio. Optimè autè de illa iudicant aures, quæ & plena sentiunt, & parũ expleta desiderat, & fragosis offenduntur, & lenibus mulcentur, & cõtortis excitantur, & stabilia probat, clauda deprehendunt, redundãtia & nimia fastidiunt. Ideo qu; docti rationè cõponendi intelligunt, & indocti uoluptatem. Quædam uerò arte tradi nõ possunt. Mutandus est casus, si durius is quo cœperamus, feratur. Num in quæ transeamus ex quo, præcipi potest? Figuræ laboranti etiã compositioni uariatæ sepe succurrunt. Quæ? cum orationis, tum etiã sententiæ. Num præscriptum eius rei ullũ est? Occasionibus utendũ, & cum re præsentis deliberandũ. Enim uerò spatia ipsa, quæ in hac quidè parte plurimũ ualent, quod possunt nisi aurium habere iudicium? Cur alia paucioribus uerbis satis plena, uel nimium, alia pluribus breuia & abscessa sunt? Cur in circũductionibus etiã cum sensus finitus est, aliquid tamen loci uacare uideatur? Neminem uestrũ ignorare arbitror, iudices, hunc per hosce dies sermonè uulgi, atque hanc opinionè populi Romani fuisse. Cur hosce potius quàm hos? Neque enim erat asperũ. Rationè fortasse nõ reddam, sentiã esse melius. Cur nõ satis sit, sermonem uulgi fuisse? Compositio enim patiebatur. Ignorabam, sed ita ut audio, hoc animus accipit, plenũ sine hac geminatione nõ esse. Ad sensum igitur referenda sunt. Nequeas satis fortè quid seuerũ, quid iucundum sit, intelligere: facias quidè natura duce melius quàm arte: sed naturæ ipsi ars inerit. Illud prorsus Oratoris, scire, ubi quoque genere cõpositionis sit utèdum. Ea duplex obseruatio: altera, quæ ad pedes refertur: altera, quæ ad cõprehensiones quæ efficiuntur ex pedibus. Et de his prius. Diximus igitur esse incisa, mēbra, circuitus. Incisum (quãtum mea fert opinio) erit sensus

A. 4.

sensus nõ expleto numero conclusus: plerisq; pars membri. Tale est enim quo Cicero utitur, Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas. Fiunt autem etiam sigulis uerbis incisa: ut, Diximus, testes dare uolumus. Incisum est, diximus. Membrũ autem est sensus numeris cõclusus, sed à toto corpore abruptus, & per se nihil efficiens. Id enim, O callidos homines, In Corn. 23 perfectum est: at remotũ à cæteris, uim nõ habet: ut per se manus, & pes, & caput. & O rem excogitatã, ò ingenia metuenda. Quãdo ergo incipit corpus esse? cum uenit extrema conclusio, Quẽ, quãso, nostrũ sefellit, id uos ita esse facturos? Quã Ci- In Orat. cero breuissimã putat. Itaq; ferè incisa & mēbra mista sunt, & conclusionẽ utiq; desiderant. Periodo plurima nomina dat Cicero, ambitũ, circuitum, cõprehensionem, continuationẽ, circumscriptionẽ. Genera eius duo sunt: alterũ simplex, cum sensus unus longiore ambitu circunducitur: alterum, quod constat membris & incisus, quæ plures sensus habent: Aderat ianitor carceris, & carnifex prætoris. & reliqua. Habet periodus membra minimũ duo. Medius numerus uidetur quatuor: sed recipit frequenter & plura. Modus ei à Cicerone aut quatuor senarijs uersibus, aut ipsius spiritus modo terminatur. Præstare debet, ut sensum cõcludat: sit aperta, ut intelligi possit: nõ immodica, ut memoria cõtineri. Mēbrum longius iusto, tardum: breuius, instabile est. Vbicũq; acriter erit & instanter pugnaciterq; dicendum, membratim cæsimq; dicemus. Nam hoc in oratione plurimum ualet: adeo q; rebus accõmodanda cõpositio, ut asperis asperos etiã numeros adhiberi oporteat, & cũ dicẽte æque audientẽ inhorrescere. Membratim plerũq; narrabimus, aut ipsas periodos maioribus interuallis, & uelut laxioribus nodis resoluemus: exceptis quæ nõ docendi gratia, sed ornandi narrãtur: ut in Verrẽ Proserpinæ raptus. Hæc lenis & fluens contextus Ac. 71 decet. Periodus apta pro cæmijs maiorũ causarum, ubi solitudine, cõmendatione, miseratone res eget. Item cõmunibus lo-

cis, & in omni amplificatione, sed poscitur tum austera, si ac-
 cuses: tum fusa, si laudes. Multum & in epilogis pollet. Totum au-
 tem adhibendum est, quo sit amplius compositionis genus, cum iu-
 dex non solum rem tenet, sed etiam captus est oratione, & se cre-
 dit actori, & uoluptate iam ducitur. Historia non tam finitos nu-
 meros, quam orbem quendam contextumque desiderat. Namque om-
 nia eius membra connexa sunt, quoniam lubrica est, ac fluit: ut
 homines qui manibus inuicem apprehensis gradum firmant, con-
 tinent & continentur. Demonstratiuum genus omne fusiores ha-
 bet liberioresque numeros. Iudiciale & concionale, ut materia
 uarium est, sic etiam ipsa collocaione uerborum. Vbi iam nobis
 pars ex duabus (quas modo fecimus) secunda tractanda est. Nam
 quis dubitat alia lenius, alia concitatius, alia sublimius, alia pu-
 gnacius, alia grauius esse dicenda? Grauibus, sublimibus, orna-
 tis, longas magis syllabas conuenire? Ita ut lenia spatium, sublimia
 & ornata claritatem quoque uocum poscant potius, quam his con-
 traria. Magis laudare, breuibus argumenta, partitiones, iocos,
 & quicquid est sermoni magis simile. Itaque componemus proce-
 mium uarie, atque ut sensus eius postulabit. Neque enim accesserim
 Celso, qui unam quandam huic parti formam dedit: & opti-
 mam compositionem esse proceram, ut apud Asinium dixit, Si Cae-
 sar ex omnibus mortalibus qui sint ac fuerint, posset huic cau-
 se disceptator legi, non quisquam te potius optandus nobis fuit.
 Non quia negem hoc bene esse compositum, sed quia legem hanc ef-
 se componendi in omnibus principijs recussem. Nam iudicis ani-
 mus uarie preparatur. tum miserabiles esse uolumus, tum mo-
 desti, tum acres, tum graues, tum blandi: tum flectere, tum ad
 diligentiam hortari. Haec ut sunt diuersa natura, dissimilem com-
 ponendi quoque rationem desiderant. An similibus Cicero usus est
 numeris in exordio pro Milone, pro Cluentio, pro Ligario?
 Narratio fere tardiores, atque, ut sic dixerim, modestiores desi-
 derat pedes, & nominibus maxime mixtos. Nam & uerbis ut sa-
 pius

pius pressa est, ita interim insurgit: sed docere & infingere animis res semper cupit: quod minimè festinantium opus est. Ac mihi uidetur tota narratio constare longioribus membris, breuioribus periodis. Argumèta acria & citata, pedibus quoq; ad hanc naturam accommodatis utentur, nō tamen ita ut trochæis, quæ celeria quidem, sed sine uiribus sunt. Verūm quamuis sint breuibus longisq; mixta, non tamen plures longas quam breues habentia. Illa sublimia spatiosas clarasq; uoces habet, amant amplitudinem Dactyli quoq;, ac Pæonis, etiam si maiori ex parte syllabis breuibus, temporibus tamen satis pleni. Aspera cōtra Iambis maximè cōcitantur: nō solūm quod sint è duabus modò syllabis, eoq; frequentiorē quasi pulsum habet, quæ res lenitati cōtraria est: sed etiam quod omnibus partibus insurgunt, & à breuibus in longas nituntur & crescunt. Ideoq; meliores Chorreis, qui à longis in breues cadūt. Summissa, qualia in epilogis, lætas & ipsa & minus exclamantes exigunt. Vult esse Celsus aliquam & superiorē cōpositionem, * quā si quidem sciremus, * quam quidem doceremus: sed sit necesse est tarda & supina. Verū nisi ex uerbis atq; sententijs per sese id queritur, satis odiosa esse nō poterit. Deniq; ut semel finia, sic ferè cōponendum, quo modo pronunciandū erit. An non in proemijs plerūq; summissi (nisi cum in accusatione concitandus est iudex, aut aliqua indignatione complendus) in narratione pleni atq; expressi, in argumentis citati, atq; ipso etiam motu celeres sumus? ut in locis ac descriptionibus fusi ac fluentes, in epilogis plerunq; deiecti & infracti? Atqui corporis quoq; motui sua quædā tempora, & ad signa pedū, non minus saltationi, quam modulationibus adhibet musica ratio numeros. Quid nō uox ad actus accommodatur naturæ ipsarum de quibus dicimus rerum? quo minus id mirum in pedibus orationis, cum debeāt sublimia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata fluere. Itaq; ubi est necesse, affectamus ceteram tumorem, qui spondeis atque iambis maximè continetur.

*ὑπερῶργος

*Hyperoargus *Sceptra mihi liquit Pelops.*

At ille comicus æque senarius, quem Trochaicū uocant, pluribus Choreis, qui Trochæi ab alijs dicuntur, Pyrrhichius quidem decurrit: sed quantum celeritatis habet, tantum grauitatis amittit:

Terent. in Euphuch.

Quid igitur faciam? non eam ne nunc quidem?

Asperum uerò & maledicū etiam in carmine iambis grassatur:

Quis hoc potest uidere? quis potest pati?

Nisi impudicus, & uorax, & aleo?

* Sybaritarum

In uniuersum autem, si sit necesse, duram potius atq; asperam compositionem malim esse, quam effœminatam & eneruam, qualis apud multos: & quotidie magis lasciuimus, * sintonorum modis saltitantes. Ac ne tam bona quidem ulla erit, ut debeat esse continua, & in eosdem semper pedes ire. Nam & uersificandi genus est, unam legem omnibus sermonibus dare: & id cum manifesta affectatione (cuius rei maximè cauenda suspicio est) tum etiam similitudine tedium ac satietatem creat. Quoq; est dulcius, magis * perit: amittitq; & fidem, & affectus, motusq; omnes, qui est in hac cura duprehensus: nec potest ei credere, aut propter eum dolere & irasci iudex, cui putat hoc uacare. Ideoq; initia quædam quasi soluenda de industria sunt, illa quidem maximi laboris, ne laborata uideantur. Sed neq; longioribus quàm oportet hyperbatis compositioni seruiamus, ne quæ eius gratia fecerimus, propter eam fecisse uideamur. Et certe nullum aptum atq; idoneum uerbum prætermitemus gratia lenitatis. Neq; enim erit ullum tam difficile, quod non commode inseri possit, nisi quòd in euitandis eiusmodi uerbis non decorem compositionis quærimus, sed facilitatem. Non tamen mirabor Latinos magis indulisse compositioni, quàm Atticos, quamuis minus in uerbis habeant uarietatis & gratia. Nec uertium dixerim, si Cicero à Demosthene paululum in hac parte desciuit. Sed quæ sit differentia nostri Græciq; sermonis, explicabit summus liber. Compositio (nam finem imponere egresso

destina

destinatum modum uolumini festino) debet esse honesta, iucunda, uaria. Eius tres partes, ordo, coniunctio, numerus. Ratio, in adiectione, detractio, mutatione. Vsus, pro natura rerum quas dicimus. Cura magna, ut sentiendi atque loquendi prior sit. Dissimulatio curæ præcipua, ut numeri sponte fluxisse, non arcessiti & coacti esse uideantur.

M. FAB. QVINTI- LIANI DE INSTITVTIONE Oratoria Liber Decimus.

De Copia Verborum.

CAP. I.

ED hæc eloquendi præcepta sicut cognitioni sunt necessaria, ita non satis ad uim dicendi ualent, nisi illis firma quaedam facilitas, quæ apud Græcos ^{et} is nominatur, accesserit: quam, scribendo plus, an legendo, an dicendo consequamur, solere quæri scio. Quod esset diligentius nobis examinandum, si qualibet earum rerum possimus una esse contenti. Verum ita sunt inter se cõnexa & indiscreta omnia, ut siquid ex his defuerit, frustra sit in cæteris laboratum. Nam neq; solida atq; robusta fuerit unquam eloquentia, nisi multo stylo uires acceperit: & citra lectionis exemplum labor ille carens rectore fluit. Qui autem scierit quo sint quæq; modo dicenda, nisi tanquam in procinctu paratam quidem ad omnes casus habuerit eloquentiam, uelut clausis thesauris incubabit. Non autem ut quicq; præcipue necessarium est, sic ad efficiendum Oratorem maximi protinus erit momenti. Nam certè cum sit in eloquendo positum Oratoris officium, dicere ante omnia est: atq; hinc initium eius artis fuisse manifestum est: proximam deinde imitationem: nouissimam scribendi quoq; diligentiam. Sed ut perueniri ad summam nisi ex principijs non potest, ita procedete iam opere, minima incipiunt esse,

Traditis inuentionis, dispositionis, & elocutionis præceptis, nunc quo pacto ea facillime exequi possimus, docet Fabius.

quæ prima sunt. Verùm nos non quomodo sit instituendus O=
 rator, hoc loco dicimus (nã id quidẽ aut satis, aut certè uti po=
 Lib. 1. & 2. tuimus à nobis dictũ est) sed ut athleta qui omnia iam perdidit=
 cerit à præceptore, nimirũ quo genere exercitationis ad certa=
 mina præparãdus sit: ita eũ qui res inuenire & disponere sciet,
 uerba quoq; & eligendi, & collocandi rationẽ perceperit, in=
 struamus, quæ in oratione dicere facereq; optimè quàm facili=
 mè possit. Non ergo dubiũ est, quin ei uelut opes sint quædã pa=
 randa, quibus uti ubicunq; desideratũ crit, possit. Eæ constant
 copia rerum ac uerborum. Sed res propriae sunt cuiusq; causæ,
 aut paucis communes: uerba in uniuersas paranda: quæ si rebus
 singulis essent singula, minorẽ curam postularent: nam cuncta
 sese cũ ipsis protinus rebus offerret. Sed cum sint alijs alia aut
 magis propria, aut magis ornata: aut plus efficiẽtia, aut melius
 sonantia, debent esse non solum nota omnia, sed in præptu, atq;
 (ut ita dicã) in conspectu, ut cum se iudicio dicẽtis ostenderint,
 facilis ex his optimorũ sit electio. E quidem scio quosdã colle=
 cta quæ idem significarẽt uocabula solitos ediscere, quò faci=
 lius & occurreret unũ ex pluribus: & cũ esẽt usi aliquo si bre=
 ue intra spatium rursus desideraretur, effugiendæ repetitionis
 gratia sumerẽt aliud quo idẽ intelligi possẽt. Quod cũ est pue=
 rile, & cuiusdã infelicis opræ, tum etiã utile parũ: turbã enim
 modò congregat, ex qua sine discrimine occupet proximum
 quodq;. Nobis autẽ copia cum iudicio paranda est: uim oran=
 di, nõ circulatoriam uolubilitatẽ spectantibus. Id autem conse=
 quemur optima legendo atq; audiendo. Non enim solum no=
 mina ipsa rerum cognoscemus hac cura, sed cui quodq; loco sit
 aptissimũ. Omnibus enim ferè uerbis præter pauca quæ sunt pa=
 rum uerecunda, in oratione locus est. Nam scriptores quidem
 iamborum, ueterisq; comœdiæ, etiam in illis saepe laudantur:
 sed nobis nostrũ opus interim tueri satis est. Omnia uerba (ex=
 ceptis de quibus dixi) sunt alicubi optima: nã & humilibus in=
 terim

terim

terim & uulgaribus est opus: & quæ cultiore in parte uidentur sordida, ubi res poscit, propriè dicuntur. Hæc ut sciamus, atq; eorum nõ significatione modo, sed formas etiã mensurasq; norimus, ut ubicunq; erunt posita conueniant, nisi multa lectio ne atq; auditione assequi nõ possumus: cum omnem sermonem auribus primum accipiamus. Propter quod infantes à mutis nutritibus iussu regum in solitudine educati, etiam si uerba quædam emississe traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia huius naturæ, ut idem pluribus uocibus declarèt, ita ut nihil significationis, quo potius utaris, intersit, ut ensis & gladius. Alia, quæ etiam si propria rerum aliquarum sint nomina, τρονικὸς tamen ad eundem intellectum feruntur, ut ferrum & mucro. Nam per abusionem Sicarios etiã omnes uocamus, qui eadem telo quocunq; commiserint. Alia circuitu uerborum plurium ostendimus: quale est, Et pressi copia lactis. Sicarij. Etlog. 1.
Plurima uerò mutatione figuramus, Scio, Non ignoro: & Non me fugit, Nõ me præterit: & Quis nescit? Nemini dubium est. Sed etiam ex proximo mutuari licet. Nam & intelligo, & sentio, & uideo, sepe idem ualent quod scio. Quorum nobis ubertatem ac diuitias dabit lectio, ut his nõ solum quum occurrerint, sed etiam quum oporteat, utamur. Nõ semper enim hæc inter se idem faciunt: nec sicut de intellectu animi rectè dixerim, Video: ita de uisu oculorum, Intelligo. Nec ut mucro gladium, sic mucronem gladius ostendit. Sed ut copia uerborum sic paratur, ita non uerborum tantum gratia legendum uel audiendum est. Nam omnium quæcunq; docemus, hoc sunt exempla potentiora etiam ipsis quæ traduntur artibus, cum eò qui discit perductus est, ut intelligere ea sine demonstrante, & sequi iam suis uiribus possit: quia quæ doctor præcipit, Orator ostendit. Alia uerò legentes, alia audientes magis adiuant. Excitat qui dicit, spiritu ipso, nec imagine & ambitu rerum, sed rebus incendit. Viuunt enim omnia, & mouentur, excipimusq; noua

illa uelut nascentia cum fauore ac solitudine. Nec fortuna modo iudicij, sed etiam ipsorum qui orant, periculo afficimur. Præter hæc, uox & actio decora cōmendabit quid quisq; locus postulabit: & pronunciandi uel potētissima in dicendo ratio: & ut semel dicam, pariter omnia docent. In lectione certius iudicium, quod audienti frequēter aut suus cuiq; fauor, aut ille laudantium clamor extorquet. Pudet enim dissentire, & uelut tacita quadam uerecūdia inhibemur plus nobis credere, cum interim & uitiosa pluribus placeant, & à corrogatis laudentur etiam quæ nō placent. Sed econtrario quoq; accidit, ut optimè dictis gratiā praua iudicia non referant. Lectio libera est, nec actionis impetu transcurrit: sed repetere sæpius licet, siue dubites, siue memoriæ penitus affigere uelis. Repetamus autem, & tractemus, & ut cibos māsos ac propè liquefactos demittimus, quò facilius digerātur: ita lectio nō cruda, sed multa iteratione mollita, & uelut cōfecta, memoriæ imitationiq; tradatur. Ac diu nō nisi optimus quisq; & qui credentē sibi minimè fallat, legendus est, sed diligēter, ac penè ad scribendi solitudinē: nec per partes modò scrutanda omnia, sed perlectus liber utiq; ex integro resumendus, præcipueq; oratio, cuius uirtutes frequenter ex industria quoq; occultantur. Sæpe enim præparatè dissimulatim insidias Orator, eaq; in prima parte actionis dicit, quæ sunt in summa profutura. Itaq; suo loco minus placent, adhuc nobis quare dicta sint ignorantibus. Ideoq; erunt cognitæ omnibus repetēda. Illud uerò utilissimum, nosse eas causas, quarum orationes in manus sumpsimus: & quoties continget, utrinq; habitas legere actiones: ut Demosthenis atq; Aeschinis inter se contrarias: ut Seruij Sulpitij, & Messalæ, quorum alter pro Aufidia, cōtrā dixit alter: & Pollionis & Casij, reo Aspernate, aliasq; plurimas. Quinetiam si minus pares uidebūtur, aliæ quæ tamen ad cognoscendam litium quæstionē recte requirentur: ut contra Ciceronis orationes, Tiberonis in Q. Ligarium, & Hor

* & ab illis
tacita

* dissimulat,
insidiatur

Hortensij pro Verre. Quinetiã easdem causas ut quisq; egerit, utile erit scire. Nam pro domo Ciceronis dixit Callidius: & pro Milone orationem Brutus exercitationis gratia scripsit, etiam si egisse eum Cornelius Celsus falsò existimat. Et Pollio ac Messala defenderunt eosdem. & nobis pueris insignes pro Voluseno Catulo, Domitij Afri, Crispi, Passieni, Decimi Lelij, orationes ferebantur. Neq; id statim legenti persuasum sit, omnia quæ magni autores dixerint utiq; esse perfecta. Nã & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgēt ingeniorũ suorum uoluptati: nec semper intendunt animum, & nonnunquam fatigantur: cum Ciceroni dormire interim Demosthenes, Horatio etiam Homerus ipse uideatur. Summi enim sunt, homines tamẽ: accidit q; ijs qui quicquid apud illos reppererunt, dicẽdi legem putant, ut deteriora imitentur (id enim est facilius) ac se a bunde similes putent, si uitia magnorum cõsequantur. Modeste tamẽ & circumspecto iudicio de tantis uiris pronũciandum est, ne (quod plerisq; accidit) damnent quæ non intelligunt. Ac si necesse est in alteram errare partem, omnia eorum legẽtib; placere, quàm multa displicere maluerim. Plurimum dicit Oratori conferre Theophrastus lectionem Poëtarum: multiq; eius iudicium sequuntur: neq; id immeritò. Nanq; ab his & in rebus spiritus, & in uerbis sublimitas, & in affectibus motus omnis, & in personis decor petitur, præcipueq; uelut attrita quotidiano actu forensi ingenia, optinẽ rerum talium blanditia reparantur. Ideoq; in hac lectione Cicero requiescendum putat. Meminerimus tamen non per omnia Poëtas esse Oratori sequẽdos, nec libertate uerborum, nec licentia figurarum: totumq; illud studiorum genus ostentationi comparatum, præter id quod solam petit uoluptatem, eamq; fingendo non falsa modò, sed etiam quedam incredibilia, sectatur, patrociniò quoq; aliquo iuari: quod alligati ad certam pedum necessitatem, non semper proprijs uti possint, sed depulsi à recta uia, necessariò ad elo-

quendi quædam diuerticula confugiant: nec mutare quædã modo uerba, sed extendere, corripere, conuertere, diuidere cogantur: nos uerò armatos stare in acie, & summis de rebus decernere, & ad uictoriam niti decet. Neq; ego arma squallere situ ac rubigine uelim, sed fulgorẽ his inesse, qui terreat, qualis est ferri, quo mens simul uisus q; perstringatur: non qualis auri argentiq; imbellis, & potius habenti periculosus. Historia quoq; alere orationẽ quodam molli iucundoq; succo potest. Verum & ipsa sic est legenda, ut sciamus plerasq; eius uirtutes Oratori esse uitandas. Est enim proxima poëtis, & quodammodo carmen solutum: & scribitur ad narrandum, non ad probandum:

*intuitum totumq; opus non ad actum rei, pugnamq; presentem, sed ad memoriam posteritatis, & ingenij famam cõponitur. Ideoq; & uerbis liberioribus, & remotioribus figuris narrandi tedium euitat. Itaq; ut dixi, neq; illa Sallustiana breuitas, qua nihil apud aures uacuas atq; eruditas potest esse perfectius, apud occupatum uarijs cogitationibus iudicem, & sæpius incruditum captanda nobis est: neq; illa Liuij lactea ubertas satis docebit eum, qui nõ speciem expositionis, sed fidem querit. Adde quòd

Lib. 3. de narratione.

In Orat. Vide Laërtiũ in uita Xenophontis.

M. Tullius ne Thucydidẽ quidem aut Xenophontem utiles Oratori putat, quanquam illum bellicum canere, huius ore Musas esse locutas existimet. Licet tamen nobis in digressionibus uti uel historico nonnunquam nitore, dum in ijs de quibus erit quæstio, meminerimus non athletarum toros, sed militum laceratos esse: nec uersicolorcm illam, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti, uestem bene ad forensẽ puluerẽ facere. Est & alius ex Historijs usus, & is quidem maximus, sed non ad presentem pertinens locum, ex cognitione rerum exemplorumq;, quibus

*expectet in primis instructus esse debet Orator, ne omnia testimonia expectat à litigatore: sed pleraq; ex uetustate diligenter sibi cognita sumat: hoc potentiora, quòd ea sola criminibus odij & gratiæ uacat. A philosophorum uerò lectione ut essent nobis multa pete

ta pete

ta petenda, uitio factum est Oratorum, qui quidem illis optima sui operis parte cefferunt. Nam & de iustis, honestis, utilibus, quæq; sunt his contraria, & de rebus diuinis maximè dicunt, & argumentantur acriter: & altercationibus atq; interrogationibus Oratorem futurum optimè Socratici præparant. Sed his quoq; adhibendum est simile iudiciũ, ut etiam cum in rebus uerseremur iisdem, non tamen eandem esse conditionem sciamus litium ac disputationũ, fori & auditorij, præceptorum & periculorum. Credo exacturos plerosq;, cum tantũ esse utilitatis in legendo iudicemus, ut id quoq; adiungamus operi, qui sint legendi, quæ in quoq; autore præcipua uirtus. Sed persequi singulos, infiniti fuerit operis. Quippe cum in Bruto M. Tullius tot millibus uersuũ de Romanis tantũ Oratoribus loquatur, & tamen de omnibus ætatis suæ, quibus cum uiuebat, exceptis Cæsare atq; Marcello, silētium egerit: quis erit modus, si & illos, & qui postea fuerunt, & Græcos omnes, & Philosophos & Poëtæ persequi uelim? Fuerit igitur breuitas illa tutissima, quæ est apud Liuium in epistola ad filium scripta, legendos Demosthenem atq; Ciceronẽ: tum ita, ut quisq; esset Demostheni & Ciceroni similimus. Non est tamen dissimulãda nostri quoq; iudicij summa. Paucos enim, uel potius uix ullũ ex ijs qui uetustatem pertulerunt, existimo posse reperiri, qui iudicium adhibentibus non allaturus sit utilitatis aliquid. cum se Cicero ab illis quoq; uetustissimis autoribus, ingeniosis quidẽ, sed arte carentibus plurimum fateatur adiutũ. Nec multo aliter de nobis sentio. Quotus enim quisq; inueniri tam demens potest, qui ne minima quidem alicuius certæ fiducia partis, memoriam posteritatis sperauerit? qui si quis est, intra primos statim uersus deprehendetur, & citius nos dimittet, quam ut eius nobis magno temporis detrimento constet experimentũ. Sed non quicquid ad aliquam partem scientiæ pertinet, protinus ad faciendam etiam *περὶ τῆς* (de qua loquimur) accommodatũ est. Verũm antequam
de sin

de singulis loquar, pauca in uniuersum de uarietate opinionum dicenda sunt. Nam quidam solos ueteres legendos putant, neque in ullis alijs esse naturalē eloquentiam, & robur uiris dignum, arbitrantur. Alios recens hęc lasciuiā, deliciaeq; & omnia ad uoluptatem multitudinis imperitię composita delectant. Sunt etiam qui rectum dicendi genus sequi uolunt. Alij pressa demum & tenuia, & quę minimū ab usu quotidiano recedant, sana & uere Attica putant. Quosdam elatior ingenij uis, & magis concitata, & plena spiritus capit. Sunt & lenis, & nitidi, & compositi generis non pauci amatores. De qua differētia differam diligentius, cum de genere dicendi querendū erit. Interim summatim quid à qua lectione petere possint, qui cōfirmare facultatem dicendi uolunt, attingā. Paucos enim, qui sunt eminentissimi, excerpere in animo est. facile est autem studiosis, qui sint his similimi, iudicare: ne quisquam queratur omissos fortē aliquos eorum, quos ipse ualde probet. Fateor enim plures legendos esse, quàm qui à me nominabuntur. Sed nunc genera ipsa lectionum, quę præcipuē conuenire intēdentibus ut Oratores fiant existimē, persequar. Igitur ut Aratus ab Ioue incipiēdum putat, ita nos rite cœpturi ab Homero uidemur. Hic enim (quē admodū ex Oceano dicit ipse amniū uim fontiumq; cursus initium capere) omnibus eloquētię partibus exēplum & ortū dedit. Hunc nemo in magnis sublimitate, in paruis proprietate superauerit. Idem letus ac pressus, iucūdus & grauis, tum copia, tum breuitate mirabilis: nec poëtica modò, sed oratoria uirtute eminentissimus. Nam ut de laudibus, exhortationibus, cōsolationibus taceam, non ne uel nonus liber, quo missa ad Achillem legatio continetur, uel in primo inter duces illa contentio, uel diētę in secundo sententię, omnes litū ac consiliorum explicant artes? Affectus quidem uel illos mites, uel hos concitados, nemo erit tam indoctus, qui non in sua potestate hunc autorē habuisse fateatur. Agē uerò, non ne in utriusque sui operis ingressu

paucissimi

Lib. 12. ca. 10.

Poëtæ.
Homerus.

Iliad. 2 v.

paucissimis uersibus legem procerum nō dico seruauit, sed cōstituit? Nam & beneuolum auditorem inuocatione dearum, quas præsideri uatibus creditū est, & intentum proposita rerū magnitudine, & docilem summa celeriter comprehensa facit.

Narrare uerò quis breuius, quàm qui mortem nunciat Patro= cli: quis significantius potest, quàm qui Curetum Aetolorumq; Iliad. 17.
Iliad. 9.

prælium exponit? Iam similitudines, amplificationes, exempla, digressus, signa rerum & argumenta, ceteraq; probandi ac refutandi, sunt ita multa, ut etiam qui de artibus scripserunt, plurima earum rerum testimonia ab hoc Poëta petant. Nam epi= Iliad. 14.

logus quidem quis unquam poterit illis Priami rogātis Achil= lem precibus æquari? Quid? in uerbis, sententijs, figuris, dispositione totius operis, non ne humani ingenij modū excedit? Ut magni sit uiri, uirtutes eius non æmulatione (quod fieri nō potest) sed intellectu sequi. Verum hic omnes sine dubio, & in omni genere eloquentiæ procul à se reliquit, * Heroicos tamen

præcipuè, uidelicet quia clarissima in materia simili comparatio est. Rarò assurgit Hesiodus, magnaq; pars eius in nominibus est occupata, tamen utiles circa præcepta sententiæ, lenitasq; uerborum & compositionis probabilis: daturq; ei palma in illo medio dicendi genere. Contrà in Antimacho uis & grauitas, * Epicos

& minimè uulgare eloquendi genus habet laudem. Sed quamuis ei secundas ferè Grammaticorum consensus deferat, & affectibus, & iucunditate, & dispositione, & omnino arte deficitur, ut planè manifestò appareat, quanto sit aliud proximum esse, aliud secundum. Panyasin ex utroq; mistum putant, in eloquendo neutrius æquare uirtutes: alterum tamē ab eo materia, Hesiodus.

alterum disponendi ratione superari. Apollonius in ordinem à Antimachus.

Grammaticis datū non uenit, quia Aristarchus atq; Aristophanes Poëtarū iudices, neminē sui temporis in numerum redege= Panyasis.

runt: non tamen cōtemnendum edidit opus æquali quadam meriti diocritate. Arati materia motu caret, ut in qua nulla uarietas, Apollonius.

Aratus
nullus

- nullus affectus, nulla persona, nulla cuiusquam sit oratio: sufficit tamen operi, cui se parem credidit. Admirabilis in suo genere Theocritus, sed Musa illa rustica & pastoralis non forum modò, uerùm ipsam etiam urbem reformidat. Audire uideor undiq; congerètes nomina plurimorum poetarum. Quid?
- Theocritus.** Herculis acta non bene Pisandros? Quid? Nicandrum frustra
- Pisander.** secuti Macer atque Vergilius? Quid? Euphorionem transibimus? quem nisi probasset Vergilius, idem nunquam certe conditorum Chalcidico uersu carminum fecisset in Bucolicis mentionem. Quid? Horatius frustra Tyrtæum Homero subiungit?
- Nicander.** **Euphorion.** **Eclóg. 10.** Nec sanè quisquam est tam procul à cognitione eorum remotus, ut non indicem certè ex bibliotheca sumptum trāsferre in libros suos possit. Nec ignoro igitur quos transeo, nec utiq; damno: ut qui dixerim esse in omnibus utilitatis aliquid: sed ad illos iam perfectis constitutisq; uiribus reuertemur. Quod etiam in cœnis gradibus sæpe facimus, ut cū optimis satiati simus, uarietas tamen nobis ex uilioribus grata sit. Tunc & Elegiam uocabit in manus sumere, cuius princeps habetur Callimachus. Secundas confessione plurimorum Philætus occupauit. Sed dum assequimur illam firmā (ut dixi) facilitatem, optimis assuescendum est: & multo magis, quia multorū lectione firmanda mēs, & ducendus est color. Itaq; ex tribus receptis Aristarchi iudicio scriptoribus iamborum, ad ⁴εἰς maximè pertinebit unus Archilochus. Summa in hoc uis elocutionis, cum ualida, tum breues uibrantesq; sententiæ, plurimum sanguinis atq; neruorum: adeo ut uideatur quibusdam, quòd quoquā minor est, materie esse, non ingenij uitium. Nouem uerò Lyricorum longè Pindarus princeps, spiritus magnificentia, sententijs, figuris, beatissima rerum uerborumq; copia, & uelut quodam eloquētiæ flumine: propter quæ Horatius eum merito credidit nemini imitabile. Stesichorū, quàm sit ingenio ualidus, materie quoq; ostendunt, maxima bella, & clarissimos canētem duces, & epici carminis
- Tyrtæus.** **In arte.**
- Elegiaci.**
- Callimachus.** **Philætus.**
- Lyrici.** **Pindarus.**
- Carm. 4.** **Stesichorus.**

minis onera Lyra sustinentem. Reddit enim personis in agendo simul loquēdoq; debitam dignitatem: ac si tenuisset modum, uideretur emulari proximus Homerum potuisse: sed redūdat, atq; effunditur: quod ut est reprehendendum, ita copiae uitium est.

Alcæus in parte operis aureo plectro meritò donatur, qua ty-

Alcæus.

rannos insectatur: multum etiam moribus confert: in eloquendo quoq; breuis, & magnificus, & diligens, plurimumq; Homero similis, sed in lusus & amores descendit, maioribus tamen aptior. Simonides tenuis, alioqui sermone proprio, & iucunditate quadam commendari potest: præcipua tamen eius in com-

Simonides.

mouenda miseratione uirtus, ut quidam in hac eum parte omnibus eiusdē operis autoribus præferant. Antiqua Comædia cum

Comædia antiqua.

synceram illam sermonis Attici gratiā propè sola retinet, tum fecundissimæ libertatis, etsi est in insectandis uitijs præcipua,

plurimum tamen uirium etiam in cæteris partibus habet. Nam & grandis, & elegans, & uenusta, & nescio an ulla, post Ho-

merum tamen, quem ut Achillem semper excipi par est, aut similior sit Oratoribus, aut ad Oratores faciēdos aptior. Plures

eius autores: Aristophanes tamen, & Eupolis, Cratinusq; præcipui. Tragædias primus in lucē Aeschylus protulit, sublimis,

Aristophanes.
Eupolis.
Cratinus.

& grauis, & grandiloquus sæpe usque ad uitium: sed rudis in plerisque, & incompositus: propter quod correctas eius fabulas

Tragicus.
Aeschylus.

in certamen deferre posterioribus poëtis Athenienses permisere: suntq; eo modo multi coronati. Sed longe clarius illustrauerunt hoc opus Sophocles atq; Euripides: quorum in dispari di-

Sophocles.
Euripides.

cendi uia uter sit poëta melior, inter plurimos quæritur. Idq; ego sanè, quoniam ad præsentem materiam nihil pertinet, in-

iudicatum relinquo. Illud quidem nemo nõ fateatur necesse est, ijs qui se ad agendum comparant, utiliorem longe Euripidem fore. Namq; is & in sermone (quod ipsum reprehēdunt, quibus

grauitas, & cothurnus, & sonus Sophoclis uidetur esse sublimior) magis accedit oratorio generi: & sentētij densus, & in

ijs quæ

ijs quæ à sapiētibus tradita sunt, penè ipsis est par, & in dicen-
do ac respondendo cuilibet eorum qui fuerunt in foro disertis,
comparandus. In affectibus uerò cum omnibus mirus, tum in ijs
qui miseratione constant, facile præcipuus. Hunc & admiratus
maximè est (ut sepe testatur) & secutus, quanquam in opere di-
uerso, Menander: qui uel unus, meo quidem iudicio, diligenter
lectus, ad cuncta quæ præcipimus, effingēda sufficiat: ita omnē
uitæ imaginem expressit: tanta in eo inueniendi copia, & elo-
quendi facultas: ita est omnibus rebus, personis, affectibus accō-
modatus. Nec nihil profectò uiderunt, qui orationes quæ Cha-
risij nomine eduntur, à Menandro scriptas putant. Sed mihi lon-
gè magis Orator probari in opere suo uidetur, nisi fortè aut il-

- *Locros. la mala iudicia, Epitrepontas, Epicleros, * lectos habēt: aut me-
als, Locre ditationes in Sophode, & Nomothete, & Hypobolimæo, non
omnibus Oratorijs numeris sunt absolutæ. Ego tamen plus ad-
huc quiddam collaturū declamatoribus puto, quoniam his ne-
cesse est secundū conditionem controuersiarū plures subire per-
sonas, patrum, filiorum, maritorū, militum, rusticorū, diuitum,
pauperū, irascētium, deprecantiū, mitium, asperorū. In quibus
omnibus mire custoditur ab hoc poëta decorum. Atq; ille qui-
dem omnibus eiusdem operis autoribus abstulit nomen, & ful-
gore quodam suæ claritatis tenebras obduxit. Habent tamen
alii quoque Comici, si cum uenia legantur, quædam quæ pos-
sis decerpere: & præcipuè Philemon, qui ut prauis sui tempo-
ris iudicijs Menandro sepe prælatus est, ita consensu omnium
meruit credi secūdus. Historiam multi scripsere præclare, sed
nemo dubitat duos longè cæteris præferendos, quorum diuersa
uirtus laudem penè est parem consecuta. Densus, & breuis, &
semper instans sibi Thucydides: dulcis, & candidus, & fusus
Herodotus: ille cōcitat, hic remissis affectibus melior: ille con-
tionibus, hic sermonibus: ille ui, hic uoluptate. Theopompus
his proximus, ut in historia prædictis minor, ita oratori magis
similis

Thucydides.
Herodotus.
Theopompus.

similis: ut qui antequam est ad hoc opus sollicitatus, diu fuerit
 orator. Philistus quoq; meretur qui tunc quavis bonorū post Philistus.
 hos autorū eximatur, imitator Thucydiam: & ut multo infir-
 mior, ita aliquatenus lucidior. Ephorus, ut Isocrati uisum, cal- Ephorus.
 caribus eget. Clitarchi probatur ingenium, fides infamatur. Lon- Clitarchus.
 go post interuallo temporis natus Timagenes, uel hoc est ipso Timagenes.
 probabilis, quod intermissam historias scribēdi industriam no-
 ua laude reparauit. Xenophon nō excidit mihi, sed inter philo-
 sophos reddendus est. Sequitur Oratorum ingenus manus, cum Oratores.
 decem simul Athenis ætas una tulerit: quorum longè princeps
 Demosthenes, ac penè lex orandi fuit: tanta uis in eo, tam densa Demosthenes.
 omnia, ita quibusdā neruis intenta sunt, tam nihil ociosum: is di-
 cendi modus, ut nec quid desit in eo, nec quid redundet inue-
 nias. Plenior Aeschines, & magis fusus, & grandiori similis, Aeschines.
 quo minus strictus est: carnis tamē plus habet, lacertorū minus.
 Dulcis in primis & acutus Hyperides: sed minoribus causis, ut Hyperides.
 nō dixerim utilior, magis par. His ætate Lysias maior, subtilis Lysias.
 atq; elegans, & quo nihil, si Oratori satis sit docere, quæras
 perfectius. nihil enim est inane, nihil arcesitū: puro tamē fonti,
 quàm magno flumini propior. Isocrates in diuerso genere dicē- Isocrates.
 di nitidus & comptus, & palestræ quàm pugne magis accō-
 modatus, omnes dicendi ueneres sectatus est: nec immerito au-
 ditorijs enim se, nō iudicijs cōpararat: in inuentione facilis, ho-
 nesti studiosus: in compositione adeo diligens, ut cura eius re-
 prehendatur. Neq; ego in his, de quibus sum locutus, has solas
 uirtutes, sed has præcipuas puto: nec ceteros parum fuisse ma-
 gnos. Quinetiam & Phalereum illum Demetrium (quanquam Phalereus.
 is primus inclinasse eloquentiam dicitur) multum ingenij ha- Demetrius.
 buisse & faciendæ fateor, uel ob hoc memoria dignū, quod ul-
 timus est ferè ex Atticis qui dici possit Orator: quem tamen in
 illo medio genere dicendi præfert omnibus Cicero. Philoso- Philosphi.
 phorum, ex quibus plurimum se traxisse eloquentiæ M. Tul-
 lius

- Plato. lius confitetur, quis dubit? Platonem esse præcipuū, siue acumine differendi, siue el-quendi facultate diuina quadā & Homerica? multum enim supra prosam orationem, & quā pedestrem Græci uocant, surgit: ut mihi non hominis ingenio, sed quodā Delphico uideatur oraculo instinctus. Quid ego cōmorem Xenophontis iucunditatem illam in affectatam, sed quā nulla possit effectatio consequi? ut ipsæ finxisset sermonē Grætiæ uideantur: & quod de Pericle ueteris comædiæ testimoniū est, in hunc trāsferri iustissimè possit, in labris eius sedisse quādam persuadendi Deam. Quid reliquorum Socraticorum elegantiam? Quid Aristotelcm? quem dubito scientia rerū, an scriptorum copia, an eloquendi suauitate, an inuentionum acuminē, an uarietate operū, clariorem putem. Nam in Theophrastus. Theophrastus est eloquendi nitor ille diuinus, ut ex eo nomen quoq; trāsxisse dicatur. Minus indulgere eloquentiæ Stoici ueteres: sed cum honesta suaserunt, tum in colligendo probādoq; quæ instituerant, plurimū ualuerunt: rebus tamen acuti magis, quā (id quod sanè nō affectarunt) oratione magnifici. Idem nobis per Romani au= Romanos quoq; autores ordo ducendus est. Itaq; ut apud illos tores. Homerus, sic apud nos Vergilius auspiciatissimum dederit exordium, omnium eius generis poëtarum Græcorum nostrorumq; Vergilius. illi haud dubie proximus. Vt enim uerbis ijsdē, quæ ex Afro Domitio iuuenis accepi: qui mihi interroganti, quem Homero crederet maximè accedere, Secūdus, inquit, est Vergilius, prior tamen primo quā tertio. Et hercle ut illi naturæ coelestis atq; immortalis cesserimus, ita curæ & diligētiae uel ideo in hoc plus est, quod ei fuit magis laborandum: & quantū eminentioribus uincimur, fortasse æqualitate pēsamus. Ceteri omnes longè sequentur. Nam Macer & Lucretius legēdi quidem, sed nō ut phrasim, id est corpus eloquentiæ faciant: elegantes in sua Attacius Varro. quisq; materia, sed alter humilis, alter difficilis. Attacius Varro in ijs per quæ nomen est affectus, interpretis operis alicui, nō spernendū

spernendus quidem, uerū ad augendam facultatem dicendi pa-
 rum locuples. Ennium sicut sacros uetustate lucos adoremus, in
 quibus grandia & antiqua robora iam non tantam habēt spe-
 ciem, quantā religionem. Propiores alij, atq; ad hanc phrasin,
 de qua loquimur, magis utiles. Lasciuus quidem in Heroicis
 quoq; Ouidius, & nimium amator ingenij sui, laudandus tamē
 in partibus. Cornelius autem Seuerus, etiā si uersificator quā
 poëta melior, si tamen, ut est dictū, ad exemplar primi libri bel-
 lum Siculum perscripsisset, uendicaret sibi iure secundum locū.
 *Sed eū consummari mors immatura nō passa est: puerilia tamē
 eius opera & maximā indolem ostendunt, & mirabilem præ-
 cipue in ætate illa recti generis uolūtatem. Multum in Valerio
 Flacco nuper amissimus. Vehemens & poëticum ingenium Sa-
 leij Bassi fuit, nec ipsum senectute maturum. Rabirius ac Pedo
non indigni cognitione, si uacet. Lucanus ardens, & cōcitatū,
& sententijs clarissimus, & ut dicā quod sentio, magis orato-
ribus quā poëtis* annumeradus. Hos nominauimus, quia Ger-
 manicum Augustum ab institutis studijs deflexit cura terrarū,
 parumq; dijs uisum est esse cum maximum poëtarum. Quid ta-
 men ipsiſis eius operibus, in quæ donatus imperio iuuenis suc-
 cesserat, sublimius, doctius, omnibus denique numeris præstan-
 tius? Quis enim caneret bella melius, quā qui sic gerit? Quem
 præſidentes studijs deæ propius audirent? Cui magis suas artes
 aperiret familiare numen Mineruæ? Dicēt hæc plenius futura
 secula. Nunc enim cæterarum fulgore uirtutum laus ista præ-
 stringitur. Nos tamē sacra literarum colētes feras Cæsar, si nō
 tacitum hoc præterimus, & Vergiliano certē uersu testamur,
 Inter uictrices hederam tibi serpere lauros. Elegia Græcos
 quoq; prouocamus: cuius mihi tersus atq; elegas maxime uide-
 tur autor Tibullus. Sunt qui Propertiū malint. Ouidius utroq;
 lasciuior: sicut durior Gallus. Satyra quidem tota nostra est, in
 qua primus insignem laudē adeptus est Lucilius, qui quo sã ita

Ennius.

Ouidius.

Cornelius
Seuerus.*Varenium
consum.Val. Flaccus.
Saleius Bas-
sus.

Rabirius.

Pedo.

Lucanus.

*imitandus
Germanicus
Augustus.

Elegiaci.

Tibullus.

Propertius.

Ouidius.

Gallus.

Satyrici.

Lucilius.

deditos sibi adhuc habet amatores, ut eum non eiusdem modo
 operis autoribus, sed omnibus poetis præferre nõ dubitèt. Ego
 Serm. 1. Sat. 4. quãtum ab illis, tantum ab Horatio dissentio, qui Luciliũ flue-
 re lutulètum, & esse aliquid quod tollere possis, putat. Nam &
 eruditio in eo mira, & libertas, atq; inde acerbitas, & abunde
 Persius. salis. Multo est tersior, ac purus magis Horatius, & ad notan-
 dos hominum mores præcipuus. Multũ & ueræ gloriæ, quam-
 uis uno libro, Persius meruit. Sunt clari hodieq; & qui olim no-
 minabuntur. Alterum illud est, & prius Satyræ genus, quod nõ
 Terentius Varro. sola carminum uarietate mistum condidit Terentius Varro, uir
 Romanorum eruditissimus. Plurimos hic libros & doctissimos
 composuit, peritissimus linguæ Latinæ, & omnis antiquitatis,
 & rerum Græcarum, nostrarumq; plus tamen sciētia collatu-
 Iambici. rus, quàm eloquentia. Iambus non sanè à Romanis celebratus
 est ut proprium opus, à quibusdam interpositus: cuius acerbitas
 Catullus. in Catullo, Bibaculo, Horatio, quanquam illi epodos interue-
 Bibaculus. nire reperiatur. At Lyricorum idem Horatius ferè solus legi di-
 Horatius. gnus. Nam & insurgit aliquãdo, & plenus est iucunditatis &
 gratiæ, & uarijs figuris & uerbis felicissimè audax. Si quem
 Cæsius Bas- adijcere uelis, is erit Cæsius Bassus, quem nuper uidimus: sed eũ
 sus. longè præcedunt ingenia uiuetium. Tragediæ scriptores Ac-
 Martialis. cius atq; Pacuuius clarissimi, grauitate sententiãrum, uerborumq;
 Tragici. pondere: & autoritate personarum. Cæterum nitor, & summa
 Accius. in excolendis operibus manus, magis uideri potest temporibus
 Pacuuius. quàm ipsis defuisse. Virium tamè Accio plus tribuitur: Pacuuiũ
 uideri doctiorem, qui esse docti affectant, uolunt. Iam* Varij
 *iam Varus Thyestes cuilibet Græcorum comparari potest. Ouidij Medea
 cuil. uidetur mihi ostendere quantũ uir ille præstare potuerit, si in-
 Varius. genio suo *temperare quàm indulgere maluisset. Eorũ quos ui-
 Ouidius. derim, longè princeps Pomponius Secũdus: quem senes parum
 *imperare Pomponius Secũdus. Tragicum putabant, eruditione ac nitore præstare consiteban-
 tur. In Comœdia maxime claudicamus: licet Varro Musas,
 Aclij

*Aelij Stolonis sententia, Plautino dicat sermone locutus fuisse, si Latine loqui uellet: licet Cæcilium ueteres laudibus ferat: licet Terentij scripta ad Scipionem Africanum referatur: quæ tamen sunt in hoc genere elegantissima, & plus adhuc habitura gratiæ, si intra uersus trimetros stetissent. Vix leuem consequimur umbram, adeo, ut mihi sermo ipse Romanus non recipere uideatur illam solis cõcessam Atticis uenerem, quando eã ne Græci quidẽ in alio genere linguæ obtinuerint. Togatis excellit Afranius: utinamq; non inquinasset argumẽta puerorum fœdis amoribus, mores suos fassus. At nõ Historia cesserit Græcis, nec opponere Thucydidi Sallustium uerear: nec indignetur sibi Herodotus æquari T. Liuium, cũ in narrando miræ iucunditatis, clarissimq; candoris, tum in concionibus supra quàm narrari potest eloquentem: ita dicuntur omnia cum rebus, tum personis accommodata: sed affectus quidem, præcipuè eos qui sunt dulciores, ut parcissimè dicam, nemo historicorum cõmendauit magis. Ideoq; immortalem illam Sallustij uelocitatem, diuersis uirtutibus consecutus est. Nam mihi egregie dixisse uideatur Seruilius Nouianus, pares eos magis quàm similes: qui & ipse à nobis auditus est, clari uir ingenij, & sententijs creber, sed minus pressus, quàm historiæ autoritas postulat. Quã paulum ætate præcedens eũ Bassus Aufidius egregiè utiq; in libris belli Germanici præstitit, genere ipso probabilis in omnibus, sed in quibusdam suis ipse uiribus minor. Superest adhuc, & exornat ætatis nostræ gloriã, uir seculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, *nec *nec immitatores, ut libertas, quanquã circuncisis quæ dixisset, ei nõ rito cuerit. Sed elatum abunde spiritũ, & audaces sententias deprehendas etiã in ijs quæ manèt. Sunt & alij scriptores boni: sed nos genera degustamus, non bibliothecas excutimus. Oratores uerò uel præcipuè Latinam eloquentiam parem facere Græcæ possunt. Nam Ciceronem cuiuscunq; eorum fortiter opposuerim.*

Cæcilium.
Terentius.Togati.
Afranius.
Historici.
Sallustius.
T. Liuius.

Seruilius.

Bassus Aufidius.

Oratores.
Ciceronis Demosthenisq; comparatio.

Nec ignoro quantam mihi cōcitem pugnam, cum præsertim id non sit propositi, ut eum Demostheni cōparem hoc tempore: neq; enim attinet, cum Demosthenem in primis legendum, uel ediscendum potius putem. Quorum ego uirtutes plerasq; arborum similes, consilium, ordinem diuidendi, præparandi, probandi rationem, omnia deniq; quæ sunt inuentionis. In eloquēdo est aliqua diuersitas: densior ille, hic copiosior: ille concludit ad strictius, hic latius pugnat: ille acumine semper, hic frequenter & pondere: illi nihil detrahi potest, huic nihil adijci: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè & cōmiseratione (qui duo plurimum affectus ualent) uincimus. Et fortasse epilogos illi mos ciuitatis abstulerit, sed & nobis illa quæ Attici mirantur, diuersa Latini sermonis ratio minus permisit. In epistolis quidem, quanquam sunt utriusq;, nulla contentio est. Cedendum uerò in hoc quidē, quòd & ille prior fuit, & ex magna parte Cicero-

Ciceronis
laudes.

nem, quantus est, fecit. Nam mihi uidetur M. Tullius cum se totum ad imitationem Græcorū contulisset, effinxisse uim Demosthenis, copiam Platonis, iucunditatem Iſocratis. Nec uerò quod in quoq; optimū fuit, studio consecutus est tantum, sed plurimas uel potius omnes ex seipso uirtutes extulit immortalis ingenij beatissima ubertate. Non enim pluuias (ut ait Pindarus) aquas colligit, sed uiuo gurgite exundat, dono quodam Prouidentie genitus, in quo totas uires suas eloquētia experiretur. Nā quis docere diligentius, mouere uehemētius potest? Cui tanta unquā iucunditas affuit? ut ipsa illa quæ extorquet, impetrare eū cre-

*in sua

das: & cum transuersum* ui sua iudicem ferat, tamen ille nō rapi uideatur, sed sequi. Iam in omnibus quæ dicit, tanta autoritas inest, ut dissentire pudeat: nec aduocati studiū, sed testis aut iudicis afferat fidem. Tum interim hæc omnia, quæ uix singula quisquam intentissima cura consequi posset, fluunt illaborata: & illa qua nihil pulchrius auditu est, oratio, præ se fert tamen felicissimam facilitatē. Quare non immerito ab hominibus æta-

tis

nis suæ regnare in iudicijs dictus est: apud posteros uerò id cõ=
 secutus, ut Cicero iam non hominis, sed eloquentiæ nomen ha=
 beat. Hunc igitur spectemus: hoc propositum sit nobis exem=
 plum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero ualde placebit. Multa
 in Asinio Pollione inuentio, summa diligentia: adeo ut quibus=
 dam etiam nimia uideatur: & cõsiliij & animi satis. à nitore &
 iucùditate Ciceronis ita lögè abest, ut uideri possit seculo prior.
 At Messala nitidus & candidus, & quodammodo præ se ferēs
 in dicendo nobilitatem suam: uiribus minor. C. uerò Cæsar si so=
 ro tantum uacasset, non alius ex nostris contra Cicronem no=
 minaretur. Tanta in eo uis est, id acumen, ea concitatio, ut illum
 eodē animo dixisse, quo bellauit, appareat. Exornat tamē hæc
 omnia mira sermonis, cuius propriè studiosus fuit, elegantia:
 Multum ingenij in Cælio, & præcipuè in accusando multa ur=
 banitas: dignusq; uir, cui & mēs melior, & uita longior conti=
 gisset. Inueni qui Caluum præferret omnibus, inueni qui cõtra
 crederet cum nimia contra se calumnia uerum sanguinē perdi=
 disse. Sed est & sancta & grauis oratio, & castigata, & fre=
 quenter uehemens quoq;. Imitator est autem Atticorum: fecitq;
 illi properata mors iniuriã, siquid adiecturus, nõ si quid detra=
 cturus fuit. Et Seruius Sulpitius in signè non immerito famã tri=
 bus orationibus meruit. Multa, si cū iudicio legatur, dabit imita=
 tione digna Cassius Seuerus, qui si ceteris uirtutibus colorē &
 grauitatem orationis adiecisset, ponendus inter præcipuos fo=
 ret. Nam & ingenij plurimum est in eo, & acerbitas mira, &
 urbanitas, & uis summa: sed plus stomacho quàm cõsilio dedit:
 præterea ut amari sales, ita frequenter amaritudo ipsa ridicu=
 la est. Sunt & alij multi disertij, quos persequi longum est. Eo=
 rum quos uiderim, Domitius Afer, & Iulius Africanus, longè
 præstantissimi. Verborū arte ille, & toto genere dicendi præse=
 rendus, & quē in numero ueterum locare non timeas: hic cõci=
 tator, sed in cura uerborum nimius, & compositione nonnun=

Asinius Pol=
lio.

Messala.

C. Cæsar.

Cic. in Brut.

Cælius.

Caluus.

Seruius Sulpi=
tius.Cassius Seue=
rus.Domitius A=
fer.
Iulius Africa=
nus.

quam longior, & translationibus parum modicus. Erant clara & nuper ingenia. Nam & Trachallus plerunq; sublimis, & satis apertus fuit, & quem uelle optima crederes: auditus tamē maior. Nam & uocis, quantam in nullo cognoui, felicitas, & pronuntiatio uel scenis suffectura, & decor: omnia deniq; ei, quæ sunt extrâ, superfuerunt. Et Vibius Crispus, cōpositus, & iucundus, & delectationi natus, priuatis tamen causis quàm publicis melior. Iulio Secundo si longior cōtigisset ætas, clarissimum profecto nomen Oratoris apud posteros foret. Adicisset enim, atq; adijciebat cæteris uirtutibus suis, qd̄ desiderari potest. Id est autem, ut esset multo magis pugnax, & sapius ad curam rerū ab elocutione respiceret. Cæterum interceptus quoq; magnum sibi uendicat locū. Ea est facundia, tanta in explicando quod uelit, gratia: tam candidum, & lenè, & speciosum dicendi genus: tanta uerborum etiam quæ assumpta sunt, proprietates: tanta in quibusdam ex periculo petitis significantia. Habebunt qui post nos de Oratoribus scribent, magnam eos qui nūc uigent materiam uerè laudādi. Sunt enim summa hodie, quibus illustratur forum, ingenia. Namq; & consummati iam patroni ueteribus æmulantur, & eos iuuenum ad optima tendentium imitatur ac sequitur industria. Supersunt qui de Philosophia scripserunt: quo in genere paucissimos adhuc eloquētes literæ Romanæ tulerunt. Idem igitur M. Tullius, qui ubiq; etiam in hoc opere Platonis æmulus exiit. Egregius uerò, multoq; quàm in orationibus præstantior Brutus, sufficit ponderi rerū: scias eum sentire quæ dicit. Scripsit, nō parum multa Cornelius Celsus, Scepticos secutus, non sine cultu ac nitore. Planctus in Stoicis rerum cognitioni utilis. In Epicureis leuis quidem, sed non iniucundus tamen autor est Catus. Ex industria Senecā in omni genere eloquentiæ distuli, propter uulgatam falsò de me opinionē, qua damnare eum, & inuisum quoq; habere sum creditus. Quod accidit mihi, dum corruptū, & omnibus uitijs fractum

Etum

Tum dicendi genus reuocare ad seueriora iudicia contendo.
 Tum autem solus hic ferè in manibus adolefcetium fuit. Quem
 non equidem omnino conabar excutere, sed potioribus præ-
 ferri non sinebam, quos ille nõ destiterat incessere, cum diuersi
 sibi conscius generis, placere se in dicendo posse ijs quibus illi
 placerent, diffideret. Amabant autem eum magis, quam imita-
 bantur: tantumq; ab illo desuebant, quantum ille ab antiquis
 descenderat. Foret enim optandum, pares, aut saltem proximos
 illi uiro fieri. Sed placebat propter sola uitia, & ad ea se quisq;
 dirigebat effingenda, quæ poterat. Deinde cum se iactaret, eo-
 dem modo dicere Senecam, infamabat. Cuius & multæ alioqui,
 & magnæ uirtutes fuerunt, ingenium facile & copiosum, plu-
 rimum studij, & multarum rerum cognitio: in qua tamen ali-
 quando ab ijs quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus
 est. Tractauit etiam omnem ferè studiorum materiam. Nam &
 orationes eius, & poemata, & epistolæ, & dialogi feruntur. In
 Philosophia parum diligens, egregius tamen uitiorum in secta-
 tor fuit. Multæ in eo claræq; sententiæ, multa etiam morũ gra-
 tia legenda: sed in eloquendo corrupta pleraq;, atq; eo perni-
 ciosissima, quod abundant dulcibus uitijs. Velles eum suo inge-
 nio dixisse, alieno iudicio. Nam *si nil æqualium contempisset,
 si parum concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pon-
 dera minutissimis sententijs non fregisset, consensu potius eru-
 ditorum, quàm puerorum amore comprobaretur. Verum sic
 quoq; iam robustis, & seueriore genere satis firmatis legen-
 dus uel ideo, quod exercere potest utrunque iudicium. Multa
 enim (ut dixi) probanda in eo, multa etiam admiranda sunt: eli-
 gere modò curæ sit: quod utinam ipse fecisset. Digna enim fuit
 illa natura, quæ meliora uellet, quæ quod uoluit effecit.

De Imitatione.

CAP. II.

EX his cæterisq; lectione dignis autoribus & uerborum su-
 emenda copia est, & uarietas figurarum, & componendi

Catalogus au-
 torum ad imi-
 tatione specta-

H S ratio,

bat, qua dicen-
di facilitatē fir-
mā consequere-
mur: igit sub-
iungēda fuerūt
imitatiōis præ-
cepta, quā pri-
mo probat uti-
lem & necessa-
riā. Deinde nō
ipsam p se suf-
ficere, sed co-
mandū aliquid
supra eos quos
imitamur. Ter-
tio, duo circa
imitationē esse
uidenda, quos
& quid imite-
mur.

ratio, tum ad exemplum uirtutum omnium mens dirigenda.
Neq; enim dubitari potest, quin artis pars magna contineatur
imitatione. Nam ut inuenire primum fuit, estq; præcipuum: sic
ea quæ bene inuenta sunt, utile sequi. Atq; omnis uitæ ratio sic
constat, ut quæ probamus in alijs, facere ipsi uelimus. Sic litera-
rum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur: sic musici uo-
cem docentium, pictores opera priorum, rustici probatam ex-
perimento culturam in exemplum intuentur. Omnis deniq; di-
sciplina initia ad propositum sibi præscriptum formari uide-
mus. Et hercle necesse est aut similes aut dissimiles bonis simus.
Similē raro natura præstat, frequenter imitatio. Sed hoc ipsum,
quod tanto faciliorem nobis rationem rerum omnium facit,
quàm fuit ijs, qui nihil quod sequerentur habuerunt, nisi cautè
& cum iudicio apprehenditur, nocet. Ante omnia igitur imita-
tio per se ipsa non sufficit, uel quia pigri est ingenij, contentum
esse ijs quæ sunt ab alijs inuenta. Quid enim futurum erat tem-
poribus illis, quæ sine exemplo fuerunt, si homines nihil nisi
quod iam cognouissent, faciendum sibi aut cogitandum putas-
sent? Nempe nihil fuisset inuentum. Cur igitur nefas est reperi-
ri aliquid à nobis, quod antè non fuerit? An illi rudes sola men-
tis natura ducti sunt in hoc ut tam multa generarent, nos ad
quærendū non eo ipso concitemur, quod certè scimus inuenisse
eos qui quæsierunt? Et cum illi, qui nullam cuiusquam rei ha-
buerūt magistrum, plurima in posteros tradiderint, nobis usus
illarum rerum ad eruendas alias nō proderit? sed nihil habebi-
mus nisi beneficij alieni, quemadmodum quidam pictores in id
solum student, ut describere tabulas mensuris ac lineis sciant?
Turpe etiam illud est, contentū esse id consequi, quod imiteris.
Nam rursus quid erat futurum, si nemo plus effecisset eo quem
sequebatur? Nihil in poëtis supra Liuium Andronicū, nihil in
historijs supra Pontificum annales haberemus: ratibus adhuc
nauigaremus: non esset pictura, nisi quæ lineas modò extremas

umbra

umbra, quam corpora in sole fecissent, circumscriberet. Ac si omnia percenseas, nulla sit ars qualis inuenta est, nec intra initium stetit: nisi forte nostra potissimum tempora dānamus huius infelicitatis, ut nunc demum nihil crescat. Nihil enim crescit sola imitatione. Quod si prioribus adijcere fas non est, quomodo sperare possumus ullum Oratorem perfectū? cum in ijs quos maximos adhuc nouimus, nemo sit inuētus, in quo nihil aut desideretur, aut reprehendatur. Sed etiā qui summa non appetēt, contendere potius quā sequi debent. Nā qui agit ut prior sit, forsitā, etiam si non transierit, æquabit. Eum uero nemo potest æquare, cuius uestigijs sibi utiq; insistentum putat. Neesse est enim semper sit posterior, qui sequitur. Adde quod plerūq; facilius est plus facere, quā idem. Tantam enim difficultatem habet similitudo, ut ne ipsa quidem natura in hoc ita eualuerit, ut non res* quæ similitæ uideantur, utiq; discrimine aliquo discernantur. Adde quod quicquid alteri simile est, neesse est minus sit eo quod imitatur, ut umbra corpore, & imago facie, & actus histrionum ueris affectibus. Quod in oratoribus quoque euenit. Nanq; ijs quæ in exemplum assumimus, subest & natura, & uera uis: contra omnis imitatio ficta est, & ad alienum propositum accommodatur. Quò fit ut minus sanguinis ac uirium declamationes habeant, quā orationes: quod in illis uera, in his a simulata materia est. Adde, quod ea quæ in Oratore maxima sunt, imitabilia non sunt, ingenium, inuentio, uis, facilitas, & quicquid arte nō traditur. Ideoq; pleriq; cū uerba quædam ex orationibus excerpserunt, aut aliquos compositionis certos pedes, mire à se quæ elegerunt, effingi arbitrantur: cum & uerba intercidant, inualescantq; temporibus, ut quorū certissimā sit regula in cōsuetudine, eaq; non sua natura sint bona aut mala (nam per se soni tantū sunt) sed prout opportunè proprieq; aut secus collata sunt: & compositio cum rebus accommodata sit, tū ipsa uarietate gratissima. Quapropter exactissimi

* simplicissima, quæ p̄ pares maxime uideantur, disc.

mo iudicio circa hanc partem studiorū examināda sunt omnia. Primum, quos imitemur. nam sunt plurimi, qui similitudinem peſimi cuiusq; & corruptiſſimi concupierint. Deinde in ipſis quos elegerimus, quid ſit ad quod efficiendū nos comparemus. Nam in magnis quoq; autoribus incidunt aliqua uitioſa, & à doctis inter ipſos etiā mutuò reprehēſa: atq; utinam tam bona imitantes dicerent melius, quā mala peius dicunt. Nec uerò ſaltē ijs quibus ad euitanda uitia iudicij ſatis fuit, ſufficiat imaginem uirtutis effingere, & ſolam, ut ſic dixerim, cutem, uel potius illas Epicuri ſiſurgas, quas è ſummis corporibus dicit effluere. Hoc autē ijs accidit, qui non introſpectis penitus uirtutibus, ad primum ſe uelut aſpectum orationis aptarunt: & cum ijs feliciffime ceſſit imitatio, qui uerbis atq; numeris ſunt non multū differentes, uim dicendi atq; inuentionis non aſſequuntur, ſed plerunq; declinant in peius, & proxima uirtutibus uitia comprehendunt, ſiuntq; pro grandibus tumidi, preſſis exiles, fortibus temerarij, lætis corrupti, cōpoſitis exultantes, ſimplicibus negligentes. Ideoq; qui horride atq; incompoſitè quilibet frigidum illud & inane extulerunt, antiquis ſe pares credūt: qui carent cultu atq; ſententijs, Atticis ſcilicet: qui præciſis cōcluſionibus obſcuri, Salluſtium atq; Thucydidem ſuperant: triſtes ac ieiuni Pollionem æmulantur: ocioſi & ſupini, ſiquid modò longius circunduxerunt, iurant Ciceronem ita loquuturū fuiſſe. Nouerā quosdam, qui ſe pulchrè expreſſiſſe genus illud cœleſtis huius in dicendo uiri ſibi uiderētur, ſi in clauſula poſuiſſent, Eſſe uideatur. Ergo primum eſt, ut quod imitaturus eſt quiſq; intelligat: & quare bonum ſit, ſciat. Tum in ſuſcipiēdo onere conſulat ſuas uires. Nam quædam ſunt inimitabilia, quibus aut infirmitas naturæ nō ſufficiat, aut diuerſitas repugnet. Nec cui tenue ingenij erit, ſola uelit fortia & abrupta: cui for-

* ſubtilitatis te quidem, ſed indomitum, amore* ſublimitatis & uim ſuā perdat, & elegantiam quam cupit, non aſſequatur. Nihil eſt enim

tam

tam indecens, quàm cum mollia dura fiunt. Atq; ego illi præce-
 ptori, quem instituerã in libro secundo, tradidi non ea sola do-
 cenda esse, ad quæ quæq; discipulorum natura compositum ui-
 deret. Nam is & adiuuare debet quæ in quoq; corũ inuenerit
 bona, & quantum fieri potest, adijcere quæ desunt, & emēda-
 re quædam, & mutare. Rector enim est alienorum ingeniorũ
 atq; formator: difficilius est naturam suam fingere. Sed ne ille
 quidem doctor, quanquam omnia quæ recta sunt, uelit esse in
 suis auditoribus quàm plenissima, in eo tamen cui naturam ob-
 stare uiderit, laborabit. Id quoq; uitandũ (in quo magna pars
 errat) ne in oratione poetas nobis & historicos, in illorũ ope-
 ribus oratores aut declamatores imitandos putemus. Sua cuiq;
 proposita lex, suus decor est. Nec comœdia in cothurnos assur-
 git, nec contra tragœdia socco ingreditur. Habet tamen omnis
 eloquẽtia aliquid commune. Id imitemur, quod commune est.
 Etiam hoc solet incommodi accidere ijs qui se uni alicui gene-
 ri dederunt, ut si asperitas his placuit alicuius, hanc etiam in-
 leni ac remisso causarum genere non exuãt, si tenuitas aut nu-
 ditas in asperis grauibusq; causis ponderi rerũ parum respon-
 deant: cum sit diuersa non causarum modò inter ipsas cõditio,
 sed in singulis etiam causis partiũ: sint q; alia leniter, alia aspe-
 rē, alia concitatē, alia remissē, alia docendi, alia mouendi gratia
 dicenda: quorum omnium dissimilis atq; diuersa inter se ratio
 est. Itaq; ne hoc quidem suaferim, uni se alicui propriē, quē per
 omnia sequatur, addicere. Longe omnium perfectissimus Græ-
 corum Demosthenes, aliquid tamen aliquo in loco melius alijs:
 plurima ille, sed non qui maximē imitandus, etiam solus imitan-
 dus est. Quid ergo? non est satis omnia sic dicere, quomodo M.
 Tullius dixit? Mihi quidem satis esset, si omnia consequi pos-
 sem. Quid tamen noceret, uim Cæsaris, asperitatem Cælij, dili-
 gentiam Pollionis, iudicium Calui, quibusdam in locis assume-
 re? Nam præter id quod prudentis est, quod in quoq; optimum
 est,

est, si possit, suum facere: tū in tanta rei difficultate unum intuen-
tes, uix aliqua pars sequitur. Ideo q̄; cum totum exprimere quē
elegeris, penē sit homini inconcessum, plurium bona ponamus
ante oculos, ut aliud ex alio hereat, & quo quicq; loco conue-
niat, aptemus. Imitatio autem (nam sæpius idem dicam) non sit
tantum in uerbis. Illuc intendenda mens, quantum fuerit illis
uiris decoris in rebus atq; personis, quod consilium, quæ dispo-
sitio, quàm omnia etiam quæ delectationi uideantur data, ad uir-
tutem spectent: quid agatur pro cœmio, quæ ratio, & quàm
uariam narrandi, quæ uis probandi ac refellendi, quanta in affe-
ctibus omnis generis mouendis scientia, quantaq; laus ipsa po-
pularis utilitatis gratia assumpta, quæ tum est pulcherrima, cū
sequitur, non cum accersitur. Hæc si præuiderimus, tum uerē
imitabimur. Qui uerò etiam propria his bona adiecerit, ut sup-
pleat quæ deerant, circuncidat siquid redundabit, is erit (quem
querimus) perfectus Orator: quem nunc consummari potissi-
mum oportebat, cum tanto plura bene dicendi exempla super-
sint, quàm illis qui adhuc summi sunt, contigerunt. Nā erit hæc
quoq; laus eorū, ut priores superasse, posteros docuisse dicātur.

Qui modus scribendi sit.

CAP. III.

Secundum faci-
lilitatis mem-
brum aggredi-
tur, quod à no-
bis ipsis est, ut
prius extrinse-
cus. Quod in
duo diuidit,
Quomodo scri-
bēdū, & Quid.
prius hic tra-
ctat, alterū ca-
pit. 5. Deinde
duo genera uic-
iose scriben-
dum notat.

De Orat. 1.

ET hæc quidem auxilia extrinsecus adhibentur: in ijs autem
quæ nobis ipsis paranda sunt, ut laboris, sic utilitatis etiam
longe plurimum affert stylus. Nec immerito M. Tullius hunc
optimum effectorem ac magistrum dicendi uocat. Cui sententiæ
personam L. Crassi in disputationibus quæ sunt de Oratore as-
signando, iudicium suum cum illius autoritate coniunxit. Scri-
bendum ergo quàm diligentissimè, & quàm plurimum. Nam ut
terra altius effosa, generandis alendisq; seminibus fecundior
est: sic perfectus non à summo petitus, studiorum fructus effun-
dit uberius, & fidelius continet. Nam sine hac quidem conscien-
tia, illa ipsa ex tempore dicendi facultas, inanem modò loqua-
citatē dabit, & uerba in labris nascentia. Illic radices, illic fun-
damentum

damenta sunt: illic opes uelut sanctiore quodam arario recon-
 dita, unde ad subitos quoq; casus, cum res exiget, proferantur.
 Vires faciamus ante omnia, quæ sufficiant labori certaminum,
 & usu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipsa natura uoluit
 magnum effici cito, præposuitq; pulcherrimo cuiq; operi diffi-
 cultatem: quæ nascendi quoq; hanc fecerit legem, ut maiora ani-
 malia diutius uisceribus parentum continerentur. Sed cum sit
 duplex quæstio, quomodo, & quæ maximè scribi oporteat,
 iam hinc ordinem sequar. Sit primo uel tardus, dum diligens,
 stylus: quæramus optima, nec protinus se offerentibus gaudea-
 mus: adhibeatur iudicium inuentis, dispositio probatis: Dele-
 ctus enim rerum uerborumq; habendus est, & pondera singu-
 lorum examinanda. Postea subeat ratio collocãdi, uersenturq;
 omni modo numeri: non ut quodq; se proferet uerbum, occupet
 locum. Quæ quidem ut diligentius exequamur, repetenda sæ-
 pius erunt scriptorum proxima. Nam præter id, quod sic me-
 lius iunguntur prioribus sequentia, calor quoq; ille cogitatio-
 nis, qui scribēdi mora refrigit, recipit ex integro uires, & ue-
 lut repetito spatio sumit impetum. quod in certamine saliendo
 fieri uidemus, ut conatum longius petant, & ad illud quod con-
 tenditur spatium, cursu ferantur: utq; in iaculando brachia re-
 ducimus, & expulsuri tela, neruos retro tendimus. Interim ta-
 men, si fuerit flatius, danda sunt uela, dum nos indulgentia illa
 non fallat. Omnia enim nostra dum nascuntur, placent: alio qui
 nec scriberentur. Sed redeamus ad iudicium, & retractemus su-
 spectam facilitatē. Sic scripsisse Sallustium accepimus: & sanè
 manifestius est etiam ex opere ipso labor. Vergiliū quoq; pau-
 cissimos die composuisse uersus, autor est Varus. Oratoris qui-
 dem alia conditio est. Itaq; hęc moram & sollicitudinem initijs
 impero. Nam primum hoc constituendum, hoc obtinendū est, ut
 quam optimè scribamus. Celeritatem dabit consuetudo. Paula-
 tim res facilius se ostendent, uerba respondebunt, compositio
 seque

Magna nō fa-
 cile & cito fiūt.
 Vide Plī. li. e.
 de Elephātis.

Vide Gel. lib.
 17. cap. 10.

sequetur, cuncta denique, ut in familia bene instituta, in officio erunt. Summa hæc est rei, Cito scribendo non fit ut bene scribatur: bene scribendo, fit ut cito. Sed tum maxime, cū facultas illa cōtigerit, resistamus, ut provideamus, & ferociētes equos frenis quibusdam coërceamus: quod non tam moram faciet, quàm nouos impetus dabit. Nec enim rursus eos qui robur aliquod in stylo fecerint, ad infelicem calumniandi se pœnam alligandos puto. Nā quomodo sufficere ciuilibus officijs possit, qui singulis actionum partibus insenscat? Sunt autem quibus nihil sit satis: omnia mutare, omnia aliter dicere quàm occurrit, uelint: increduli quidā, & de ingenio suo pessimè meriti, qui diligentiam putant, facere sibi scribendi difficultatem. Nec promptum est dicere, utros peccare ualidius putem, quibus omnia sua placent, an quibus nihil. Accidit enim etiam ingeniosis adolescentibus frequenter, ut labore consumantur, & in silentium usque descendant nimia bene dicendi cupiditate. Qua de re meminisse mihi Iulium Secundum, illū æqualem meum, atq; à me, ut notum est, familiariter amatum, miræ facundiæ uirum, infinitæ tamen curæ, quid esset sibi à patruo suo dictum. Is fuit Iulius Florus, in eloquentia Galliarum (quoniam ibi demum exercuit eā) princeps, alioqui inter paucos disertus, & dignus illa pro-

* operam pinquitate. Is cum Secundum scholæ adhuc* operatum, tristem dantem. forte uidisset, interrogauit, Quæ causa frōtis tam adductæ? nec dissimulauit adolescens, tertium iam diem esse, ex quo omni labore materiæ ad scribendum destinatæ non inueniret exordiū: quo sibi non præsens tantum dolor, sed etiam desperatio in posterum fieret. Tum Florus arridens, Nunquid tu, inquit, melius dicere uis, quàm potes? Ita se res habet, Curandum est, ut quàm optimè dicamus: dicendum tamen pro facultate. Ad profectum enim opus est studio, non indignatione. Ut possimus autem scribere etiam plura, & celerius, non exercitatio modò præstabit, in qua sine dubio multum est, sed etiam ratio: si non

resupini

resupini, spectantesq; tectum, & cogitationē murmure agitan-
 tes, expectauerimus quid obueniat: sed quid res poscat, quid
 personam deceat, quod sit tempus, qui iudicis animus, intuiti,
 humano quodam modo ad scribendum accesserimus. Sic nobis
 & initia, & quæ sequuntur, natura ipsa præstabit. Certa sunt
 enim pleraq; & nisi coniuuamus, in oculos incurrunt: ideoq;
 nec indocti nec rustici diu quærunt unde incipiant: quo puden-
 dum est magis, si difficultatem facit doctrina. Non ergo pute-
 mus semper optimū esse, quod latet: ne immutescamus alioqui,
 si nihil dicendum uideatur, nisi quod non inuenimus. Diuersum
 est huic eorum uitium, qui primo decurrere per materiam stylo
 quàm uelocissimo uolunt, & sequentes calorem atq; impetum,
 ex tempore scribunt (hanc syluam uocant) repetūt deinde, &
 componunt quæ effuderant: sed uerba emendantur & numeri,
 manet in rebus temere cōgestis quæ fuit leuitas. Protinus ergo
 adhibere curam rectius erit, atq; ab initio sic opus ducere, ut
 celandum, non ex integro fabricandū sit. Aliquādo tamen esse-
 ctus sequemur, in quibus ferè plus calor quàm diligētia ualet.
 Satis apparet ex eo, quòd hanc scribentium negligentiam da-
 mno, quid de illis dictandi delicijs sentiā. Nam in stylo quidem
 quamlibet properato dat aliquam cogitationi moram non con-
 sequens celeritatem eius manus: ille cui dictamus, urget, atq; in-
 terim pudet etiam dubitare, aut resistere, aut mutare, quasi con-
 scium infirmitatis nostræ timentes. Quo fit, ut non rudia tantū,
 & fortuita, sed impropria interim, dum sola est cōnectendi ser-
 monis cupiditas, effluant: quæ nec scribentium curā, nec dicen-
 tium impetū consequantur. At idem ille qui excipit, si tardior
 in scribendo, aut inertior in legendo, uelut offensator fuerit, in-
 hibetur cursus: atq; omnis quæ erat conceptæ mentis intentio,
 mora, & interdum iracundia excutitur. Tum illa quæ a pertio-
 rem animi motum sequūtur, quæq; ipsa animum quodammodo
 cōcitant, quorum est iactare manum, torquere uultū, simul uer-

Satyr. i. *tere latus, & interim obiurgare, quæq; Persius notat, cum leuiter dicendi genus significat, Nec pluteum, inquit, cædit, nec de morfos sapit ungues: etiam ridicula sunt, nisi cū soli sumus. Deniq; ut semel quod est potētissimum dicam, secretum, quod dictando perit, atq; liberum arbitris locum, & quàm altissimum silentiū scribentibus maximè conuenire, nemo dubitauerit. Non tamen protinus audiendi, qui credunt aptissima in hoc nemo=ra, syluasq;, quòd illa cæli libertas, locorumq; anœnitas, sublimem animum, & beatiorem spiritum parent. Mihi certè iucundus hic magis, quàm studiorum hortator uidetur esse secessus. Nanq; illa ipsa quæ delectant, necesse est auocent ab intentione operis destinati. Neq; enim se bona fide in multa simul intendere animus totū potest: & quocunq; respexerit, desinit intueri quod propositū fuerat. Quare syluarū anœnitas, & præterlabentia flumina, & inspirantes ramis arborū auræ, uolucrūq; cātus, & ipsa latè circūspiciendi libertas, ad se trahūt: ut mihi remittere potius uoluptas ista uideatur cogitationē, quàm intendere. Demosthenes melius, qui se in locū ex quo nulla exaudiri uox, nihilq; prospici posset, recondebat, ne aliud agere mentem cogerent ōculi. Ideoq; lucubrantes, silētium noctis, & clausum cubiculum, & lumen unū uelut rectos maximè teneat. Sed cum in omni studiorū genere, tum in hoc præcipuè bona ualitudo, quæq; eam maximè præstat, frugalitas necessaria est: cū tempora ab ipsa rerū natura ad quietem refectionemq; nobis data, in acerrimum laborem couertimus. Cui tamen nō plus irrogandū est, quàm quod somno supererit, haud deerit. Obstat enim diligentiae scribendi etiam fatigatio: & abundè, si uacet, lucis spatia sufficiunt: occupatos, in noctem necessitas agit. Est tamen lucubratio, quoties ad eam integri ac refectionis uenimus, optimum secreti genus. Sed silentiū, & secessus, & undiq; liber animus, ut sunt maximè optanda, ita non possunt semper cōtingere: ideoq; non statim siquid obstrepet, abijciendi codices e-*

runt,

vunt, & deplorandus dies: uerum incommodis repugnandū: & hic faciendus usus, ut omnia quæ impediunt, uincat intentio. quam si tota mente in opus ipsum direxeris, nihil eorū quæ uel oculis uel auribus incurfant, ad animum perueniet. An uero si frequenter etiam fortuita hoc cogitatio præstat, ut obuios non uideamus, & itinere deerremus: nō consequemur idem si & uoluerimus: Non est indulgendum causis desidiæ. Nam si non nisi refecti, non nisi hilares, non nisi omnibus alijs curis uacantes, studendum existimauerimus, semper erit propter quod nobis ignoscamus. Quare in turba, itinere, conuiujs uel concione etiam faciat sibi cogitatio ipsa secretum. Quid alioqui fiet, cum in medio foro, tot circumstantibus iudicjs, iurgijs, fortuitis etiã clamoribus, erit subito continua oratione dicendum, si particulas quas ceris mandamus, nisi in solitudine reperire non possumus? Propter quæ idē ille tantus amator secreti Demosthenes, in littore, in quod se maximo cum sono fluctus illideret, meditant, consuecebat concionum fremitus non expauescere. Illa quoq; minora (sed nihil in studijs paruum est) non sunt trãseunda, scribi optimè ceris, in quibus facilima est ratio delendi: nisi forte uisus infirmior membranarum potius usum exiget: quæ ut iuuant aciem, ita crebra relatione, quoad intinguntur calami, morantur manum, & cogitationis impetum frangunt. Relinquendæ autem in utrolibet genere uacue tabellæ, in quibus libera adijcendi sit excursio. Nam interim pigritiam emendãdi angustia faciunt, aut certè nouorum interpositione priora confundunt. Ne latas quidem ultra modum esse ceras uelim: expertus iuuenem studiosum alioqui prælongos habuisse sermones, quia illos numero uersuum metiebatur: idq; uitium quod frequenti admonitione corrigi non potuerat, mutatis codicibus esse sublatum. Debet uacare etiam locus, in quo notentur quæ scribentibus solēt extra ordinem, id est, ex alijs, quàm qui sunt in manibus, locis occurrere. Irrumpunt enim optimi nonnun-

quam sensus, quos neq; inserere oportet, neque differre tutum est: quia interim elabuntur, interim memoriæ sui intentos, ab alia inuentione declinant. Ideoq; optimè sunt in deposito.

De Emendatione.

CAP. IIII.

Styli secundum officium, in emendatione eorum quæ primum scripta sunt. Bius tres esse partes, adijcere, detrahere, mutare, utque optime præstari possint, docet.

SEquitur emendatio, pars studiorum longe utilissima. Neq; enim sine causa creditum est, stylum non minus agere cum delet. Huius autem operis est, adijcere, detrahere, mutare. Sed facilius in his simpliciusq; iudicium, quæ replenda uel deijcenda sunt: premere uero tumentia, humilia extollere, luxuriantia adstringere, inordinata dirigere, soluta componere, exultantia coercere, duplicis operæ. Nam & damnanda sunt quæ placuerant, & inuenienda quæ fugerant. Nec dubium est, optimum esse emendandi genus, si scripta in aliquod tempus reponantur, ut ad ea post interuallum uelut noua atq; aliena redeamus, ne nobis scripta nostra tanquam recentes foetus blandiantur. Sed neq; hoc contingere semper potest, præsertim Oratori: cui sæpius scribere ad præsentis usus necesse est. Et ipsa emendatio finem habet. Sunt enim qui ad omnia scripta tanquam uitiosa redeant, & quasi nihil fas sit rectum esse quod primum est, melius existiment quicquid est aliud: idq; faciunt quoties librum in manus resumpserint, similes medicis etiam integra secantibus. Accidit itaq; ut cicatricosa sint, & exanguia, & cura peiora. Sit igitur aliquando quod placeat, aut certè quod sufficiat: ut opus poliat lima, non exerat. Temporis quoq; esse debet modus. Nam quod Cinnæ Smyrnam nouem annis accepimus scriptam, & Panegyricum Isocratis, qui parcissimè, decem annis dicunt elaboratum, ad Oratorem nihil pertinet: cuius nullum erit, si tam tardum fuerit auxilium.

Iam styli secundum membrum aggreditur, quæ maxime scribenda sunt.

Quæ scribenda præcipuè sint.

CAP. V.

PROximum est ut dicamus quæ præcipuè scribenda sint. Hoc exuberantis quidem est operis, ut explicemus quæ sint materia: quæ prima, aut secunda, aut deinceps tractanda sint. Nam id factum

id factum est etiam primo libro, quo puerorum: & secundo, quo iam robustorum studijs ordinem dedimus. Sed de quo nunc agitur, unde copia ac facilitas maximè ueniat, uertere Græca in Latinum ueteres nostri Oratores optimum iudicabant. Id se L. Crassus in illis Ciceronis de Oratore libris dicit factitasse. Id Lib. 1.
 Cicero sua ipse persona frequentissimè præcipit. Quin etiam Timæum & Oeconomicum
 libros Platonis atq; Xenophontis edidit hoc genere translatos. Id Messala placuit: multæq; sunt ab eo scriptæ ad hunc modum orationes: adeo ut etiam cum Hyperidis illa pro Phryne difficilima Romanis subtilitate contenderet. Et manifesta est exercitationis huiusce ratio. Nam & rerum copia Græci auctores abundant, & plurimum artis in eloquentiam intulerunt, & hos transferentibus, uerbis uti optimis licet. Omnibus enim utimur nostris. Figuras uero, quibus maximè ornatur oratio, multas ac uarias excogitandi etiam necessitas quædam est: quia plerunq; à Græcis Romana dissentiuunt. Sed & illa ex Latinis conuersio, multum & ipsa contulerit. Ac de carminibus quidem neminem credo dubitare, quo solo genere exercitationis dicitur usus esse Sulpitius. Nam & sublimis spiritus attollere orationem potest, & uerba poëtica libertate audaciora, præsumunt eandem propriè dicendi facultatem. Sed & ipsis sententijs adijcere licet Oratorium robur, & omissa supplere, & effusa substringere. Neq; ego *περὸς φρασίν* esse interpretationem tantum uolo, sed circa eosdem sensus certamen atq; æmulationem. Crassi opinio, in Oratore Ciceronis.
 Ideoq; ab illis dissentio, qui uertere orationes Latinas uetant, quia optimis occupatis, quicquid aliter dixerimus, necesse sit esse deterius. Nam neq; semper est desperandum, aliquid illis quæ dicta sunt, melius posse reperiri: neq; adeo iciunam ac pauperem natura eloquentiam fecit, ut una de re bene dici nisi semel non possit. Nisi forte histrionum multa circa uoces easdem uariare gestus potest: orandi minor uis, ut dicatur aliquid, præter quod in eadem materia nihil dicendum sit. Sed esto, neque

melius quod inuenimus sit, nec par: est certè proximis locus. An non ipsi nos bis ac sæpius de eadem re dicimus, & quidè continuas nonnunquam sententias? Nisi forte contendere nobiscum possumus, cum alijs non possumus. Nam si uno tantum genere bene dicetur, fas erit existimari præclusam nobis à prioribus uiam in dicendo. Nunc uero innumerabiles sunt modi plurimæq; eòdem uix ducunt. Sua breuitati gratia, sua copix: alia translatis uirtus, alia proprijs. Hoc oratio recta, illud figura declinata commēdat. Ipsa deniq; utilissima est exercitationi difficultas. Quid? quòd autores maximi sic diligentius cognoscuntur? Non enim scripta, lectione secura trāscurrimus: sed tractamus singula, & necessario introspicimus: & quantū uirtutis habeant, uel hoc ipso cognoscimus, quòd imitari non possumus. Nec aliena tantum transferre, sed etiam nostra pluribus modis tractare proderit: ut ex industria sumamus sentētijs quasdam, easq; uersemus quàm numerosissimè, uelut eadem cera aliæ atq; aliæ formæ duci solent. Plurimum autem parari facultatis existimo ex simplicissima quaq; materia. Nā in illa multiplici per sonarum, causarum, temporum, locorum, dictorum, factorum diuersitate facile delitescet infirmitas, tot se undique rebus, ex quibus aliqua apprehendas, offerentibus. Illud uirtutis indicium est, fundere quæ natura contracta sunt, augere parua, uarietas

simplicibus tem similibus, uoluptatem expositis dare, & bene dicere multa de paucis. In hoc optime facient infinitæ quæstiones, quas uocari ^{θ'σ'α'ς} diximus: quibus Cicero iam princeps in Repub. excreri solebat. His confinis est destructio & confirmatio sententiarum. Nam cum sit sententia, decretum quoddam atq; præceptum, quod de re, id est de iudicio rei quæri potest: tum loci communes, quos etiam scriptos ab Oratoribus scimus. Nam qui hæc recta tantum, & in nullos flexus recedentia copiose tractauerit: utiq; in illis plures excursus recipientibus magis abundabit, eritq; in omnes causas gratus. Omnes enim genera-

libus

Lib. 3. cap. 5.

libus quæstionibus constant. Nã quid interest, Cornelius Trib. pleb. quòd codicem legerit, reus sit: an quæramus, uioletur ne maiestas, si magistratus rogationem suam populo ipse recita- uerit? Milo Clodium recte ne occiderit, ueniat in iudicium: an oporteat ne insidiatorem interfici, uel perniciosum Reip. ci- uem, etiam si non insidietur? Cato Martiam honeste ne tradide- rit Hortensioran, conueniat ne res talis bono uiro? De personis iudicatur, sed de rebus contenditur. Declamationes uero, quæ- les in scholis Rhetorum dicuntur, si modò sunt ad ueritatem ac commodata, & orationibus similes, non tantum dum adolescit profectus, sunt utilissimæ, quæ inuentionem & dispositionẽ pa- riter exerceant: sed etiam cum est consummatus, ac iam in foro clarus. Alitur enim atq; enitescit uelut pabulo lætiore facun- dia, & assidua contentionum asperitate fatigata renouatur. Quapropter historię nonnunquam ubertas in aliqua exercen- di styli parte ponenda: & dialogorum libertate gestiendum. Ne carmine quidem ludere, cõtrarium fuerit: sicut athletæ remissa quibusdam temporibus ciborum atq; exercitationum certa ne- cessitate, ocio & iucundioribus epulis reficiuntur. Ideoq; mihi uidetur M. Tullius tantum intulisse eloquentiæ lumen, quòd in hos quoq; studiorum secessus excurrit. Nam si nobis sola mate- ria fuerit ex litibus, necesse est deteratur fulgor, & dure scat ar- ticulus, & ipse ille mucro ingenij quotidiana pugna retunda- tur. Sed quemadmodum forensibus certaminibus exercitatos, & quasi militantes reficit ac reparat hæc uelut sagina dicendi: sic adolescentes non debent nimium in falsa rerum imagine deti- neri, & inanibus simulacris: usque adeo ut difficile ab his digres- sos sit assuefacere, ne ab illa in qua propè consenuerint umbra, uera discrimina uelut quendam solem reformident. Quod acci- disse etiam Porcio Latroni, qui primus clari nominis professor fuit, traditur: ut cum ei summam in scholis opinionem obtinen- ti, causa in foro esset oranda, impensè petierit, uti subsellia in

basilicam transferrentur. ita illi cœlum nouum fuit, ut omnis eius eloquentia contineri tecto ac parietibus uideretur. Quare iuuenis qui rationem inueniendi eloquendiq; à præceptoribus diligenter acceperit (quod non est infiniti operis, si docere sciant) & exercitationem quoq; modicam fuerit consecutus, Oratorem sibi aliquem (quod apud maiores fieri solebat) deligat, quem sequatur, quem imitetur: iudicijs intersit quamplurimis, & sit certaminis cui destinatur, frequens spectator: tum causas uel easdem quas agi audierit, stylo & ipse componat, uel etiam alias, ueras modo: & utrinq; tractet: & quod in gladiatoribus fieri uidemus, in rebus actis exerceatur: ut fecisse

Lib. 3. cap. 8. Brutum diximus pro Milone. Melius hoc, quàm rescribere ueteribus orationibus, ut fecit Sestius contra Ciceronis actionem
 litis habitam pro eodem, cum alteram partem satis nosse non posset ex sola defensione. Citius autem sic idoneus erit iuuenis, quem præceptor coëgerit in declamando quàm similitimum esse ueritati, & per totas ire materias: quarum nunc facilima & maximè fauorabilia decerpunt. Obstat huic, quod secundo libro posui, frequens turba discipulorum, & consuetudo Classium certis diebus audiendarum: nonnihil etiam persuasio patrum numerantium potius declamationes, quàm æstimantium. Sed (quod dixi primo, ut arbitror, libro) nec ille se bonus præceptor maiore numero, quàm sustinere possit, onerabit: & nimiam loquacitatem recidet, ut omnia quæ sunt in controuersia, non, ut quidam uolunt, quæ in rerum natura, dicantur: & uel longiore potius dierum spatio laxabit dicendi necessitatem, uel materias diuidere permittet. Vna enim diligenter effecta plus proderit, quàm plures inchoatæ & quasi degustatæ. Propter quod accidit, ut nec suo loco quicq; ponatur, illa quæ prima sunt, seruent suam legem, iuuenibus flosculos omnium partium in ea quæ sunt dicturi congerentibus: quo fit, ut timentes ne sequentia perdant, priora confundant.

De Cogitatione.

CAP. VI.

Proxima stylo cogitatio est, quæ & ipsa uires ab hoc accipit, & est inter scribendi laborẽ, extemporalemq; fortunam media quædam, & nescio an usus frequentissimi. Nam scribere, nec ubiq; nec semper possumus: cogitationi temporis ac loci plurimum est. Hæc paucis admodum horis magnas etiam causas complectitur. Hæc quoties intermissus est somnus, ipsis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerum actus aliquid inuenit uacui, nec otium patitur. Neq; uero rerum ordinem modò (quod ipsum satis erat) intra se ipsa disponit: sed uerba etiam copulat, totamq; ita contexit orationem, ut ei nihil præter manum desit. Nam memoriæ quoq; plerunq; inheret fidelius, quod nulla scribendi securitate laxatur. Sed ne ad hanc quidem uim cogitandi perueniri potest aut subito, aut cito. Nam primum facienda multo stylo forma est, quæ nos etiam cogitantes sequatur: tum assumendus usus paulatim, ut pauca primum cõplectamur animo, quæ reddi fideliter possint: mox per incrementa tam modica, ut onerari se labor ille nõ sentiat, augenda, usu & exercitatione multa continenda est: quæ quidem maxima ex parte memoria constat: ideoq; aliqua mihi illum locum differenda sunt. Eò tamen peruenit, ut is cui non refragetur ingenium, acri studio adiutus tantum consequatur, ut ea etiam quæ cogitarit, quæq; scripserit atq; edidicerit, in dicendo fidem seruent. Cicero certè Græcorum, Metrodorum Sceptium, & Eriphylum Rhodium, nostrorumq; Hortensium tradidit, quæ cogitauerant, ad uerbum in agendo retulisse. Sed si forte aliquis inter dicendum effulserit extemporalis color, non superstitosè excogitatis demum est inherendum. Neque enim tantum habent curæ, ut non sit dandus & fortunæ locus: cum sæpe etiam scriptis ea quæ subito nata sunt, inserantur. Ideoq; totum hoc exercitationis genus ita instituendum est, ut & digredi ex eo, & redire in id faciliè possimus. Nam ut primum est

Antequam ad dicendi rationem, quod tertium erat, perueniat, de cogitatione, quæ inter duo postrema, media est, agit, eius usum utilitatẽq; describẽs, & quo modo ea firma parari possit.

2. De Oratore.
In Bruto.

domo afferre paratam dicendi copiam, & certam: ita refutare temporis munera, longe stultissimum est. Quare cogitatio in hoc preparatur, ut nos fortuna decipere non possit, adiuuare possit. Id autem fiet memoria uiribus, ut ea quæ complexi animo sumus, fluant secunda, ne sollicitos, & recipientes, & una spe suspensos recordationis, non sinant prouidere: alio qui uel ex temporalem temeritatem malo, quam male coherentem cogitationem. Peius enim queritur retrorsus: quia cum illa desideramus, ab alijs auertimur: & ex memoria potius res petimus, quam ex materia. Plura sunt autem, si utrumq; querendum est, quæ inueniri possunt, quam quæ inuenta sunt.

Quemadmodum extemporalis facultas paretur

& contineatur.

CAP. VII.

Legendi scribendiq; ratione tradita, nunc tertium membrum dicendi facultatem extemporalem aggredietur, cuius utilitatem commendat, & quomodo parari retineriq; possit, ostendit.

Maximus uero studiorum fructus est, & uelut premium quoddam longi laboris, ex tempore dicendi facultas: quam qui non erit consecutus, mea quidem sententia ciuilibus officijs renuntiabit, & solam scribendi facultatem potius ad alia opera conuertet. Vix enim bonæ fidei uiro conuenit, auxiliium in publicum polliceri, quod in presentissimis quibusq; periculis desit: ut indicare portum ad quem nauis accedere, nisi lenibus uentis uecta non possit. Siquidem innumerabiles accidunt subitæ necessitates, uel apud magistratus, uel representatis iudicijs continuo agendi: quarum si qua, non dico cuiusq; innocentium ciuium, sed amicorum ac propinquorum alicui euenerit, stabit ne mutus, & salutarem petentibus uocem, statimq; si non succurratur, perituris, moras & secessum & silentium quaeret, dum illa uerba fabricentur, & memoria insidant, & uox ac latus præparetur? Quæ uero patitur hoc ratio, ut quisquam sit Orator imparatus ad casus? Quid, cum aduersario respondendum erit, fiet? Nam sæpe ea quæ opinati sumus, & contra quæ scripsimus, fallunt, ac tota subito causa mutatur. Atq; ut gubernatori ad incursus tempestatum: sic agenti ad uarietatem casuum

arum

farum ratio mutanda est. Quid porro multus stylus, & assidua lectio, & longa studiorum ætas facit, si manet eadem quæ fuit incipientibus difficultas? Perisse profecto cõsitendum præteritum laborem, cui semper idem laborandum est. Neq; ego hoc ago, ut ex tempore dicere malit, sed ut possit. Id autem maxime hoc modo consequemur. Nota sit primum dicendi uia. Neq; enim prius contingere cursus potest, quàm scierimus, quò sit, & quæ perueniendum. Nec satis est non ignorare quæ sunt causarum iudicialium partes, aut quæstionum ordinem rectè dispo- uere, quanquã ista sunt præcipua: sed quid quoq; loco primum sit, quid secundum, ac deinceps: quæ ita sunt natura copulata, ut mutari aut interuelli sine confusione non possint. Quisquis autem uiam qua sit ingrediendum discet, ducetur ante omnia rerum ipsa serie, uelut duce: propter quod homines etiã modice exercitati, faciliè tenorem in narrationibus seruant. Deinde, quid quoq; loco quærant, scient: nec circumspectabunt, nec offe- rentibus se aliunde sensibus turbabuntur: nec confundent ex di- uersis oratione, uelut salientes huc, illuc, nec usquam insistetes. Postremò habebunt modum & finem, qui esse citra diuisionem nullus potest. Expletis pro facultate omnibus quæ proposue- rint, peruenisse se ad ultimum sentient. Et hæc quidem ex arte: illa uero ex studio, ut copiam sermonis optimi, quemadmodum præceptum est, cõparemus: multo ac fideli stylo sic formetur oratio, ut scriptorum colorem etiam quæ subito effusa sunt, red- dât: ut cum multa scripserimus, etiam multa dicamus. Nam con- suetudo & exercitatio facilitatem maxime parit: quæ si paulu- lum intermissa fuerit, non uelocitas illa modo tardatur, sed & vols. xii. u. 22 ipsum coit atq; concurrat. Quanquã enim opus est na- turali quadã mobilitate animi, ut dum proxima dicimus, struc- re ulteriora possimus, semperq; nostram uocem prouisa & for- mata cogitatio excipiat, uix tamen aut natura aut ratio in tam multiplex officium diducere animum queat, ut inuentioni, di- spositioni

positioni, elocutioni, ordini uerborum rerumq; tum ijs quæ dicit, quæ subiuncturus est, quæ ultra spectanda sunt, adhibita uocis, prononciationis, gestus obseruatione una sufficiat. Longè enim præcedat oportet intentio, ac præ se res agat: quântumq; dicendo consumitur, tantum ex ultimo prorogetur: ut donec perueniamus ad finem, non minus prospectu procedamus quàm gradu, si non interersistentes offensantesq; breuia illa atq; concisa singultantium modo ciecturi sumus. Est igitur quidam usus irrationabilis, quam Græci ἀλογον περιεὼ uocant, quo manus in scribendo decurrit, quo oculi totos simul in lectione uersus, flexusq; eorum & transitus intuentur, & antè sequentia uident, quàm priora dixerunt. Quo constant miracula illa in scenis pilariorum ac uentilatorum, ut ea quæ emisserint, ultro uenire in manus credas, & quæ iubetur decurrere. Sed hic usus ita proderit, si ea de qua locuti sumus, ars antecesserit, ut ipsum illud quod in se rationem nõ habet, in ratione uersetur. Nam mihi ne dicere quidem uidetur, nisi qui dispositè, ornatè, copioseq; dicit. Sed nec tumultuarij nec fortuiti sermonis contextum mirabor unquam, quem iurgantibus etiam mulierculis superfluere uideo: quem si calor ac spiritus tulit (frequenter enim accidit, ut successum extemporalem consequi cura non possit)

1. De Oratore. Deum tunc affuisse, cum id euenisset, ueteres Oratores (ut Cicero dicit) aiebāt. Sed ratio manifesta est. Nam bene concepti affectus, & recentes rerum imagines continuo impetu feruntur, quæ nonnunquam mora styli refrigerant, & dilatæ non reuertuntur. Vtiq; uero cum infelix illa uerborum cauillatio accessit, & cursus ad singula uestigia restitit, non potest ferri cõtortauis. Sed ut optimè uocum singularum cedat electio, nõ continua, sed cõposita est. Quare capiendæ sunt illæ (de quibus dixi) rerum imagines, quas uocari φαντασίας indicauimus, omniaq; de quibus dicturi erimus, personæ, quæstiones, spes, metus, habenda in oculis, in affectus recipienda. Pectus est enim quod dicitur

sertos

fertos facit, & uis mentis. Ideoq; imperitis quoq; si modò sunt aliquo affectu concitati, uerba non desunt. Tum intendendus animus, non in aliquam rem unam, sed in plures simul continuas: ut si per aliquam rectam uiam mittamus oculos, simul omnia quæ sunt in ea, circaq; intuemur, non ultimum tantum uidemus, sed usq; ad ultimum. Addit ad dicendum etiam pudor stimulos, addit & dicendorum expectata laus: mirumq; uideri potest, quòd cum stylus secreto gaudeat, atq; omnes arbitros reformidet, extemporalis actio auditorum frequentia, ut miles *congestu signorum, excitatur. Nanq; & difficiliorem cogitationem exprimit & *expellit dicendi necessitas, & secundos *expolit impetus auget placendi cupido. Adeo præmium omnia spectant, ut eloquentia quoq;, quanquam plurimum habeat in se uoluptatis, maximè tamen præsentis fructu laudis opinionisq; ducatur. Nec quisquam tantum fidat ingenio, ut id sibi speret incipienti statim posse contingere: sed sicut in cogitatione præcipimus, ita facultatem quoq; extemporalè à paruis inijs paulatim perducemus ad summam: quæ nec perfici, nec contineri nisi usu potest: ceterum peruenire eò debet, ut cogitatio non utiq; melior sit ea, sed tutior: cum hanc felicitatem non in prosa modò multi sint consecuti, sed etiam in carmine, ut Antipater Sidonius, & Licinius Archias. Credendum enim Ciceroni est:

Cic. in Orat.
Pro Archia.

non quia nostris quoq; temporibus nõ & fecerint quidam hoc, & faciant: quod tamen ipsum non tam probabile puto (neq; enim habet aut usum res, aut necessitatem) quam exhortandis in hanc spem, qui foro præparantur, utile exemplū. Neq; uero tantam esse unquam fiduciam facilitatis uelim, ut non breue saltem tempus, quod nusquã ferè deerit, ad ea quæ dicturi sumus dispicenda sumamus. Quod quidem in iudicijs ac foro datur semper. Neq; enim quisquam est, qui causam quam non didicerit, agat: Declamatores quosdam peruersa ducit ambitio, ut exposita controuersia protinus dicere uelint: quin etiam, quod est in primis

primis friuolum ac scenicum, uerbum petant quo incipiāt. Sed tam contumeliosos in se ridet inuicem eloquentia: & qui stultis eruditi uideri uolunt, stulti eruditus uidentur. Si qua tamen fortuna tam subitam fecerit agendi necessitatem, mobiliore quo dam opus erit ingenio, & uis omnis intendenda rebus, & in presentia remittendum aliquid ex cura uerborum, si utrunq; non dabitur. tum & tardior pronuntiatio moras habet, & suspensa ac ueluti dubitans oratio: ut tamen deliberare, non hastare uideamur. Hoc dum egredimur è portu, si nos nondum aptatis satis armamentis aget uetus: deinde paulatim simul euntes aptabimus uela, & disponemus rudentes, & impleri sinus optabimus. Id potius, quam se inani uerborum torrētī dare quasi tempestatibus quò uolent auferendum. Sed non minore studio continetur hæc facultas, quam paratur. Ars enim semel percepta non labitur, stylus quoq; intermissione paulum admodum de celeritate deperdit: promptum hoc, & in expedito positum, *excitatione *exercitatione sola continetur. Hac uti sic optimum est, ut quotidie dicamus audientibus pluribus, maximè de quorum simus iudicio ac opinione solliciti: rarū est enim ut satis se quisquam uereatur: uel soli tamen dicamus potius, quam non omnino dicamus. Est alia exercitatio cogitandi, totasq; materias uel silentio (dum tamen quasi dicat intra seipsum) persequēdi, quæ nullo nō & tēpore, & loco, quando nō aliud agimus, explicari potest: & est in parte utilior quam hæc proxima. Diligentius enim componitur, quam illa in qua contextum dicendi intermittere ueremur. Rursus illa prior plus confert uocis firmitate, oris facilitate, motu corporis, qui & ipse, ut dixi, excitat Oratorem, & iactatione manus, pedis supplōsione, sicut cauda leones facere dicuntur, hortatur. Studendum uero semper, & ubique. Neq; enim ferè tam est ullus dies occupatus, ut nihil lucri, uel, ut

In Orat. Cicero Brutum facere tradit, operæ ad scribendum, aut ad legendum, aut ad dicendum. rapi aliquo momento temporis possit.

fit. Siquidē C. Carbo etiam in tabernaculo solebat hac uti ex-
 ercitatione dicendi. Ne id quidem tacendum est, quod eidem Ci-
 ceroni placet, nullum nostrum usquam negligentem esse sermo-
 nem: quicquid loquemur, ubicunq; sit pro sua scilicet portio-
 ne perfectum. Scribēdum certē nunquam est magis, quā cum
 multa dicemus ex tempore. Ita enim seruabitur pondus, & uis ^{*intrans}
 illa uerborum facilitas in altum reducetur: sicut rustici
 proximas uitis radices amputant, quæ illam in summum solum
 ducant, ut inferiores penitus descendendo firmentur. Ac nescio
 an utrunq; quum cura & studio fecerimus, inuicem profit, ut
 scribēdo dicamus diligentius, dicendo scribamus facilius. Scri-
 bendum ergo, quoties licebit: si id non dabitur, cogitandum: ab
 utroq; exclusi debent tamen adniti, ut neq; deprehensus Ora-
 tor, neq; litigator destitutus esse uideatur. Plerunq; autem mul-
 ta agentibus accidit, ut maximē necessaria, & utiq; initia scri-
 bant: cætera quæ domo afferunt, cogitatione complectantur,
 subitis ex tempore occurrant. Quod fecisse M. Tullium Com-
 mentarijs ipsius apparet. Sed feruntur aliorum quoq; & inuen-
 ti fortē ut eos dicturus quisq; composuerat, & in libros dige-
 sti, ut causarum quæ sunt actæ à Seruio Sulpitio, cuius tres ora-
 tiones extant. Sed hi, de quibus loquor, Commētarij ita sunt ex-
 acti, ut ab ipso mihi in memoriam posteritatis uideantur esse
 compositi. Nam Ciceronis ad præsens modò tempus aptatos li-
 bertus Tyro contraxit: quos nō ideo excuso, quia non probē,
 sed ut sint magis admirabiles. In hoc genere prorsus recipio
 hanc breuem annotationem, libellosq; qui uel manu teneantur,
 & ad quos interim respicere fas sit. Illud quod Lenas præci-
 pit, displicet mihi, quæ scripserimus, in summas siue commenta-
 rios & capita conferre. Facit enim & discendi negligentiam
 hæc ipsa fiducia, & lacerat ac deformat orationem. Ego autem
 ne scribendum quidem puto, quod sinus memoria profectu-
 ri. Nam hic quoq; accidit, ut reuocet nos cogitatio ad illa ela-
 borata,

Commentarij
Ciceronis.

Tyro Cice. li-
bertus.

borata, nec sinat presentem fortunam experiri. Sic anceps inter utrumq; animus aestuat, cum & scripta perdit, & non querit noua. Sed de Memoria destinatus est libro proximo locus, nec huic parti subiungendus, quia sunt alia prius nobis dicenda.

M. FAB. QVINTI-

LIANI DE INSTITVTIONE

Oratoria Liber Vndecimus.

Præfatio, & de apte dicendo.

CAP. I.

Vim eloquenti lib. 8. & 9. eamq; citra facilitatem dicendi firmam, conformatam esse non posse li. 10. docuit. Hoc li. irritos conatus esse nostros nisi apte accommodateq; dicere nouerimus, probat. 2. & 3. de Oratore.

PARATA, sicut superiore libro continetur, facilitate scribendi, cogitandiq; & ex tempore etiam, cum res poscet, orandi: proxima est cura, ut dicamus apte: quam uirtutem elocutionis quam tam Cicero demonstrat, quamq; est meo quidem iudicio maxime necessaria. Nam cum sit ornatus orationis uarius & multiplex, conueniatq; alius alij: nisi fuerit accommodatus rebus atq; personis, non modo non illustrabit eam, sed etiam, destruet, & uim rerum in contrarium uertet. Quid enim prodest esse uerba & Latina, & significatia, & nitida, figuris etiam numerisq; elaborata, nisi cum ijs in quæ iudicem duci formariq; uolumus, consentiant? Si genus sublime dicendi paruis in causis, paruulum limatumq; grandibus, letum tristibus, lene asperis, minax supplicibus, summissum cœtatis, trux atq; uiolentum iucundis adhibeamus? Ut monilibus, & margaritis, ac ueste longa, quæ sunt ornamenta foeminarum, deformatur uiri: nec habitus triumphalis, quo nihil cogitari potest augustius, foeminas deceat. Hunc locum Cicero breuiter in tertio de Oratore libro perstringit: neq; tamen quicquam uideri potest omisisse, dicendo, non omni causa, nec auditori, nec personæ, nec tempori congruere orationis unum genus. Nec ferè pluribus in Oratore eadem. Sed illic L. Crassus, cum apud summos Oratores, hominesq; eruditissimos dicat, satis habet partem hanc uelut notare inter agnoscentes.

Et hic

Et hic Cicero alloquens Brutum testatur esse hæc ei nota, ideoq; In Orat.
 breuius à se dici, quanquam sit fusus locus, tracteturq; à philo-
 sophis latius. Nos institutione professi, non solū scientibus ista,
 sed etiā discentibus tradimus: ideoq; paulo pluribus uerbis de-
 bet haberi uenia. Quare notū sit nobis ante omnia, quid conci-
 liando, docendo, mouendo iudici conueniat: quid quaq; parte
 orationis petamus. Ita neq; uetera, aut trās lata, aut ficta uerba
 incipiendo, narrando, argumentando tractabimus, neq; decur-
 rentis contexto nitore circuitus, ubi diuidenda erit causa, & in
 partes suas digerenda, neq; humile atq; quotidianum sermonis
 genus, & compositione ipsa dissolutum epilogis dabimus, nec
 iocis lacrymas, ubi opus erit miseratione, siccabimus. Nā orna-
 tus omnis non tam sua quàm rei cui adhibetur conditione con-
 stat: nec plus refert quid dicas, quàm quo loco. Sed totum hoc
 aptè dicere, non elocutionis tantum genere constat, sed est cum
 inuentione cōmune. Nam si tantum habent etiā uerba momen-
 tum, quanto res ipsæ maius? quarum quæ esset obseruatio, suis
 locis subinde subiecimus. Illud est diligentius docendum, cū de-
 mum dicere aptè, qui non solum quid expediat, sed etiam quid
 deceat, inspexerit. Nec me fugit plerūq; hæc esse coniuncta. Nā
 quod decet, ferè prodest: neq; alio magis animi Iudicum conci-
 liari, aut, si res in contrarium tulit, alienari solent. Aliquando
 tamen & hæc dissentiuunt. Quoties autē pugnabunt, ipsam uti-
 litatem uincet quod decet. Nam quis nescit nihil magis profu-
 turum ad absolutionem Socrati fuisse, quàm si esset usus illo iu-
 diciali genere defensionis, & oratione summissa conciliasset Iu-
 dicum animos sibi, crimenq; ipsum sollicitè redarguisset? Verū
 id eum minimè decebat: ideoq; sic egit, ut qui pœnam suam ho-
 noribus summis esset æstimaturus. Maluit enim uir sapientissi-
 mus, quod superesset ex uita, sibi perire, quàm quod præteris-
 set: & quando ab hominibus sui temporis parum intelligeba-
 tur, posterorum se iudicijs reseruauit, breui detrimēto iam ul-

ad prepos
tun

Cic. 1. de Ora.
& Val. lib. 6.
titu. 4.

timæ senectutis, æuam seculorū omnium consecutus. Itaq; quā-
uis Lysias, qui tum in dicēdo præstantissimus habebatur, defen-
sionem illi scriptam attulisset, uti ea noluit, cum bonam quidē,
sed parum sibi conuenientem iudicasset. Quo uel solo patet, nō
persuadendi, sed bene dicendi finem in Oratore seruandū, cum
interim persuadere deforme sit. Non fuit hoc utile absolutioni:
sed (quod est maius) homini fuit. Et nos secundum communem
potius loquendi consuetudinem, quā ipsam ueritatis regulā,
diuisione hac utimur, ut ab eo quod deceat, utilitatem separe-
mus. Nisi forte prior ille Aphricanus, qui patria cedere, quā
cum Tribuno pleb. humilimo contendere de innocētia sua ma-
luit, inutiliter sibi uidetur consuluisse: aut P. Rutilius uel cū il-
lo penē Socratico genere defensionis est usus, uel cum reuo can-
te eum P. Sylla, manere in exilio maluit, quid sibi maximē con-
duceret nesciebat. Hi uero parua illa, quæ abiectissimus quisq;
animus utilia credit, si cum uirtute conferantur, despicienda in-
dicauerunt: ideoq; perpetua seculorum admiratione celebran-
tur. Neq; nos simus tam humiles, ut quæ laudamus, inutilia cre-
damus. Sed hoc qualecunq; discrimen rarō admodū euenit. Ca-
terum idem ferē (ut dixi) in omni genere causarū & proderit,
& decebit. Est autem quod omnes & semper & ubiq; suadere
ac dicere honestè facereq; deceat, contraq; neminem unquam
ullo in loco turpiter. Minora uero, quæq; sunt ex medijs, ple-
runq; sunt talia, ut alijs sint concedenda, alijs non sint: aut pro
persona, tempore, loco, causa, magis ac minus uel excusata de-
beant uideri, uel reprehendenda. Cum dicamus autem de rebus
aut alienis, aut nostris, diuidenda est ratio eorum, dum sciamus
pleraq; neutro loco cōuenire. In primis igitur omnis sui uitio-
sa iactatio est, eloquentiæ tamen in Oratore præcipuē: affertq;
audientibus non fastidium modò, sed plerunq; etiam odium. Ha-
bet enim mens nostra natura sublime quiddam & erectum, &
impatiens superioris. Ideoq; abiectos aut summittentes se li-
benter

benter alleuamus, quia hoc facere tanquam maiores uidemur: & quoties discessit emulatio, succedit humanitas. At qui se supra modum extollit, premere ac despicere creditur: nec tam se maiorem, quam minores ceteros facere. Inde inuident humiliores: nam hoc uitium est eorum, qui nec cedere uolunt, nec possunt contendere: rident superiores, improbant bonos. Plerumque uero deprehendas arrogantium fallacem de se opinionem: sed in his ueri quoque sufficit conscientia. Reprehensus est in hac parte non mediocriter Cicero, quanquam is quidem rerum a se gestarum maior, quam eloquentiae fuit in orationibus utique iactator. Ac plerumque illud quoque non sine aliqua ratione fecit. Aut enim tuebatur eos, quibus erat usus adiutoribus in opprimenda coniuratione: aut respondebat inuidiae, cui tamen non fuit par, seruata patriae poenam passus exilium: ut illorum quae egerat in consulatu, frequens commemoratio, possit uideri non gloriae magis quam defensionis data. Eloquentiam quidem cum plenissimam diuersae partis aduocatis concederet, sibi nunquam in agendo inmodicem arrogauit. Illius sunt enim, Siquid est in me ingenij, Iudices, quod sentio quam sit exiguum. & Nam quo minus ingenio possum, subsidium mihi diligentia comparauit. Quinetiam contra Q. Caecilium de accusatore in Verrē constituendo, quamuis multum esset in hoc quoque momenti, uter ad agendum magis idoneus ueniret, dicendi tamen facultatem magis illi detraxit, quam arrogauit sibi: sequens non consecutum, sed omnia fecisse ut posset eam consequi, dixit. In epistolis aliquando familiariter apud amicos, nonnunquam in dialogis, aliena tamen persona, uerum de eloquentia sua dicit. Et apertè tamen gloriari, nescio an sit magis tolerabile uel ipsa uitij huius simplicitate, quam illa iactatione peruersa, si abundans opibus pauperem* se, nobilis obscurum, & potens infirmum, & disertus imperitum plañe & infantem uocet. Ambitiosissimum gloriae di genus est etiam deridere. Ab alijs ergo laudemur. Nam ipsos, ut Demosthenes

Hoc excusat
Oratione pro
domo sua ad
Pont.

Pro Archia.

Pro Quint.

In Diuin.

2. de Orat. &
in Bruto.

*se neget, nobilis ob. & potens infirmum, quod si disertus imperitum, &c.

ait, erubescere etiam cum ab alijs laudamur, decet. Neq; hoc dico, non aliquando de rebus à se gestis Oratori esse dicendum,

Pro Ctesiph. sicut eidem Demostheni pro Ctesiphonte: quod tamen ita emendauit, ut necessitatem id faciendi ostenderet, inuidiamq; omnem

In Pisonem. in eum regeret, qui hoc se coëgisset. Et M. Tullius sæpe dicit de oppressa coniuratione Catilinæ, sed modò id uirtuti Sena-

Pro Rabir. tus, modò prouidentia deorum immortalium assignat. Plerunq; contra inimicos atque obtrectatores plus uendicat sibi. erant enim tuenda cum obijcerentur. In carminibus utinam pepercisset, quæ non desierunt carpere maligni,

**In lib. tempo-
rum suorum.**

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ. &

O fortunatam natam me consule Romam.

& Iouem illum, à quo in concilium deorum aduocatur: & Mineruã, quæ omnes eum artes edocuit. quæ sibi ille, secutus quædam Græcorum exempla, permiserat. Verùm eloquẽtiæ ut in-

Philipp. 2. decora iactatio, sic nonnunquam concedenda fiducia est. Nam quis reprehendat hæc, Quid putem? contemptum ne me? non uideo, nec in uita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac

mea mediocritate ingenij, quid despicere possit Antonius. Et paulò post apertius, An decertare mecũ uoluit contentione dicendi? Hoc quidem beneficium est. Quid enim plenius, quid uberior, quàm mihi pro me, & contra Antonium dicere? Arrogantes & illi, qui se iudicasse de causa, nec aliter affuturos fuisse proponunt. Nam & inuiti iudices audiunt præsumentem partes suas: nec hoc Oratori cõtingere inter aduersarios, quod Py-

**Cic. 1. de natu-
ra Deor.**

αὐτὸς ἴσα.

thagoræ inter discipulos contigit, potest, Ipse dixit. Sed istud magis nūus uel uitiosum est pro personis dicentiũ. Defenditur enim aliquatenus ætate, dignitate, autoritate: quæ tamen uix in ullo tanta fuerint, ut non hoc affirmationis genus temperandũ sit aliqua moderatione, sicut omnia in quibus patronus argumentum ex seipso petet. Quod fuisset tumidius, si criminis loco

Pro Cælio. esse negasset Cicerò, Equitis Romani esse filiũ se defendente: at ille

ille fecit hoc etiã fauorabile, coniungendo cum iudicibus dignitatem suam. Equitis autem Romani esse filiũ, criminis loco poni ab accusatoribus, neq; his iudicantibus oportuit, neq; defendentibus nobis. Impudẽs, tumultuosa, iracunda actio, omnibus indecora: sed ut quisq; etate, dignitate, usu præcedit, magis in ea reprehendendus. Videas autem rixatores quosdã neq; Iudicum reuerentia, neq; agendi more ac modo cõtineri, quos ipso mentis habitu manifestum sit tam in suscipiendis, quam in agendis causis nihil pensi habere. Profert enim mores plerunq; oratio, & animi secreta detegit. Nec sine causa Græci prodiderunt, Vt uiuat, quenq; etiam dicere. Humiliora illa uitia, summissa adulatio, affectata scurrilitas, in rebus ac uerbis parũ modestis ac pudicis uilis pudor, in omni negotio neglecta auctoritas: quæ ferè accidunt ijs qui nimium aut blãdi esse, aut ridiculi uolunt. Ipsum etiam eloquentiæ genus alios aliud decet. Nam neq; tam plenum, & erectum, & audax, & præculturum senibus conuenerit, quàm pressum, & mite, & limatum, & quale intel
In Bruto.

ligi uult Cicero, cum dicit orationẽ suam cœpisse canescere: sicut uestibus quoq; non purpura coccoq; fulgētibus illa etas satis apta sit. In iuuenibus etiã uberiora paulo, & penè periclitantia feruntur. At in ijsdem siccum, & sollicitum & contractũ dicendi propositum, plerũq; affectatione ipsa seueritatis inuisum est: quando etiã morum senilis auctoritas immatura in adulescentibus creditur. Simpliciora militares decent. Philosophiã ex professo (ut quidã faciunt) ostentantibus, parum decori sunt pleriq; orationis ornatus, maximeq; ex affectibus, quos illi uitia dicũt. Verba quoq; exquisitiora, & cõpositio numerosa tali proposito diuersa. Non enim solum illa latiora, qualia à Cicerone dicũtur, Saxa atq; solitudines uoci respondent: sed etiã illa, quanquam plena sanguinis, Vos enim iam Albani tumuli atq; luci, uos inquã imploro atq; testor, uosq; Albanorũ obrute aræ, sacrorum populi Romani sociæ & æquales, nõ conue-

niant barba illi atq; tristitia. At uir ciuilis, uerèq; sapiens, qui se non ociosis disputationibus, sed administrationi Reip. dedit (à qua longissimè isti qui philosophi uocatur, recesserunt) omnia quæ ad efficiendū oratione quod proposuerit ualent, libenter adhibebit: cum prius quod honestū sit, efficere in animo suo cōstituerit. Est quod principes deceat, alijs non cōcesseris. Imperatorum ac triumphaliū separata est aliqua ex parte ratio eloquentiæ: sicut Pompeius abunde disertus rerum suarum narrator: & hic qui bello ciuili se interfecit, Cato, eloquens senator fuit. Idē dictum, sepe in alio liberum, in alio furiosum, in

Iliad. B.

alio superbū est. Verba aduersus Agamemnonē à Thersite habita ridentur: da illa Diomedī, alij uē cui pari, magnū animū ferre præ se uidebuntur. Ego te consulē putem, inquit L. Crassus Philippo, cū tu me nō putes senatorē? Vox honestissimæ libertatis, non tamē ferres quencunq; dicentē. Negat se magni facie=

Catullus.

re aliquis poëtarū, utrum Cæsar ater an albus homo sit: insania. uerte, ut idē Cæsar de illo dixerit, arrogātia est. Maior in personis obseruatio est apud comicos tragicosq;. Multis enim uiuunt, & uarijs. Eadē & eorū qui orationes alijs scribebant, fuit ratio, & declamantiū est. Nō enim semper ut aduocati, sed plerunq; ut litigatores dicimus. Verum etiā in ijs causis quibus aduocamur, eadē differētia diligēter est custodienda. Vt inur enim fictione personarū, & uelut ore alieno loquimur: dā diq; sunt ijs quibus uocem accōmodamus, sui mores. Aliter enim P.

Pro Cælio.

Clodius, aliter Appius Cæcus, aliter Cæcilianus ille, aliter Terentianus pater fingitur. Quid asperius lictore Verris, Vt adeas, tantū dabis?

Act. 7.

Ibidem.

Quid fortius illo, Cuius inter ipsa uerberum supplicia una uox audiebatur, Ciuis Romanus sum? Quam dignæ Milonis in peroratione ipsa uoces eo uiro, qui pro Republica seditiosum ciuem toties cōpescuisset, quiq; insidias uirtute superasset? Deniq; non modò quot in causa, totidem in Propopœia sunt uarietates: sed hōc etiā plures, quòd in his pue=

rorum,

rorum, scœminarũ, populorum, mutarum etiã rerum assimula-
 mus affectus, quibus omnibus debetur suus decor. Eadem in ijs
 pro quibus agemus, obseruãda sunt. Aliter enim pro alio sepe
 dicendũ est, ut quisq; honestus, humilis, inuidiosus, fauorabilis
 erit, adiecta propositorum quoq; & anteaactæ uitæ differētia.
 Iucundissima uero in Oratore humanitas, facilitas, moderatio,
 beneuolentia. Sed illa quoq; diuersa bonũ uirum decent, malos
 odisse, publica uice cõmoueri, ultum ire scelera & iniurias: &
 omnia, ut initio dixi, honesta. Nec tantum quis, & pro quo: sed
 etiã apud quem dicas, interest. Facit enim & fortuna discriminẽ,
 & potestas: nec eadem apud principem, magistratũ, senatorẽ,
 priuatum, tamen liberum ratio est: nec eodem sono publica iudi-
 cia, & arbitrorum disceptationes agũtur. Nam ut orantẽ pro
 capite sollicitudo deceat & cura, & omnes ad amplificandam
 orationem quasi machinæ: ita in paruis rebus iudicijsq; uana
 sint eadem, rideaturq; meritò qui apud disceptatorem de re le-
 uissima sedẽs dicturus, utatur illa Ciceronis cõfessione, Non mo-
 dò se animo cõmoueri, sed etiam corpore ipso perhorrescere. Pro Milone.
 Quis uerò nesciat quin aliud dicendi genus poscat grauitas se-
 natoria, aliud aura popularis? cum etiã singulis iudicantibus,
 non idem apud graues uiros, quod leuiore: non idem apud eru-
 ditum, quod militarem ac rusticũ deceat: sitq; nonnunquã sum-
 mittenda & contrahenda oratio, ne iudex eam uel intelligere
 uel capere non possit. Tempus quoq; ac locus egẽt obseruatio-
 ne propria. Nam & tempus tum lætum, tum triste, tum liberũ,
 tum angustũ est. Atqui ad hæc omnia componẽdus Orator. Et
 loco publico priuato ne, celebri an secreto, aliena ciuitate an
 tua, in castris deniq; an foro dicas, interest plurimum: ac suam
 quicq; formã, & proprium quendã modum eloquentiæ possit:
 cum etiã in cæteris actibus uitæ non idem in foro, curia, cãpo,
 theatro, domi, facere conueniat: & pleraq; quæ natura nõ sunt
 reprehendenda, atq; ideo interim sunt necessaria, alibi quã-

Lib. 3. cap. 3. mos permiserit, turpia habeantur. Illud iam diximus, quanto plus nitoris & cultus demonstratiuæ materiæ, ut ad delectationem audientium cõpositæ, quàm, quæ sunt in actu & contentione, suasoriæ iudicialesq; permittant. Hoc adhuc adijciendũ, aliquas etiã quæ sunt egregiæ dicendi uirtutes, quo minus deceant, effici conditione causarum. An quisquam tulerit reum in discrimine capitis, præcipuè qui apud uictorẽ & principẽ pro se ipse dicat, frequenti translatione, fictis ac repetitis ex uetustate uerbis, cõpositione quæ sit maximè à uulgari usu remota, decurrentibus periodis, quàm lætissimis locis sententijsq; dicentem? Non perdãt hæc omnia necessarium periclitanti sollicitudinis colorẽ, petendumq; etiam innocentibus misericordiæ auxilium? Commoueatur ne quisquã eius fortuna, quem tumidũ, ac sui iactantem, & ambitiosum institorem eloquentiæ in ancipiti sorte uideat? Non: immò oderit reum uerba aucupantẽ, & anxium de fama ingenij, & cui esse deserto uacet. Quod mire

Cælij defen-
sio.

M. Cælius in defensione causæ, qua reus de ui fuit, comprehensisse mihi uidetur, Ne cui uestrũ, atq; etiã omnium qui ad rem agendam adsunt, mens aut uultus molestior, aut uox immoderatiores aliqua, aut deniq; quod nimium est, iactantior gestus fuisse uideatur. At qui sunt quædã actiones in satisfactione, deprecatione, confessione positæ: sententiolis ne flendum erit? Epiphonemata aut Enthymemata exorabunt? Nõ quicquid meris adijcietur affectibus, omnes eorũ diluet uires, & miserationẽ securitate laxabit? Agẽ si de morte filij sui, uel iniuria quæ morte sit grauior, dicendũ patri fuerit, aut in narrando gratiã illam expositiõis quæ cõtinget ex sermone puro atq; dilucido, quæret, breuiter ac significanter ordinem rei protulisse contentus, aut argumẽta diducet in digitos, & propositionũ ac partitionum captabit leporem? & ut plerũq; in hoc genere moris est, intentione omni remissa loquetur? Quò fugerit interim dolor ille? ubi lacrymæ substiterint? unde se in medium tam securæ obser